

~~প্ৰথম~~

With best wishes to
The Library.

- Diganta Xn: XBargharia.
Editor Cottonian.
42nd Issue.

• সুচী •

হে স্বতঃস্ফূৰ্ত পৃথিৱী ॥ ১ ॥ নগ্ন মাজাব ছবি ॥ ২ ॥ স্বীকাৰ ॥ ৩ ॥ সন্ধিয়া :
চিনাকি গাৰুৰ ॥ ৪ ॥ অপেক্ষা ॥ ৫ ॥ মহতো আছিলো নীলা ॥ ৬ ॥ নবকত উষ্টৰ
ফাউট ॥ ৭ ॥ সেই গঙ্গাচিলনী ॥ ৮ ॥ নিচা ॥ ৯ ॥ যক্ষ প্ৰিয়ালৈ ॥ ১০ ॥ এটা বাৰ্থ
জীৱনৰ স্মৃতিত ॥ ১২ ॥ খলিল জিজ্ঞানৰ কথাবিভা ॥ ১৪ ॥ অসমীয়া 'পেবডি' কবিতা
॥ ১৭ ॥ ঋষিক ॥ ২২ ॥ পলায়নবাদ আৰু মতীন ছৰবা ॥ ৩০ ॥ বুবে নয়নক নীৰ
॥ ৩৪ ॥ অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যিক সকলৰ সাহিত্যিক সূত্ৰ ॥ ৪২ ॥ বাজমিন্দ্ৰী ॥ ৪৭ ॥
আমেৰিকাৰ চিঠি ॥ ৫৩ ॥ সহযাত্ৰী ॥ ৬১ ॥ চেবাস্তিয়ান : নাট্যকাৰ আৰু নাটক
॥ ৬৭ ॥ ফণিক অবণ্য ॥ ৭২ ॥ এটি চিনাকি ॥ ৭৯ ॥ পুৰণি অসমীয়া কাব্য
সাহিত্যত শৃঙ্গাৰ বস ॥ ৮৩ ॥ বেদাস্তৰ পোহৰত হইটমেন ॥ ৮৮ ॥ সম্পাদকীয়

ই, ই, কামিংচ

হে স্বতঃস্ফূৰ্ত

পৃথিৱী

হে সুন্দৰী

স্বতঃস্ফূৰ্ত পৃথিৱী কিমান বাব
জৰাজীৰ্ণ দাৰ্শনিকৰ ঘুণে ধৰা বীভৎস
অশ্লীল

আঙুলিয়ে

খুচি

কাটি

চিকুটি অস্থিৰ কৰিছে

তোমাক

, বিজ্ঞানৰ অসৎ বুঢ়া আঙুলিয়ে

টিপি

টিপি

তোমাৰ মাথুৰী

বিচাৰিছে , কিমান

বাব পালে-পালে পুৰোহিতে তোমাক
হাড়সৰ্বস্ব কোলাত তুলি
চেপি চেপি
বলেৰে জন্মৰ খোজে তোমাৰ গৰ্ভত
দেবতা

কিন্তু

তুমি

তোমাৰ স্মৰতে বন্ধা

মৃত্যুদয়িতব

অপৰূপ ফুলশয্যাৰ সতী তুমি

সিহঁতৰ উত্তৰত মাথোঁ

বসন্তৰ ফুল

ফুলোৱা

অনুবাদক ॥ অনিল কুমাৰ শইকীয়া

নগ্ন মাজাৰ ছবি

এদিন লাক্ষিত হয় দেহতট—মূল্য নিকপিত

পুৰুষৰ বাহু বেটনত।

আকট আভূমি নত প্ৰজাবৰ্গ—শ্ৰদ্ধা; তাৰ মাপকাঠি

শিৰৰ ভূষণ,

মণি, মুক্তা, দেবান্ধ বসন, মৰকত, হে নাৰী

চৌপাশে ঐশ্বৰ্য্য বিস্তৃত।

মই বুজি পালো আজি—প্ৰাণ ক্লান্ত

মৰ্য্যাছৰ অৱকাশ—কৰুণ ব্যথিত।

কোমল তনুৰ বাবে লালায়িত ৰাজপুৰুষৰ দল

যেন পঙ্কপাল—।

তথাপি শৰীৰ বহু মূল্যবান,

তেনেহলে কি বিচাৰা, হে নাৰী

চৌপাশে ঐশ্বৰ্য্য বিস্তৃত?

যদিও নাছিলো বুজা—আজি মই বুজি পালো

যৌৱনৰ প্ৰথম ক্ষণত

ৰক্ত, মাংস, শৰীৰৰ ভিতৰত আৰু কিবা আছে

সি যে নগ্ন, সি যে স্বচ্ছ—

তথাপিতো অজ্ঞ পঙ্কপালে

নেদেখে একোকে, মাথো অন্ধ।

যি জন শিল্পীয়ে বুজি পালে ৰক্তমাংস শৰীৰৰ ভিতৰত—

তাৰ সেই নগ্ন স্বচ্ছতাক—

আত্মাৰ দানেৰে কৰে নিকপিত হৃদয় নামৰ

সেই শৰীৰৰ ভিতৰক—

দিব পাৰি সিজনক—দেহতট—

সুকোমল তনুৰ আশ্বাদ।

যদিও শৰীৰ বহু মূল্যবান

মণি, মুক্তা, দেবান্ধভূষণ, মৰকত, হে নাৰী

চৌপাশে ঐশ্বৰ্য্য বিস্তৃত;

অপূৰ্ণ তথাপি ভূমি,

বুজি পালো সেই হেতু

মণি মুক্তা, আৱৰণ, শিৰৰ ভূষণ আঁতৰাই

নিজে আজি পূৰ্ণ হলো, হে নাৰী

নগ্নতাৰে নিজকেই ঢাকি।

স্বী

কা

ৰ

আজি এই নিভ্ৰম্ নিতাল বাতি

জোনাকী পৰুৱাহঁত আহি

কথা কলে কাণে কাণে

উম্ সনা বঙ লগা কথা।

তোমালৈ বুলি মই

মনে মনে সাঁচি খোৱা

বগা বঙা ফুলবোৰ

কেতিয়ানো পলকতে সিহঁতে লৈ গ'ল,

গমকে নাপালে।

ফাগুনে উতলা কৰা

মন বঙা কোনোবা এদিন

সিহঁতৰ সতে মোৰ প্ৰথম চিনাকি।

তোমাৰ দৰেই যে সিহঁতৰো ৰূপ আছে

কবিতা কবিতা যেন ঠুঁঠৰ ভাষা আছে

আৰু আছে সিহঁতৰ এগাগৰী যৌৱনৰ

মায়াবিনী দেহ।

সেই ৰূপ মাধুৰীৰে মোৰ ভুলালে নয়ন।

বান্ধিলে সিহঁতে মোক মায়া আৰু

স্বপ্নৰ জালেৰে।

কলে মোক কাণে কাণে

জীৱনৰ বাবে বোলে লাগে এই ফুল।

ভয়ে ভয়ে সংগোপনে

এটি ফুল দিলো সিহঁতক।

আজি কিন্তু দেখো মাথো

শুভ্ৰ ফুলদানি।

সব ফুল হৃদয়ৰ দাম আৰু

মনে সজা বালি ঘৰ

আজি আৰু নাই।

তোমালৈ বুলি মই

মনে মনে সাঁচি খোৱা

বগা বঙা ফুলবোৰ

পলকতে কেতিয়ানো সিহঁতে লৈ গ'ল,

গমকে নাপালে।

কৃষ্ণ কুমাৰ মিশ্ৰ

সন্ধিয়া : চিনাকি গাঁৱৰ

বন্ধ্যা নিশাৰ আত্মবতীৰ বেদনাৰে স্থলিত দেহৰ ভৰত
শেষ হ'ল এটি দিন ক্লান্ত ধূসৰ ;
উভটি অহাৰ পথ বাচি লোৱা ক'লা কোনো কাউৰী পাখিত
সন্ধিয়া নামিল এয়া চিনাকি গাঁৱৰ ।
গৰুৰ খোঁজত উবা ফাকুগুৰি যেন লগা ধূলিৰ পৃথিৱী
বৈ গ'ল বন্ধ কোনো নঙলা মুখত ;
জোনৰ পাপৰি সৰা অম্লান সন্ধ্যাত মোৰ মনৰ পৰিধি
স্থিৰ হ'ল কোনো এক নিবিড় প্ৰান্তত ।
বৰষাই চুমি যোৱা চিনাকি মাটিৰ গোক পালে হঠাতেই
এটি ছটি কেবাটিও নিকা পছলিত ;
বতাহে উটাই অনা বজনীগন্ধাৰ গোক বাখি থ'লে যেন
ভাইটিয়ে অক'মানি তাৰ কৰণিত ।
মুৰত আঁচল লোৱা মুক্তিমতী ভক্তি যেন প্ৰাম্য বোৱাৰীয়ে
সন্ধিয়া নমালে আহি তুলসী তলত ;
শ্ৰাৱনী বেদনা সিন্ত চঞ্চল উদ্গাদ এটি অস্থিৰ শিখাৰ
অনিৰ্বান বন্তি জ্বলে অশ্ৰান্ত মনত ।

অনিল বৰুৱা

অপেক্ষা

আহিবা আহিবা বুলি বাট চাই আছোঁ
জানো, তুমি নিশ্চয় আহিবা
এয়েটো সময় সোণ তোমাৰ অহাৰ।
ছয়ো আমি একেলগে নদীৰ পাৰলৈ যাম
তাতে খেলি দিনটো কটাম।
বালিঘৰ ছয়ো আমি সাজিম বালিত
নাচি নাচি, হাঁহি হাঁহি বালিমাহী খেদি খেদি যাম।
বালিঘৰ সাজি আৰু বালিমাহী খেদি
ছয়ো আমি একেলগে ভাগৰি পৰিম
নদীৰ পাৰতে বহি অকণি জিৰাম।
পানীত বেলিটো পৰি গলি গলি শেষ হলে
ঘৰলৈ একেলগে ছয়ো উভতিব।
দেউতাই স্মিলিলে ছয়ো খেলা কথা কম।
তুমি আহিবা, সঁচাই আহিবা
মই বৈ আছোঁ ইয়াতে
সৰা পাত, ফুল লেখি তোমাৰ বাবেই।

প্ৰশান্ত কুমাৰ নাথ

ম ই তো
আ ছি লো
নী লা

মইতো আছিলো নীলা, সাগৰৰ দ'ৰে নীলা এখন আকাশ
শেন উবা মৌন ছুপৰত, তুমি মেলি দিলা তাত ব'দৰ পোহাৰ
আজি যদি গুছি যোৱা, মচি যোৱা সেই বোদ্ৰ ৰাশ
আহে যদি আহি যক পুনৰ্বাৰ অবিৰাম সৃষ্টিৰ আহাৰ।
আজি যদি যোৱা তুমি, যোৱা দূৰ নদী আৰু সাগৰ চেবাই
মাথো লৈ যোৱা ইতিহাস, ৰাখি যোৱা কেবল নীলিমা।
স্মৃতিৰ আস্থাসো যক বাকহীন শূন্যত হেৰাই
বিস্মৃতিয়ে আঁকি যক দুয়োৰে মাজত এক অস্পষ্ট গীমা।
নতুবা নিমগ্ন কৰা আজি শ্ৰাবনী মেঘক
ঘনঘোৰে তোমাৰ ব'দক আহি কৰে যদি আঁৰ
বৰ্ষাৰ মেঘত যদি নীলিমাও উটি যায় যক
বৰ্ণহীন, ছন্দহীন, উল্লাকাশ নিজে নিজে হব চাৰখাৰ।
কিন্তু যদিওবা যোৱা তুমি নদী আৰু সাগৰ চেবাই
তোমাৰ স্মৃতিৰে গঢ়া একেই আকাশ এয়া ক'তো নেহেৰায়।

নৰকত

ডক্টৰ ফাউণ্ট

শেহান্তত বিচাৰিলো এই প্ৰেতপুৰী—অনেক নগৰ ভ্ৰমি
বহুবাৰ প্ৰবঞ্চনা, অবিশ্বাস, দীৰ্ঘশ্বাসৰ অৰণ্য আজুৰি
আহি পালো এই প্ৰেতপুৰী। ইয়াত নিশ্চিহ্ন হয় নিঃসঙ্গ সন্ধ্যা
ছায়াধন অন্ধকাৰত বহি মই শুনো কাৰোবাৰ মৃত্যুক আপোন কৰা গান
মোৰ আত্মা ভাহি যায় নিস্তৰঙ্গ নদীৰ স্ৰোতত। মই অশ্লুভব কৰোঁ।
স্বৰ্গচ্যুত প্ৰেতাত্মাৰ দৰে অন্ধকাৰ আহে ধীৰে ধীৰে—
কাৰোবাৰ উদাত্ত কণ্ঠৰ যেন ধ্বনি ভাহে প্ৰহৰে প্ৰহৰে।
ইয়াৰ নৰক-যন্ত্ৰণাও মোৰ বাবে অতি মোহনীয়।
ৰাতি ৰাতি দূৰ সমুদ্ৰৰ তীৰ ভ্ৰমি ভ্ৰমি
মই গাওঁ হতাশাৰ বিলাপসঙ্গীত;—মাতালৰ দৰে মই
বহুবাৰ অশ্বেষণ কৰোঁ এক আশ্চৰ্য্য সৌন্দৰ্য্যৰ
সঙ্গিনীৰ অন্ধ আকুলিত। তথাপিও স্ববিৰ আত্মা—
হৃদয় নিৰ্বিকার মোৰ। অন্ধকাৰ-সুৰুতাই বাৰ বাৰ
মগ্ন-মন কৰেহি বিস্তাৰ। মই দেখোঁ মৃত্যুৰ বহস্যত ডুব যোৱা
আৰু এক নতুন জগত—আৰু এক নতুন আকাশ।

সেই গঙ্গাচিলনী জনী

সেইখন পাহাৰৰ নিচেই কাষতে
এখনি ধোঁৱা বগা শীতৰ আকাশ
দিন আৰু ৰাতিৰ সন্ধ্যাত বৈ থকা দেখিছিলো।
এখনি অটবী আছে ইয়াৰ কাষতে
ক্লান্তিৰ স্নবেবে বোৱা এখনি নদীও আছে এই উপকণ্ঠতে
আৰু এজনী চিলনী আছে,
গঙ্গাচিলনী, তাই নিৰ্জ্জনৰ নীৰৱতা সৰৱ মুখৰ কৰিছিল।
লাইলা নদীৰ মুখখন খুব শুকান আছিল,
ছুকুল বাগৰি বালিবোৰ উপচি আছিল,
নদীখনক মোৰ
স্বামীৰ ছুটীৰ বাবে
আশা কৰি বৈ থকা কেবাগীৰ প্ৰিয়া যেন লাগিছিল।
ইমান কৰুণ আছিল লাইলা নদীৰ মুখ!
মই নদীখনক বিষাদৰ কাৰণ স্মিছিলো,
নদীখনে স্বীণকৈ হাঁহিছিল,
আৰু কৈছিল : মনচুন আক'উ আহিব।
আৰু হাবিখন ?

পকা বঙা পাতবোৰ সৰি সৰি পৰিছিল কুণ্ডলী পকাই।
শাল-তাল-আজাৰ আৰু নাহৰ খেৰেজু
গ্লান ছুটা চকুৰ জ্যোতিবে মাথোন জীয়াই আছিল।
ইমান বিবৰ্ণ আছিল লাইলা হাবিৰ ছবি!
আৰু মই বিষাদৰ কাৰণ স্মিছিলো,
হাবিখনে স্বীণকৈ হাঁহিছিল,
আৰু কৈছিল : মনচুন আক'উ আহিব।
আৰু সেই গঙ্গাচিলনীজনী ?
তাই মাথো উৰি উৰি চিঞৰি আছিল !
মই জানো ব্যাধৰ শৰৰ আগে এদিন আগতে
বাহৰ সপোন তাইৰ ভাঙি শেষ কৰি দিছে,
বুকুত তাইৰ বেদনা প্ৰবাহ আছে,
আৰু জানো, জীৱনত মনচুন তাইলৈ ভুলতো নাহিব,
অথচ, তাই জীয়াই ৰব এইখন পাহাৰতে
এখনি নিৰ্জ্জন নদী
আৰু এক অটবী প্ৰান্তৰ সৰৱ মুখৰ কৰি কৰি।

বিচা

আইভি লতাবে আবৰা উইলো গছ
খুমুহাত তাৰেই তলত আহি আছোঁহি লুকাই
একেখন চাদৰেৰে আমি ছয়ো নিজকে চাকিছো
মোৰ দাহ বন্ধনত তুমি আছা বান্ধখাই।

ওহোঁ ভুল হ'ল। জোপোহাৰ গছবোৰ
আইভি নহয়, ঘোৰ মাদকতাৰে ঘেৰা
তেনেহলে ঠিক আছে, আমাৰ চাদৰখনো
মাটিতেই পাবি দিয়া।

যক্ষপ্ৰিয়ালৈ

“প্ৰিয়ঙ্কুত দেখোঁ তব দেহলতা, চন্দ্ৰত মুখচ্ছায়া,
চকিত হৰিণী তোমাৰ দৃষ্টি, ময়ূৰ পুচ্ছত পুঞ্জিত কেশভাৰ
শীৰ্ণ নদীৰ তৰঙ্গোচ্ছাসত দেখোঁ তব অবিলাস,
তথাপিতো হয়, একেলগে ক’তো, চণ্ডী, তোমাৰ উপমা নাই।
॥ উত্তৰ মেঘ, ১০৭ ॥

“ৰাতুবাগ প্ৰসূৰত চিত্ৰিত কৰি প্ৰণয়ক্ৰুহা তোমাকে
তব চৰণৰ প্ৰান্তত নিজকে সঁপিব খুজিছো যেতিয়াই
অক্ষৰ বন্যাত দৃষ্টি বাবে বাবে লুপ্ত হৈ যায়
ক্ৰুৰ নিয়তিয়ে চিত্ৰপটতো মিলন আমাৰ নসহে।
॥ উত্তৰ মেঘ, ১০৮ ॥

“সপোনত কোনোমতে তব সান্নিধ্য পাই নিবিড় মিলন আশাবে
প্ৰসাৰিত মোৰ বাহৰ উচ্ছাস শূন্যতে হয় ব্যৰ্থ।
তাকে দেখি নিশ্চয় বনদেবতাই গছ পাতে পাতে
মুক্ত আকাৰ অক্ষ পেলায় টোপে টোপে।
॥ উত্তৰ মেঘ, ১০৯ ॥

“সদ্য দেবদাকু দীৰ্ণ কিশলয়ত সুৰভি নিশ্বাস সৰুৱাই
তুষাৰ গিৰিৰ দক্ষিণী বতাহ, হে গুণৱতী
তৰ স্কুম্বাৰ অঙ্গপৰশ কৰিছিল বুলি ভাবি
মই মোৰ আলিঙ্গনাবদ্ধ কৰোঁ।
॥ উত্তৰ মেঘ, ১১০ ॥

“আৰু শুনা, যক্ষই ক’লে, কোনোবা এদিন যুগল শয্যাতে
মোৰ কঠলগ্না নিদ্ৰিতা তুমি হঠাৎ চমকি কান্দি উঠিছিলি,
মোৰ নানাবিধ প্ৰশ্ন শুনি ক’লা মনে মনে হাঁহি—ধূত,
দেখিলো স্বপ্নত অন্য কোনো এক কন্যাৰ তুমি বমণত উপগত।

॥ উত্তৰ মেঘ, ১১৪ ॥

“এয়া দিলো অভিজ্ঞান, জানি লবা মই আছো কুশলেই
লোকপ্ৰবাদত কাজলসনা তোমাৰ চকুত সন্দেহে যেন নিদিয়ে দেখা
বিবহে প্ৰেমক ধ্বংস কৰেনেকি? বিচ্ছেদৰ প্ৰভাবত
মই হলে ভাবোঁ মহান প্ৰেমত পৰিণত হয় স্নেহ।

॥ উত্তৰ মেঘ, ১১৫ ॥

(কালিদাসৰ “মেঘদূত”ৰ পৰা)

এটা ব্যৰ্থ জীৱনৰ স্মৃতিত

(১)

(ইতিহাস)

শেহবাতি নক্ষত্ৰৰ স্নিগ্ধ কিৰণ অন্তমিত হোৱাৰ শেষত
অগণন ফুলকলি সৰিছিল ফুলি ফুলি সিদিনাও দুবাৰি কোলাত।
সিদিনাও আশ্ৰমৰ সকলো বালিকাই সৰাফুল বুটলি বুটলি
কৰিছিল পূজা আয়োজন, দেৱতাৰ তৃপ্তিৰ বাবে।
এটি মাথো সৰুফুল বস্তুচ্যুত হৈ
পৰি ব'ল দুবাৰি কোলাত, নহল পবিত্ৰ যাৰ শুভ্ৰ শৰীৰ
চন্দন প্ৰলেপেৰে দেৱ মন্দিৰৰ।
ধূলিকণা হৈ মাথো পৰি ব'ল সি
সাক্ষী হৈ স্মৰণৰ প্ৰচণ্ড তাপৰ।
কিন্তু তথাপিও জীয়াই থাকিল সি.....।
জীয়াই থাকিল তাৰ উদ্ধাম আশা,
এইখন পৃথিৱীত জীয়াই থকাৰ, স্পন্দনহীন এটা ধূলিকণা হৈ।

(২)

(বাস্তৱ)

তাৰ প্ৰকাণ্ড প্ৰাচীৰ সাজি সমুদ্ৰ বোধৰ সেই সোণালী সপোন
ধ্বংস কৰিলে এজাক বলিয়া বতাহে।
তামসী কোলাত সেয়ে উদ্ধাৰ দৰে পৰি ব'ল সিও,
বাটৰ কাষৰ এই পঁচা নৰ্দমাতে।
অনিৰুদ্ধ আশা হেনো তাৰ তথাপিতো স্মদুব প্ৰসাবী।
'ছপৰ টেঙাৰ' দৰে অজব-অমৰ।
শিলনিৰ ওপৰত সৰি পৰিলেও, মৰহিব নেজানে কদাপি,
অঙ্কুৰিত হয় মাথোঁ তদ্ৰাঘিত শতক জীৱন।

(৩)

(নৰকত বসন্ত)

বাস্তবৰ বোলসনা এইবাৰ নতুনৰ স্বপ্ন বচে সি
এইখন পৃথিবীত মানুহ হোৱাৰ
(ছসাজ ছমুঠি মাথো খাবলে পোৱাৰ) ।
এমুঠি অন্নৰ বাবে হাহাকাৰ কৰি উঠা
সেয়ে তাৰ প্ৰতিটো চিঞৰে ছচকুত উজলাই তোলে,
হেজাৰ ববিৰ জ্যোতি স্পৃশ্ত তাৰ মন গহ্বৰত ।
পুলকিত হয় তাৰ সহস্ৰ ধমনী অজানৰ নতুন আশাত ।

(৪)

(পৰিসমাপ্তি)

কিন্তু ভাস্ত সেয়াষে তাৰ অলীক সপোন
মানুহ দেৱতা বুলি পূজা কৰে যি ।
নিয়ৰ কণাত সেয়ে নোৱাৰে শুহিব
সমুদ্ৰ ধ্বংসৰ বাবে জন্ম যি ববিৰ ।
(মানুহেয়ে পাহৰি পেলালে সেই প্ৰথা
ভগ্ন প্ৰতিমাক পুহু জীয়াই তোলাৰ ।)
তথাপিতো ক্লান্তি মই দেখা নাই তাৰ
সহস্ৰ সপোন দেখি চিঞৰি উঠাৰ ।
তদ্ভাষিত এতিয়াও হেজাৰ স্মৰণ, মনৰ মাজৰ তাৰ নিভৃত কোণত
যাৰ বাবে সত্য মাথো যুগতৃষ্ণিকা ।

x

x

x

আৰু তাৰ সেইবোৰ আশা
শতক শতাব্দী জুৰি জীয়াই থাকিল
হয়তো অনন্ত সময় জুৰি জীয়াই থাকিব ।

খলিল জিব্রানৰ কথা-কবিতা

যি সকলে দেশ-বিদেশৰ সাহিত্যৰ খবৰ বাখে তেওঁলোকৰ বাবে খলিল জিব্রান অপৰিচিত নহয়। কিন্তু আমাৰ মাজেৰে খুব কম সংখ্যক লোকহে জিব্রানৰ বচনা-ৱলীৰ সৈতে পৰিচিত। উল্লেখযোগ্য,—উৰ্দু, মাৰাঠী আদি ভাষাৰ অনুবাদ সাহিত্যত জিব্রানৰ বচনাৱলীয়ে সবহ ঠাই আঙুৰিছে। অকল সেয়াই নহয়। পৃথিৱীৰ প্ৰায় পঁচিশটাবো অধিক ভাষাত জিব্রানৰ বচনাৱলী অনুদিত হৈছে। ইয়াৰ পিচত জিব্রানৰ বচনাৱলীৰ হৈ ওকালতি কৰা নিষ্প্ৰয়োজন। ইয়াত ঠাই পোৱা ছটা কথা-কবিতা জিব্রানৰ অন্ততম শ্ৰেষ্ঠ গ্ৰন্থ 'যাত্ৰীৰ' পৰা লোৱা হৈছে।

স্মাৰকলিপি

এজন মানুহে আন এজনক ক'লে—বহুদিন হ'ল, জাবকালিৰ কোনোবা এটা দিনত মই মাৰি এডালেৰে সাগৰৰ বালিত অলপমান কথা লিখিছিলোঁ। সেই কথাখিনি এতিয়াও মানুহে বৈ বৈ পঢ়ে। তেওঁলোকে লগতে ইয়াকে কামনা কৰে যাতে সেইখিনি কোনেও মচি নেপেলায়।

দ্বিতীয়জনে ক'লে—সাগৰৰ বালিত এসময়ত ময়ো কিবা অলপমান কথা লিখিছিলোঁ। কিন্তু তেতিয়া সাগৰত জোঁৱাৰ উঠিছিল আৰু ভাটাৰ সময়ত সাগৰৰ চউৱে সেইখিনি নিজৰ লগতে কঢ়িয়াই নিলে। বাৰু তুমি কি লিখিছিলি?

প্ৰথমজনে উত্তৰ দিলে—মই লিখিছিলোঁ মোৰ স্থিতি আছে। তুমি কি লিখিছিলি?

দ্বিতীয়জনে উত্তৰ দিলে—মই লিখিছিলোঁ মই এই বিশাল সাগৰবেই এটি ক্ষুদ্ৰ টোপাল।

দলং-নিৰ্মাতা

আস্তাকিয়া চহৰৰ মাজেৰে বৈ যোৱা আসী নৈ খনৰ ওপৰত এখন দলং সজা হ'ল। এই দলংখনে নৈখনৰ ছপাবে থকা চহৰ দুখনক সংযোগ কৰিছে।

দলংখন ডাঙৰ ডাঙৰ শিলেৰে সজা হ'ল। এই শিলবোৰ পাহাৰৰ পৰা গাধৰ পিঠিত কঢ়িয়াই অনা হৈছিল। দলংখন সম্পূৰ্ণ হৈ উঠাত এটা স্তম্ভত

ইটালীয়ান আৰু আৰমিয়ান ভাষাত লিখা এখন ইস্তাহাৰ মাৰি দিয়া হ'ল—এই দলংখন মহাৰাজ আন্তাকুচ দ্বিতীয়ই সাজিছে।

দলংখন সম্পূৰ্ণ হ'লত মানুহে নৈখনৰ ইপাবৰ পৰা সিপাবলৈ অহা-যোৱা কৰিব ধৰিলে। এদিনাখন এজন আধাবলিয়া ডেকাই সেই স্তম্ভটোত বগাই গ'ল। সি তাত লিখা কথাখিনি মচি তাৰ পৰিবৰ্ত্তে এনে-ধৰণে লিখিলে—এই দলংখন সাজোঁতে শিলবোৰ পাহাৰৰ পৰা গাধবোৰে কঢ়িয়াই আনিছিল। আপোনালোকে এই দলংখনেৰে পাব হওঁতে আচলতে এই গাধবোৰৰ পিঠিত উঠি পাব হয়। আৰু দৰাচলতে এই গাধবোৰেই দলংখনৰ নিৰ্মাতা।

মানুহে যেতিয়া এই ডেকাজনে লিখা কথাখিনি পঢ়িলে তেতিয়া কিছুমানে হাঁহিলে আৰু কিছুমানে ডেকাজনৰ এই অদ্ভুত কাণ্ড দেখি বিস্ময় মানিলে।

কিন্তু এটা গাধই হাঁহি হাঁহি আন এটা গাধক ক'লে—তোমাৰ মনত নাই জানো এই শিলবোৰ যে আনি কঢ়িয়াই আনিছিলে? তথাপিও আজিলৈকে দেখোন সকলোৱে এই দলংখন মহাৰাজ আন্তাকুচে সজা বুলিহে কয়।

বজ্জৰ শক্তি

এদিন সন্ধিয়া ভীষণ ভাৱে ধুমুহা বৰষুণ আহিল। এগৰাকী পাদ্ৰী গীৰ্জা এটাৰ ভিতৰতে আছিল। সেই সময়ত অন্য ধৰ্মাৱলম্বী স্ত্ৰী এগৰাকী তাত প্ৰৱেশ কৰিলে আৰু ক'লে—হে পুজ্য পাদ্ৰী, মই স্ত্ৰীষ্টান নহওঁ, তথাপি মোৰ কাৰণে নৰকৰ যাতনাৰ পৰা হাত সাৰিবৰ কোনো উপায় নাই নেকি?

পাদ্ৰীগৰাকীয়ে তিবোতাজনীৰ ফালে ফোভদৃষ্টিৰে চাই ক'লে—নাই। যিসকলৰ আত্মাই পৰম পবিত্ৰ পৰমাত্মাৰ সতে সম্বন্ধ স্থাপন কৰিছে তেওঁলোকৰ

কাৰণে নিৰ্ৰানৰ ব্যৱস্থা আছে। এই কথা কেইআষাৰ কৈ থাকোঁতেই ভীষণ গৰ্জন কৰি আকাশৰ পৰা গীৰ্জাৰ ওপৰত বজ্জ পৰিল।

চহৰৰ মানুহ লৰি আহিল। তেওঁলোকে তিবোতা-জনীক বচালে কিন্তু পাদ্ৰীগৰাকী সম্পূৰ্ণ দন্ধ হৈ গ'ল।

পোছাক

এদিন সাগৰৰ দাঁতিত সৌন্দৰ্য্য-দেৱীৰ কুকপিনী দেৱীৰ সতে দেখা দেখি হ'ল। এজনীয়ে সাগৰত গা ধোৱাৰ প্ৰস্তাৱ কৰিলে।

সিহঁতে কাপোৰ-কানি খুলি সাগৰত সাতুৰিব ধৰিলে।

অলপ সময়ৰ পাচত কুকপিনী দেৱীয়ে পাবলৈ উঠি আহি মনে মনে সৌন্দৰ্য্য-দেৱীৰ পোছাকযোৰ পিন্ধি গুচি গ'ল।

সৌন্দৰ্য্য-দেৱীয়ে পাবলৈ উঠি আহি তেওঁৰ পোছাক-যোৰ নাপালে। গতিকে অন্য উপায় নেদেখি কুকপিনী দেৱীৰ পোছাকযোৰকে পিন্ধি গুচি গ'ল।

আজিলৈকে সকলো মানুহে তেওঁলোকৰ পৰম্পৰক চিনি উলিয়াওতে হাবাখুৰি খায়।

অৱশ্যে এনেকুৱা মানুহ কিছুমান আছে, যি সকলে সৌন্দৰ্য্য-দেৱীক দেখিছে আৰু তেওঁৰ পোছাক সলনি হোৱা স্বত্বেও সহজেই চিনি পায়। আৰু এইষাৰ কথাও ক'ব পাৰি যে এনেকুৱা মানুহো নিশ্চয় কিছুমান আছে; যিসকলে কুকপিনী দেৱীক খুব ভালকৈ চিনি পায় আৰু তেওঁৰ পোছাকে তেওঁৰ তেওঁলোকৰ দৃষ্টিৰ পৰা কেতিয়াও আঁতৰাই বাখিব নোৱাৰে।

সন্ত ভিক্ষু

পুৰণি কালত এজন সন্ত ভিক্ষু আছিল। তেওঁ মাহত তিনিবাৰকৈ চহৰলৈ গৈছিল আৰু বজাৰৰ মাজত থিয় হৈ মানুহক মিলিজুলি থাকিবলৈ আৰু দান-ত্যাগ

কবিবলৈ উপদেশ দিছিল। তেওঁৰ কথাবোৰৰ এটা অদ্ভুত আকৰ্ষণ আছিল। সেইবাবে তেওঁৰ খ্যাতি বহু দূৰলৈ বিয়পি পৰিছিল।

এদিনাখন সন্ধিয়া তিনিজন মানুহ তেওঁৰ কুটীৰলৈ আহিল। তেওঁলোকে তেওঁক সম্ভাষণ জনালে। তেওঁলোকে ক'লে—আপুনি আমাক মিলি জুলি থাকিবলৈ আৰু দান-ত্যাগ কৰিবলৈ উপদেশ দিছে। আপুনি যিসকলৰ হাতত অধিক ধন আছে সেইসকলক ছুখীয়াৰ প্ৰতি সদয় হবলৈ কৈছে। সন্দেহ নাই, আপোনাৰ খ্যাতিৰ ফলত আপোনাৰ চৰণত অজস্ৰ ধন-সোণ গোট খাইছে। আমি নিঃস্ব লোক; আপুনি আমাক অলপ সহায় কৰক।

ভিক্ষুৱে উত্তৰ দিলে—বন্ধুগণ; মোৰ লগত এই বিচনাখন আৰু এই লোটাটোৰ বাহিৰে আন একো নাই। যদি এইকেইটা তোমালোকৰ কিবা কামত অহা যেন পোৱা তেনে তাকে লৈ যোৱা। মোৰ লগত ধন-সোণ একো নাই।

এই কথাত তেওঁলোকে অত্যন্ত ক্ষোভ প্ৰকাশ কৰি গুচি গ'ল। এজনে যাওঁতে মন্তব্য কৰিলে— ভণ্ড, ঠগ! তই নিজে পালন কৰিব নোৱাৰ যদি আনক কিয় দান ধৰ্মৰ উপদেশ দিয়?

মুক্তি

পৰ্বত এখনৰ নামনিত এজন মানুহে বাস কৰিছিল। তেওঁৰ লগত প্ৰাচীন শিল্পী এজনে সজা এটা মূৰ্তি আছিল। মূৰ্তিটো তেওঁৰ ছুৱাৰমুখতে

অবক্ষিত অৱস্থাত পৰি আছিল। তেওঁ তাৰ একো মোল নুবুজিছিল।

এদিনাখন চহৰৰ পৰা এজন মানুহ গৈ তাত উপস্থিত হ'ল। মানুহগৰাকী শিক্ষিত আছিল। তেওঁ মূৰ্তিটো দেখি গাঁৱলীয়া মানুহজনক সুধিলে—তুমি এইটো বেচিবা নেকি? কথাষাৰ শুনি গাঁৱলীয়া মানুহজনে হাঁহিলে আৰু ক'লে—এই শিলটোৰ বাবে আকৌ কিহৰ বেচ?

চহৰৰ পৰা অহা মানুহজনে ক'লে—মই তথাপিও এটকা দিব খোজে। গাঁৱলীয়া মানুহজনে কথাটো বুজিব নোৱাৰি অলপ আচৰিত হ'ল। কিন্তু তেওঁৰনো আপত্তি কি? গতিকেই তেওঁ টকাটো গ্ৰহণ কৰিলে। চহৰৰ পৰা অহা মানুহজনে মূৰ্তিটো হাতীৰ পিঠিত তুলি চহৰলৈ নিলে।

কেইমাহ মানৰ পিচত এদিনাখন সেই গাঁৱলীয়া মানুহজন চহৰলৈ গৈছিল। তেওঁ বজাৰত ইফালে সিফালে ঘূৰি থাকোতে অকস্মাতে এঠাইত ভীৰ হোৱা দেখি তালৈ আগবাঢ়ি গ'ল।

এজন মানুহে চিঞৰি চিঞৰি ঘোষণা কৰিব লাগিছে—আহক! এটা নতুন বস্ত্ৰ চাওক, এটা অনুলা মূৰ্তি, যাৰ লেখিয়া মূৰ্তি আৰু পৃথিবীত নাই। শিল্প কলাৰ মহান নিদৰ্শন। দৰ্শনী মাত্ৰ ছটকা।

গাঁৱলীয়া মানুহজনেও ছটকা খৰচ কৰি সেই 'আচৰিত' মূৰ্তিটো চাবলৈ ভিতৰত সোমাল, যিটো মূৰ্তি তেওঁ এম্বিকাতে বেচিছিল।

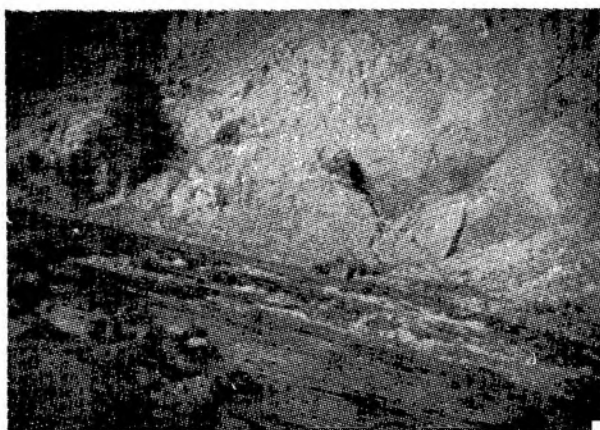
A dreamy lullaby

ভাল্পনা

ফটো : দীপক বব্বা

Something is lost here

Thus begins the long journey

অসমীয়া 'পেৰডি' কবিতা

ইংৰাজী Parody শব্দটো গ্ৰীক Parodia শব্দৰ ৰূপান্তৰ মাথোন। গ্ৰীচদেশ সকলো ধৰণৰ সাহিত্যৰ লীলাভূমি। আজিকালি যিবোৰক 'পেৰডি' বোলা হয়, গ্ৰীক সাহিত্যত সেইবোৰ কিছুমান স্তোত্র কবিতাৰ অমুকৰণত লিখা হৈছিল। এই স্তোত্র কবিতা নাইবা Odeৰ জন্ম সম্বন্ধে বহলাই নকৈ ইয়াকে ক'ব পাৰি—গ্ৰীকসকলে এইবোৰ ৰঙ্গমঞ্চত গাবলৈ ৰচা বিভিন্ন স্তব আৰু লয়যুক্ত Chorus (সমবেত সঙ্গীত)। গ্ৰীক সাহিত্যত গান্ধীৰ্য্যব্যঞ্জক বিষয় বস্তু আৰু ছন্দোময় যি কোনো ৰচনাই Ode বা স্তোত্র কবিতা শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈছিল। অন্যান্য বৈশিষ্ট্যৰ উপৰিও এই স্তোত্রসমূহত জটিলতা আৰু বৰ্ণনাবহুলতা পৰিলক্ষিত হয়। এইবোৰে মানুহক চিন্তাশীল আৰু দাৰ্শনিক ভাৱাপন্ন কৰি তুলি সাহিত্যত হাস্যৰসৰ স্থান সমূলি নাইকিয়া কৰি তুলিছিল। এনেকুৱা সময়তে একশ্ৰেণীৰ লিখকে এই স্তোত্রৰ অমুকৰণত লঘুভাৱে বিশিষ্ট বিষয়-বস্তু লৈ কিছুমান হাস্যমধুৰ স্তোত্র ৰচনা কৰিছিল। সেইবোৰকেই প্ৰথম পেৰডি শ্ৰেণীৰ সাহিত্য বুলি জানিব

পাৰি। নৱজাগৰণৰ দিনত অন্যান্য সাহিত্যৰ দৰে এই পেৰডি সমূহো ইংৰাজী সাহিত্যত প্ৰবেশ কৰে। এই প্ৰসঙ্গত Shelley, Byron, James Joyceৰ নাম উল্লেখ যোগ্য। Shelleyএ ৰচনা কৰা Wordsworthৰ Peter-Bellৰ পেৰডি আৰু Byronএ ৰচা Southeyৰ 'A vision of judgement'ৰ পেৰডিয়ে ইংৰাজী সাহিত্যজগতলৈ এটি নতুন ভাৱাবেগ কঢ়িয়াই আনে।

পেৰডি কবিতা মূল কবিতাৰ নকল নহয়, অমুকৰণহে। ই মূল কবিতাৰ এটি বিশেষ অঙ্গ স্বৰূপ। বঙালী সমালোচক শ্ৰীশচন্দ্ৰ দাসে কোৱাৰ দৰে, "প্যাৰডি কবিতা শুধু 'শব্দ-শিল্প' মাত্ৰ নয়, উৎকৃষ্ট প্যাৰডি মূল কবিতাৰ বিচক্ষণ সমালোচনামূলক নূতনতৰ সৃষ্টি।" সঁচা কথা। বাৰ্গসেঁ পেৰডিক "the art of comic transposition"—কলাৰ ব্যঙ্গাত্মক প্ৰতিলিপি বুলি কৈছে। ইংৰাজী আৰু বঙালী আদি সাহিত্যত পেৰডিৰ বহুল প্ৰসাৰ ঘটিছে। অসমীয়া সাহিত্যও এইক্ষেত্ৰত যথেষ্ট চহকী।

অসমীয়া সাহিত্যত নাটক, চুটিগল্প, উপন্যাস, কথাকবিতা আদিৰ দৰে পেৰডি কবিতাও পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ অৱদান। বোমাৰ্টিক যুগত অসমীয়া কবি-সাহিত্যিকসকলে নানা দিশৰ পৰা বিবিধ সাহিত্য-সম্ভাৰে সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰিবলৈ উচি-পৰি লাগিছিল। এই পেৰডিবোৰো নৱন্যাস যুগতেই অসমীয়া সাহিত্যৰ মাজলৈ আহে। ইংৰাজী, বঙালী আদি সাহিত্যৰ পেৰডি সমূহলৈ এক স্কীয়া দৃষ্টিভঙ্গীৰে চাই অসমীয়া সাহিত্যত স্থান দিবলৈ বেজবৰুৱাই এক অভিনৱ পথ অনুসৰণ কৰিছিল। পেৰডি শব্দটোৰ গুৱলা অসমীয়া প্ৰতিশব্দ নাই। ইয়াক লঘু নাইবা বিজ্ঞপ ভাৱৰ অনুকৰণাত্মক কাব্য আখ্যা দিব পাৰি। বঙালী সাহিত্যত ইয়াক 'লালিকা' বোলে। গধুৰ কবিতাৰ বচনাৰীতি অনুকৰণ কৰি তাৰ ঠাঁচতেই লঘুভাৱৰ ক্ষুদ্ৰ বিষয় বস্তু লৈ যি কবিতা ৰচিত হয় তাকেই 'পেৰডি' বোলে। পেৰডিত উপলুঙাৰ ভাৱ একোটি নিহিত থকা দেখা যায়।

বসবাজ বেজবৰুৱাৰ লিখনিতেই পোনপ্ৰথম অসমীয়া সাহিত্যত পেৰডি কবিতাই ৰূপ পায়। ছন্দ আৰু লয়যুক্ত কবিতাৰ পেৰডি কৰিবলৈ সূচল কাৰণে বেজ-বৰুৱাই পোনতে বঙালী কবি দ্বিজেন্দ্ৰলাল ৰায়ৰ 'জন্মভূমি' কবিতাৰ পেৰডি কৰিছিল। দ্বিজেন্দ্ৰলালে তেওঁৰ কবিতাত বঙ্গদেশৰ বৰ্ণনাৰে দেশ-প্ৰেমৰ যি মহান আদৰ্শ ডাঙি ধৰিছে, বেজবৰুৱাই তাকে উপলুঙা কৰি অসমীৰ গুণানুকীৰ্ত্তন কৰিছে। অৱশ্যে, যদিও বেজ-বৰুৱাই ব্যঙ্গাত্মক প্ৰকাশভঙ্গীৰ পেৰডিৰে মানুহক আনন্দৰ খোৰাক যোগাইছে, যদিও পুত হাস্যৰসেৰে মানুহক হহঁৱাই হহঁৱাই কনুৱাইছে, তথাপি তাৰ মাজেৰেই দেশ-মাতৃকাৰ মহত্বও ফুটাই তুলিছে। স্বদেশৰ প্ৰতি তেওঁৰ অকৃত্ৰিম ভাল পোৱা ভাৱ তেওঁৰ সকলোবোৰ বচনাতেই প্ৰকাশ পাইছে। ডঃ কাকতিয়ে বেজবৰুৱাৰ সাহিত্য-প্ৰসংগত কৈছিল, "স্বদেশ প্ৰীতিয়েই

বেজবৰুৱা সাহিত্যৰ মূলমন্ত্ৰ" আৰু "বেজবৰুৱাৰ সাহিত্য জাগ্ৰত স্বদেশানুৰাগৰ জ্বলন্ত চানেকি।"

অসমীয়া কাব্যজগতত কৃত্ৰিম মালিতা (Artificial ballad) আৰু পেৰডি বেজবৰুৱাৰ নৱতম সৃষ্টি। কোনো এটি কথা গভীৰ ভাবে চিন্তা কৰি লঘুভাৱে প্ৰকাশ কৰাত বেজবৰুৱা সিদ্ধহস্ত। ইংৰাজী সাহিত্যৰ বিভিন্ন দিশ অধ্যয়ন কৰি অসমীয়া সাহিত্য ভঁৰাল নতুন ফচলেৰে ভৰপূৰ কৰিবলৈ বেজবৰুৱাৰ অদম্য উৎসাহ আছিল। বেজবৰুৱাৰ ৰূপাবৰী ব্যক্তিগ্ৰ প্ৰকাশ পায় সাধাৰণতে তেওঁৰ 'লঘুবৈঠকী' কবিতাবোৰৰ মাজত। লঘুবৈঠকী কবিতা আৰু পেৰডিৰ মাজত পাৰ্থক্য আছে। প্ৰথমবিধ মন্থৰ বা ব্যক্তিনিষ্ঠ কবিতা। ইয়াত সমাজজীৱনৰ একোটি ক্ষুদ্ৰ চিত্ৰ ব্যক্তি অনুভূতিৰ দ্বাৰা চিত্ৰিত কৰা হয়। দ্বিতীয়বিধ মন্থৰ বা বস্তুনিষ্ঠ কবিতা। ইয়াত প্ৰধানকৈ হাস্যমধুৰতা প্ৰকাশ পায়। বেজবৰুৱাৰ এই ছয়োশ্ৰেণী কবিতাতেই নিজস্ব অভিযুক্তি প্ৰকাশ পাইছে। অসমীয়া সাহিত্যলৈ বৰঙণি দিয়া তেওঁৰ পেৰডিবোৰ হাঁহিৰ ধুমুপাক। দ্বিজেন্দ্ৰলাল ৰায়ে যেতিয়া বঙ্গভূমিৰ গৌৰৱেৰে গৌৰৱান্বিত হৈ গাইছিল—

“এমন ধানের উপর চেউ খেলে যায়

বাতাস কাহার দেশে?” বুলি, তেতিয়া

বেজবৰুৱাই বগৰ কৰিছিল এইদৰে—

“ক’ত আছে এনে চাউল পানীত দিলে ভাত ?

ক’ত এনে কুঁজী-ঠেকেৰা টেঙাই যায় দাঁত ?

ক’ত পাবা পঁকা খৰিচা, ক’ত চেকীয়া শাক ?

এঠা দৈ ক’ত এনে নেৰায় ধুলে যাক ?”

বেজবৰুৱাৰ পেৰডি কবিতাসমূহক Mock-epic লগত তুলনা কৰিব পাৰি। Mock epicত কবিয়ে মহা-কাব্যৰ আকৃতি আৰু লক্ষণ লৈ একোটা ক্ষুদ্ৰ বিষয় বৰ্ণনা কৰা দেখা যায়। Mock-epicবোৰ হাঁহিৰ ৰহস্য। বহুতক্ষেত্ৰত এই বিজ্ঞপাত্মক মহাকাব্যবোৰ লেখনীৰ এক স্কীয়া চং খকা বাবে পেৰডি বা প্ৰহসন

(Burlesque)ৰ শাৰীত উঠেগৈ। ইয়াৰ অতি প্ৰাচীন নিদৰ্শন গ্ৰীক সাহিত্যত পোৱা যায়। এই শ্ৰেণীৰ সাহিত্য গ্ৰীকত Bacrachomymachia নাইবা 'Battle of the frogs and mice' হোমাবে বচনা কৰা বুলি অনুমান কৰা হয়। ইংৰাজী সাহিত্যত পোপ (Pope)ৰ 'the rape of lock' বিক্ৰপাত্মক শ্ৰেণীৰ শ্ৰেষ্ঠ সাহিত্য। এনেকুৱা খুহুচীয়া কবিতা লিখাত বেজবৰুৱা পাতকিত আছিল। বেজবৰুৱাৰ প্ৰায় সকলোবোৰ ব্যঙ্গ কবিতাতে পেৰডি স্মৰ বিণি বিণি গুণা যায়।

পেৰডি কবিতাত কোনো নিদ্দিষ্ট ছন্দ ব্যৱহাৰ কৰা নহয়। ইয়াত মূল কবিতাৰ ছন্দৰেই পুনৰাবৃত্তি কৰা হয়। সাধাৰণতে পয়াৰ, ত্ৰিপদী আদি মিলনাস্ত ছন্দযুক্ত কবিতাৰ পেৰডি কৰা হয়; কিন্তু অত্যাধুনিক মুক্তক ছন্দৰ কবিতাবো পেৰডি কবিৰ পাৰি। মুক্তক ছন্দৰ কবিতাৰ পেৰডি মিলনাস্ত ছন্দযুক্ত কবিতাৰ পেৰডিৰ দৰে মিঠাস্বৰীয়া নহয়। আকৌ নাটকীয় প্ৰকাশভঙ্গীৰ কবিতাৰ পেৰডিও গুণিবলৈ মধুৰ। অসমীয়া সাহিত্যত বেজবৰুৱা, কুমাৰ শ্ৰীমধুসূদন, মহেন্দ্ৰ বৰা, নৰ বৰুৱা, আদিয়ে পয়াৰ, ত্ৰিপদী আদি ছন্দযুক্ত কবিতাৰ পেৰডি কৰিছে। কুমাৰ মধুসূদনে মুক্তকছন্দ আৰু বৰীন্দ ছন্দাঙ্কৰণতো কিছুমান পেৰডি ৰচিছে। তেওঁ অসমীয়া কবিতাৰ ছন্দ সম্পৰ্কত কৈছে, "ভুলৰী, ছবি, পদ আদি ছন্দৰ ঠাইত সোমাই পৰিল (অধিকাৰ কৰা নহয়) নঙঠা ছন্দ যাক লেনিয়াই মাতিব নোৱাৰি। এইবোৰ গমি-পিটি চাই ঠিক কৰিলে মই এনে কৱিতা লিখিব লাগিব, যি কবিতাই নতুন-পুৰণি ছয়োটাৰে সমান অংশ লাভ কৰে।" পেৰডি কবিতাত বিষয়-বস্তু আৰু ভাৱৰ বাহিৰে বাকী সকলোবোৰ গুণ মূল কবিতাৰ দৰেই থাকে। মাথোঁ মূল কবিতাৰ জঁকাটিতেই এটি নতুন গাঙ্গ পিন্ধোৱা হয়। সেইবুলি পেৰডিষ্ট সকলৰ মৌলিকতা

নাই বুলি ক'লে ভুল কোৱা হব। মৌলিকত্ব নাথাকিলে কোনো লিখনিয়েই সাহিত্যৰ শাৰীত উঠিব নোৱাৰে। পেৰডি কবিতাৰ বিষয়-বস্তু আৰু ভাৱ প্ৰকাশত মৌলিকতাৰ নিদৰ্শন আছে।

বহুমুখী ব্যক্তিৰ সম্পন্ন বসৰাজ বেজবৰুৱা পেৰডিৰো পথপ্ৰদৰ্শক সঁচা; কিন্তু এই ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ অনুপ্ৰেৰণাবে অনুপ্ৰাণিত হৈ অসমীয়া সাহিত্যত এক স্নকীয়া আসন অধিকাৰ কৰিলে শ্ৰীমহেশ চন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামীয়ে। পেৰডিৰ যোগেৰে গোস্বামীয়ে অসমীয়া সাহিত্যলৈ নতুন চল আনিলে। গোস্বামীয়ে 'কিমাশ্চৰ্য্যম্' নামৰ 'চীজ' টোত কুমাৰ শ্ৰীমধুসূদন ছদ্মনামেৰে 'কৱিতা-প্ৰয়াস' শিৰোনামাৰে পেৰডি কিছুমান ৰচনা কৰিছে। ইয়াত হাস্যৰসৰ যথেষ্ট সমল আছে। এজন সমালোচকে শ্ৰীমধুসূদনক 'হাঁহি থকা দাৰ্শনিক' (Laughing philosopher) আখ্যা দিছে।

দেশ-কাল-পাত্ৰ ভেদে সাহিত্যবো বিভিন্ন ৰূপ পৰিষ্টি হয়। পেৰডি কবিতায়ো বেলেগ বেলেগ লিখকৰ হাতত ন ন ৰূপ লৈছে। মধুসূদনৰ পেৰডিট উৎকট প্ৰেমৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়। তেওঁ মৰম মৰম লগা শব্দ-গাঠনিৰ মাজেদি প্ৰেমদৰ্শনৰ এক নতুন তথ্য আৱিষ্কাৰ কৰিছে। তাৰোপৰি পেৰডি বোৰৰ মাজেৰে তেওঁ সমাজৰ একো একোটি দিশ ফঁহিয়াই দেখুৱাইছে। তেওঁ গটগ, ছুৱৰা, দেৱ বৰুৱা আদি প্ৰেমিক কবি সকলৰ কথা ক'বলৈ গৈ লিখিছে—“এওঁলোকে প্ৰক্সি দি নিজৰ প্ৰেম এডভাৰটাইজ কৰিছে। তথাপি এই-বোৰে গাভৰুৰ হিয়া টলাব পৰা নাই—এটা কাৰণত যে এওঁলোকে (কবিসকলে) কাল্পনিক বিত্ চকুৰে জগতখন চাইছে। বাস্তৱৰ চকুৰে চালে পাব আজি-কালিৰ গাভৰুগকলক সেইবোৰ পেট নভৰা কথাৰে ভুলাব নোৱাৰি।” সেয়েহে তেওঁ বাস্তৱতাৰ ভেটিত পেৰডি ৰচনা কৰিছে, কাল্পনিক জগতখনত সোমাই নিজকে পাহৰি যাব পৰা নাই। তেওঁৰ পেৰডিৰ ভাষা

নতুন—খিচিৰি ভাৰা। বাস্তৱ জগতত প্ৰেমৰ পৰিণতি
দেখি তেওঁ দেৱ বৰুৱাৰ স্মৰণেই গাইছে,
'লাভ'ত পৰিছা? পৰা নাই কেতিয়াও?

ময়ো পৰা নাই,

শুনিছোঁ তথাপি

'লাভ'ৰ খালত পৰি আল্লাদীন বিড়িৱালা পাছে মৰে
নিজে ফাঁচি লাগি।"

এই বিষয়ত তেওঁ বৰ সলিহান, বৰ সংযত। নিজক
বিপদৰ পৰা আতৰাই ৰাখিবলৈ তেওঁ সততে সাজু হৈ
থাকে। সেয়েহে অভিসাৰিকাৰ বেণে অহা প্ৰেমিকাক
তেওঁ সাৱধান কৰি দিছে,

"ঘনে ঘনে নাহিবা লাহৰী! যিদৰে ধৰুৱালই
ঘনে ঘনে পৰোৱানা আহে,"

× × ×

"নাহিবা নিশাত দেই! ভঙা এই ছালে-বাৰে লাগি
যা হলে সহিবা কিমতে?"

গোস্বামী অকল প্ৰেমৰ মাজতেই আৱদ্ধ হৈ থকা
নাই। তেওঁ পেৰডিৰ সহায়ত সমাজৰ চিত্ৰ কিছুমানো
ফঁহিয়াই দেখুৱাইছে। ভাৰতীয় চাকৰিয়ালৰ দুৰ্যোগ
(কলংপাৰত—মাজনিশা'ৰ পেৰডি) আৰু এইডেড্
হাইস্কুলৰ শিক্ষকৰ ছবৰস্থাৰ ('শিক্ষক' পেৰডি) কথাও
উলুকাইছে। "নিউজপ্ৰিণ্ট পঁচি যোৱাদি" শিক্ষক-
সকলৰ "বক্তৃতাবোৰো পচি যায়।" "হাকিমৰ ঘৰৰ
গাধ পিটিও তেওঁলোকে মানুহত পৰিণত কৰে।"
তথাপি—

"পহিলা তাৰিখে পাব লগীয়া মজুৰি
চেফ্ৰেটাৰীৰ সহানুভূতি হীনতাত
পায় সাত বা দহ তাৰিখে।"

এনেকুৱা বাস্তৱ-সত্যক লৈ হটগা হটগা শব্দ প্ৰয়োগেৰে
কবিতা ৰচিব নোৱাৰি সঁচা, কিন্তু পেৰডি কৰিব পাৰি।
মধুসূদনে তথাকথিত সভ্যতাৰ মুখা-পিছা সমাজক 'বল্ড
গ'ল্ড ফ্ৰেম আৰু জৰ্জেট কিছাপ, সিহঁত নিপ্পাপ, কিন্তু

তাৰ পিন্ধোতাৰ পাপ" বুলি ভেঙুচালি নকৰাকৈ এৰা
নাই। মধুসূদনৰ পেৰডিৰ দাৰ্শনিক ভাবেও ভুয়ুকি
মাৰিছেহি। 'মৃত্যুৰ অৰ্থ' শীৰ্ষক পেৰডিৰ তেওঁ
লিখিছে—

"আমি মিছায়ে ভাবোঁ

নেতাৰ বা আমাৰ মৃত্যুত

জগতৰ অপূৰণীয় ক্ষতিৰ কথা,

জগত জগতেই থাকে,

কাবো ভূ নোলোৱাকৈয়ে।"

কুমাৰ মধুসূদন প্ৰকৃত পেৰডিষ্ট। নৱকান্ত বৰুৱা,
মহেন্দ্ৰ বৰা, নিৰ্মলপ্ৰভা বৰদলৈ আদি কবিসকল
পেৰডিষ্ট নহয় সঁচা কিন্তু পেৰডিসেৱক। গুৱাহাটীৰ
অঁনাতাৰ কেন্দ্ৰৰ সৌজন্যত হোৱা 'পেৰডি সন্মিলনে'
এই ধৰণৰ পেৰডি কবি কিছুমানৰ সৃষ্টি কৰিছে।
অনুভূতিৰ দ্বাৰা কবিতা লিখা স্বভাৱ-কবিসকলৰ বাদেও
অন্য কবিয়েও পেৰডি ৰচিব পাৰে। অৱশ্যে কবিতা
সম্বন্ধে যথেষ্ট জ্ঞান থকা মানুহে পেৰডি কৰিবলৈ গৈ
কোনো অসুবিধাৰ সম্মুখীন হ'ব নালাগে। তাল-মান
লয়জুক কবিতাৰ পেৰডি কৰিবলৈ সুলল বুলি আগতেই
কৈ আহিছোঁ। পেৰডিষ্ট সকলে বোমাটিক যুগৰ
লেনিয়াই লেনিয়াই আৱৃতি কৰিব পৰা কবিতা পেৰডি
কৰিবলৈ বাচি লয়। সেয়েহে দেৱকান্ত বৰুৱাৰ 'সাগৰ
দেখিছা' কবিতাৰ ইমানবোৰ পেৰডি হৈছে। মহেন্দ্ৰ
বৰাই অতি ক্ষুদ্ৰ বস্তু লৈ 'সাগৰ দেখিছা'ৰ পেৰডি
কৰিছে। এওঁৰ পেৰডিবোৰ Mock epic ধৰ্মী।
এইজনা কবিৰ 'উৰহ দেখিছা' উৎকৃষ্ট পেৰডি।

"উৰহ দেখিছা? দেখা নাই কেতিয়াও?

ময়ো দেখা নাই।

মোৰ ই ভাবতভূমি উৰহৰ আড্ডা এক

বাধাহীন কদৰ্ষ লুঠন।"

আদি কথাই তেওঁৰ সূক্ষ্ম চিন্তাশীল মনৰ চিনাকী
দিয়ে। আজি-কালি কিছুমান স্কল-কলেজৰ ল'ৰা-

জোৱালীয়ে হোৱাই-নোহোৱাই অশ্লীল বাক্য প্ৰয়োগেৰে পেৰডি কৰি গাই নিজকে বৰ পেৰডিষ্ট বুলি ববাই কৰে। পেৰডি সম্বন্ধে ভাল জ্ঞান নাথাকিলে পেৰডিৰ কচৰং নকবাই ভাল। পেৰডিয়ে নৈতিকতাৰ শিক্ষা নিদিলেও ই মানসিক উৎকৰ্ষ সাধনত সহায় কৰে। এইটো ঠিক যে বেয়া পেৰডিয়ে মানুহক কু-পথলৈহে ঠেলি দিয়ে। সেয়ে প্ৰকৃত পেৰডিক আদৰ কবিলে শিকাটো প্ৰত্যেক উঠি-অহা সাহিত্য-প্ৰেমীৰ কৰ্তব্য। এই প্ৰসংগত গহীন পেৰডিষ্ট বত্ৰ ওজাৰ পেৰডিলৈ আঙুলিয়াব পাৰি। ওজাই সীমান্ত-বিবাদৰ পটভূমিত ভূপেন হাজৰিকাৰ 'আকাশী গঙ্গা বিচৰা নাই'ৰ পেৰডি কৰিছে এইদৰে,

“বিনাশী যুদ্ধ বিচৰা নাই
নাই বিচৰা অশ্লীল হাঁহাকাৰ
বিশ্বাস-ঘাতকৰ চক্ৰান্তত
বিচাৰো বাখিৰ দেশ আমাৰ।”

এনেকুৱা পেৰডি সঁচাকৈয়ে বৰ মহান। ইয়াত দেশ-প্ৰেমৰ জ্বলন্ত চানেকি প্ৰতিকলিত হৈছে। তাৰোপৰি তেওঁ অসমীয়া জাতীয় বীৰৰ সাহস আৰু বীৰত্বৰ কথা ক'বলৈ গৈ লিখিছে,

“শত শত শবাই ঘাটে ঘাটে
বক্ষ শোণিত নিগৰালে।”

তথাপি বীৰ জোৱান সকল পিছ-ছাঁহকা নাই। সীমান্তৰ বণক্ষেত্ৰত হাঁহি হাঁহি অপৰাজেয় মৃত্যু বৰণ কৰা আৰু দেশৰ মান বাখি যোৱা জোৱানসকলৰ কণ্ঠত বাজি উঠিছে,

“হয়তো বণত হেজাৰ জনৰ
হেজাৰ হেৰাব প্ৰাণ
তথাপি এই বিশেষ ক্ষণত
বাখিম দেশৰ মান।”

বৰ্ণোজ্জ্বল চিত্ৰ-সুখমা আৰু হাস্যোদ্দীপক প্ৰকাশ ভঙ্গীৰে সম্প্ৰতি এইশ্ৰেণীৰ কবিতা অসমীয়া সাহিত্যত উজ্জ্বলতৰ হৈ উঠিছে। স্বষ্টিশীল মনীষাৰ অনুজ্জ্বল স্বাক্ষৰ হলেও অপূৰ্ব বস-মাধুৰ্য্যৰে ই অসমীয়া সাহিত্য বুৰাই পেলাইছে। সূক্ষ্ম নীৰিক্ষণ ধৰ্ম্মীতা, পৰিপূৰ্ণ বাক্-চাতুৰ্য্য আৰু বহল সামাজিক অভিব্যক্তিয়ে পেৰডি কবিতাক মনোৰম সৌন্দৰ্য্য দান কৰিছে। বাস্তৱৰ ন চকুৰে সপোনৰ ছঁয়াময়া পৃথিবীখনিক চাইলোৱাৰ ই এটি সফল-মধুৰ প্ৰয়াস। আকণ্ঠ-তুষিত সংসাৰযাত্ৰীৰ বাবে ই অমৃতোপম স্বষ্টি। মুঠতে পেৰডি-কবিতা অসমীয়া সাহিত্যত নৱাঙ্গভূষণ হলেও সাহিত্যৰ অন্যান্য অঙ্গৰ দৰে অচিৰেই ই যি বিশালাকাৰ ধাৰণ কবিতাত সন্দেহ নাই।

অনিচ্ছা স্বপ্নেও অপূৰ্ণ আহিবলৈ বাধ্য হ'ল।
 তাৰ আহিবৰ ইচ্ছা নাছিল অকণো। কিন্তু সংসারত
 বাচি থকাৰ হেঁপাহে তাক আহিবলৈ বাধ্য কৰালে।
 নহলে যে ভোকত মৰিব লাগিব। চাকৰিৰ খাটিবতে
 আহিবলৈ বাধ্য হ'ল সি। পাইপ্, লাইনচৰ চাকৰি
 তাৰ। লগৰ কোনোৱে আহিব মুখুজিছিল। কিন্তু সি
 আহিবলৈ বাধ্য হ'ল।

আৰু আহিবই বা কিহৰ টানত? ইয়াত মানুহ
 বুলিবলৈ পাইপ্, বহোৱা কুলীবোৰ। সিহঁতে অস্থায়ী।
 পেটৰ খাতিৰত আহিছে সিহঁত। কাম শেষ হলেই

যাবগৈ। সিও ইচ্ছা নাখাকিলেও আহিবলৈ বাধ্য হৈছে
 বাচি থকাৰ খাতিৰত। তাৰ বাসো ইয়াত অস্থায়ী।
 পাৰ্থক্য মাত্ৰ কুলীবোৰ আহিছে গাত খান্দি খান্দি পাইপ্,
 বহুৱাবলৈ আৰু সি আহিছে তাৰেই তদাৰক কৰিবলৈ।

ইয়াৰ সকলোবোৰেই অস্থায়ী। মানুহবোৰ, সিহঁতৰ
 সাময়িক বাসস্থান হিচাবে খেৰৰ সৰু সৰু জুপুবীৰোৰ
 আৰু ত্ৰিপালৰ টম্বুবোৰ, ক্ৰেণ, ড়িলিং মেচিন সকলো-
 বোৰ। মাটিৰ বুকু ফালি পাইপবোৰ স্থায়ী ভাবে তাৰ
 তলত লুকাই থ'বৰ প্ৰয়াসেৰে গঢ়ি উঠা ই এটা অস্থায়ী
 ব্যস্ততাপূৰ্ণ পৰিবেশ।

তাৰ পৰা দুই ফাৰ্ণমান দুবেদি পাইপ্, বহোৱাৰ কাম চলিছে। ক্ৰেণ, পাইপ্, জীপ, ট্ৰাকেৰে ঠাইখন ভৰি আছে।

চাৰিওফালে সীমাহীন পথাৰ, মাজে মাজে দুই এডাল গছ, কলীয়া মাটিৰ বুকু ফালি তাৰ মাজত পাত নোহোৱা শিমলু আৰু দুই এডাল ৰুগ্ন পলাশৰ গছ। মাজে মাজে দুই চাৰিটা জুপুৰী ঘৰ, খেবৰ। খেতি-বাতি কৰা মাহুহবোৰ। সীমাহীন নগ্ন পথাৰ, মাজত যেন মৰুভূমিৰ মৰুদ্যান। তাৰ পিচতেই গাঢ় নীলা পাহাৰখন, চাপে চাপে ওপৰলৈ উঠি গৈছে।

এইবোৰ বাধা নহ'লহেঁতেন। ফিল্ড্ চাৰ্ভিচ কৰা সকল হয়তো আহিলেহেঁতেন। যদি উপৰি আয়ৰ উপায় থাকিলহেঁতেন। কিন্তু সিওতো নাই। ইয়ালৈ অহাৰ নাম শুনিয়ে অইনবোৰে ছুটিৰ দৰ্খাস্ত দিয়ে। অগত্যা অপূৰ্বই আহিব লগীয়া হ'ল। সিও ছুটিৰ দৰ্খাস্ত দিব পাৰিলেহেঁতেন, অইন দুই-চাৰিজনৰ নিচিনাকৈ। কিন্তু সি নতুনকৈ চাকৰিত সোমাইছে। পোন প্ৰথমৰ বাবে তাক বাহিৰলৈ পঠিওৱা হৈছে। প্ৰথম বাৰতেই কামত গাফিলতি কৰিলে চলিব কেনেকৈ! সেয়ে অনিচ্ছা স্বত্বেও অপূৰ্ব আহিবলৈ বাধ্য হৈছিল।

অপূৰ্ব যেতিয়া ঠাইজোখৰ পালেহি আকাশত তেতিয়া সোণগলা ৰঙ। সেইদিনে চাব নোৱাৰি। চালেই চকু পুৰি যোৱা যেন লাগে। আকাশখন যেন গলি গলি মাটিত পৰিছেহি।

প্ৰায় পোন্ধৰ মাইল জীপত আহিছে সি। কোম্পা-নীৰেই জীপ। ট্ৰাক ৰোডৰ পৰা পোন্ধৰ মাইলমান উত্তৰলৈ সোমাই আহিলেই ঠাইখন পোৱা যায়। জীপৰ পৰা ধূলি খাই খাই নামি অপূৰ্বৰ এনে লাগিল যেন এইমাত্ৰ এখন গলিত অগ্নিকুণ্ডৰ সাগৰ পাৰ হৈ আহিল সি। গাড়ীত আহোতে বতাহ পাইছিল যদিও ভীষণ গৰম বতাহ। এনেকুৱা লাগিল যেন ব'দত পুৰি পুৰি গাৰ মাংসবোৰ দেই গৈছে। মনত পৰিছিল তাৰ,

সিবাৰ দিল্লীলৈ যাওঁতে এনেকুৱা গৰম বতাহ এটা পাইছিল সি। ঠিক বিহাৰৰ শুকান মাটি ফালি হেঁ হেঁ শব্দৰে ট্ৰেনখন যেতিয়া আগবাঢ়ি গৈছিল। অসমতো যে এনেকুৱা গৰম বতাহ থাকিব পাৰে সি জনা নাছিল আগতে। জানিলেও পোৱা নাছিল।

তাৰ কাৰণে এটা বেলেগ টম্বুৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। জীপৰ পৰা নামোতেই কুলীৰ ছৰ্দ্ধাবে তাক নিজৰ টম্বু-টোলৈ লৈ গ'ল। কোনোদিনে নাচাই সি ছৰ্দ্ধাৰ লগে লগে আগবাঢ়িল। গৈয়ে পোনেই কেম্প্-খাটৰ গাত দেহাটো সঁপি দি আছন্নৰ দৰে পৰি ৰ'ল সি।

তাৰ অলস দেহটোলৈ চাই ছৰ্দ্ধাবে সুধিলে, তকলিফ্ হৈছে কি বাবুজী?

সি একো কোৱা নাছিল, অৱশ চকুজুৰি মেল খোৱা নাছিল। অক্ষুণ্ণভাবে কিবা এটা কৈছিল হয়তো। শব্দটো মুখেৰে বিকৃত ভাবে ওলাই আহিছিল।

ছৰ্দ্ধাৰ ওলাই গৈছিল। অলপ পিচতেই আকৌ সোমাই আহিছিল। লগত এজনী ছোৱালী, বোধহয় দেছুৱালী। ছৰ্দ্ধাবে আকৌ মাতিলে, বাবুজী! অপূৰ্ব নীৰৱ। ছৰ্দ্ধাবে আকৌ মাতিলে অলপ জোৰকৈ, বাবুজী!

চকু নেমেলাকৈয়ে অপূৰ্বই মাত দিলে—কি হ'ল? “লছমীক আনিছোঁ, বাবু। আপনাৰ তকলিফ্ হৈছে। লছমী অলপ হাৱা কৰিব।”

এইবাৰ অপূৰ্বই মুখেৰে নামাতিলে। চকুও মেল নাখালে তাৰ।

সন্ধ্যাৰ পিচতেই আকাশৰ বুকু ফালি জোনবাই ওলাল। ঠিক যেন ক'লা ক্ৰীণৰ গাত হাৰ্দ্ৰেদ ৱাটৰ গোল লাইট এটা। পুণিমা নহয়। পুণিমাৰ জোনটো আৰু ডাঙৰ। ফৰিংফুটা জোনাকত ঠাই জোখৰ বিভোৰ হৈ আছে। আকাশখন আচৰিত ভাবে ক'লা, মাজে মাজে দুই-এচপৰা বগা মেঘ। মাজে মাজে দুই-চাৰিটা তৰা। কোনে ক'ব ছপৰীয়া এইখন আকাশৰ

পৰা উভাপবোৰ গৰম লাভাৰ দৰে গলি গলি পৰিছিল।

ছুপৰীয়াৰ গৰম বতাহটো এতিয়া আৰু নাই। তাৰ সলনি মূছ ফিৰ্ ফিৰিয়া এজাক বতাহ বলিছে।

চকুৰ পৰা আছন্নৰ ভাবটো নোহোৱা হৈ গৈছে এতিয়া। শৰীৰটো শাৰ্ট পৰিছে। গাটোত অলপমান বল পোৱা যেন লাগিল। খাটখনৰ পৰা উঠি আহিল সি।

ছুপৰীয়া টম্বুত সোমোৱে শুই পৰিছিল সি। ভিতৰৰ বস্ত্ৰবোৰ চোৱা নাছিল তেতিয়া। এতিয়া ঘূৰি ঘূৰি তাকেই চাব ধৰিলে। এচুকত টুল এখনত লেম্প এটা জ্বলিছে; তাৰ ম্লান পোহৰত ঘৰটো বেচি আন্ধাৰ আন্ধাৰ যেন লাগিল তাৰ। টম্বুটোৰ ভিতৰত বস্ত্ৰ বুলিবলৈ এখন টেবুলত, এচুকত মাটিত মাটিৰ কলহ এটা, তাৰ মুখখন আয়নাৰ গিলাচ এটাৰে বন্ধ কৰা, টেবুল খনৰ ওপৰত তাল পাতৰ বিছনি এখন।

“অম্বৰ আহিম বাবুজী!” বাহিৰত কোমল কণ্ঠ। আৰু তাৰ পিচতেই হাতত পিতলৰ গিলাচ এটা আৰু সিখন হাতৰ প্লেটত ছখন কণ্ঠি লৈ লছমী সোমাই আহিল।

অপূৰ্বই প্ৰথমে খেয়াল কৰা নাছিল, স্মিলে, “কোন হয়।”

“আমি লছমী বাবুজী। সাৰা ছুপৰটো হাৰা কৰিলে। আপনাক আৰু আভি স্মিছে কোন হয়।”

অপূৰ্বৰ তেতিয়াহে মনত পৰিল ছুপৰীয়া হৃদ্ধাবে কথাটো কৈছিল তাক।

হাতৰ বস্ত্ৰবোৰ টেবুলখনত থৈ চুকৰ পৰা লেম্পটো আনি তাই টেবুলখনত থ'লে। তাৰ পিচত লেম্পটো অলপ বঢ়াই দিলে। ইমানপৰে অশ্ৰুমনস্ক হৈ থকা অপূৰ্বৰ লেম্পৰ তীৱ্ৰ পোহৰত চমক ভাঙিল। লছমীলৈ চাই অৰাক হৈ গ'ল সি।

সুঠাম শৰীৰ। মিঠা বৰণীয়া গাঁটোৰ ঘামবোৰ লেম্পৰ পোহৰত জিক্ মিকাই উঠিছে। কান্ধৰ পৰা ছখন মসৃণ, নিটোল হাত কৰ্কাঁলৰ তললৈ নামি গৈছে! স্পষ্ট স্পষ্ট শৰীৰ, কাপোৰৰ বান্ধ নামানি ভাঁজে ভাঁজে ওলাই আহিছে। বহল বহল এযোৰ চকু, কাজল সনা। ক'লা চেলাউৰীযোৰ অস্তুত ধুনীয়া। আঠুলৈকে শাড়ীখন। তাৰ তলত উদাস ভৰি ছখন। হাতত ছুই-চাৰিডাল কাঁচৰ থাকু। গোটেই দেহাটো-তেই এটা উগ্ৰ বগ্নতা।

লছমীয়ে ক'লে, “যা কেইবোজ খাকিব হৃদ্ধাবে আমাক আপনাৰ দেখ ভাল কৰিব কৈছে। ভাত-চাহ পকাই দিব কৈছে।” বুজি পোৱাকৈ ভাঙা ভাঙা অসমীয়া ক'ব পাৰে লছমীয়ে।

—“ঠিক আছে, তই যা এতিয়া।”

—“আপনাৰ বিস্তাৰা লগাই যাওঁ।”

—“নালাগে বাক, ময়েই পাবিম। বাতিৰ ভাত-খিনি দি যাবি মনত কৰি। যা এতিয়া।”

একপ্ৰকাৰ জ্বোৰ কৰিয়েই অপূৰ্বই লছমীক পঠিয়াই দিলে। অলপ হাঁহিলে লছমীয়ে। ছুপাৰী বগা দাঁত ওলাই পৰিল। তাৰ পিচত খোজত ছন্দ বজাই গুচি গ'ল। তাইৰ শৰীৰৰ উগ্ৰ বগ্নতা যেন অপূৰ্বই সহিব পৰা নাছিল।

পিছদিনাখন কাম অলপ সোনকালেই আৰম্ভ হ'ল। দিনটো বাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে ব'দৰ তীৱ্ৰতাও যেন বাঢ়ি গ'ল।

কাম বুলিবলৈ অপূৰ্বৰ পাইপৰ হিচাব বখা, পাইপ বহোৱাৰ তদাৰকি কৰা আৰু মাজে মাজে ছুই এটা ধমক দিয়া।

এইমাত্ৰ টুক এখনত বোজাই এগাড়ী পাইপ আহিছে। অপূৰ্বই তাৰ হিচাব লবলৈ আগবাঢ়ি গ'ল। পিচত পৰি ব'ল কুলীবোৰৰ পাইপ টনাৰ শব্দ, হেইয়া মাৰো! ..... হেইছে।

ৰ'দৰ পোহৰত সিহঁতৰ ঘামে ভিজোৱা গাবোৰ জ্বিলিকি উঠে। ভৰ ছুপৰীয়াৰ আগতেই তাৰ কাম প্ৰায় শেষ হৈ গ'ল।

অলগভাবে সি যেতিয়া নিজৰ টম্বুৰ ভিতৰ সোমাই হাত-ঘড়ীলৈ চালে তেতিয়া বাৰ বাজে প্ৰায়। টম্বুৰ বাহিৰত বাৰ্শ্টি এটাত এবাৰ্শ্টি পানী ঢাকি থোৱা আছে, আৰু ভিতৰৰ টেবুলৰ ওপৰত ছুপৰীয়াৰ ভাত।

কাপোৰ-কানিবোৰ খুলি গা ধুবলৈ ওলাই গ'ল সি। বাহিৰৰ আকাশত তেতিয়া সোণগলা ৰ'দ। গৰম বতাহজাক বৈছে। বহুদূৰত, য'ত আকাশে মাটি চুইছে তাৰ পৰা বতাহজাক হোঁ হোঁৱাই আহে। দুৰৰ গছ-গছনি কঁপি উঠে।

ধীৰে স্তম্ভিৰে গাটো ধুই আহি ভাতখিনি কোনো মতে পেটত ভৰাই খাটখনত গাটো পেলাই দিলে সি। ছুপৰীয়া এঘণ্টা মান জিবনি। তাৰপিচত আকৌ কাম আৰম্ভ হ'ব। ছুপৰীয়াৰ ব'দটো অলপমান কমিলেই সি কামলৈ যাব। লছমী টম্বুৰ ভিতৰত নথকাই সি শাস্তি পাইছিল। তাইৰ শৰীৰৰ উগ্ৰ বস্তুতাই তাক যেন খেদি খেদি আহে। কিন্তু জীৱনৰ আদৰ্শৰ কথা ভাবি মনটো সংঘমী কৰি লয়। সকলোৰে জীৱনৰ একোটা আদৰ্শ থকা দৰ্কাৰ বুলি সি ভাবে। ধনী হওক দুখীয়া হওক, লাগে সাধাৰণ মানুহেই হওক। পাইপ লাইনচৰ সাধাৰণ চাকৰি কৰিলেও তাৰ এটা আদৰ্শ আছে, জীৱনৰ লক্ষ্য আছে। তাৰোপৰি আছে তাৰ ব্যক্তিত্ব, আছে এখন স্নকীয়া সমাজ, আছে ভবিষ্যতৰ বঙীণ সপোন। লছমীৰ নিচিনা সাধাৰণ ছোৱালী এজনীৰ আগত সি আত্মসমৰ্পন কৰিব কিয়। হ'ব পাৰে তাই সাধাৰণৰ মাজত এটা ব্যতিক্ৰম, হ'ব পাৰে গোবৰৰ মাজত এপাহ পহুম ফুল। তথাপি তাই লছমীয়েই, পেটৰ খাতিৰত কোনোবা স্নদূৰ পুণিয়া বা দ্বাৰভাঙ্গা বা চাপৰাৰ কোনোবা নামহীন গাঁৱৰ পৰা অসমলৈ

অহা এজনী ছোৱালী, দেছুৱালী। তাইৰ সমুখত সি নীচ হ'ব কিয়।

মাজে মাজে একোজাক ঠাণ্ডা বতাহ আহে। অপূৰ্বৰ ছচকুত কেতিয়াযে তদ্ৰাৰ আৱেশ লাগিল সি তাৰ গমকে নাপালে।

চাপে চাপে উঠি যোৱা পাহাৰৰ বুকুত বেলিটো অদৃশ্য নোহোৱালৈকে কাম চলিল।

গধূলি টম্বুলৈ ফিৰি আহি দেখে লেম্পটো জলাই লছমী বহি আছে। টেবুলত চাহ আৰু ৰুটি। তাক দেখিয়েই ছোৱালীজনীয়ে মিচিকিয়াই হাঁহিলে। ছুপাৰী বগা দাঁত ওলাই পৰিল। আৰু অপূৰ্বৰ গাৰে এটা অদ্ভুত সিহঁৰণ বাগৰি গ'ল।

হাঁহি হাঁহিয়েই তাই ক'লে, আপনাৰ ৰুটি আৰু চাহ, বাবুজী।

অপূৰ্বই নামাতিলে। তাৰ মাথো ভাব হ'ল লছমীৰ লগত কথা নপতাতোৱেই বেচি ভাল।

শুকান আটাৰ ৰুটিৰ লগত ছুডোখৰ আচাৰ। খাই ভালৈ লাগিল অপূৰ্বৰ। খাই খাই এবাৰ মূৰ তুলি চালে অপূৰ্বই। দেখিলে পানী এগিলাচ টেবুলত লৈ লছমীয়ে তালৈকে চাই আছে। “তই যোৱা নাই এতিয়াও?”

আকৌ লছমীয়ে হাঁহিলে। “আপনাৰ বৰ্তন লৈ যাম। ঘৰ ৰাৰু দিন তাৰ পিচত বাতিৰ খানা আনিম। তাৰ পিচত যাম।”

চাহ কাপ খাই গাটো অলপ স্তম্ভিৰ হ'ল অপূৰ্বৰ। দিনটোৰ কামৰ হেঁচাত শৰীৰৰ ভাঁজে ভাঁজে জমা হোৱা ভাগৰবোৰ খেদাবলৈ খাটখনতেই দীঘল দি পৰি ব'ল সি। লছমীয়ে ঠুন ঠান শব্দেৰে বাচনবোৰ অতীৰ ধৰিলে।

বাহিৰত কালিৰ নিচিনাই ফৰিংফুটা জোনাক। আজি আকাশখন বেচি উজ্জল যেন লাগিল তাৰ। বাহিৰৰ ধূসৰ প্ৰাস্তবত যেন কিহবাৰ বহুস্থ লুকাই

আছে। চকুত পবিল তাৰ জোনৰ পোহৰত পাত নোহোৱা পলাশ শিমলুবোৰৰ যেন এটা বেলেগ ৰূপ জিলিকি উঠিছে।

মুখ হৈ বিছনাৰ পৰা টম্বুৰ খোলা ছুৱাবেদি বাহিৰলৈ চাই আছিল অপূৰ্বই। ভবিত কাবোৰাৰ কোমল হাতৰ পৰণ পাই শিয়ৰি উঠিল। বিছনাৰ ভৰি শিতানত লছনী। ভূত দেখা মানুহৰ দৰে ধৰ-মৰাই সি বিছনাতেই উঠি বহিল। লছনীৰ ছুচকুত সি ধুৰ্ত্ত হাঁহিৰ বিঙি নি কৰিছিল।

“এই কি কৰিছ!” অপূৰ্বৰ অক্ষুট মাত।

“নাই বাবুজী, আপনাৰ পাও দাবাই দিছো।” লছনীৰ মুখত হাঁহিজাক লাগিয়েই আছিল।

অপূৰ্বই একপ্ৰকাৰ চিঞৰিয়েই কলে, “নালাগে নালাগে, তই যা!”

অগত্যা যানলৈ বাধ্য হ’ল লছনী। যোৱাৰ আগতে কিচ্ ফিচাই কৈ গ’ল, “বাতি জ্বলন্ত পৰিলে বুলাব বাবুজী। আমি পাছৰ ৰূপবীত থাকোঁ!”

লছনী গুচি যোৱাৰ পিচতো অপূৰ্বৰ মনটো কিবা এটা চিন্তাই আচ্ছন্ন কৰি বাখিলে। লছনীয়ে শেষৰ কথাৰ মাজেদি কিহবাৰ ইঙ্গিত দি গ’ল নেকি! গাটোত এটা কঁপনি অনুভৱ কৰিলে সি। মূৰটো গৰম হৈ উঠিল যেন!

নিজৰ কথাৰেই ভাবি চালে সি। সি হৈছে বাবু আৰু লছনীহঁত মজুৰী, মুটীয়া। তাৰ লগত লছনীহঁতৰ শ্ৰেণীটোৰ, কুলী-হৰ্দাৰৰ পাৰ্থক্য আকাশ পাতাল। এই শ্ৰেণীটোক সি কুকুৰৰ লগত তুলনা কৰিহে যেন সকাহ পালে। কুকুৰক বেচি প্ৰশ্ৰয় দিব নালাগে। প্ৰথমে নেজ জোকাৰি ডিঙিলৈকে জপিয়াব খোজে। ইহঁতো একেই। বহিব পালে শুবলৈ বিচৰা স্বভাব ইহঁতৰ।

অপূৰ্বৰ বয়স হিচাবে অদ্ভুত সংযমী সি। গান্ধীৰ্যা আৰু প্ৰসন্নতাৰ শ্ৰী তাৰ চকুৰে মুখে। কলেজীয়া

জীৱনত তাৰ গুৰু-গস্ত্ৰীৰ মুখলৈ চাই কোনো ছোৱালীয়ে তাৰ লগত কথা পাতিব পৰা নাছিল। আনকি তাৰ অহেতুক গান্ধীৰ্যাৰ লগৰ বন্ধুবোৰো ক্ষুণ্ণ হৈছিল। কামিনীত তাৰ লোভ নাই, কাঙ্ক্ষনত মোহ নাই। জীৱন সম্বন্ধে তাৰ দৃষ্টিভঙ্গী সম্পূৰ্ণ বেলেগ ধৰণৰ। নিৰিকাৰ নিৰ্মোহ। আনকি সি এনেকুৱা খাদ্য নাখায় যাৰ দ্বাৰা শৰীৰ উত্তেজিত হয়, মনটো হৈ পৰে দুৰ্বল। এনেকুৱা কথা নাশৰে যি মনটো বিচলিত কৰে; সংযম, মিতাচাৰীতা আৰু নীতিক মানি চলা জীৱন তাৰ।

পাইপ বহোৱাৰ কামত সি বোধহয় পোন্ধৰ দিন-মান থাকিব লাগিব ইয়াত। দুদিনতে যিখিনি হ’ল বাকী দিনকেইটাৰ কথা ভাবি তাৰ ভয় লাগিল। লছনীৰ কথা ভবাৰ লগে লগেই বিচিত্ৰ ভয়ৰ পৰিবেশ এটাই তাক আগুৰি ধৰে। লছনীৰ শৰীৰৰ উগ্ৰ বস্তুতাৰ আগত তাৰ সংসনৰ বান্ধ চিলা হৈ নাযায়তো। হাজাৰ হওক সি মানুহহে তেওঁ।

অপূৰ্বই ঠিক কৰিলে লছনীৰ লগত বেচি কথা নকবলৈ। পৰাপক্ষত তাৰ গান্ধীৰ্যা বজাই বাখিবলৈ।

অপূৰ্ব অহা আজি এসপ্তাহ হ’ল। পাইপ লাইন বহোৱাৰ কাম পূৰ্ণোত্তমমেৰে চলিছে। ছপৰীয়া আকাশে-বতাহে যেতিয়া গলিত লাভাৰ ভাপ উবে তেতিয়াহে মাথোঁ কাম বন্ধ থাকে। এই কেইদিনতেই বহুখিনি পাইপ বহোৱা হৈছে।

কিন্তু তাৰ অজানিতেই যে ঘটনা এটা হৈ আছে সি তাক উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰে।

সেই যে সি ভাবি থৈছিল লছনীৰ লগত বেচি কথা-বতৰা নকবলৈ, সেই মনৰ কথা মনতেই ব’ল। আচৰিত ছোৱালী এই লছনীজনী। দেহৰ ভাঁজে ভাঁজে যোবন উখলি উঠা দেহাটো লবাই ঘূৰাই তাই যেতিয়া হাঁহি হাঁহি অপূৰ্বৰ লগত কথা পাতে অপূৰ্বৰ

মনৰ ভাব বেলেগ হৈ যায়। তাই হাঁহিলে অপূৰ্ণকৈ
হাঁহে।

লছমীয়ে সোধে, “বাবু চাদী-উদী কৰিছে নেকি !”
“নাই কৰা।”

গালত হাত এখন থৈ লছমীয়ে ডাঙা ডাঙা চকু
ছটা ইফাল-সিফাল কৰে। কপট ছুখবোৰ নিশ্বাসৰ
লগত ওলাই পৰে, “হায় বাম, চাদী কৰা নাই
আভিতক !”

অপূৰ্ণই হাঁহি কয়, “নাই কৰা তো কি হৈছে।
সময় আহিব নহয়।”

“আৰে বাবু, চাদী নাকৰিলেতো জীৱনটাই
বেফায়দা হৈ যাব।” লছমীৰ ওঁঠত ধুৰ্ত্ত হাঁহি।

অপূৰ্ণই কথাবোৰ খুব পাহৰে। কামলৈ হয়তো
ওলাই গৈছে গাগলছুযোৰ এৰি থৈ গৈছে। লছমীয়ে
তাৰ পিচে পিচে দৌৰি গৈ গাগলছুযোৰ দি আহে
তাক। কয়, “বাবু, ইতনা ভুল হয়। একটা চাদী
কৰি লিব।” অপূৰ্ণই খেদে তাইক, “যা যা, কথা
নকৰি।”

ছট হাঁহি মাৰি তাই আঁতৰি যায়।

আৰু তিনিদিন যায়।

পাইপ বহোৱাৰ কাম আৰু ক্ৰমত গতিত চলে।
আৰু চলে লছমীৰ লগত ফুৰ্ত্তি তামচা। বহুখিনি
সহজ হৈ আহিছে অপূৰ্ণ লছমীৰ লগত। এই
কেইদিনতেই লছমীৰ হাঁহি, ধেমালীয়ে নিজৰ অজ্ঞাতেই
তাক আৰবি ৰাখিছে।

আজি-কালি দিনটোত তিনিবাৰ কৈ আহে লছমী।
ঘৰটো সাৰে, টেবুলত ভাত-চাহ সজাই থয়, চুকৰ
মাটি কলহটোত পানী ভৰাই থয়। লেম্পটো মচে,
বিছনাখন পাৰি দিয়ে তাৰ। এয়ে লছমীৰ কাম।
আৰু অপূৰ্ণৰ লগত হাঁহি-ফুৰ্ত্তি কৰে, মৰম লগা
নিঠা কথাবোৰ কয়। অপূৰ্ণ উদভ্ৰান্ত হৈ পৰে।
আৰু এটা কাম আছে তাইৰ। ৰাতি ভাত-পানী

খোৱাৰ পিচত অপূৰ্ণৰ মূৰটো পিটিকি দিয়ে তাই,
চুলিৰ ফাকেদি আঙুলি বোলাই চুলিবোৰ টানি
দিয়ে।

অপূৰ্ণৰ মনত পৰে অহা দিনাৰ কথালৈ। লছমীয়ে
তাৰ ভৰিত হাত দিওঁতেই সি জপিয়াই উঠিছিল।
আজি কালি কপাল আৰু চুলিলৈকে হাত যায়
তাইৰ। কেতিয়ায়ে নিজৰ অজানিতেই লছমীৰ সেৱা-
খিনি মূৰ পাতি লৈছে ক’বই নোৱাৰে সি।

লছমীৰ অহাত দেবি হ’লেই অপূৰ্ণই চট্‌ফট
লগায়। চিঞৰি লছমীক মাতে। টম্বুৰ বাহিৰত
অহা-যোৱা কৰে। অপূৰ্ণৰ সুসংৱদ্ধ জীৱনলৈ লছমী
যেন ধুমুহা হৈ আহিল, পছোৱাৰ ৰূপ ল’লে।

কাম শেষ হৈ গৈছে প্ৰায়।

পাইপ লাইন বহোৱা হৈছে প্ৰায় পাঁচ মাইল
জুৰি। তাৰ পিচতো বহুৱাব লাগিব। কিন্তু অপূৰ্ণৰ
কাম নহয় সেইবোৰ। তাৰ কাম এইখিনিতেই শেষ।

কাম আৰু জোৰে চলে ক্ৰেনবোৰে পাইপ তোলে,
কুলীবোৰে মাটি খান্দে আৰু ছদ্দাবে মাজে মাজে
চিঞৰে, হেঁইয়া মাৰো—হেঁইছো। ক্ষীপ্ৰ ব্যস্তভাবে
ঠাই জোখৰ মুখৰ হৈ উঠে।

আজি আৰু অপূৰ্ণৰ ছপৰীয়া ভাত খোৱা নহ’ল।
কামৰ হেঁচাত। লছমী আহিছিল ছুৰামান তাক
মাতিবলৈ।

আকাশত ফৰিং ফুটা জোনাক ওলাল। এটা
অদ্ভুত গোক উটি উটি আহিছে বতাহত। ছপৰীয়াৰ
ৰক্ষ আকাশ খনৰ এতিয়া শান্ত স্নিগ্ধ ৰূপ। আবেলি
পৰত টম্বুলৈ ফিৰি তাৰ আৰু ভাত খাবৰ মন নগ’ল।
বিছনাখনতেই দীঘল দি পৰি ৰ’ল সি। গাৰ অৱসাদ
মুহু বতাহ জাকে পলুৱাইছিল। আজি কি কাৰণত
জানো ক’ব নোৱাৰাকৈয়ে তাৰ মনটো তৃপ্তিৰে ভৰি
আছে। অহেতুক তাৰ তৃপ্তি।

মুহু বতাহত তাৰ চকুত তন্দ্রাৰ ষোৰ লাগিছিল।

কাপ-প্লেটৰ টুংটাং শব্দত তাৰ তল্লাৰ তাঁৰ ছিগিল। সি কৈ পেলালে, “লছমী, ক’ত গৈছিলি?”

কিন্তু অপূৰ্ণই ভুল কৰিছিল। তাৰ টম্বুত যিজনী সোমাইছিল তাই লছমী নহয়, আন এজনী কুলী-ছোৱালী। গিলাচটোত চাহ আৰু প্লেটখনত দুখন ৰুটি।

বস্তবোৰ থৈ তাই গুচি গ’লগৈ। অপূৰ্ণই এবাৰ ভাবিলে, স্মৃতিৰ নেকি লছমীৰ কথা। কিন্তু তাৰ সন্মানে বাধা দিলে। সংকোচক তাৰ ইচ্ছাই জয় কৰিব নোৱাৰিলে। চাহ খিনি খাই আকৌ বাগৰ দিলে সি। তাৰ চুলিবোৰৰ নিচিনাই অসংখ্য সাপে যেন তাৰ মূৰৰ ভিতৰত কিল্‌ কিল্‌ বিলাই কুৰিছে। সেইবোৰ চিন্তাৰ সাপ। মনৰ লগত বহুত দেবি যুঁজিলে সি। এটা অবুজ, উৎকট যন্ত্ৰনাই তাক খুলি খুলি খাইছে। এবাৰ ভাবিলে, লছমীৰ ৰূপবীলৈ গৈ তাইক মাতি আনিব-নেকি! পিচ মুহূৰ্ত্ততে ভাবিলে, নাই নাই অইন কুলী মজুৰীবোৰে কি ভাবিব। তাৰ সন্মানবোলা বস্তু এটাভো আছে। সি স্থিৰ কৰিলে আজিয়েই লছমীৰ লগত কিবা এটা বন্দবস্ত কৰি পেলাব লাগিব। তাৰ ডেকা সংযমী মনটোৱে যেন লছমীৰ দেহাৰ উৰ্দ্ধ বস্তুতাৰ মাজত বাট হেৰুৱাই পেলাইছে। লছমী এজাক ধুমুহা-হৈ তাৰ শাস্ত জীৱনত প্ৰৱেশ কৰিছে। হওঁক সি ক্ষন্তেকীয়া, তথাপিও সিতো ধুমুহাই। আদিম বুভুক্ষা-টোৱে তাক যেন গিলি গিলি খাইছে।

পেটটোৱে বিছনাত হেঁচা দি সি পৰি ব’ল। বাহিৰত তেতিয়াও স্নিগ্ধ জোনাক আৰু যুহু বতাহ।

গাটো তাৰ খুব অৱশ অৱশ যেন লাগিল। অলপ বাহিৰলৈ ওলাই যাবৰ মন গ’ল। কিন্তু নগল সি। তাৰ সংযমী মনটোৱে যেন কিবা এটা নোপোৱাৰ বেদনাত হাহাকাৰ কৰি মৰিছে। কলেজত তাক লগৰ ল’ৰাবোৰে ‘যোগীৰাজ’ বুলি জোকাইছিল। তাৰ মুখৰ গাভীৰ্য আৰু মিতাচাৰীতাই তাক পবিত্ৰ কৰি

বাখিছিল। কিন্তু সেই যোগীৰাজৰ আজি তপস্যা ভাগিল নেকি! মেনকাৰ নৃত্যৰ ছন্দত অচল, অটল ধাৰিব মন নাচি উঠাৰ দৰে লছমীৰ খোজৰ চঞ্চলতাই……। নাই, সি আৰু ভাবিব নোৱাৰে। লছমীৰ লগত মেনকাৰ তুলনা নচলে।

অৱশ শৰীৰত স্বপ্নৰ আমেজ সানি সি তন্দ্ৰামগ্ন হৈ পৰিছিল। কেতিয়াযে আকাশৰ উজ্জ্বল জোনটোৱে নঙঠা পলাশ আৰু শিমলু কেইজোপাৰ লগত লুকা-ভাকু খেলিছিল সি তাৰ গমকে নাপালে। স্বপ্নৰ জাল ফালি গ’ল যুহু খোজৰ শব্দত। লাহেকৈ চকু মেলি দেখে ভাতৰ খালখন টেবুলৰ ওপৰত থৈ তাৰ পিনে ধুৰ্ত্ত চাৱনিৰে চাই নিচিকিয়াই হাঁহিছে লছমীয়ে। বগা ছপাবী দাঁত ওলাই পৰিছে। চকু দুটা আৰু বহল কৈ মেলি লছমীলৈ চালে সি। তাৰ পিচত স্মৃতি, আবেলি ক’লৈ গৈছিলি, লছমী? তোক দেখোন আহি নাপালে!।

লছমীয়ে উত্তৰ নিদিলে, তালৈ চাই মাথো হাঁহিলে, নিঃশব্দে।

হঠাতে অপূৰ্ণই কাণ এটা কৰিলে। লছমীক টানি আনি তাৰ কাষতে বিছনাত বহুৱাই দিলে।

লছমীৰ গাৰ উত্তাপত অপূৰ্ণৰ মূৰৰ পৰা ভৰিলে এটা শিহঁৰণ বাগৰি গ’ল। লছমীয়ে একো নামাতিলে, মাথো হাঁহিলে। লছমীয়ে যেন তাকেহে ইচ্ছা কৰিছিল। অপূৰ্ণৰ শাস্ত মনত উত্তাৱল উন্মিমালাই নাচিব ধৰিছে। ছয়ো কিছুপৰ নীৰৱ হৈ ব’ল।

লছমীয়েই নীৰৱতা ভাঙিলে দেহাৰ সঞ্চালনৰে। কোমল আঙুলি কেইটা অপূৰ্ণৰ চুলিৰ ফাঁকেৰে স্মুৱাই দি লাহে লাহে তাৰ মূৰটো পিটিকিব ধৰিলে তাই। লছমীয়ে ক’লে, চুবত একদম খাৰাপ হৈ গৈছে বাবুজী।

বাস্তু ভাবে অপূৰ্ণই স্মৃতি, ক’লৈ গৈছিলি তই আবেলি? নকৰ কিয়! অপূৰ্ণৰ চেহেৰাই যে তাৰ মনৰ গোপন খবৰ দিয়ে।

লছমী এইবাবে নীবৰ। ওঁঠৰ ফাকেদি আগৰ হাঁহি।

অপূৰ্ণই স্মিলি আকৌ, “হাঁহিছ কিয়!”

‘বোলেগা, বাবুজী!’ উত্তৰৰ অপেক্ষা নকৰি তাই অপূৰ্ণৰ মুখৰ ওপৰত হালি পৰিল। বুকুত সি কোমল উত্তাপ অনুভব কৰিলে, লছমীৰ চুলিৰ মিঠা তেলৰ তীব্ৰ গোক্ৰ আহি তাৰ নাকত লাগিল; লছমীয়ে ফুচ্ ফুচাই ক’লে, “সাম মে একটা বেকুৰ আমৰ ঝুপৰীৰ সামনত যোবা-ফিৰা কৰে। দুই-তিনদিন আমি দেখিছোঁ। লেकिन ভবোসা কৰি ঝুপৰীত চুকা নাই। তাৰ জন্ম দৰদ লাগিল।” খিল খিলাই লছমীয়ে হাঁহি দিলে। চকুৰ আগত থাকিও ইমানপৰে অলক্ষ্যে থকা লছমীৰ কাণ দুখনত তাৰ চকু পৰিল। এযোৰ নতুন কাণ ফুল তাত।

সেই মুহূৰ্ত্ততে লছমীৰ নিশ্বাসবোৰ অপূৰ্ণৰ কাল-নাগিনীৰ তীব্ৰ নিশ্বাস যেন লাগিল। মূৰটো গৰম হৈ উঠিল তাৰ। তাৰ সংযমী মনটোৱে অসংযমতাক তল পেলাই ওপৰ উঠিল। অসহ ভাবে চিঞৰি উঠিল সি, “ওলা ওলা, বাহাৰ হো, গেট্ আউট!!”

লছমীৰ ওঁঠৰ হাঁহি বৈ গ’ল। বিক্ষোৰিত চকুৰে অপূৰ্ণলৈ চালে। কি চালে তাই হে জানে। মুখেৰে শব্দ এটাও নকৰাকৈ তাই ওলাই গ’ল।

পেটৰ ভোক তাৰ নোহোৱা হৈ গৈছিল। টেবুলত থকা ভাত খিনি হাতেৰেও লুচুলে সি। লছমীৰ হাততো তীব্ৰ বিষ আছে।

পিচদিনাখন শুই উঠাত দেৰি হ’ল তাৰ। শুই

উঠিয়েই বিছনা-পত্ৰ বান্ধিলে সি। তেতিয়া বেলিটো চোকা হৈ আহিছে। হাত ষড়ীত সাৰে ন’ টা বাজিল। কুলী-মজুৰীবোৰক অবাৰ কৰি জীপত উঠিল সি।

কুলী-ছৰ্দাৰে আচৰিত হৈ স্মিলি, “বাবু আৰু তো তিন-চাৰদিন আছে। আপনাৰ কামভী খটম নহ’ল।” ছৰ্দাৰক ফাঁকি দিলে সি, “নাই ছৰ্দাৰ মোৰ গা ভাল নহয়।”

অইনবোৰৰ লগত লছমীও আহি বৈছিলহি, ঠিক ছৰ্দাৰৰ পিচতেই। এইবাৰ লছমীৰ চকুত চকু পৰিল তাৰ। ব’দৰ তীব্ৰতা আৰু লছমীৰ চকুজুৰিৰ তীক্ষ্ণতাত বিশেষ পাৰ্থক্য সি অনুভব নকৰিলে। চকু নমাই আনিলে সি।

মুখৰ ভিতৰতেই ভোৰ ভোৰাই লছমীয়ে দুৰ্বেদ্য ভাষাৰে কোৱা তাৰ কাণত পৰিল, “ডৰপৌক—!”

জীপ চলিব ধৰিলে। গৰম বতাজজাক সোঁ সোঁ শব্দেৰে কাণত পৰিল। তাৰ এনেকুৱা লাগিল যেন বতাহ জাকে তাক চিঞৰি কৈছে, পলা পলা; লছমী-ইতৰ নিচিনা উগ্ৰ বগ্ৰতাৰ সমুখত তইতৰ নিচিনা ডৰপৌকবোৰৰ ঠাই নাই। ক্ষুধাতুৰ সিহঁত, সিহঁতক লাগে ক্ষুধা নিবাৰণৰ উপায়। নিজে জলন্ত জুইত জ্বলি সিহঁতে আনকো জ্বলাব খোজে।

এবাৰ মাথোঁ অপূৰ্ণই ভাবিলে, সঁচাকৈয়ে সি ডৰপৌক নে অদ্ভুত সংযমী।

ধূলিৰ ধোৱা উৰুৱাই জীপ আগবাঢ়িল। পিচত পৰি ব’ল লছমীহঁত, কুলী-সৰ্দাৰ, পাইপবোৰ, খেতি পথাৰখন, নগুঠা শিমলু-পলাশবোৰ আৰু চাপে চাপে ওপৰলৈ উঠি যোৱা পাহাৰখন।

পলায়নবাদ

আৰু

যতীন ছুৰৰা

ভাষাগত অৰ্থত পলায়নবাদক ইংৰাজীত “এচ-কেপিজিম্” (Escapism) বোলা হয়। এই শব্দৰ মূল প্ৰয়োগ সম্বন্ধে আজিও ইংৰাজী সাহিত্যৰ বিদগ্ধ পণ্ডিতৰ মাজত আলোচনা হৈ আছে যদিও কোনোৱে এতিয়ালৈকে শেষ সিদ্ধান্তলৈ আহিব পৰা নাই। ইয়াৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই ইংৰাজী সাহিত্যৰ সমালোচকে কবি কীট্‌চক পলায়নবাদী বুলি কব পাৰিনে নোৱাৰি তাকে আলোচনা কৰিছে। আলোচনা যিমানৈ সমালোচনা হৈ পৰিছে সিমানৈ এই শব্দৰ প্ৰকৃত ব্যাখ্যা হোৱা নাই; বৰং কোনোৱে ব্যাখ্যাৰ পৰা ফালৰি কাটিহে যোৱা দেখা গৈছে। ঠিক সেইদৰে অসমীয়া সাহিত্যৰ পাঠকসমাজৰ মাজত অসমীয়া সাহিত্যৰ বোমাৰ্ষ্টিক আন্দোলনৰ একনিষ্ঠ পূজাৰী যতীন ছুৰৰাকো পলায়নবাদী আখ্যা দিবলৈ ব্যৰ্থ চেষ্টা কৰা দেখা যায় যদিও ইয়াৰ প্ৰকৃত সমালোচনা আজিলৈ কোনোৱে দিব পৰা নাই। কিছুমান পাঠকে আৰু সমালোচকে ছুৰৰাৰ কবিতাত একোকে দেখা নাপায়। সকলোবোৰ বাকবিতণ্ডাৰ ওচৰ নোচাপি

ইয়াত কবি ছুৰৰাক প্ৰকৃততে পলায়নবাদী বুলি কব পাৰি নে নোৱাৰি তাকে আলোচনা কৰা হব।

মাটিমুখী স্বজনী প্ৰতিভাবে যিয়ে কবিতা নৰছে তাকে সংক্ষেপে পলায়নবাদী বুলি কব পাৰি। এজন কবিক পলায়নবাদী বুলি নধৰিলে তেওঁ মানুহৰ সকলো কামৰে প্ৰতি দৃষ্টি বাধিব লাগিব, যেনেকৈ মানুহে যুদ্ধলৈ যায়, ৰাজনীতিৰ গধুৰ বিষয়বোৰ আলোচনা কৰে, অৰ্থনীতিৰ নানান সমস্যাৰ বিষয়ে চোকা নজৰ ৰাখে আৰু তাতোকৈ কবিতাৰ মূল উদ্দেশ্য একতাৰ বিষয়ে সচেতন থাকে। এই দৃষ্টিকোণৰ পৰা বিচাৰ কৰি চালে ছুৰৰা কবি সাংঘাতিক পলায়নবাদী। অসমত হৈ যোৱা ভাষা আন্দোলনৰ কোনো এটা কথাই ছুৰৰা কবিৰ লিখনিত পাবলৈ নাই। তেওঁৰ কবিতাত নাই কোনো বিপ্লবৰ প্ৰতিশ্বসন, নাই কোনো ধৰ্ম-নীতি নাই কোনো সামাজিক বা ৰাজনৈতিক প্ৰতিশ্বসন। ছুৰৰাৰ কবিতা কাননত এইবোৰৰ আলোচনা অৰ্থশূন্য। তেওঁৰ কোনো এটা কবিতাতে ইয়াৰ উল্লেখ বা সমাধান নাথাকিলেও তেওঁক পলায়নবাদী বুলি ধৰি

লোৱাটো অপবাধ। এইবোৰ সমস্যাৰ প্ৰতি তেওঁ উদাসীন নহবও পাৰে। আন হাতে ছুৱৰা কবিৰ সমসাময়িক সকলৰ কবিতাত ইয়াৰ বাস্তৱ চিত্ৰ পৰ্য্যন্ত দেখিবলৈ পোৱা যায়। শ্ৰীঅষ্টিকাগিৰি বায়চৌধাৰী আৰু শ্ৰীনলিনী বালা দেবীৰ কবিতাত এইবোৰ কথাৰ অলেখ দৃষ্টান্ত পোৱা যায়। এইবোৰ কবিৰ কবিতাত সামাজিক বা অৰ্থনৈতিক সকলোৰে প্ৰতি উদাৰ দৃষ্টি বিৰাজমান। তথাপিও যতীন ছুৱৰাক পলায়নবাদী বুলি কব নোৱাৰি।

কবি বা শিল্পী সকলোৰে প্ৰতি ব্যক্তিগত দৃষ্টি আপুৰুগীয়া বস্তু। ইয়াক উলাই কবিৰ নোৱাৰি। ইয়াতেই কলাৰ মহত্ব পৰিলক্ষিত হয়। ব্যক্তিগত দৃষ্টিক আওকাণ কৰি পঢ়ুৱৈ সমাজৰ প্ৰিয়পাত্ৰ হবলৈ গলেই কবিৰ অপমৃত্যু ঘটিব পাৰে।

আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যত বীণা বৰুৱা, বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য আৰু মহম্মদ পিয়াৰৰ উপন্যাসবোৰ সমাজ-জীৱনৰ বহুলোকৰ জীৱনগাথাৰে ভাৰাক্ৰান্ত। বীণা বৰুৱাৰ “জীৱনৰ বাটত” উপন্যাসখন সামাজিক উপন্যাস। ইয়াত প্ৰকাশ পাইছে মানুহৰ দুখ-বেদনা আৰু সামাজিক অন্যায নীতিবোৰ। সেইদৰে বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ “ইয়াকইদম” যুদ্ধ আক্ৰান্ত লোকৰ জীয়া কাহিনী। এইজন ঔপন্যাসিকক ৰাজনীতিয়ে সহজে আকৰ্ষণ কৰে। মহম্মদ পিয়াৰৰ উপন্যাসো সমাজ জীৱনক লৈ লিখা। চৈয়দ আক্ষয় ল মালিকৰ উপন্যাসবোৰ মানুহৰ হৃদয়ৰ সূক্ষ্ম অনুভূতিবোৰকলৈ লিখা। ইয়াত প্ৰেমৰ স্থান মুখ্য। তথাপি “জীৱনৰ বাটত” বা “ইয়াকইদম”তকৈ মালিকৰ উপন্যাসবোৰৰ মূল্য কম হব নেকি? নহয়। ইংৰাজী সাহিত্যত ঘূৰিলেও একে কথাই পোৱা যায়। ইংৰাজী সাহিত্যৰ সমাজমুখী ঔপন্যাসিক চাৰ্লচ ডিকেন্সৰ উপন্যাসবোৰ মধ্যবিত্ত পৰিয়ালৰ অধ্যয়ন। ডিকেন্সৰ বিপৰীতমুখী ঔপন্যাসিকা জেন্ অষ্টিন্ (Jane Austen)ৰ চিৰ-

স্বৰণীয় উপন্যাস “Pride and Prejudice”ত আছে এখন বেলেগ জগত। ধনী মানুহৰ জগত। জেন্ অষ্টিনৰ উপন্যাস জগতত আছে সুসজ্জিত ড্ৰইংকম, কাকো আঘাত কবিৰ নোৱাৰা কথোপকথন। সামাজিক সমস্যাই এইজনা লিখিকাক কোনোপধ্যেই আকৰ্ষণ নকৰিছিল। নায়ক-নায়িকাবোৰৰ জীৱনতো কোমো দুখ দাবিদৰ সংঘাত নাই। তথাপি আজিও ইংৰাজী সাহিত্যত ঔপন্যাসিক হিচাবে ছয়োজনৰ স্থান একেলগে একেশাৰীত। গতিকে যতীন ছুৱৰাৰ কবিতাৰ এটা বিশেষ মূল্য আছে।

সামাজিক সমস্যাবে ভাৰাক্ৰান্ত কবিতাই যদি আচল কবিতা তেনেহলে ছুৱৰাক অৱশ্যে পলায়নবাদী বুলি কব পাৰি কিন্তু এই সংজ্ঞা অমূলক। এই ক্ষেত্ৰত নাট্যকাৰ সকলৰ কথা প্ৰযোজ্য। এওঁলোকৰ ক্ষেত্ৰত পলায়নবাদী শব্দটোৰ ব্যাখ্যা বেলেগ হব পাৰে। সামাজিক নাট্যকাৰ সকলেই প্ৰকৃত নাট্যকাৰ নহয়। নহলে চেৰ্লপীয়েৰক সমাধি দিয়া হব। জনছনক পূজা কবিৰ লাগিব। নাট্যকাৰ আৰু কবিসকলৰ জগত দুখন বেলেগ জগত। কবিয়ে জীৱনৰ এটা দিশক লৈহে কবিতা লিখে। এইটো ঠিক যে ছয়োজনৰ মূল্য একে। কবি ছুৱৰাৰ জগতখন এখন শান্তিময় জগত। তাত সমস্যা নাই। তেওঁ কেৱল নিজক লৈয়ে ব্যস্ত। তেওঁ নিজেই “মোৰ সবগ” নামৰ কবিতাত লিখিছে—

“যিখন সভাত

মোৰ গান ময়ে গাওঁ

শুনি শুনি ময়ে তল যাওঁ।”

ডঃ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ ভাষাত, “তেওঁৰ প্ৰতিটি কবিতাতে কাব্যতকৈ কবিৰ পৰিচয় অধিক ভাবে পৰিস্ফুট; প্ৰতিফাঁকি কবিতা হৃদয় বীণাৰ ৰাফ্ৰাবহে মাথোন।” সমালোচক মেকলেৰ ভাষাতে ছুৱৰাক কব পাৰি, ‘He was himself the beginning, the middle and the end of all his own poetry,

the hero of every tale, the chief object in every landscape.” ছুৰবাক আত্মপূজাবী কবি বুলি কলেও অত্যুক্তি কৰা নহয়।

কবি ছুৰবাক কবিতাত কেৱল দুখ, বেদনা আৰু হা-ছমুনিয়াহ পোৱা যায়। বিখ্যাত নাট্যকাৰ বাৰ্ণাৰ্ড শ্বক বহুত সমালোচকে বক্তোক্তি কৰিছিল নাটকৰ পৰা “চেক্টিমেণ্টেলিজম” বাদ দিয়া কাৰণে। ইয়াক বাদ দি জীৱন এটা হব নোৱাৰে; সেই কাৰণে। দুখ-বেদনা হা-ছমুনিয়াহক বাদ দিও জীৱন হব নোৱাৰে। পৃথিৱীত কলাৰ যেনেকৈ আদৰ আছে প্ৰেম, সৌন্দৰ্য আৰু প্ৰকৃতিবোৰে তেনে আদৰ আছে।

ডঃ বিৰিঞ্চি বৰুৱাই লিখিছে, “ছুৰবাক সুখ্যতে প্ৰেমৰ কবি।” ছুৰবাক কবিতাত আৰু এটা বস্তু আছে। সেইয়া প্ৰকৃতি। প্ৰকৃতিৰ বিচিত্ৰ বৰ্ণনাও তেওঁৰ কবিতাত পোৱা যায়। ৰাজনৈতিক বা সামাজিক সমস্যাৰ জগতখনতকৈ প্ৰেম আৰু প্ৰকৃতিৰ জগতখন সৰু হব নোৱাৰে। নহলে ওৱাৰ্ডচওৱাৰ্থৰ অৱস্থা কি হব? কবি কীট্‌চে “এণ্ডিমিয়ন” নামৰ কবিতা এটাত প্ৰেমৰ প্ৰাধান্য স্বীকাৰ কৰি লিখিছে,

“O sovereign power of love.....
Hence, pageant history! hence, gilded
cheat
What care though striding Alexander
past
The Indus with his Macedonian
numbers?
...What care?—Juliet leaning
Amid her window flowers,—sighing,
Weaving
Tenderly her fancy from its maiden snow
Doth move avail than these! the
silver flow

Of hero's fears, the swoon of Imogen
Are things to brood on with more
ardency

Than the death—day of empires!”

এইদল কবিৰ মতে দেশ আক্ৰমণ, নগৰ অববোধ বা অট্টালিকা ধ্বংস অভিযানো বুৰঞ্জীৰ মূল্যহীন কাৰ্য্যৱলী। বোমিও জুলিয়েটৰ চিবস্ত্ৰণ প্ৰেমলৈও এইষাৰ কথা দেখুৱাই দিব পাৰি—

“Thou shalt remain in midst of other
woe

Than ours, a friend to man.....”

ছুৰবাক প্ৰায়বোৰ কবিতাই প্ৰেম, প্ৰকৃতি আৰু সৌন্দৰ্য বিষয়ক। ছুৰবাক প্ৰেমত সৰগ আৰু নবক ছয়োটাই আছে। “বনকুল” কবিতাপুথিৰ “এই বাটে নাহিবা তুনাই”ত প্ৰেমৰ দুখৰ ফালটোৰ বৰ্ণনা আছে। আনহাতে “নাৱবীয়া যায় ভটিয়াই” কবিতাটি এই পুথিৰে উৎকৃষ্ট প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতা। ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এই কথা প্ৰতীয়মান হয় যে পলায়নবাদ শব্দটোৰ বহুতো সৰু স্মৃতি অৰ্থ আছে। যতীন ছুৰবাক পলায়নবাদী বুলি ধৰিব লাগিলে প্ৰথমে কলা, প্ৰেম, প্ৰকৃতি আৰু সৌন্দৰ্যৰ জগতখনত কৈ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক জগতখনক বেছি প্ৰাধান্য দিব লাগিব, কিন্তু এইটো কবি নোৱাৰি। গতিকে ছুৰবাক কবিক পলায়নবাদী বুলি ক’ব নোৱাৰি।

শেষত কবি ছুৰবাক আৰু এটা কথাৰ ওপৰত আলোচনা কৰি চাব লাগিব। সকলোৱে স্বীকাৰ কৰে বোমাটিক কবি সকল কিছু পৰিমাণে আত্ম-কেন্দ্ৰীক। তেওঁলোকৰ জগতখন কাৰ্গনিক জগত। কল্পনাপিয়াসী লোকৰ সৃষ্টিবোৰ বহুতে পলায়নী মনোৱন্তিৰ বুলি ক’ব খোজে। টম্পেইনে তেওঁৰ “Age of reason” নামৰ কিতাপত ইয়াৰ ব্যাখ্যা

দিছে এইদৰে, "I had some turn, and I believe some talent for poetry ; but this I rather repressed than encouraged as leading too much into the field of imagination " এই ব্যাখ্যাও পলায়নী মনোবৃত্তিৰে ভাবাক্ৰান্ত। কাল্পনিক সৃষ্টি ৰুগ্ন-মনৰ ("diseased faculty"-Picodella Mirandola) অভিব্যক্তি নহয়। ইয়াত বাস্তবতাবো মোহৰ আছে, সত্যতাৰ গৌৰৱ আছে। এই সত্য বিজ্ঞান বা দৰ্শনৰ সত্য নহয়। ছিপ্লোলিটাই কল্পনাত বাস্তবৰ গৌৰৱ পায়। তেওঁৰ মতে—

"But all the story of the night told over,

And all their minds transfigur'd so together,
More witnesseth than fancy's images,
And grows to something of great constancy,
But, hewsoever, strange and admirable."

এওঁৰ মতে কাব্যিক সৃষ্টিত বাস্তৱতা আছে। পলায়নী মনোবৃত্তি নাই। ই জীয়া অভিজ্ঞতাবে পৰিপুষ্ট। ৰোমাণ্টিক কবিসকলৰ সৃষ্টিত কল্পনা আৰু বাস্তৱতাৰ হেমোলনি আছে আৰু ই গভীৰ অন্তৰ্দৃষ্টিৰে আৱদ্ধ। এই দৃষ্টিকোনৰ পৰা ভাবি চালেও যতীন ছুৱৰাক পলায়নবাদী বুলি কব নোৱাৰি। ছুৱৰা পলায়নবাদী নহয়।

.....ମଠପୁରତ এইବାବ ପୋନ ପ୍ରଥମବାବର ବାବେ
ବାସଯାତ୍ରା ବହିছে। আগে पिचे এই गारँत होरा
नाछिल। ओचबरे माजबमाखातहे हैछिल। पिचे
এইবাৰ মাজৰমাখা গারঁত মুখিয়াল ওৰফে উদ্যোক্তা
দীনবায়নৰ কেম্বাৰ বোগত পৰকাল হ'ল। তেওঁৰ
অবিহনে এনেকুৱা এটা গুৰুভাৰ কোনেনো কান্ধ
পাতি লব? তছুপৰি বাজহুৱা কামত কত আলৈ
আহকাল, টকা নেখালেও টকা খোৱাৰ বদনাম।
গাধা খাটনিৰে খাটিলেও মানুহে সাধুবাদ নিদিয়ে।
যাত্ৰাপাৰ্টি বন্দোৱস্ত, চুলীয়া বন্দোৱস্ত, সিহঁতৰ খোৱা-
লোৱা এশ এবুৰি সমস্যা। এই আলৈ-আহকালৰ
বাবে 'মাজৰমাখা' গারঁত বাসযাত্ৰা নহলেই। মউ-
পুৰৰ গঞাই বাখল গোসাই ঘৰৰ চোতালত গোট
খালে। নাম ঘৰৰ চোতালতে বভা দি বাসযাত্ৰা
পতাৰ স্থিৰ হ'ল। ভোলাপণ্ডিতক সভাপতি, ধাহু

মণ্ডলক চেক্ৰেটাৰী, জয়মেশ্বৰক ধনভাৰালী আৰু সাতজন
সভ্যৰে এখন কাৰ্য্যকৰী সমিতি গঠন কৰা হ'ল।

.....মউপুৰত বাসযাত্ৰা হ'ল।

.....গারঁলৈ এজাক নতুন বতাহ আহিল।

.....কাবোবাৰ মন উৰুঙা হ'ল, কাবোবাৰ বঙীন
হ'ল।

.....মউপুৰত উখল-মাখল লাগিল।

.....চহৰত থাকিলেও গারঁখনৰ প্ৰতি বাসন্তীৰ
এটি ডাঙৰ মোহ আছে। মোহৰ এই এনাজবীডাল
চিঙা বৰ টান। গারঁৰ বোকাপানীৰে যিবোৰ ডাঙৰ-
দীঘল সিহঁতে সেই বোকা পানীকেই সাৱটি থাকিবলৈ
ভাল পায়। গারঁৰ কেঁচা মাটিৰ গোকত সচাই এটি
মাদকতা ভৰি আছে। চহৰৰ কলেজত পঢ়া ছোৱালী
বাসন্তী। পিতাক জয়মেশ্বৰ বাসযাত্ৰা কমিটিৰ ধনভাৰালী।
তাই আহিল। লগত আহিল চহৰৰ সহপাঠিনী

বীতামণি। বাসন্তীহঁতৰ ঘৰখনতো ইতিমধ্যে এটি হলস্থলৰ সৃষ্টি হৈছে। দুবৈৰ নিতিৰ কুটুমেৰে ঘৰ ভৰি পৰিছে। লগে লগে বাসন্তীৰ উপস্থিতিয়ে গোটেই ঘৰখনকে মুখৰ কৰি তুলিলেহি। মেঘবৰ এই কেইদিন আজৰি নাই। টাকুৰী ঘূবাদি ঘূৰিছে। তাতেই ধনভৰালী, লাগ বুলিলেই টকা উলিয়াই দিব লাগে। ঘৰখনত উপস্থিত হৈ বাসন্তীৰ সঁচাই বৰ ভাল লাগিল। দুবৈৰ পেহী-মাহীবোৰ আহি সৰু ছোৱালীৰ গা-মূৰ পিহাহি পিহি কলে: 'তইচোন সঁচাই বৰ এজনী হলি মোৰ আই। বিয়া দিবলৈ টকাৰ ভৰাল এটা লাগিলেইচোন।' লাজতে বঙা-চিঙা পৰি বাসন্তী নিজৰ কোঠাত সোমালগৈ। কিযে এই পেহী-মাহীবোৰ। তাইতো এতিয়াও সৰু ছোৱালীজনী হৈ থকা নাই। এতিয়াওনো সেইবোৰ কব পায়নে? বয়স তাইৰ হৈ আহিছে সঁচা, হলেও.....

বাসযাত্ৰাৰ প্ৰথম দিনটো আহিল। ৰাতিপুৱাৰ পৰা মানুহৰ সোঁত বলে সভাখলীলৈ। নামঘৰটো গাৱঁৰ মূৰত। চৌদিশ মুকলি। সমুখত আহল-বহল চোতাল। সোঁমাজত বস্তা দিছে। কেউফালে দোকান-পোহাৰ বহিছে। কেবাখনো চাহ-দোকান। মানুহক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ প্ৰত্যেক দোকানৰে আগত ধুনীয়া আখৰৰ চাইনবোর্ড—লক্ষ্মী কেবিন, আনন্দ টি ষ্টল দাস-কেবিন ইত্যাদি। কেখনমান মণিয়াবীমালব, কেখনমান মিঠাইৰ আৰু বহুতো চান্দাৱালাৰ দোকান। অলপ আতৰত এটি পুতলা নাচ পাৰ্টিয়ে কাপোৰৰ আঁৰ-বেৰ দি ভিতৰত খেলা পাতিছে। এজনে এটা মুখা পিন্ধি হাতত টিনৰ চুঙা এটি লৈ ডাঙৰ ডাঙৰকৈ চিঞৰি ফুৰিছে: 'আহক আহক। আমাৰ পুতলা-নাচৰ সময় হ'ল। টিকেটৰ হাৰ মাত্ৰ চাৰি অনা। সোণালী-স্বৰ্ণযোগ নেহেৰুৱাব। তাৰ পিচে পিচে কোঁতুলত এপাল লৰা-ছোৱালী। দেখি বাসন্তীৰ খুব হাঁহি উঠিল। বীতামণিবো।

: 'বাসন্তী, তহতৰ গাৱঁৰ মানুহবোৰ ইমান সংজ্ঞ-সৰল। সচাই গাৱঁলৈ প্ৰথমবাৰৰ বাবে আহি মোৰ খুউব ভাল লাগিছে।' উচ্ছ্বাসত বীতাই কলে।

: 'বুইছ বীতা, গাৱঁৰ হোজা সৰল মানুহবোৰৰ মাজত এশ্ৰেণীৰ মানুহ ওলাইছে। ইহঁতে ৰাজনীতিৰ বীজ সোমাই দি মানুহৰ মনবোৰ ষাঠিৰে বিকিলে। আগেয়ে আমাৰ গাৱঁত কাঙ্ছিয়া-পেচাল নাছিলেই। যোৱাবাৰ পঞ্চায়তৰ নিৰ্ব্বাচনৰ পিচৰ পৰা গাৱঁখন ছুটা দল হ'ল। এটি দলে আনটো দলক দেখিব নোৱাৰে। এই বাসযাত্ৰাত গাৱঁৰ এটা দলে যোগদান দিয়া নাই।' বাসন্তীয়ে তাইৰ মৰমৰ গাওঁখনিৰ মানুহবোৰৰ সতে বীতামণিক চিনাকি কৰি দিবলৈ বিচাৰিলে।

বীতাই একো নেমাতিলে। গোটেই সভাখলীখন ঘূৰি ঘূৰি সিহঁত ছুজনীয়ে চুলীয়াবোৰৰ নাচোন আৰু বহুৱালি চাই চাই হাঁহিলে। কোনোদিনে চুলীয়া নেদেখা বীতাজনী সিহঁতৰ সৰল হাস্যৰসত হাঁহি হাঁহি চলি পৰিল।

: 'বুইছ বীতা, এই চুলীয়াবোৰ যে দেখিছ ইহঁত বেছি ভাগেই ঘৰত কান্দিব লগা হয়।'

: 'কিয়'?

: 'ইহঁতৰ ঘৰুৱা অৱস্থা বৰ বেয়া। মাটি-বাৰী যথেষ্ট নাই। আধি খেতি কৰি কোনোমতে খোৱা ধানখিনি উলিয়ায়। বাকীখিনি সময় এইদৰে কটায়। বেছি ভাগেই বভাখলীত হেজাবক হহুৱাই ঘৰত গৈ লৰা তিবোতাৰ লগত কান্দিব লগাত পৰে। এয়েই ইহঁতৰ জীৱন।' বীতাই নীৰৱে শুনি গ'ল মাখোন। সঁজ লাগি আহিব ধৰাত সিহঁত ছুজনীয়ে মানুহৰ ভীৰৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই আহিল।

: 'বাসন্তী, কেতিয়া আহিলি?' নিচেই কাষতে চিনাকি মাত এটি শুনি বৈ গ'ল বাসন্তী। বীতামণিও। সিহঁত ছুজনীৰ আগত থিয় হৈ আছিল মনেধৰ।

: 'ও, মনেশ্বৰ ককাইদেউ। মই যোৱা কালি আহি পাইছো। তুমি বাতিপুৱা অহা কথা আছিল। নাহিলা কিয় ?'

: 'আহিম বুলি ভাবিছিলো। পিচে মোৰ যে এইকেইদিন ইমান কাম অৱসৰেই নাই। চাৰিওপিনে ঘূৰি ফুৰিছো। এইমাত্ৰ 'অকৱাৰ' পৰা আহিছো।'

: 'কিয়নো গৈছিল। ?'

: 'নাটকৰ পোছাকৰ কাৰণে। 'অকৱা'ৰ মোছন মণ্ডলৰ পুতেকৰ পৰা কোট এটা, টাই এডাল আনিলো। নহলেতো এইখিনি নায়েই। তোৰো চাদৰ এখন লাগিব।'

: 'আনিবা বাক ?'

: 'এখেত তোৰ লগত একেলগে পঢ়ে কিজানি ?' বীতালৈ চাই মনেশ্বৰে সুধিলে।

: 'ও, নাম বীতা। ভাল গান গায়।'

: 'ইস্, কলে মিছা এটি কথা।' বীতাই লাজতে অন্য পিনে চালে।

: 'তহঁত বাতি আহিবি বাসন্তী। চাৰিচোন গাৱঁত থিয়েটাৰ কেনে হয়।' মনেশ্বৰে কলে।

: 'ড্ৰামা'খন কাৰ ?' বীতাই সুধিলে।

মনেশ্বৰে কিবা কওঁ কওঁ বুলিও কব নোৱাৰিলেই। বাসন্তীয়ে কলে : 'বুইছ বীতা, নাটকখন মনেশ্বৰককাই নিজে লিখিছে। আৰু জান, আমাৰ গাৱঁত এইখনেই প্ৰথম থিয়েটাৰ।' মনেশ্বৰে লাজতে তলমূৰ কৰিলে।

: 'বুইছ বাসন্তী, কব নোৱাৰো কি হয়। গাৱঁখনৰ এটা দলে মোক দেখিবই নোৱাৰে। আজিও সিহঁতে কিবা গণ্ডোগোল লগাব যেনহে পাইছো।'

: 'মানে ?'

: 'মানে আৰু কি ? গোটেই গাৱঁখনকে মই ভাল পাওঁ। গতিকে সকলোৰে লগত মিলামিছা। তহঁতৰ খুড়াহতৰ লগ কাৰণে মোৰ আনটো দলে দেখিবই

নোৱাৰে। সিহঁতে মোক 'জুই-পানী আলাগ' কৰি খোৱাৰ ভয়ও দেখুৱাইছিল।'

: 'হয় নেকি ?'

: 'সচাই গাওঁখন কিবা হ'ল আজিকালি। মোৰ মাজে মাজে ইয়াত থাকিবৰেই মন নেযায়। সেইবাবে বেছিভাগ সময় সিপাৰৰ পামতেই কটাওঁ। বাক, তহঁত এতিয়া যা। বাতি আহিবি কিন্তু। বাতি লৈ আহিব দেই।' শেষৰ কথাৰ বীতালৈ চাই কলে মনেশ্বৰে। মনেশ্বৰ গলগৈ। বাসন্তী আৰু বীতা আগ বাঢ়িল। সিহঁতৰ আগে আগে এজাক ঘৰমুৱা গৰু। সিহঁতৰ ভৰিৰ খোজত কেচা আলিটোৰ ধূলিবোৰ উৰিছিল।

.....বাসন্তীহত ঘৰপোৱাৰ আগতে ঘৰখনত এটি নতুন আৱহাৰাৰ স্ৰষ্টি হৈছে। লৰা-ছোৱালীবোৰৰ পেঁপা-জুহুকাৰ মাতত গোটেই সন্ধিয়াতো বজনজনাই উঠিছে। সেইবোৰ দেখি ল'ৰালিৰ এটি ক্ষীণ স্মৃতি বাসন্তীৰ মনত জাগি উঠিল। পুনৰ এজনী সৰু ছোৱালী হৈ উমলিবৰ মন গল তাইৰ।

.....হাতভৰি খুই ছয়োজনীয়ে মাকৰ লগত আখল ঘৰত বহিলগৈ। মাকে তুলসীতলত চাকিগছি দি ভাতৰ জাল মাৰিছিল মাত্ৰ। বাসন্তী আৰু বীতাই আলুবোৰৰ বাকলি গুচাব ধৰিলে। মাকে মৰমেৰে বাসন্তীক ধমকি দিলে : 'লোকৰ ছোৱালী এজনী আনি অলপ ফুৰাব এৰি আঙা কুটিব লগাইছ ? নহয়নে আই ?' বীতাই ওঠ চেপি হাঁহিলে। মাকে এখন কাঁহীত ছখন ছখন তিলপিঠা আৰু দুবাটি গাখাব দিলে। তাৰ পিচত সিহঁত দুজনী ওলাই আহি কাঠিৰ বেঞ্চখনত বহিল।

.....কিছু সময় ছয়ো নীৱৰ। সভাখলীৰ পৰা চোলৰ শব্দ মাত্ৰ বিণি বিণি ভাঁহি আহিছে।

: 'কি ভাবিছ বাসন্তী ?'

: 'কি ভাবিম? লৰালিৰ কথা ভাবিলে মনবোৰ কেনে লাগে! নহয় জানো?'

: 'ও, বাক মনেশ্বৰ ককাইদেৱে কি কৰে?'

: 'খেতি কৰে?'

: 'খেতি কৰে? আকোচোন নাটকো লিখে?'

: 'খেতি কৰা মানুহে নাটক লিখা কথাটো অস্বাভাৱিক যেন লাগে নহয়? কিন্তু সঁচা?'

: 'মই ভাবিছিলো মাষ্টৰি কৰে বুলি।'

: 'বুইছ বীতা, মনেশ্বৰ ককাইদেওৰ কথা ভাবিলে দুখ লাগে। ইমান প্ৰতিভাশালী মানুহজন। স্ময়োগ পোৱাহেতেন সঁচাই কিবা কবিৰ পাবিলেহেতেন। অসম্ভৱ চোকা আছিল। আমি ছয়ো একেলগে পঢ়িছিলোঁ ক্লাচ এইটো। তাৰ পিচত তেওঁৰ আৰু পঢ়া নহল।'

: 'কিয়?'

: 'মনেশ্বৰকাই যে লাখুটি লৈ খোজ কাঢ়ে দেখিছ নহয়? আচলতে তেওঁৰ সো-ভৰিখন শুঙা।'

: 'কেনেকৈ ভাঙিল?'

: 'আমি তেতিয়া ক্লাচ এইটোত। খেতি চপাবৰ সময়। হঠাৎ এদিন আমাৰ গাৰ'ত জুই লাগিল। এটাৰ পিচত এটা ঘৰ জ্বলি যাবলৈ ধৰিলে। মানুহ আহি প্ৰাণপণ চেষ্টা কৰিলে জুই হুমাৰলৈ। বেচি ভাগৰে মালবস্ত্ৰ উলিওৱা হ'ল। মাত্ৰ এবৰত এটি কেচুৱা বৈ আহিল। মাকজনী মুৰ্ছা গ'ল। এই প্ৰচণ্ড জুইৰ মাজত কোন যাব? হঠাৎ ক'ৰবাৰ পৰা মনেশ্বৰকাই আহি জুইৰ মাজলৈ সোমাই গ'ল আৰু দৌবমাৰি কেচুৱাটি লৈ ওলাই আহিল। কিন্তু এনেতে কি হ'ল, এডাল জ্বলন্ত কাঠ তেওঁৰ সোঁ-ভৰিত পৰিল আৰু ভৰিখন চিৰকাললৈ শুনীয়া হ'ল।'

: 'বাসন্তী, তোৰ মনেশ্বৰ ককাইদেও ইমান মহৎ।'

: 'চাৰিমাহ পিচত মনেশ্বৰ ককাইদেও গুৱাহাটীৰ হস্পিতালৰ পৰা ওলাই আহিল এখন পছু ভৰি লৈ।

সেয়ে আজিও লাখুটি লৈ খোজ কাঢ়ে। বুইছ বীতা, তাৰ পিচত আৰু মনেশ্বৰকাৰ পঢ়া নহল। দেউতাক বাত বেমাৰী। ইপিনে চাৰিমাহত টকাও কিছু গ'ল। গাৰ'ৰ মানুহৰ অলপ অচৰপ সহায়ৰে কিমান দিন কটাৰ? সেয়ে চাকৰি বিচাৰি বিচাৰি বাবে বাবে ব্যৰ্থ হোৱাত খোৰা ভৰিখনেৰে খেতিকেই কৰিলে। যিদিনা ভৰিৰ বিষ উঠে সেইদিনা শুই শুই কিবা লিখে। সচাই কিযে এটা প্ৰতিভাশালী মানুহ নষ্ট হৈ গৈছে।'

.....বীতাই নীৰৱে শুনি গ'ল মাথোন। আকাশত তেতিয়া অমৃত তৰা। তৰাফুল বচা এখনি আকাশ। তলত অৰাক বিস্ময়ত পৃথিৱী আৰু মানুহবোৰ—ইহতৰ জীৱন যাত্ৰা আৰু ক্ষীণ ক্ষীণ দেহবোৰ.....

ভাত খাই উঠি ৰভাখলী পায় মানে গোটেই ৰভাখলীত এটি হলসূলীয়া পৰিবেশৰ সৃষ্টি হৈছে। নামঘৰৰ কাষতে মঞ্চ সাজিছে। আগত এখন কলা পৰ্দা। বাঁহ আৰু ৰচী টানি টানি ঠাই ভাগ কৰি থৈছে আৰু দাঠ কাগজত যেহাই যেহাই 'পুৰুষ' 'মহিলা' আদি লিখি খুটাত আঁৰি দিছে। পুতলা-নাচৰ দলটোৱে সিহঁতৰ প্ৰদৰ্শন বন্ধ কৰিছে। বভাৰ সোঁ-মাজত তেতিয়া ওজাপালী চলি আছে। বেউলা লক্ষীন্দাৰৰ পদ গাই গাই ওজা আৰু ডাইনাপালীয়ে নৃত্য কৰিছে। পালীসকলে ধৰিছে আৰু শেষত ডাইনাপালীয়ে নাজে নাজে খুহটীয়া কথা কৈ প্ৰত্যেক পদৰে অৰ্থ ভাঙি দিছে। সৰু সৰু কেইটামান লৰা-ছোৱালীয়ে অনৰ্থক কোৰ্হাল কৰি ইফালে সিফালে লৰিছে। এজন লৰাই খুটা এটাত আঁউজি টোপনিয়াই টোপনিয়াই মুতীৰ লাৰু চোবাইছে। চানাবালাটোৱে চানাব বাকচটোত মূৰ থৈ টোপনিয়াই আছে। খুটা এটাৰ কাষত বাসন্তী আৰু বীতা বহি পৰিল। তলত নৰা দিয়া আছে। পশমীৰ আলোৱানেৰে ভৰি হাত গুজি সিহঁত দুজনী বহিল। সিহঁতৰ ওচৰতে বহা

কেইজনীমান বুঢ়ীৰ কথা-বতৰা সিহঁতৰ কাণত পৰিল।

: 'বুজিছ গজিনৰ মাক, মোৰ আৰু উপায় নোহোৱাতহে পৰিছে। স্মৃথ খাম বুলি লবালৈ বোৱাৰী চপালে।। পিচে কি হব। মোৰে কপাল বেয়া। কাম-বনতো একো সাঠন নাই, কলেও হয় মুখখন এপাচিমান।'

: 'আমাৰ সিজনীনো কমনে? দিনটোতো আজৰি নেপাওৱেই। কলো বোলে ল'ৰাহঁত খিৰটবলৈ যাব। ভাতকেটা জুহালতে বহাই দে। কবহে পালো, হে মোৰ আই কি কিনো নবকিলে! আজিৰ পৰা কিবা কৰিব পাচিমনে?'

আন এজনীয়ে মাত লগালে: 'অ, চিত্ৰাৰ মাক, উপিনৰ বোৱাৰীক দেখিছনে?'

: 'ও, সেই কলীজনীক?'

: 'কিয়নো কলী হব। আমাতকৈ বগাহে হব চোন।'

: 'সিহঁতৰ নিচিনা কিবা বোলে 'ইচ'ন' ষহিলে আমিও বগা নহম নে?' চিত্ৰাৰ মাকে কলে।

.....বাসন্তীৰ শুনিবৰ ইচ্ছা নগল। বীতাই একান্ত মনে সিহঁতলৈ চাই আছিল। হঠাতে কোনোবা এজনীয়ে মাত লগালে: 'সেইজনী আমাৰ বাসন্তী নহয়নে?'

: 'হয় খুবী।'

: 'আমালৈ পাহৰিলিয়েই হবলা। বোৱাকালিয়েই আহিছ, আমাৰ পিনে পাক এটাও মাৰিব নোৱাৰনে আই।'

: 'সময়েই পোৱা নাই খুবী। কাইলৈ যাম বাক।' চিত্ৰাৰ মাকে কলে: 'টাউনৰ 'কলিজত' পঢ়া ছোৱালী আমাৰ নিচিনা দুখীয়াৰ ষবলৈ গলেহে।' বাসন্তীয়ে বেকাকৈ হাঁহিলে।

: 'এওঁনো কৰ? টাউনৰ ছোৱালী হবলা।' গজিনৰ মাকে স্মৃধিলে।

: 'ও, মোৰ লগতে পঢ়ে।'

: 'গাওঁ চাবলৈ আহিছে।' লগৰ বিলাকক কোৱাদি কলে চিত্ৰাৰ মাকে।

.....ওজাপালী বন্ধ হ'ল। মানুহৰ হাই-উৰণি বেচি হ'ল। ইতিমধ্যে মানুহ ভৰি পৰিছে। আঁৰ-কাপোৰৰ মাজৰ পৰা কোনোবাই চিঞৰি কলে: 'অলপ পিচতে আমাৰ অভিনয় আৰম্ভ হব। আপোনা লোকে ধৈৰ্য্য ধৰক।' গোটেই সভাখলী মানুহেৰে ভৰি পৰিছে, মূৰ লেখিব নোৱাৰি। আগফালে বহা সৰু সৰু লৰা-ছোৱালীবিলাকলৈ পিচফালে বহা সৰু সৰু লৰা-ছোৱালীবিলাকে নবাৰ সৰু সৰু নুৰা দলিয়াইছে। তাকে লৈ অলপ পিচতে দুজনৰ কাজিয়াই লাগিল। এজন ভলট্টিয়াৰ আহি দুয়োৰে কাজিয়া ভাঙি দিলে আৰু ডাঙবজনক কাণমুচৰি দিলে। তাকে দেখি লবাজনৰ বাপেকে ভলট্টিয়াৰ-জনক নানা অবাইচ মাত মাতি ল'বাজনক লৈ গুচি গ'ল। অনভিজ্ঞা বীতাই মাথোন আচৰিত হৈ চাই থাকিল।

.....অলপ পিচতে মঞ্চৰ কলাপৰ্দাখন আতৰি গ'ল। পাতল বগা পৰ্দা এখন ওলাই পৰিল। তাৰ পিচতে মঞ্চ একাৰ হ'ল। আকৌ মঞ্চত বগা পোহৰ বিয়পি পৰিল। বগা পোহৰৰ মাজত বগা পৰ্দাখনৰ মধ্যাংশৰ কিছু প্ৰাংশ বঙা ল'ল। লগে লগে কিছুমান আখৰ বিয়পি পৰিল—

মিলন নাট্যসংঘৰ প্ৰথম অৱদান

'উদ্ধা'

বচনা—মনেশ্বৰ দাস

ৰূপায়ণত....., যন্ত্ৰ সংগীত.....ইত্যাদি

কিছুসময় মঞ্চ মৌন হ'ল। লাহে লাহে বগা পৰ্দাখন আতৰি গ'ল। দেখা গ'ল এটা জৰাজীৰ্ণ পুঁজা। তাৰ আগত এজন চফল ডেকা পীৰা এখনত বহি আছে। ষবটোৰ পৰা এজন বন্ধ ওলাই আহিল।

ভিতৰত এজনী তিবোতাৰ ভোব ভোবগি। সিহঁতৰ কথা-বতৰাৰ পৰা বাসন্তীহঁতে বুজি পালে ডেকাজন শিল্পী, বুঢ়াজন তেওঁৰ বেমাৰী দেউতাক আৰু তিবোতাজনী তেওঁৰ মাহীমাক--যিয়ে ডেকাজনৰ শিল্প চৰ্চাক এটা বলিয়ালি বুলি মাথোন ভাবে। ঘৰখনৰ অৱস্থা বৰ বেয়া। ডেকাজনে মাহীমাকৰ পৰা বিচাৰে এধানি মৰম, পৰিৱৰ্ত্তে পায় ষ্ণা-লাফনা। অসহনীয় হৈ উঠে ডেকাৰ মন। ঘৰৰ পৰা গুচি যাবলৈ থিৰ কৰে। হঠাতে কৰ পৰা যে এটি শিল বন্ধুকৰ গুলী অহাদি আহি ডেকাৰ মূৰত পৰিল। ডেকাৰ গোটেই মূৰটো বজ্জাজ হৈ পৰিল। দৰ্শকৰ মাজত থকা লাইটটো কোনোবাই লুমাই পেলালে। আকৌ ছুটা শিলগুটিয়ে মজত থকা লাইট ছুটাৰ মেহেল চিঙি পেলালে। কেউপিনে হুৱা-হুৱা লাগিল। বাসন্তী আৰু বীতা থিয় হ'ল।

: 'কি হ'ল বাসন্তী?'—বীতামণিৰ মাতত মউপুৰক বুজি নোপোৱাৰ বিস্ময়।

: 'বীতা, অৱশেষত মনেশ্বৰকহি কোৱা কথাটোৱে হ'ল গৈ। বলচোন গ্ৰীণকমলৈ যাওঁগৈ।'

.....আঁবকাপোৰৰ আঁৰৰ পৰা কোনোবাই চিঞৰি কলে: 'বিশেষ কাৰণত আমাৰ অভিনয় আৰু নহৰ। বাইজে যেন আমাক ক্ষমা কৰে।' অলপ পিচতে মানুহবোৰ গৈ গৈ নোহোৱা হ'লগৈ। বীতা আৰু বাসন্তী গ্ৰীণকমলৈ সোমাই গ'ল। তাৰ একাৰবোৰৰ সতে ছুডাল মমবাতিৰ পোহৰে তাত তেতিয়া যুদ্ধ কৰি আছিল। মমবাতি এডালৰ পোনে পোনে খুটা এটাত আউজি বহি আছিল মনেশ্বৰ। চকুৰ কোণত জিলমিল কৰিছিল ছুটোপাল লোতক। বীতা আৰু বাসন্তী নিঃশব্দে ওচৰৰ বেঞ্চখনত বহিল।

: 'এইবোৰ কি হ'ল, মনেশ্বৰ ককাইদেউ?' বাসন্তীয়ে লাহেকৈ সোধিলে।

: 'মই যি ভাবিছিলো অৱশেষত সেয়ে হ'ল গৈ

বাসন্তী।' কঁপা কঁপা মাতৰে মনেশ্বৰে কলে।

বাসন্তীয়ে একো নেমাতিলে।

মমবাতি ছুডাল নীৰৱে জ্বলিছিল। গ্ৰীণকমৰ আনটো কোঠাত আন আন অভিনেতাসকলে শিলৰ আঘাতত মুৰ্ছা যোৱা নাটকৰ নায়ক চন্দ্ৰনাথক শুশ্ৰূষা কৰিছে। বাহিৰৰ সভাথলী নিজন, নীৰৱ।

: 'মনেশ্বৰ ককাইদেউ।' বাসন্তীয়ে মাত লগালে।

: 'গাওঁখনক মই ভাল পাওঁ। খুব ভাল পাওঁ। নহলে কেতিয়াবা যে কৰবালৈ গুচি যাবব ইমান মন যায়। কেৱল গাওঁখনৰ মোহতেই বন্দী হৈ আছোঁ।'

: 'ককাইদেউ, আজিৰ এই ঘটনাৰ বাবে আপুনি কাক দায়ী কৰিব?'

: 'বুইছ বাসন্তী, আমাৰ সমাজখনত ঘুণে ধৰিছে। আমি আগেয়ে হোজা আছিলো। দৰ্শা-দেষ আমাৰ মাজত নাছিল। এতিয়া আমি শিক্ষিত হৈছো, মানুহ হব পৰা নাই। তাৰ বাবে কাক দোষ দিবি, এই দোষবোৰ আমাৰেই।'

.....কেটামান নীৰৱ মুহূৰ্ত্ত পাৰ হৈ গ'ল। জলন্ত মমছুডাললৈ চাই চাই মনেশ্বৰে কলে: 'জীৱনৰ নতুন বাট এটাত খোজ দিব খোজোতে মই পুনৰ উজুটি খালো। চা বাসন্তী, মই কি কৰোঁ? মই কেনেকৈ জীয়াই থাকোঁ? মই মানুহহে। জীয়াই থাকিবলৈ মোকোতো কিবা অকণ লাগে। কিন্তু মই যে নেপাওঁ। জীৱনত আৰু কিমান কান্দিম।' সৰু ল'ৰা এজনৰ দৰে কান্দি পেলালে মনেশ্বৰে। বাসন্তীয়ে কি বুলি সান্ত্বনা দিব ভাবি নেপালে। মস্তমুগ্ধ সাপৰ দৰে চাই ব'ল বীতামণিয়ে। মউপুৰত তাই কোনোদিনে নেদেখা উদ্ধাকে যেন দেখিলে।

: বাসন্তী, তহঁত যাওঁগৈ। বাতি হ'ল। গাওঁখনৰ মায়া এৰি ময়ো বোধকৰো পামলৈকে যাব লাগিব। ইয়াত থাকিলে মই কিবা হৈ যাম।'

: তুমি কাইলৈকে এবাৰ আমাৰ ঘৰলৈ যাব।
আমি আবেলিলৈ যামগৈয়ে।’

……মনেশ্বৰে নেনাতিলে। মাত্ৰ দিম বুলিও
মনেশ্বৰৰ কৰুণ চকু হালিলৈ চাই বীতাই মাত্ৰ দিব
নোৱাৰিলে। সিহঁতে যেতিয়া ঘৰ পায় বাতি তেতিয়া
বহুত হৈছে। জোনাকী জ্বলিছে। চৌদিশ নিজম, নিমাত।

……মনেশ্বৰ বাতিপুৱা আহিল।

: ‘তুমি সঁচাকৈয়ে গাওঁ এৰি যাবা ককাইদেউ?’
চাহকাপত শেষ সোহা মাৰি মনেশ্বৰে কলে: ‘হয়তো
যাব লাগিব। গাৱঁত আৰু মোৰ মন নবহে।’

পাঞ্জাবীৰ জেপৰ পৰা উলিয়াই মনেশ্বৰে বাসন্তীক
দিলে: ‘বাসন্তী, নাটকখন লিখিলো। অভিনয় কৰাব
নোৱাৰিলো। এইবোৰ আৰু নকৰো। নাটকখন
মোৰ তাত থাকিলেও পৰি থাকিব। তোৰ তাতেই
খৰি।’ বাসন্তীয়ে হাত পাতি ললে মাথোন।

: ‘বাসন্তী, সৰুতে আমি দুয়ো যেতিয়া একেলগে
পঢ়িছিলো তই তেতিয়া কৈছিলি—মই এজন ডাঙৰ
মানুহ হম। কিন্তু অৱস্থা আৰু ভাগ্যই মোক ডাঙৰ
হব নিদিলে। ভাবিছিলো সৰু মানুহ হৈয়ে জীৱনৰ
বাকী দিনকেটা কটাই দিওঁ। কিন্তু মই একো হব
নোৱাৰিলো বাসন্তী। মই সৰু মানুহ হৈও জীয়াই
থাকিব নোৱাৰিলো।’

কিছুসময় নীৰৱ হৈ গ’ল কোঠাটো।

: ‘তুমি বিয়া নকৰাবা ককাইদেউ?’ কিবা যেন
নুসুধিবলগীয়া প্ৰশ্নহে সূধি পেলালে বাসন্তীয়ে।

: ‘এজন পছু মানুহলৈ কোনে ছোৱালী যাচিব।
আৰু কোনোবাই যাচিলেও ময়ে হয়তো আতৰি
আহিব লাগিব। এজনী ছোৱালীৰ জীৱন আৰু
যৌৱনক অভিশপ্ত কৰিবৰ মোৰ কি অধিকাৰ আছে?
বিয়া হয়তো মই নকৰাম।’

: ‘আপুনি বাৰু জীৱনটোক কি অৰ্থত লৈছে?’
হঠাতে বীতাই সূধিলে।

: ‘মই নাজানো। মোৰ জীৱনৰ অৰ্থই হয়তো
একো নাই। কিবা দিলে কিবা পাম এই আশা
মই কৰা নাই। মই চোন জীৱনত সকলো হেৰুৱাইছো।’

মনেশ্বৰৰ কথাষাৰে বাসন্তীৰ হিয়াৰ আমঠুত বিদ্ধি
দিলে।

: ‘বুইছ বাসন্তী, বহুদিন আগতে এটা কথা ভাবি
ভাল লাগিছিল। আছিকালি নেভাবো। মই ভাবিব
নোৱাৰো। সঁচাই মোৰ কিবা হৈছে বাসন্তী, কিবা
বোগৰ বীজামুৱে মোক খুলি খুলি খাইছে।’

চকীখনৰ হাতত কিলাকুটিৰে ভেজা দি বাসন্তীয়ে
নীৰৱে শুনি গ’ল মাথোন। মনেশ্বৰে বীতালৈ চাই
কলে: ‘আপোনালোকে ভাবে গাওঁবোৰত সহজ-
সৰল মানুহবোৰ আছে। ইহঁত শান্তিত আছে।
কিন্তু দুৰৈৰ পৰ্বত গুৱনি দেখাৰ দৰে গাৱঁৰ প্ৰকৃত
সৌন্দৰ্য্যৰ আজি মৃত্যু ঘটিছে। গাওঁবোৰ অভাৱত
জুৰুলা, ইহঁত হিংসা-দেহত মত্ত। কথাই কথাই
আক্ৰোশ, ঈৰ্ষা। গাৱঁত কুটনীতিৰ পোক সোমাল।
ইহঁতে আমাৰ সমাজখন খুলি খুলি খালে। এতিয়া
আমাৰ সমাজৰ নিজস্বতা একো নাই। আমি মাত্ৰ
জকা হৈ বৈ আছো।’

……বীতামণিয়ে মনে মনে শুনি গ’ল মউপুৰীয়া
মানুহৰ কথা। : ‘বাসন্তী, মই আহোঁ, বহুদিন আগতে
এটা বস্ত্ৰ পাম বুলি ভাবিছিলো। পালোহেতেনো,
তথাপি হেৰুৱালো। তহঁতৰ পৰা মই একো
নিবিচাৰো বাসন্তী। মাত্ৰ মনত পেলাবি মনেশ্বৰ
নামৰ এজন পছু মানুহ তহঁতৰ গাৱঁত বাস কৰিছিল
আৰু তাক তই চিনি পাইছিলি।’

: ‘তুমি গাৱঁৰ পৰা সঁচাকৈয়ে যাবা নেকি ককাই-
দেউ?’

: ‘গাওঁখনৰ পৰা হয়তো যাব নোৱাৰিম। মই
যাব খুজিলেও মউপুৰৰ মাটিয়ে মোক মাতি আনিব।
এইবোৰ মাটিত মনৰ মানিক লুকাই আছে। এই

গাৰুতে মই থাকিব লাগিব। সমাজৰ ভুল দেখি যদি
আঁতৰি যাওঁ তেনেহলে সমাজখন শুধৰাব কোনে ?
এজন মনেশ্বৰে হয়তো নোৱাৰিব। কিন্তু তহঁত আছ।
তহঁত এদিন আহিবই লাগিব বাসন্তী। আমাৰ গাওঁ-
বিলাক শুধৰাবলৈ পালে আমি কিমান সুখ পাম।

: 'মনেশ্বৰ ককাইদেউ।' বাসন্তীয়ে আঠুকাটি সেৱা
কৰিব খুজিলে। মনেশ্বৰে তুলি ধৰিলে।

'বাসন্তী, তহঁত ওলাই আহ। আমাৰ সমাজ-
খনক আমি শুধৰাব লাগে। নদী পাৰ হবলৈ গৈ
নদীৰ সোঁত দেখি উলটি আহিলে নিজৰ ভীৰুতাৰে
পৰিচয় পোৱা যায়। জীৱনত বহুতো আঘাত

পাইছো। আৰু হেজাৰ আঘাত সহিব পৰা ক্ষমতা
মোৰ আছে।' শেষৰ পিনে মনেশ্বৰৰ মাতটো
থোকাথুকি হ'ল। তাৰ চকুহালি অশ্ৰুসিক্ত হৈ
উঠিল।

: 'আহোঁ তেন্তে।' বীতামণিলৈ চাই নমস্কাৰ
জনাই মনেশ্বৰ খোবাই খোবাই আলি কেকুৰিত অদৃশ্য
হৈ গ'ল। আকাশখনিলৈ চাই বীতাই ভাবিলে—
এই মানুহজনৰ বুকুত সাহস আৰু উদাৰতা ভৰি
আছে! বাসন্তীয়ে ভাবিব নোৱাৰিলে—মনেশ্বৰে পায়ো
কি হেৰুৱালে? কাক হেৰুৱালে??

আৰু সেইজনী বাসন্তী দাস নহয়তো!

অসমীয়া
বৈষ্ণৱ
সাহিত্যিক সকলৰ
সাহিত্যিক সূত্ৰ

অসমৰ বৈষ্ণৱ অভ্যুত্থান শিল্প, সংগীত বা সাহিত্য আন্দোলন নহয়, যদিও এই আন্দোলনৰ বাহন আছিল সাহিত্য, শিল্প, সংগীত। অন্ততঃ অসমীয়া সাহিত্য আৰু সংগীতত এই আন্দোলনৰ বৰঙণি অসীম। ধৰ্মানুভূতিক বসুৰূপত প্ৰকাশ কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু সাৰ্থকতাৰ আলোচনাত এটা স্বতঃ বিবোধীতাৰ ইংগিত পোৱা যায়। শিল্পকাৰ্যক আধ্যাত্মিক মূল্য দিবলৈ বহুতো নিকা-পন্থীয়ে অস্বীকাৰ কৰে। বুদ্ধদেৱে শিল্পৰ মাজেৰে ধৰ্মশিক্ষা দিয়াৰ কথা সমূলি ভাল নাপাইছিল। শিল্পী আৰু বাজীকৰ তেওঁৰ মতে একেশাৰীৰ। অথচ বৌদ্ধধৰ্মই ভাৰতক দান কৰিলে চিত্ৰবিদ্যা, ভাস্কৰ্য আৰু স্থাপত্য শিল্পৰ মহান ঐতিহ্য আৰু ভাৰতীয় সাহিত্যত বৌদ্ধ গাথা আৰু দোহাসমূহ কেবল ইতিহাস হিচাবে নহয়, কাব্য হিচাবেও মূল্যবান।

অসমৰ বৈষ্ণৱ কবি সকলে কাব্য ৰচনা কৰা সময় খিনিত এই সমস্যা নাছিল। কাব্যৰ আশ্বাদ আৰু ব্ৰহ্মৰ আশ্বাদ তেতিয়া সহোদৰ ৰূপে স্বীকৃত হৈ গৈছে; গতিকেই শিল্পক ধৰ্মৰ বাহন কৰোঁতে নীতিগত ভাবে

তেওঁলোকৰ কোনো অসুবিধা হোৱা নাছিল। নহলে শঙ্কৰদেৱে কল্পিণী হৰণ ৰচনা নকৰি শাস্তি শতক বা চাবমন বা হৃদিচ্ এবি থৈ যাব পাৰিলেহেতেন। শিল্প বা কাব্যক বাহন ৰূপে গ্ৰহণ কৰাৰ এটাই মাত্ৰ কাৰণ থাকিব পাৰে যে কাব্য সহৃদয় হৃদয় সংবাদী। “গীত হ’লে প্ৰাণ টানি ধৰে।” উকা নিষেধাৱলীৰ কি কৰণ পৰিণতি হ’ব পাৰে, তাৰ ইংগিত আছে বুদ্ধদেৱৰ জীৱনতে; বুদ্ধৰ মহা পৰিণিৰ্ব্বাণৰ সময়ত তেওঁৰ বুদ্ধ শিষ্য এজনে বেদনামিশ্ৰিত আৰামত কৈ উঠিছিল: “উস্ এতিয়া আৰু ইটো নকৰিব সিটো কৰিব বুলি কৈ থকা জন নাই।” আনহাতে কেবল আধ্যাত্মতত্ত্বৰ আলোচনাই ধৰ্মবিজ্ঞানী (Theologian) সৃষ্টি কৰিব পাৰে—ধৰ্মপ্ৰৱৰ্ত্তক প্ৰচাৰক বা গুৰুৰ জন্ম দিব নোৱাৰে; কাৰণ তত্ত্বৰ আবেদন কেৱল মস্তিষ্কৰ প্ৰতি, আৰু ধৰ্ম মানব মনৰ এটি সজ্ঞান অনুভূতি যাৰ শেৱন ক্ষেত্ৰ হেনো বিশ্বাস। এই বিশ্বাসৰ সৃষ্টি কৰিব পৰা ক্ষমতা শিল্পৰ আছে। দৰাচলতে, ক’লবিজে কবৰ দ’ৰে সাৰ্থক শিল্প সৃষ্টিৰ সম্মুখত অবিশ্বাসে নিৰ্বাসন লয়।

বিশ্বাসৰ জন্মদাতা, ভাবৰ বসৰূপ কাব্যক ধাৰণাৰ বাহন হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰাত এই স্মৃতি আছে। অৱশ্যে ধনঞ্জয় আদি আলংকাৰিক কাব্যৰ যোগেদি নীতি ইতিহাস আদি শিক্ষা দিয়া সকলক “সাধু কিন্তু অল্পবুদ্ধিৰ লোক” বুলিছে। সূক্ষ্মবসতত্ত্বৰ ফালৰ পৰা সেই কথা সত্য; কিন্তু কাব্য প্ৰত্যক্ষভাবে নহলেও পৰোক্ষভাবে প্ৰচাৰধৰ্মী। কাব্য যিদৰে অনুভূতিৰ প্ৰকাশ (expression) সেইদৰেই একেলগেই সি ভাৱৰো বাহন। ধাৰণাবিহীন ভাব অসম্ভৱ। গতিকেই কবিয়ে যেনেতেনে ভাবে নিজৰ ধাৰণাকেই বিশ্বৰ আগত ডাঙি ধৰে। আনকি যি সকল কান্তিবিদে শিল্পৰ কোনো প্ৰয়োজনীয়তা নাই বুলি কয় তেওঁলোকেও সেই ধাৰণাটোকে প্ৰচাৰ কৰে।

অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্য প্ৰচাৰধৰ্মী বুলি চৰ্চিত চৰ্চন কৰাৰ হয়তো একো প্ৰয়োজন নাই। বিশ্বৰ প্ৰায়বোৰ সৎ সাহিত্যই প্ৰচাৰধৰ্মী, অন্ততঃ উপবোধ অৰ্থত। কছাইৰ ছবি আৰু খ্ৰীষ্টৰ ছবি একে নৈপুণ্যৰে আঁকিলেও খ্ৰীষ্টৰ সমাহিত ভাবে যি বসানুভূতি উদ্ৰেক কৰে সি জীৱনধৰ্মী। আৰু কছাইৰ চিত্ৰ নেতিধৰ্মী। শঙ্কৰী সাহিত্যৰ প্ৰচাৰধৰ্মিতৰ বিষয়ে কোনো সন্দেহৰ অবকাশ নাই। কিন্তু সজ্ঞানে কাব্যযোগে প্ৰচাৰ কৰা কবিসকল সদায়েই এটা বিপদৰ সন্মুখীন হয়। প্ৰচাৰকে বহুত সময়ত কবিক তল পেলাই দিয়ে—তেতিয়া প্ৰচাৰ হিচাবে মূল্য থাকিলেও বস সৃষ্টিৰ ফালৰ পৰা তাৰ গৌৰৱ হীন হৈ পৰে। এতিয়াৰ যুগৰ সজ্ঞান প্ৰচাৰ সাহিত্যৰ এইটো এটা ডাঙৰ সমস্যা। শিল্প আৰু প্ৰচাৰৰ এই সংঘাতে বহুতো শিল্পী জীৱন নষ্ট কৰিছে—আকে, বহুতো সৎ প্ৰচাৰকক বিমোৰত পেলাইছে। ঈশ্বৰৰ ন্যায় প্ৰকাশ কৰিবলৈ গৈ মিণ্টনে নিজেই চয়তানৰ সৈতে যেন একাত্মীয়তা উপলব্ধি কৰিলে।

শঙ্কৰদেৱৰ শিল্প জীৱনলৈ এই জাতীয় সমস্যা

আহাৰ যথেষ্ট ইংগিত আছে। উৎকৃষ্ট কাব্যত কবি যিদৰে বিষয় বস্তুৰ সৈতে এক হৈ যায়, সেইদৰেই পাঠক বা শ্ৰোতাইও বণিত চৰিত্ৰ বা কাহিনীৰ সৈতে একাত্মীয়তা অনুভৱ কৰে। কবিৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতা বা অনুভূতিয়ে যি দৰে কাব্য ৰূপ লয়—সেই দৰেই পাঠকেও কাব্যক গ্ৰহণ কৰে নিজৰ অভিজ্ঞতা আৰু অনুভূতিৰ পটভূমিত। কাব্যৰ ফালৰ পৰা এইটো পৰম উৎকৰ্ষ, প্ৰচাৰৰ কালৰ পৰা ই চৰম বিপদ। “দেবতাৰে প্ৰিয় কৰি প্ৰিয়ৱে দেবতা” গোষ্ঠীয় বৈষ্ণৱ কাব্যৰ বৃহত্তৰ আবেদন আৰু সূক্ষ্মতাৰ চিনাকী; কিন্তু তাৰ মাজতেই লুকাই আছিল বৈষ্ণৱ স্ৰাজ জীৱনৰ ভবিষ্যতৰ অধোগমনৰ ইতিহাস। মধুৰ ৰতি, পৰকীয়া প্ৰীতিৰ যি কাব্যিক সৌন্দৰ্য্যসম্পন্ন সূক্ষ্ম আধ্যাত্মিকতা তাক জীৱনত মূল ভাবে গ্ৰহণ কৰি ভবিষ্যতত সৃষ্টি হ’ল নেড়ানেড়ীৰ দল। Over refinementৰ যি বিপদ তাক যেন শঙ্কৰদেৱে বুজিছিল। সেই বাবেই বাধাকৃষ্ণৰ প্ৰেমৰ কাহিনীৰ পৰা অসমীয়া বৈষ্ণৱ কবিয়ে যিমানদূৰ সম্ভৱ আঁতৰত থাকিবলৈ বিচাৰিছিল। অথচ বাসলীলাৰ বৰ্ণনা নকৰিলেও কৃষ্ণকাহিনী হৈ থাকে অসম্পূৰ্ণ। গতিকেই কেলি গোপালত “অনাচাৰী গোপীসৰ”ৰ ‘কাম’ৰ কৰুণামিশ্ৰিত বৰ্ণনা। বাস লীলা কাব্যত যেতিয়াই পাঠক বা শ্ৰোতা নিজৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ পৰা উত্তীৰ্ণ হৈ যমুনাৰ বালিত চন্দ্ৰাৱলী নিশা শশধৰে ৰথ স্তম্ভোৱা দেখা পায়—ঠিক তেতিয়াই শঙ্কৰদেৱৰ আঙুলি উদ্যতঃ সাবধান! এয়া ঈশ্বৰৰ লীলা।— যেতিয়া শঙ্কৰদেৱে জনালে গোপীগনে নাপাৰিলে মোহিবে কৃষ্ণক

ছঁয়ায়ে সহিতে যেন ওমলে বালক।

—তাতেই কাব্য হিচাবে প্ৰকৃতি আৰু পুৰুষকাৰৰ সম্বন্ধ সূক্ষ্মৰকৈ দেখুওৱা হৈ গ’ল; কিন্তু শঙ্কৰদেৱ তাতেই সন্তুষ্ট থাকিব নোৱাৰে। শ্ৰোতা বা পাঠক আকৌ নামি আহিব লাগিব আনন্দ মধুৰ যমুনা পুলিনৰ পৰা

এই দৈনন্দিন জীৱনৰ পৃথিবীলৈ। কাব্যানন্দৰ শিখৰত বেচি সময় থকা বা বখাৰ সামাজিক পৰিণতিৰ বিষয়ে প্ৰচাৰক জন সম্পূৰ্ণ সজাগ। য'তেই আদিৰস সৃষ্টি কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা হৈছে তাতেই শঙ্কৰদেৱে যেন সেই ভাব সৃষ্টিকাৰী পদাৰ্থটো যে লৌকিক জগতৰ "কাম," এটা বিপু; তাক পাহৰিব খোজা নাই। যেই কাৰণেই শঙ্কৰী কাব্যৰ সমগ্ৰতাৰ ফলশ্ৰুতি সাহিত্যৰ বসোপলকি নহয়, ধৰ্মতত্ত্বহে। উপদেশ আচুঁফুলেবে তেওঁৰ সকলো কাব্য, সকলো নাটক অত্যধিক ভাবে শোভিত। অক্ষীয়া নাট সমূহকে ধৰা যাওক। সংস্কৃতত সুপণ্ডিত এই কবিজনে নান্দী, সূত্ৰধাৰ সকলো সংস্কৃত নাটকৰ পৰাই আনিলে। নাটকৰ কাহিনী সুপৰিচিত হব লাগে ইত্যাদি সকলো গুণ আছে। নায়ক ধীৰোদাত্ত ইত্যাদি সকলো। কিন্তু সবহাৰ্ণাং সংস্কৃত নাটকত সূত্ৰধাৰে কথা পাতে 'নটী'ৰ লগত। কিন্তু শঙ্কৰদেৱৰ ক্ষেত্ৰত "আহে সঙ্গী!" কিয়? নাৰী নবকৰ দ্বাৰ? তেনেহলে ৰুক্মিণী, সত্যভামা; সখা সমূহ? ৰুক্মিণী, সত্যভামা যে জগতৰ ঈশ্বৰৰ প্ৰিয়া—সখাসমূহে নাটকৰ চৰিত্ৰ। কিন্তু সূত্ৰধাৰ আৰু সঙ্গী নাটক আৰু জীৱনৰ যোগসূত্ৰ যদিও তেওঁলোক চৰিত্ৰ নহয়; তেওঁলোক জীৱনৰহে। তাত নাবীক স্থান দিয়া উচিত নহব বুলি সেই যুগত ভবাটো যুক্তিযুক্ত। গতিকেই নাটকীয় প্ৰয়োজনৰ বাহিৰে আন কথাত নাৰী (আন কি নাৰী ৰূপী পুৰুষো) বৰ্জনীয়। সামাজিক কাৰণতেই। সংস্কৃত নাটক সূত্ৰধাৰে আৰম্ভ কৰি দিয়ে—illusionটো create কৰি দিয়ে, তাৰ পিচত শ্বে মহিম্বি। মুখ প্ৰতিমুখ.....ইত্যাদিৰে নাটক গৈ ফলশ্ৰুতিত শেষ হয়। কিন্তু অক্ষীয়া নাট সেই ধৰণৰ নাটক নহয়—বৈষ্ণৱ কবি সকলে কবিৰ খোজা নাছিল কাৰণেই।—অক্ষীয়া নাটৰ আধুনিক উপমু হব পাৰে প্ৰচাৰ কাৰ্যত মেজিক লঠনৰ ব্যৱহাৰ। মাত্ৰ তাত চিত্ৰবোৰ চিত্ৰ নহয়, চলমান মানুহ। সূত্ৰধাৰে

কাহিনী আৰম্ভ কৰে—যেচে শ্ৰীকৃষ্ণ সভা মধ্য প্ৰবেশ কয়ল তা দেখহ শুনহ। শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰবেশ। নাটকৰ গতি তাতেই কিছুপৰ স্তব্ধ। গীত হ'ল শ্ৰীকৃষ্ণৰ ৰূপ বা প্ৰবেশ বৰ্ণনা কৰি। তাৰ পিচত সূত্ৰধাৰে কৈ দিব—অমুকে কোৱা, তেতিয়াহে ভাৱবীয়াই কব। আকৌ গীত। নৃত্য। আকৌ কাহিনীৰ বৰ্ণনা। এই দ'ৰে গৈ মুক্তিমঞ্জল ভটিমাৰে সামৰণি। ইয়াত জীৱনৰ প্ৰতিকৰূপ দিয়াৰ কোনো প্ৰচেষ্টা নাই। নাটক ইয়াত জীৱনৰ চিত্ৰন নহয়। নাটক খনৰ সমগ্ৰ ৰূপ এটা ইয়াত দেখিবলৈ পোৱা নেযায়। ই এটি উদাহৰণেৰে সৈতে আখ্যান বৰ্ণনা, কথকতা, মেজিক লঠন। শঙ্কৰদেৱৰ এই অভিনৱ সমন্বয়ৰ সাৰ্থকতাত সন্দেহ কবিবৰ কোনো সূৰুদ্বা নাই। বাৰখেলাীয়া ভাওনা যি এবাৰ দেখিছে সি এইজন পুৰুষৰ স্বহস্তৰ আবেদনত মুগ্ধ নহৈ নোৱাৰে। এই সমন্বয়ৰ ঐতিহাসিক কাৰণৰ বিষয়েও কব লগীয়া কথা বহুতো আছে। আৰু চৰম কথাটো হ'ল—এই আবিষ্কাৰৰ মূল হ'ল বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ প্ৰচাৰ ধৰ্ম। নাট্য শাস্ত্ৰ অনুসৰি নাটক ৰচনা শঙ্কৰদেৱে কৰিব খোজা নাছিল—তেওঁ খুজিছিল প্ৰচাৰ কৰিব। বিশ্বজনৰ সূক্ষ্মতাৰ প্ৰতি তেওঁ লক্ষ্য কৰিবৰ কোনো কাৰণ নাই। স্ত্ৰী শূদ্ৰ নিৰক্ষৰ—তেওঁলোকক তেওঁ জনাব লাগিব ধৰ্মৰ গুহানিহিত বহুগ্য। তাৰ বাবে নাটক হিচাবে সামগ্ৰিক আবেদন সৃষ্টি কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই। তাৰ সামগ্ৰিক আবেদন সম্পূৰ্ণ ভাবে, স্পষ্ট ভাবে, তেওঁৰ ব্যাখ্যাৰে সৈতে, ধৰ্মমূলক। তাৰ শিল্প মূল্য সন্ধান কৰিব লাগিব গীত মাতৰ সুবত, ৰচনাৰ সুবিন্যাসত, নৃত্যৰ পৰিকল্পনাত আৰু সামগ্ৰিক ৰচিত। ধৰ্মনিৰপেক্ষ ভাবে চালে নাটবোৰৰ শিল্প আবেদন মূলতঃ খণ্ডিত। কিন্তু ধৰ্ম আশ্ৰিত শিল্পক ধৰ্মনিৰপেক্ষ ভাবে চোৱাৰ কোনো প্ৰশ্নই শঙ্কৰদেৱৰ সমকালীন বাতাবৰণত উঠিব নোৱাৰে।

এতিয়া হ'লে পাবে। এই চাৰি শ বছৰৰ পিচত

আমাৰ সমাজ জীৱনত বহুতো পৰিবৰ্ত্তন ঘটিল। ধৰ্মৰ প্ৰেৰণা কমে নিশ্ৰুভ হৈ আহিছে। গতিকেই এতিয়াৰ শঙ্কৰী সাহিত্য বা সংগীতৰ আলোচনা একমাত্ৰ শিল্পৰীতিৰ অৱলম্বনতে কৰাৰ এটা প্ৰচেষ্টা দেখা গৈছে। ধৰ্মনিৰপেক্ষভাবে শঙ্কৰী শিল্পকলাৰ মূল্যায়ণ কৰা নহলে শঙ্কৰদেৱৰ ঐতিহাসিক প্ৰাধান্যকেহে স্বীকাৰ কৰিব লগা হ'বগৈ পাৰে।

বিশ্বসাহিত্যৰ আলোচনাত শিল্পীমনৰ ছুটা প্ৰবৃত্তিৰ কথা সততে আলোচিত হয়। এটা মনোৱত্তি উচ্ছাস প্ৰৱণ, নতুনৰ সন্ধানী আৰু বিচিত্ৰ বিস্ময়বোধেৰে উচ্ছীৰিত। পুৰণিক নতুনৰ বোলেৰে বোলোৱাও তাৰ আন এটি দিশ। এই মনোৱত্তিয়েই হ'ল ৰোমাণ্টিক মনোৱত্তি। সমাজ জীৱনৰ প্ৰতি তীব্ৰ আগ্ৰহ থকা স্বত্বেও এই মনোৱত্তি একান্ত ভাবে ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক। আনহাতে আকৌ ক্লাচিকেল মনোৱত্তিয়ে শৃঙ্খলা, নিয়ম আৰু সৌম্যৰ মাজেদি যাত্ৰা কৰে সত্য আৰু সুন্দৰৰ অভিমুখে। শঙ্কৰী শিল্পকলাৰ জন্ম এটা সামাজিক আলোড়নৰ তৰঙ্গশীৰ্ষত। জন্মত সি ৰোমাণ্টিক, জীৱন পদ্ধতিত সি ক্লাচিকেল।

এই ইংৰাজী শব্দটোৰ প্ৰতিশব্দ ৰূপে উচ্চাঙ্গ, ধ্ৰুপদী, মাৰ্গ ইত্যাদি শব্দ ঠিয় কৰোৱা হৈছে। কিন্তু প্ৰতিশব্দ যেনেই নহওক লাগে সকলো ক্লাছিকেল শিল্পই জনগনৰ শিল্পৰ ধাৰাকেই আশ্ৰয় কৰি গঢ়ি উঠে। ভাৰতীয় সংগীতৰ ধ্ৰুপদো গোৱালিয়ৰ অঞ্চলৰ লোকগীতিৰেই সংস্কৃত ৰূপ। শঙ্কৰদেৱেও অসমৰ থলুৱা গীতনাত মুদ্ৰা আদিকে অৱলম্বন কৰি তেওঁৰ শিল্প ৰীতি প্ৰবৰ্ত্তন কৰিলে। এই খিনিতেই আকৌ আৰু এটা কথা মন কৰিবলগীয়া যে প্ৰাচীনক নতুন বহনেৰে বোলাই নতুন ইংগিতেৰে সাৰ্থক কৰি তুলিবলৈ বিচৰাটো প্ৰকৃততে ৰোমাণ্টিক ধৰ্মহে। কিন্তু কিহে তাক ক্লাচিকেল ৰূপ দিয়েগৈ? তাৰ উত্তৰ হ'ল—

সময়ে। এইভাবে চালে ৰোমাণ্টিক বৈষ্ণৱ সাহিত্যকো সময়েহে ক্লাচিকেল মৰ্যাদা দিছে।

ঐতিহাসিক ভাবে এই কথাখিনি কিমান দূৰ সত্য তাক সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ অধ্যাপকে ক'ব পাৰিব; কিন্তু ব্যক্তিগত ভাবে যে শঙ্কৰদেৱৰ মনোৱত্তি ক্লাছিকেল আছিল তাৰ চানেকি শঙ্কৰদেৱৰ জীৱনৰ ঘটনাৱলীত পোৱা যায়।

ক্লাচিকেল মনোৱত্তি ভদ্ৰ, ভব্য মনোৱত্তি। সি লৌকিকতা সহিবলৈ টান পায়। সাধাৰণ তেওঁলোকৰ মানত ইতৰ জন। পীতাম্বৰৰ কাব্যত লৌকিকতা দেখি শঙ্কৰদেৱ ৰুষ্ট হোৱাৰ কাহিনী সৰ্বজনবিদিত। আৰু এটা ধুনীয়া কাহিনী আছে জৈন্তিৰ মধাই, নাৰায়ণ দাস আৰু মাধৱদেৱৰ কবিতা বচনা সম্পৰ্কে। লুইতৰ চাপৰিত নাও চপাই শঙ্কৰদেৱে তিনিওকে 'কৱিতা কৰিবলৈ' কলে। মাধৱদেৱে বচিলে গুৰুভটিমা 'জয় গুৰু শঙ্কৰ.....'। নাৰায়ণ দাসে বচিলে পদ এষাৰ .....মইতো দাসকু দাস

'উজানৰ হস্তে আসি প্ৰভু ভাটীতললা বাস
... ..

জৈন্তিৰ মধায়ে নাওখেলৰ গীত এটাকে পৰিবৰ্ত্তিত কৰি গালে।

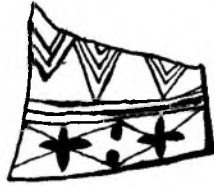
"বাৰ ছুৱাৰ নামৰ বাচৰু বঠা নাইকিয়া হাতে
পাৰ কৰা নামৰ বাচৰু শ্ৰীশঙ্কৰৰ ঘাটে।"

কবিতা কেইটিৰ বিষয়ে শঙ্কৰদেৱৰ মন্তব্য বেচ ইংগিত পূৰ্ণ। তেওঁ কলে বোলে মাধৱদেৱৰ কবিতাবে নাও চাদি পাৰ উপচি গ'ল। কিন্তু তাত বাৰ নাই। বাৰ নথকা নাও ভাল নাও নহয়। "বাৰ দিব লাগে।" অৰ্থাৎ মাধৱদেৱৰ ভাবৰ উচ্ছাস বেছি, ভাবত সংযম ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। Classical restraint! গুৰু ভটিমাত হেনো প্ৰথমতে দেৱতা সকলো শঙ্কৰ-দেৱৰে অংশ বুলি কোৱা হৈছিল, এই মন্তব্যৰ পিচতহে 'শঙ্কৰ তাহেৰি অংশ' বুলি দিলে। নাৰায়ণ দাসৰ

কবিতা তেওঁ ভালেই পালে। নাৰায়ণ দাস ওৰফে ভবানন্দ সাওদ। বৈষ্ণৱ সাহিত্যত তেওঁৰ বিশেষ কোনো বৰঙণিৰ সম্ভেদ পোৱা নেযায়। তেওঁ ভক্ত মাহুহ, গুৰুজনাৰ সহচৰ। সাওদৰ ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ সংযম সুলভ মনোৱন্তিৰেই তেওঁ কেইকাকিমান সহজ পদ ৰচনা কৰি দিলে। শঙ্কৰদেৱে তাকেই শলাগি থ'লে। জন্তিৰ মধাইৰ কবিতাৰ সম্পৰ্কে তেওঁ অতি তীক্ষ্ণ মন্তব্য কৰিলে “মধাইৰ কবিতাহে তলিতে লুকাল।”

নাওখেলৰ গীত এটাকে ন ৰূপত সজাই জন্তিৰ মধায়ে গুৰুন্দনা কৰিব খুজিছিল। এনেদৰে লোকগীতিক আশ্ৰয় কৰিয়েই মাৰ্গ-শিল্পকলাৰ সৃষ্টি হয়। কিন্তু শঙ্কৰদেৱৰ লৌকিকতাৰ ভীতি ইমানেই তীব্ৰ যে তেওঁ

মধাইৰ কবিতাক যথোপযুক্ত সন্মান বা আদৰ কৰিব নোৱাৰিলে। ঠিক এনেদৰেই ঋকবেদে এদিন সাম-সংগীতক স্থান দিয়া নাছিল—সামসংগীত হেনো কুকুৰ গাধৰ চিঞৰৰ দৰে! লৌকিক ৰীতিক ইতৰ বুলি ভবা এই উন্নাসিকতা ৰুচিবাদী সকলৰ নঞৰ্থক গুণ। কিন্তু পিচলৈ গৈ লৌকিক ৰীতিয়েই মাৰ্গশিল্পত (classical) আশ্ৰয় পায় আৰু মৃতকল্প ক্লাচিকেল ধাৰাৰ মাজলৈ নতুনৰ চল আনে। আনহাতে আকৌ ক্লাচিকেল সংহতি আৰু সংযমে লোকসংগীতক শিল্প-গীতি—Art song কৰি তোলে। বৈষ্ণৱ কাব্যত এই দুই ধাৰা কিমান দূৰ সন্মিলিত হৈছে সেই কথা সাহিত্য আৰু সংগীত দুয়ো বিষয়ে অভিজ্ঞ লোকেহে সম্যক ৰূপে কৰিব পাৰিব।

ৰা
জ
মি
শ্ৰী

কলেজখনৰ আৰু এটি অভাৱ পূৰণ হ'ব। ৰঙা ৰং লগোৱা টিনৰ চাপৰ চাপৰ বতাহ সোমাব নোৱাৰা ঘৰবোৰৰ পৰা কলেজত পঢ়া ছোৱালীসকলে এইবাৰ চিৰদিনলৈ অব্যাহতি পাব। দীঘলীপুখুৰীৰ পাবত নতুনকৈ ছোৱালী হোষ্টেল সজোৱাৰ বিৰাট প্ৰস্তুতি চলিছে।

লড়ীয়ে লড়ীয়ে ইটা, গ্ৰেভেল, চিমেণ্ট, বদ আদি নানা-তৰহৰ লাগতিয়াল বস্তুবোৰ কঢ়িয়াই আনি সমুখৰ পথাৰখনত দম লগাই থোৱা হৈছে। কাষৰী-য়াটক গছকেইডালিৰ তলত কেবাখনো বাঁহৰ বেৰেবেৰেৰে অস্থায়ীকৈ টিনৰ ছালি সজোৱা হৈছে। ফলা কাঠবোৰ আনি তাৰ কাষতেই চিজিল লগাই থোৱা হৈছে। মিস্ত্ৰীসকলে ছালিৰ ভিতৰত ধকা খোৱাৰ সুবিধা কৰি লৈছে। ওচৰৰ ৰাস্তাৰ পৰা তাঁৰৰ সংযোগ কৰি তালৈ বিজুলীচাকি নিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।

শ-শ কামিলাই দিনে-ৰাতি গাব তত্ হেৰুৱাই

কাম কৰিছে। অতি কম দিনৰ ভিতৰতে ঘৰ সম্পূৰ্ণ কৰিবই লাগিব। চৰকাৰী কাম। কোনোৱে গাঁট খানিছে, কোনোৱে মেচিনেৰে মচলা তৈয়াৰ কৰিছে, কোনোৱে সেইবোৰ কঢ়িয়াই নিছে, কোনোৱে ফৰ্মা তৈয়াৰ কৰিছে, কোনোৱে ইটা গাঁঠিছে ইত্যাদি নানান কাম নানান জনে নানান ধৰণেৰে কৰি গৈছে। কাৰো পিনে নজৰ কৰিবলৈ কাৰো সময় নাই। দীঘলীপুখুৰীৰ পাবত নতুনকৈ ছোৱালী হোষ্টেল সজোৱাৰ বিৰাট প্ৰস্তুতি চলিছে। কলেজখনৰ আৰু এটি ডাঙৰ অভাৱ পূৰণ হ'ব।

এটি দুটিকৈ ভালদৰে ড্ৰানৰ পানীত ধুই লোৱা ইটাবোৰ হৰিহৰ ৰাজমিস্ত্ৰীয়ে গাঁঠি গৈছে। সি ইঞ্জিনিয়াৰৰ পৰা সকলো কথা ভালদৰে বুজি লৈছে। ঘৰটো দুমহলীয়া হ'ব। ওপৰ মহলালৈ উঠি যাবলৈ মাজেদি এটা ভাঁজখোৱা খট খটি থাকিব। তল আৰু ওপৰ দুয়ো মহলাতে সমুখৰ পিনে ছ-ফুট বহলৰ একোখনকৈ বাবান্দা থাকিব। হৰিহৰে অবিৰাম

ভাবে কণিবে মচলা লগাই লগাই ইটাবোৰ অতি মজবুটকৈ গাঁঠি যায়। হুচকুত তাৰ বহুদিনিয়া পুৰণি অভিজ্ঞতাৰ নিষ্ঠাজ চাৰনি। দেখিলেই চিনিব পাৰি তাক ৰাজমিস্ত্ৰী বুলি।

হোষ্টেলত থাকি পঢ়া কলেজৰ ছোৱালীবোৰৰ মন পথাৰতো আশাৰ ইটাবোৰ এটি-ছটিকৈ হেঁপাহৰ মচলাৰে গাঁঠা খাই যায়। আৰু কেইমাহমান পিচতেই নতুন হোষ্টেলত সিহঁতে আহল বহলকৈ থাকিব পাৰিব। ওপৰৰ মহলাত উঠি সিহঁতে চহৰৰ সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰিব পাৰিব। সিহঁতে নিতৌ আহোঁতে যাওঁতে চাই যায় ঘৰৰ কাম কিমানখিনি আগবাঢ়িল।

বহুখিনি আগবাঢ়িল। সকলোৱে গাত লগাই কাম কৰিছে। এটি ছটিকৈ পকি খুটাৰ লগে লগে বেববোবো ওপৰলৈ বগাই যাব ধৰিলে। হৰিহৰে মনপুতি কাম কৰিছে। ঘৰ অতি কম দিনৰ ভিতৰতে উলিয়াবই লাগিব। এয়া দীঘলীপুখুৰীৰ পাৰত নতুনকৈ ছোৱালী হোষ্টেল সজোৱাৰ বিৰাট প্ৰস্তুতি চলিছে। কলেজ খনৰ আৰু এটি অভাৱ পুৰণ হব।

কামৰ মাজতেই হৰিহৰে একোবাৰ মুৰ তুলি চায় তাৰ কাষেৰে বঙা-নীলা ব্লাউজ পিন্ধা, সুন্দৰকৈ বেণীগুটি নানান বঙৰ ফিটা বন্ধা, ধুনীয়া ধুনীয়া মৰমলগা চেহেৰাৰ ছোৱালীবোৰে বুকুত এহাতেৰে এসোপা কিতাপ সাৱটি লৈ কলেজলৈ যায়। সি ব লাগি চাই থাকে সিহঁত যোৱাৰ পিনে। কলেজত পঢ়া ছোৱালী দেখিলে তাৰ মনটোত কেনেবা কেনেবা লাগে। সিহঁতক মাতিবলৈয়ে তাৰ সংকোচ বোধ হয়। তথাপি তাৰ বুকুখন গৌৰবত এহাতমান ওফলি উঠে। কাৰণ সি সজোৱা এইখন হোষ্টেলত এদিন এইবোৰ ছোৱালী থাকিব। তাৰ কণি লাগি পালিচ হোৱা এইবোৰ বেৰত হয়তো এদিন বহুত কলেজত পঢ়া ছোৱালীয়ে আৰামেৰে আউজিব। তাতেই তাৰ আনন্দ। তাত বাহিৰে সি আন একোকে বাঞ্চা

নকৰে। সি জানে হৰিহৰ বোলা এইজন ৰাজমিস্ত্ৰী এদিন মৰি যাব; কিন্তু তাৰ কণিৰ আঁচ, তাৰ দেহৰ ঘামৰ চিক্‌মিকনি যেন এই হোষ্টেলৰ বেৰে ছালে বহুত দিনলৈ বৈ থাকিব। বছৰে বছৰে নতুন নতুন ছোৱালীয়ে এইখন কলেজলৈ পঢ়িবলৈ আহিব। এইখন হোষ্টেলত থাকিব। পঢ়া সাং কৰি আকৌ গুচি যাব। বহুতেই হয়তো এইখন হোষ্টেলত থাকি জীৱনৰ মধুৰ পাতনি মেলাৰ সপোন দেখিব। কাৰণ এইকেইদিনতে হৰিহৰে ভালদৰে উপলব্ধি কৰিছে। হোষ্টেলৰ ছোৱালীবোৰৰ সুখ আনন্দৰ কথা। হৰিহৰৰ মতে হোষ্টেলত থাকি কলেজত পঢ়া ছোৱালীবোৰে জীৱনত দুখ কি বস্তু তাক যেন অনুভবেই কৰিব নোৱাৰে। এয়া হয়তো সিহঁতৰ বয়সৰ দোষো হব পাৰে। কাৰণ এয়া জীৱন-বসন্তৰ খাজু-খাজু সমিৰণে সিহঁতৰ মন পথাৰৰ কছৱাবন কপাঁই তোলাৰ সময়। এয়া যৌবনৰ মৌ বনত মনপখীটিয়ে ইফালে-সিফালে উলাহৰ গীত গাই নাচি ফুৰাৰ সময়। দীঘলীপুখুৰীৰ পানী কোনোদিনে মুগ্ধকায়। পাবৰ বুঢ়া গছকেই-জোপাই বহুশুগৰ অফুৰন্ত কাহিনী শুনাৰ পাৰে। জহকালিৰ সন্ধিয়া মধুৰ-মধুৰ লগা পৰিবেশটোত এই গছকেইজোপাই বহুত ডেকা-গাভৰুক চকুৱে চকুলৈ চোৱাৰ অকনি সুযোগ দি আহিছে। অসমৰ ভিন্ ভিন্ ঠাইৰ পৰা অহা বহুত অচিনাকী ডেকা-গাভৰুক এই গছ কেইজোপাই চিনাকী হোৱাৰ সুযোগ দি আহিছে। হৰিহৰে দেখিছে সন্ধিয়া পৰন্ত জাক-পাতি পাতি কলেজৰ লৰা-ছোৱালীবোৰে এইটো বাৰোবে কেবাবোৰো পাক মাৰে। ইজনে সিজনলৈ চায়। হাঁহে। ছটি এটি কথা পাতে। গুচি যায়। ঘূৰি আহি আকৌ লগ লাগে। হাঁহে। কথা পাতে। মৰমৰ বেচা-কিনা হয়। হিয়াৰ সাল-সলনি হয়।

এইবোৰ যৌবনৰ দাবী মানিবই লাগিব। হৰিহৰে এইবোৰ চাই চাই অত্যন্ত আমোদ পায়। তাৰো মন

পৰ্বতীয়ে অতীতৰ মধুৰ দিনবোৰলৈ উৰা মাৰে। এদিন তাৰো জীৱনলৈ এনেদৰে অনাহুত ভাবে যৌবন আহিছিল। গাভৰু ছোৱালীমাত্ৰেই তাৰো ভাল লাগিছিল। মৰম কৰিবৰ ইচ্ছা গৈছিল। ঠিক তেনে সময়তে সি তামোণপুৰ গাৱঁৰ কমলাক লগ পাইছিল। কব নোৱাৰাকৈ আচৰিত ধবনে কমলাজনীক সি ভাল পাই পেলাইছিল। কামত কলহ লৈ তাই যেতিয়া নৈৰ ঘাটলৈ পানী নিব আহে সি তেতিয়া বিৰিণাৰ আঁৰত লুকাই তাইৰ পিনে চাই থাকে। কমলাই জোবোৰা মাৰি গা ধুই তিতা কাপোৰেৰেই কলহত পানী ভৰাই ধৰলৈ খোজ লয়। সি নিমিষ নমৰাকৈ চাই থাকে তিতা কাপোৰে লিপিত খাই ধৰা তাইৰ দেহৰ প্ৰতিটো মধুক ভাঁজলৈ। ইমানয়ে ভাল লাগে তাৰ। নৈৰ নিৰলা পাৰতেই সিহঁতৰ মাজত প্ৰথম বুজাবুজি হৈছিল। তাৰ পিচত এদিন স্নবিধা পাই সি তাইক জনাই দিছিল তাৰ মনৰ কথা : সি তাইক বিয়া কৰাব।

কমলাৰ গালছখনি লাজত কমলাবুলীয়া হৈ উঠিছিল। নীৰবে ভলমুৰ কৰি থাকি তাই তাৰ কথাৰ সঁহাৰি দিছিল। সি বুজিছিল তাইৰ লাজ। এটি আত্মতুষ্টিৰ মধুৰ হাঁহিৰে সি চাই বৈছিল তাইৰ মুখ খনিলৈ। বতাহে তাইৰ কপালৰ অলকাবোৰ নচুৱাই গৈছিল। নৈৰ পানীবোৰে কল, কল, ধ্বনিৰে সিহঁতক জোকাই গৈছিল। ছপাৰৰ ইৰিনাই বিৰিনাই বতাহজাকে উলাহৰ চৌ তুলি গৈছিল। হৰিহৰে আলফুলকৈ কমলাক ওচৰ চপাই লৈছিল। ছুট বতাহজাকে আউল বাউলকৰা তাইৰ মূৰৰ চুলিখিনিত মৰমেৰে হাত বুলাই দিছিল। তাই ইপিনে সিপিনে চাইছিল। জানোচা কোনোবাই দেখে।

হৰিহৰে বুজিছিল তাৰ দৰেই কমলায়ো তাক প্ৰাণ ভৰি ভাল পায়। কেবল তাই লাজতে একো ফুটাই কব নোৱাৰে। সি বুজি পায়। সেই কাৰণে তাৰ ভাল লাগে। সি কমলাক নিজৰ কৰি লবই।

এয়া তাৰ সংকল্প। সি জানে এই ক্ষেত্ৰত সিহঁতৰ বহুত বাধা আছে। কমলাৰ মাকে আপত্তি কৰিব। তাৰ ককায়েকে আপত্তি কৰিব। কিন্তু সি কাৰো হকা-বধালৈ কাণ কৰিব নোৱাৰে। সি কমলাক বিয়া কৰাবই। ইয়াত কোনোবাই প্ৰতিবাদ কৰিলে সি নিশ্চয় ছুটি জীৱনৰ দায়িত্ব বহন কৰিব লাগিব।

হৰিহৰে অৰশেষত বুধি পাঙিলে। সিহঁত চহৰলৈ পলাই গৈ তাতে বিয়া পাতিব। কমলাক সি বুধিটো শিকাই দিলে। ৰাতি শোওঁতে তাই এডাল ৰচি চুলিত ভালদৰে বান্ধি বেৰৰ ফুটাৰে বাহিৰলৈ উলিয়াই থব। সি মাজৰাতি গৈ বাহিৰৰ পৰা সেই ৰচিত টানি দিলেই তাই বুজিব লাগিব সি যোৱা বুলি। তাৰ পিচত তাই হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে ওলাই আহিব। কানি-কাপোৰৰ টোপোলাৰে সিহঁত সেই ৰাতিয়ে পলাব চহৰলৈ।

হৰিহৰৰ বুধি মতেই কাম হৈছিল। মাজনিশা যেতিয়া সমস্ত গাৱঁৰ মানুহ টোপনিত লালকাল হৈ পৰিছিল, সেই সময়ত সেই গাৱঁৰ পৰা ছুটি প্ৰানী পলাইছিল। হঠাৎ সিহঁতে দেখিলে ভীষন বৰষুণ আহিব। আশ্ৰয়ৰ খল নাই। সিহঁতে বেগাই খোজ দিছিল। ঘিটুঘিটু কৰে একাৰ বাতিখন সিহঁতে বাট বুলিছিল। অৰশেষত একাক দোপালপিতা বৰষুণ আহিছিল। ভাগ্যে ওচৰতে সেই গাৱঁৰ স্কুলঘৰখন আছিল। সিহঁতে দৌৰি গৈ তাতে আশ্ৰয় লৈছিল। কমলাই ভয়ত, ভাগৰত হৰিহৰৰ কোলাত স্কুলকি পৰিছিল। সি তাইক সাৰটি ধৰি বাহিৰৰ পিনে থব লাগি চাই বৈছিল। টিনৰ ছালত জিম্-জিম্ কৈ বৰষুণ পৰিছিল। নিলাজ একাৰবোৰে সিহঁতক আঙৰি ধৰি চাইছিল। মুক হৈ পৰিছিল কমলা, মৌন হৈ পৰিছিল হৰিহৰ।

ৰাতি পোহৰি পোহৰি হওঁতেহে বৰষুণ জাক এৰিছিল। বাস্তাটো বোকা হৈ পৰিছিল। ছুই কামেৰে

ভাষন পানীৰ সোঁত পৰিছিল। সিহঁত দুটিয়ে আকৌ খোজ লৈছিল চহৰলৈ। পোহৰ হৈ অহাৰ লগে লগে সিহঁতে এখন গাৱঁৰ মাজ পাইছিল। কৃষক-বনুৱাই দোকমোকালিতে বিচনা এৰি নাঙল-যুৱলি আৰু গৰু হালেৰে সৈতে পথাৰলৈ লৰ দিছিল। সিহঁত দুটিক বহুতে সপ্তাহৰ চাৰনিৰে জুমি জুমি চাইছিল। সিহঁতে কিন্তু কাৰো পিনে লক্ষ্য কৰা নাছিল। হয়তো চিনি পাব পাৰে। ৰাতিপুৱাৰ মিঠা মিঠা ব'দজাক চটিয়াই দি স্ক্ৰুটো লাহে লাহে আকাশৰ ওপৰলৈ গতি কৰিছিল। ব'দ পৰি পথাৰবোৰ িক্ৰমিকাই উঠিছিল। জাক জাক চৰাই দিগন্তৰেখাৰ সমান্তৰালভাবে উৰি উৰি কৰবালৈ গুচি গৈছিল। দূৰৰ নৈৰ দাঁতিৰ বাঠানৰ পৰা মহৰ ঘাঁটিৰ ধিলতিং-ধিলতিং আৱাজ বতাহত উঠি অহি সিহঁতৰ কাণত পৰিছিল। গৰখীয়াবোৰে বাঁহীত সূৰ টানি পথাৰত গৰুৰ পালবোৰ মেলি দিছিল।

বেলি মূৰৰ ওপৰ নৌ পাওঁতেই সিহঁতে চহৰৰ কাষ চাপিছিল। দূৰৰ পৰাই কমলাই ৰেলগাড়ীৰ ধোৱাঁবোৰ আকাশৰ এফালৰ পৰা আনফাললৈ উৰি উৰি শূন্যত বিলীন হৈ যোৱা দেখিছিল। লুইতৰ পানীত চলা ডাঙৰ ডাঙৰ জাহাজৰ ভূঁ-উঁ-উঁ উকিবোৰ আহি সিহঁতৰ কাণত পৰিছিল। দূৰৰ চহৰৰ ওখ-ওখ ঘৰবোৰ দেখি কমলাৰ মন্দিৰ মন্দিৰ যেন লাগিছিল। সিহঁতে ক্ৰমে চহৰৰ ভিতৰ সোমাইছিল। কমলাই এইখন চহৰলৈ আগতে কোনো দিনেই অহা নাছিল। তাই শুনিছিল কিন্তু এইখন চহৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ বুলি। তেতিয়াহে তাই অনুভৱ কৰিছিল এইখন চহৰত ইমান মানুহ! ইমান ঠেপা-ঠেপি ঘৰ। ইমান দোকান-পোহাৰ। ইমান হাই-উৰুনি। ইমান যান-বাহন। মটৰ, চাইকেল আদি চলা বাস্তা বেলেগ, মানুহ অহা-যোৱা কৰা বাস্তা বেলেগ। ইমান ভাল লাগে তাইৰ। ধুনীয়াটোকে সজোৱা দোকানবোৰলৈ তাইৰ চাই খাঁকিবলৈ মন যায়। হৰিহৰৰ পিচে-পিচে তাই খোজ লয়।

কমলাৰ কাষেৰে পাবহৈ যোৱা চহৰৰ ধুনীয়া ছোৱালী-বোৰলৈ তাই তথা লাগি চাই বয়। ইমান ধুনীয়া ধুনীয়া কাপোৰ পিন্ধে ইহঁতে। ভৰিত পিচৰ পিনে ওখ ওখ চেঙেল। তাইৰ ভয়ে লাগে তেনে চেঙেল পিন্ধিবলৈ। হামকুৰি খাই নপবিলেই ৰক্ষা। আৰু এটা কথা কমলাই বৰকৈ লক্ষ্য কৰিছে যে ইয়াৰ ছোৱালীবোৰে খুব কম কাপোৰৰ ব্লাউজ পিন্ধে। আটাইৰে হাতবোৰ গুৰিতে কটা। ধক্-ধক্কেৰে নিটোল বাউসিবোৰ লাজ লগাকৈ উলিয়াই ৰাখে।

কমলাক লৈ গৈ হৰিহৰ কেচাৰীৰ সমুখ পালে। বাৰান্দাত বহি থকা এজন বয়সীয়া মানুহক সি কথোটা সোধিলে। মানুহজনে তৎক্ষণাত তাক ভিতৰলৈ লৈ গ'ল। ক'লা কোট পিন্ধা এজন মানুহৰ আগলৈ নি কলে বোলে সেইজন উকিলেই সিহঁতক সকলো ঠিক কৰি দিব পাৰিব। উকিলবাবু বৰ ভলভলীয়া লোক। হৰিহৰৰ তেওঁক খুব ভাল লাগিছিল। কমলাও লগে লগে গৈছিল। তাই লাজতে তল মূৰ কৰি ঠিয় হৈ আছিল।

উকিলজনে সিহঁতক সকলোখিনি ঠিক কৰি দিছিল। তাৰ বাবে তেওঁক দিয়া টকাখিনিলৈ হৰিহৰে আপ-চোচ্ কৰা নাছিল। কাৰণ, বিয়াৰ ক্ষেত্ৰত এইখিনি খৰচ হবই।

কেচাৰীৰ পৰা ওলাই সিহঁত বাস্তাই বাস্তাই খোজ লৈছিল। ৰাতি নৌহওঁতেই হৰিহৰে হোটেলৰ এটা সৰু কোঠা ঠিক কৰিছিল। বয়স্কবোৰ হোটেলৰ মালিকৰ জিমনাত থৈ সিহঁত আকৌ চহৰ চাব ওলাইছিল। এখন ডাঙৰ চাহ দোকানৰ ভিতৰত সিহঁত সোমাই গৈছিল। 'বয়'টোৱে সিহঁতক এটি কাপোৰেৰে ঘেৰা কোঠা দেখুৱাই দিছিল। সিহঁত তাত সোমাই পৰিছিল। ধুনীয়া ধুনীয়া চকি, মেজ। মেজৰ ওপৰত সজাই থোৱা ওপৰৰ পিনে ফুটা থকা টেমা কেইটা কমলাই জোকৰি চাইছিল। জিৰ্,

কিন্তু নিহি নিমখ আৰু মচলাহে দেখোন ওলাই পৰিছিল। পৰৱৰ্ত্তন চপনে কি খকাৰ কাৰণে হৰিহৰে আনিব কৈছিল। দুখন দামী প্লেটত কটা পিয়াজ আৰু কিয়া কিবি অলপেৰে লৰাটোৱে সিহঁতক আনি দিছিল। লগত আকৌ কটাৰী দুখন আৰু জোং খকা শোৰ কটা দুডাল কিয়? কমলাই ভাবি পোৱা নাছিল। হৰিহৰে তাইক শিকাই দিছিল খাবলৈ। তাই আমনি পাই হাতেৰে খাই শেষ কৰিছিল।

পইছা খিনি দি সিহঁত বাহিৰ ওলাইছিল। কেতিয়া যে একাৰ হৈ আহিছিল সিহঁতে ধৰিবই পৰা নাছিল। কাৰণ, একাৰ আহি পৃথিৱী নোপাওঁতেই চহৰৰ বাগাই ষাটে অগনন-বিজুলী চাকি জ্বলি উঠিছিল। গোটেই-চহৰ দিনৰ দৰে পোহৰ হৈ উঠিছিল। কমলাই বাতিৰ চহৰখন আৰু বেছি শুনীয়া দেখিছিল। দোকান পোহাৰ বোৰত হৰেক কিচিমৰ লাইট জ্বলি উঠিছিল। কিছুমান ইমান শুনীয়া দেখি। এই জ্বলে, এই লুমায়। বাতিৰ বাস্তাবোৰত মানুহৰ ভিৰো বেছিযেন লাগিছিল। সিহঁত গৈ গৈ এটা চিনেমা হলৰ সমুখ পাইছিল। তেতিয়াও বোধহয় ছিৰিয়া আৰম্ভ হোৱা নাছিল। কমলাই আচৰিত হৈছিল মানুহৰ ওপৰত মানুহ উঠি চিনেমাৰ টিকট কটাৰ দৃশ্য দেখি। তাই ভাবিছিল চহৰৰ মানুহবোৰৰ কিজানি পইচাৰ অভাৱ নাই! নহলে কেনেকৈ দিনেও চিনেমা চলিব?

হৰিহৰেও দুখন প্ৰথম শ্ৰেণীৰ টিকট কাটিছিল। ভিত্তৰত টিট লাইটেৰে এজন মানুহে সিহঁতক বহা টিট, দুখন দেখুৱাই দিছিল। দুখন লগা-লগি চকিত হৰিহৰ আৰু কমলাই গাত-গা লগাই বহি চিনেমা চাইছিল। কমলাই একো বুজা নাছিল। হিন্দী ভাষা তাই এনেই শুবুজে। কেবল ছবিবোৰ চাই গৈছিল। তাখাপি তাইৰ ভাল লাগিছিল। ছবিৰ মানুহেও কথা কয়, নাচে, গীত গায়। আচৰিত কথা! তাইৰ হৰিহৰক স্মৃতিৰ ইচ্ছা হৈছিল এই চিনেমাবোৰনো

কেনেকৈ তৈয়াৰ কৰে; কিন্তু ওচৰত মানুহ খকাৰ বাবে তাইৰ লাজ লাগিছিল। মাজ মানতে হঠাত তাই উৰপ খাই উঠিছিল। কোনোবাই পিচপিনৰ পৰা এখন হাত লাহেকৈ তাইৰ দেহৰ ওপৰত তুলি দিছিল। তাই চকু খাই পিচ পিনে ঘূৰি চোৱাত মানুহজনে মুখেৰে কি এটা শব্দ সৰুকৈ উচ্চাৰণ কৰি হাতখন আঁতৰাই নিছিল।

ৰাতি হোটেলত ভাত খাই কমলাই অলপো সোৱাদ পোৱা নাছিল। পনীয়া দাইল, জৰ্জৰিয়া, ভাত, মচলা দিয়া মাছৰ জোলে তাইক আমনিহে কৰিছিল। খাই উঠি সিহঁতে ঠিক কৰা কোঠাটোলৈ সোমাই গৈছিল। এখন সৰু বিচনা আগতে পৰা আছিল। সিহঁতে ভালকৈ জোকাৰি লৈছিল। আঁঠুৱাখন টানি হৰিহৰে শুই পৰি কমলাক বেৰৰ কাঠত লাগি থকা এদোখৰ ঘূৰনীয়া ক'লা কাঠলৈ আঙুলিয়াই দি লাইটটো লুমাৰ কৈছিল। তাই উঠি গৈ ক'লা কাঠ দোখৰৰ মাজৰ সৰু ঠিলা এটা ওপৰলৈ ঠেলি দিয়াৰ লগে লগেই গোটেইটো কোঠা ষিটমিট কৰে একাৰ হৈ পৰিছিল। খেপিয়াই খেপিয়াই গৈ তাই বিছনাত উঠিছিল। এয়া সিহঁতৰ ফুলশয্যাৰ ৰাতি। এক মধুৰ আবেগেৰে হৰিহৰে কমলাক বুকুৰ মাজত সোমাই লৈছিল।

পিচদিনা ৰাতিপুৱা সিহঁতে পুনৰ ঘৰলৈ খোজ লৈছিল। গাৱৰ মানুহে সিহঁতক লাজ দিছিল। তাৰ ককায়েকে তাক বেলেগ কৰি দিছিল। তাখাপিও হৰিহৰে কমলাক এৰিব পৰা নাছিল।

এতিয়াও কমলাক এৰিব পৰা নাই সি। সেয়া বহু বছৰৰ আগৰ কথা। তেতিয়াৰ হৰিহৰ আৰু আজি এই ছোৱালীহোটেল সাজিব অহা ৰাজমিন্দ্ৰী হৰিৰ মাজত বহুত তফাট। তেতিয়াৰ হৰিহৰ আছিল কমলা নামৰ এজনী বাঙালী গাভৰুৰ প্ৰেমিক আৰু এতিয়াৰ হৰিহৰ হৈছে ৰাজমিন্দ্ৰী, জীৱনৰ কিয়লি

বেলিকা বাটৰ কামত বহি অন্তহীন দীঘল বাটৰ
সপোন দেখা পাঁচোটা লৰা-ছোৱালীৰ বুঢ়া দেউতাক।
তথাপি তাৰ মনটোৱে মাজে মাজে অতীতৰ সেই
মধুৰ দিনবোৰলৈ গুচি যায়। কলেজত পঢ়া ডেকা
গাভৰু সকলৰ সাক্ষ্য-ভাষণৰ দৃশ্যৰলীয়ে তাৰ মনটোক
অতীতৰ দিনবোৰলৈ টানি লৈ যায়।

কণিখনেৰে মচলাবোৰ লগাই লগাই হৰিহৰে
ভাবিছে কিছুদিন পিচত এইখন ছোৱালাহোষ্টেল সম্পূৰ্ণ
হৈ উঠিব। এইবোৰ লাংখা-লিংখিটৈহ পৰি থকা শিল,
কাঠ সকলো কামত খৰচ হৈ যাব। সিহঁতে থাকিবলৈ
বন্ধা সেই অস্থায়ী টিনৰ ছালিকিখনো নোহোৱাই

পৰিব। সি নিজেও কোনোবা বেলেগ ঠিকাদাৰৰ
লগত বেলেগ ঘৰ বান্ধিবলৈ বেলেগ ঠাইলৈ গুচি যাব।
কলেজত পঢ়া ছোৱালীৰে এইখন হোষ্টেল ভৰি পৰিব।
হয়তো কাৰো মনত নেথাকিব এইখন হোষ্টেল সজাওঁতে
হৰিহৰ যে বাজমিস্ত্ৰী আছিল।

কলেজখনৰ আৰু এটি অভাব পূৰণ হব। ৰঙা
ৰং লগোৱা টিনৰ চাপৰ চাপৰ বতাহ সোমাব নোৱাৰা
ঘৰবোৰৰ পৰা কলেজত পঢ়া ছোৱালীসকলে এইবাৰ
চিৰদিনলৈ অব্যাহতি পাব। দীঘলীপুখুৰীৰ পাবত
নতুনকৈ এয়া ছোৱালীহোষ্টেল সজোৱাৰ বিৰাট
প্ৰস্তুতি চলিছে।

আমেৰিকাৰ চিঠি

[সম্প্ৰতি আমেৰিকাৰ ইণ্ডিয়ানা বিশ্ববিদ্যালয়ত অধ্যাপনা কৰি থকা ডক্টৰ বৰুৱাৰ এই চিঠিখনৰ পৰা আমেৰিকান ছাত্ৰৰ জীৱন যাত্ৰা, আৰু সাধাৰণ আমেৰিকান জীৱনৰ এটা স্পষ্ট পৰিচয় পোৱাৰ উপৰিও তাৰ পোহৰত আমাৰ নিজকে চিনাত সুবিধা হ'ব। —সম্পাদক]

৮ জুন

ইণ্ডিয়ানা বিশ্ববিদ্যালয়
বুৰিংটন

প্ৰিয় শ্ৰীমান জ্যোতিপ্ৰসাদ শইকীয়া

তুমিও ভাল ল'ৰা দেও। “গুৱাহাটী পাহৰিবলৈ ধৰিছে” বুলি লিখিব পোৱানে? খন্দৰৰ হলৌ পাঞ্জাবী আৰু জাৰকালি এডিয়া চাদৰ লৈয়ে আটেকুৰিৰ বয়সৰ দেওনা পাৰ হ'লো—এতিয়া তুমি মোক 'মলক গুইন গুইন চাহাব' পাতিব খুজিছানে?—গুৱাহাটীখন যে পাহৰিম। ছমাহ নো হওঁতেই এৰিবব।

অৱশ্যে কিছুদিনৰ পৰা দেশৰ জীৱনত মোৰ প্ৰয়োজন শেষ হৈ গ'ল বুলি এটা ধাৰণা আছিল। আমেৰিকালৈ আহি সেই ভুলটো ভাঙিল। মই ভবাই নাছিলো গুৱাহাটীৰ বন্ধু বান্ধবে আৰু সমাজে যে মোক অন্তৰে অন্তৰে ইমান ভাল পায়। তোমাৰ অকৃত্ৰিম চিঠিখনেই তাৰ প্ৰমাণ। তোমাৰ দৰে চিনাকী

অচিনাকী ভালেমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে মোলৈ সবম যাচি লিখিয়েই আছে। এই বয়সত বিদেশৰ অকলশৰীয়া জীৱনত—ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ স্নেহৰ চিঠিবোৰে মোক নতুন প্ৰেৰণা দিছে।

তুমি লিখিছা—এই দেশৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিষয়ে জনাব লাগে। সেই প্ৰসঙ্গত ছাত্ৰ আৰু শিক্ষকৰ সম্বন্ধই প্ৰথম কথা।—প্ৰাচীন ভাৰতীয় শিক্ষা পদ্ধতিতে গুৰু শিষ্যৰ ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ আছিল। যিকোনো কাৰণেই নহওক, আমি শিক্ষক সকল ছাত্ৰ সমাজৰ পৰা লাহে লাহে আঁতৰি আহিছো। ছাত্ৰ সকলৰ সহায় সাৰথি হওঁ ছাৰি তেওঁলোকৰ দৈনন্দিন সুখ দুখৰ বাতৰি লবলৈ ইচ্ছা নকৰো। তেওঁলোকক প্ৰেৰণা দিবলৈ

অক্ষম হৈছে; গতিকে ছাত্র সমাজেও শিক্ষকক বাদ দি আশ্রয় আৰু প্ৰেৰণা বিচাৰিছে অন্য অধ্যাপকৰ ওচৰত। এই দেশত ছাত্র-অধ্যাপকৰ লগত এক মধুৰ সম্বন্ধ দেখিছোঁ। ইয়াত ছাত্রক বুদ্ধি পৰামৰ্শ দিয়া এক-শ্ৰেণীৰ অধ্যাপক আৰু স্কুলত শিক্ষক আছে (students counsellor)। অলপতে এনে এজন শিক্ষক—ব্ৰুনিংটন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হাইস্কুলৰ শিক্ষক, তেওঁৰ পদবী হৈছে Dean of Students—লগত কিছু আলাপ আলোচনা হ'ল। ছাত্র-ছাত্রী সকলক তেওঁ কি কি বিষয়ত সহায় কৰে—তাৰ বিষয়ে কলে। তেওঁ কলে যে ছাত্রতকৈও ছাত্রীসকলৰ তেওঁৰ ওপৰত অধিক বিশ্বাস। ঘৰুৱা আৰু ব্যক্তিগত গোপনীয় কথাও প্ৰকাশ কৰে—প্ৰতিকাৰৰ উপায় বিচাৰে। বিশ্ববিদ্যালয়তো ছাত্র সকলৰ সা-সুবিধাৰ দিহা কৰিবলৈ Dean of Students আছে।

‘অসম বাণী’ৰ সম্পাদকলৈ লিখা মোৰ চিঠি পঢ়িছানে? তেওঁলৈ এই দেশৰ ছাত্র-ছাত্রীয়ে নিজে ধন ঘট কৈনেকৈ অধ্যয়ন কৰে তাৰ বিষয়ে লিখিছিলো। মাজতে এদিন অধ্যাপক বুৰহিসৰ লগত আলোচনা কৰোতে এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজত আন্দোলন আছেনে বুলি প্ৰশ্ন কৰাত তেওঁ ‘আছে’ বুলি উত্তৰ দিলে।

“কেনে ধৰণৰ আন্দোলন? উদাহৰণ দিয়কচোন।”

“এই ধৰক, গৰমৰ বন্ধ আগতে দিব লাগে; আৰু পাৰিলে কেইদিন মান বাঢ়াই দিব লাগে।”

“কিয়?”

“সেই মাহৰ আগ পক্ষত বন্ধ দিলে ছাত্র ছাত্রীৰ খেতিৰ ফাৰ্মত কাম পাবলৈ সুবিধা হয়; বছৰৰ প্ৰয়োজনীয় ধনখিনি ঘটাবও পাৰে।”

ছাত্র সকলৰ ভীনে এই কাম পোৱাত সুবিধা কৰি দিয়ে। তেওঁৰ ওচৰলৈ গলেই কাম এটাৰ দিহা কৰি দিবই—আমাৰ দেশৰ মন্ত্ৰীৰ ওচৰলৈ গৈ বিফল

মনোৰথ হৈ ঘূৰি অহাৰ দৰে ঘূৰি আহিব নালাগে। পিছে, কামবোৰ কি ধৰণৰ গম পাইছানে? একে-বাবে প্ৰকাশিত বিপোর্টৰ পৰা টুকি দিলো কিজানি মোৰ কথা বিশ্বাস নকৰায়।

“A large share of the actual work of operating a college or university is often done by student employees; students may work as library attendants, as clerks in administrative offices, as assistants to faculty member, and in manual labour jobs in building and Grounds department. Many institutions maintain a placement service to provide jobs for students in the community. Students act as chauffeurs, salesmen, custodians, nurses for children, waiters, tutors and in fact, in almost every capacity for which a demand exists in the community.”—এই সম্বন্ধে মোৰ নিজৰ অভিজ্ঞতাৰ বৰ্ণনা দিওঁ। মই গুৱাহাটীলৈ যাবলৈ ঠেং ডাঙিছো; কিতাপ পত্ৰ বোৰ ‘পেকেট’ কৰি বান্ধি এটা ঘৰৰ পৰা অল্প এটি ঘৰলৈ কঢ়িয়াব লাগে। ইয়াত চাপ্ৰাচী, বিয়াবেৰ নাই—হয় নিজে কান্ধত লব লাগিব নহলে পইচা দি লব লাগিব ছাত্রৰ সহায়। প্ৰথম বাৰ্ষিকৰ ছাত্র এজনৰ সহায় লব লগা হ'ল (কম বয়সীয়া ল'ৰা, তাতে আমেৰিকান—মনে মনে সংকোচ বোধ কৰিছিলো।) তেওঁক দিব লগা হ'ল এক ডলাৰ। ইণ্ডিয়ানা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ যোৱা প্ৰতিস্থা দিবসত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মটৰ গাড়ীত উঠিব লগা হৈছিল—তাৰ চালক দ্বিতীয় বাৰ্ষিকৰ ছাত্র। সকলো বিশ্ববিদ্যালয়ে, স্কুল সমূহেও, ছাত্র ছাত্রীক ষ্টৰ চলাবলৈ শিক্ষা দিয়ে।

কেবল যে আৰ্থিক অভাৱৰ কাৰণেই ছাত্র ছাত্রীয়ে ধন ঘটে, এনে নহয়। তেওঁলোকে নিজক স্বাবলম্বী

কৰে। যোৱা মেই মাহৰ ২৫ তাৰিখে Woody Kelley আৰু তেওঁৰ ভায়েকৰ মৰ্চৰত নিউইয়ৰ্কলৈ গৈছিলো— প্ৰায় এহেজাৰ মাইল। Kelley পৰিয়ালৰ লোক নিউইয়ৰ্কৰ নিচেই ওচৰত— মুঠেই (?) ৩৫ মাইল দূৰ— Chappaque অঞ্চলত। এই অঞ্চলত ধনী আৰু সম্ভ্ৰান্তলোকৰ বসতি; ইয়াতে Readers Digest ৰ কাৰ্যালয়। কেলি পৰিয়াল গৰমৰ বন্ধত ইউৰোপলৈ আনন্দ ভ্ৰমণত যাব; কিন্তু বৰ পো বাপেক মাকৰ লগত নেযায়। তেওঁ সপ্তাহে ১০০ ডলাৰৰ চাকৰি এটা ঠিক কৰিছে; এমাহ দেড়মাহ চাকৰী কৰি নিজৰ ধনেৰে ভ্ৰমি আহিবগৈ। মই Woody ক পিতাকৰ ধনেৰে কিয় নেযায় সোধাত কলে, “তেওঁলোকৰ ধন ললে তেওঁলোকৰ হকা বাধা মতে চলিব লাগিব। ব্যক্তিগত প্ৰকাশত আনৰ প্ৰভাৱ সহ নহয়……।” — আদি নামা উত্তৰ।

আজি সন্ধ্যা ৬।। বজাত কম্পাচ ক্লাবৰ পৰা ইউনিয়ন বিল্ডিঙত যাবলৈ ওলাওঁতেই ছুৱাৰ মুখেতে চাইকেল এখনেৰে সৈতে সৰু ল’ৰা এটিক লগ পালো— যোৰ দ্বিতীয় ল’ৰাটোৰ সমান বয়স হব; খোলোকা; বেঙুনীয়া জীনৰ পেণ্ট আৰু গাত গেঞ্জি এটা (আজি ব্ৰুংকিংটনত ৯৮-ডিগ্ৰী গৰম; বহুতে শুদা দেহেৰেই গাঁড়ী চলাই ফুৰিছে।) ল’ৰাজনক দেখিয়েই নাম সুধিলো।

“জন”

“ক’ৰ পৰা আহিলা? খেলি আহিলা? নে, ফুৰি আহিলা?”

“ওহৌ, কাগজ বিলাইছোঁ।” বাইচেকালৰ সমুখ কেৰিয়াৰত বাতৰি কাগজ কেইখনমান।

“কাগজ এখন লোৱা।”

মই জেপত পইচা বিচাৰিলো।

“পইচা নেলাগে; এনেয়ে দিছোঁ।”

“ওহৌ, ওহৌ; পইচা লবই লাগিব।”

জেপত চালো ডলাৰৰ নোটহে আছে; ভঙা পইচা নাই।

‘ব’ৰা কোঠালিৰ পৰা পইচা আনোঁগো’

“নেলাগে, নেলাগে; এনেয়ে দিছোঁ।”

ল’ৰা লৰিকৈ ওপৰলৈ উঠি গৈ কোঠাৰ পৰা দহচেণ্ট আনি দিলো। ল’ৰাটিয়ে ধন্যবাদ জনাই ব্ৰুংকিংটনৰ সন্ধিয়া বাতৰি কাকত Daily Herald Telephone এখন দিলে।

“তুমি নিজে কিমান কাগজ বিলি কৰা?”

“ষাঠিখন।”

“কেনেকৈ পোৱা?”

“সপ্তাহে ষাঠি চেণ্ট। সপ্তাহীয়াকৈ কাগজ লবানেকি?”

“কাগজ লবৰ ইচ্ছা আছিল— বিশেষকৈ সদায় তোমাক লগ পালোহেতেন।”

“কিয় নোলোৱা?”

“সন্ধ্যা সাধাৰণতে মই ক্লাবত নেথাকো।”

“অ।” মোৰ পুনৰ প্ৰশ্নলৈ বাট নেচাই ল’ৰাটিয়ে বাইচেকলত উঠি গা নাচি বাগি সুহুৰিয়াই তীব্ৰবেগে আঁতৰিল। বহু প্ৰশ্ন কৰিবলৈ পাওঁতেই থাকিল। পিছৰ পৰা ভাবিলো মোৰ ল’ৰাটোহে জানিবা গুৱাহাটীৰ বাটত চাইকেলত— কিছু সময় কিবা ভাবোতেই সন্ধ্যা আহাৰ খাবলৈ অহাত পলম হৈ গ’ল। সৰু সৰু কথাই কেতিয়াবা মানুহক ‘আনমনা’ কৰি নিদিয়নে? আমাৰ বয়স হ’লে— এই কথাৰ উপলব্ধি কৰিবা।

আজি পুৱা (৯ জুন, দেওবাৰ) আকৌ সৰু ল’ৰা এটাৰ লগত কথা বতৰা পাতিবলৈ সুবিধা হ’ল। পুৱা চাৰে সাত বজাত গা পা ধুই কানি কাপোৰ পিন্ধি কম্পাচ ক্লাবৰ পৰা সমুখৰ ইউনিয়ন বিল্ডিঙত পুৱাৰ আহাৰ কৰিবলৈ আহিছোঁ। ‘কেফেটেৰিয়া’ৰ সমুখতে ছুটি ল’ৰাই কাগজ বেচিছে। মোৰ হাতত

পুৰাৰ কাগজ এজাপ দেখি ল'ৰাজনে মোৰ সমুখলৈ কাগজ আগবঢ়াই দিয়া নাছিল। মই 'কেফেটেৰিয়া'ৰ ভিতৰত সোমাই কাগজসোপা চেলফত থৈ বাহিৰলৈ ওলাই আহি ল'ৰাজনৰ পৰা কাগজ 'এজাপ' (এজাপ বুলিছে— ইয়াৰ দেওবৰীয়া কাগজৰ পৃষ্ঠা সংখ্যা ১৫০ বো অধিক; ল'ৰাজনৰ পৰা কিনা The Indianapolis star ৰ বিভাগ (section) হ'ল আঠোটা; প্ৰথম ভাগত ২২ পৃষ্ঠা; দ্বিতীয়ত ১৬ পৃষ্ঠা; তৃতীয়ত ২২ পৃষ্ঠা; চতুৰ্থত ১৬ পৃষ্ঠা; পঞ্চমত ২২ পৃষ্ঠা; ষষ্ঠত ২০ পৃষ্ঠা; সপ্তমত ১৬ পৃষ্ঠা; অষ্টমত ৮ পৃষ্ঠা। ইয়াৰ বাহিৰেও TV week ৰ পুথি (১৫ পৃষ্ঠা) Sunday Magazine (৪৭ পৃষ্ঠা) This Week Magazine (১৯ পৃষ্ঠা;) ল'ৰা ছোৱালীৰ 'কমিক' (১০ পৃষ্ঠা) —এতিয়া হিচাব কৰা কিমান পৃষ্ঠা আৰু কিমান ওজন!)

২৫ চেণ্ট দি কিনি নামটো স্মিলো,

“মেলকলন্ ইয়োকাম (YOAKAM)”

“ক'ত পঢ়া?”

“ব্ৰুনিংটন হাইস্কুলৰ ৭ম শ্ৰেণীত পঢ়োঁ।”

“সপায় কাগজ বেচানেকি?”

“কাগজ সাধাৰণতে নেবেচো; বিলিহে কৰো। আজি কাগজ দুখন বেচি হ'ল (extra) গতিকে বেচিবলৈ আহিছে।”

“সপ্তাহে কিমান পোৱা?”

“ছয় ডলাৰ।”

“এতিয়া গৰমৰ বন্ধতহে কাগজ বিলোৱা কাম কৰিছানেকি?”

“নহয় গোটেই বছৰটো কৰে। (অলইয়েৰ বাউণ্ড)”
টপবাই উত্তৰ দিলে।

“তোমাৰ দেউতাবাই কি কৰে?”

“বিশ্ববিদ্যালয়ৰ 'বিজিনেছ'ৰ অধ্যাপক।”

“এই ধনেৰে কি কৰিবা?”

হাঁহি মাৰি ক'লে, “কি কৰিম? খাম।” কেফেটেৰিয়াৰ ভিতৰলৈ আঙুলিয়াই দি কলে, “এই তালৈ গৈ এতিয়াই খামগৈ।”

কেফেটেৰিয়াৰ ভোজন সামগ্ৰীৰ কাৰণে নে স্বাৰলয়ী হোৱাৰ গৌৰৱত ল'ৰাজনৰ চকুৰে মুখে হাঁহি বিৰিঙি পৰিল— আজি পুৱা ব্ৰুনিংটনত ওলোৱা বঙচুৱা বেলিটোৰ দৰে।

ল'ৰাজনক এৰি মই কেফেটেৰিয়াৰ ভিতৰলৈ সোমাই গ'লো। চাহৰ কাপত মুৰ দি মোৰ নিজৰ ল'ৰা ছুটাৰ কথা ভাবিলো—হুয়োটা ইয়োকামৰ সমবয়সী। মাজে মাজে তাঁহাতে পান বজাবৰ 'ড্ৰাইহাট'ত চাহ জলপান খায়গৈ—মাকৰ পৰা কাবৌ কোকালি কৰি খুজি নিয়া পইচাবে। কেতিয়াবা মাকে পইচা নিদিয়া—খঙত হুয়োটাই ঘৰত উংপাত আৰম্ভ কৰে—ঘৰত চিঞৰ বাখৰৰ অগণি জলে। কিন্তু এদিনলৈকে হুয়োয়ে নিজে আৰ্জি নিজে খৰচ কৰাৰ আনন্দ সংগ্ৰহ কৰিব পৰা নাই।

কালি সন্ধ্যা ভোজনৰ সময়ত Paul R. Stopper নামৰ গ্ৰেঞ্জুৱেট শ্ৰেণীৰ (এম, এ, ৰ) ছাত্ৰজনক লগ পালো। হুয়ো একেলগে আহাৰ শেষ কৰি ইউনিয়ন বিল্ডিঙৰ কাষৰ বননিত পাতি খোৱা বেঞ্চ এখনত সন্ধ্যা ৮।। বজাকৈ কথা পাতিলো; তোমাৰ চিঠিৰ কথাও কলো (তুমি লেখিছা— “আমাৰ কথা তাৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীক কবচোন। (Stopper বৰ্ত্তমান আঙাৰ গ্ৰেঞ্জুৱেটৰ কাউন্সেলৰ অৰ্থাৎ পৰামৰ্শ দাতা। আমাৰ ছাত্ৰ সকলে যে এইবোৰ কাম নকৰে—সেই কথা শুনি তেওঁ আচৰিত হ'ল। বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পাই তেওঁ সুধিলে, “গৰমৰ বন্ধত ছাত্ৰ সকলে কি কৰে? কাৰ্ম আৰু এষ্টাৰ্লিচমেণ্টত (ব্যৱসায়ৰ) কাম নকৰে?”

“ওঠো।”

“তেস্তে তেওঁলোকে পঢ়া শুনাৰ খৰচ ক'ৰ পৰা পায়?”

“মাক বাপেকে দিয়ে।”

“O No, Dr. Barua; That can't be.”

“হয়, this is fact.”

“তেন্তে স্কুল কলেজত পঢ় ল'ৰা ছোৱালীৰ মাক বাপেক অত্যন্ত ধনী। নহলে এখন পৰিয়ালে তিনি চাৰিজন ল'ৰা ছোৱালী পঢ়াই নিজে পোহপাল যাব কেনেকৈ?”

মোৰ কথা Stopperএ বিশ্বাসেই নকৰে। বহুত ব্যাখ্যা কৰাৰ পিচত অবিশ্বাসৰ সুৰত শলাগি ক'লে, “আপোনালোকৰ দেশত হয়তো পৰিয়ালৰ স্নেহ অধিক, সেই কাৰণে মাক বাপেকে এই ব্যয় বহন কৰে। আমি কিন্তু পৰিয়ালক এনে বোজা ববলৈ দিয়াটো নিজৰ অপমান আৰু অসন্মান বুলি ভাবো। মই নিজে মটৰ বাচ পৰিষ্কাৰ কৰাৰ পৰা আজিলৈকে ভালমান কাম কৰিছোঁ।”

[এইখিনি অংশ এতিয়া দেওবাৰ, ৯ জুন পুৱা ইণ্ডিয়ানা মেমোৰিয়েল ইউনিয়নৰ লাউণ্ডত বহি লিখি থাকোতে Stopper আৰু মোৰ ওচৰলৈ আহিল— অহা সোমবাৰে American College Public Relations Associationৰ এখন seminarত যোগ দিয়াৰ বাতৰি দিবলৈ। তেওঁক তোমালৈ কি লিখিছে পঢ়ি শুনোৱাত মন্তব্য কৰিলে, “আনি কালি সন্ধ্যা যি কথা পাতিছিলো তাৰ আপুনি যথার্থ বৰ্ণনা দিছে। মই বোধকৰো আমেৰিকাৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ আচল মনৰ কথাই কৈছোঁ। ব'লক, এতিয়া একাপ কফি খাওঁগৈ; মোৰ বন্ধু Donও আহিছে আপোনাক লগ পাবলৈ। Don অলপতে হাণ্ডাইৰ EAST AND WEST CENTREত Governmentত (আমাৰ political science) গবেষণা কৰিবলৈ যাব। তিনিও কফি খাবলৈ উঠি গলো।]

কালি (৮ জুন, শনিবাৰে) আবেলি আৰু এজন প্ৰেজুৱেট ছাত্ৰৰ লগত কথা বতৰা হ'লো; তেওঁ

ভূতস্থ বিভাগৰ ছাত্ৰ; ইঞ্জিণ্টৰ; নাম হ'ল ওৱাচপি।

ইউনিয়ন বিল্ডিঙৰ সমুখৰ 'গেট'ৰ কাষতে এট সৰু ঘৰ (পাকিঙৰ টেক্স সংগ্ৰহ কৰা); সেই ঘৰটোৰ কাষেদি 'গৈ' মাহুহে মটৰ গাড়ী পাৰ্ক কৰে। মটৰ পাৰ্ক কৰা এই দেশত ডাঙৰ সমস্যা—পাৰ্কৰ ঠাই নাই। পাৰ্ক কৰাৰ কাৰণে ঘণ্টাত ১০ চেণ্টৰ পৰা ২৫ চেণ্টলৈ ভাৰা দিব লাগে। নিউইয়ৰ্ক আদি ডাঙৰ চহৰত পাৰ্ক কৰা ডাঙৰ সমস্যা। মাজতে শ্ৰীমতী তমালকুম্ম দাসৰ বান্ধবী Ward ৰ নেবানেপেৰা নিমন্ত্ৰণত তেওঁৰ ঘৰ New Jersey ত এৰাতি কটাৰ লগা হৈছিল। শ্ৰীমতী ওৱাৰ্ডে পাৰ্ক কৰাৰ অসুবিধাত তেওঁৰ মটৰ গাড়ী নিউইয়ৰ্ক চহৰ সোমোৱাৰ পথতে এৰি বাচত আহি মোক লগ ধৰিলেহি। ইয়াৰ পৰা আৰু এটা সুবিধা-নিউইয়ৰ্ক চহৰত প্ৰবেশ কৰা আৰু তাৰ পৰা ওলাই যোৱা মটৰে ২৫ চেণ্ট টেক্স দিব লাগে। চহৰৰ বাহিৰত মটৰ এৰি আহিলে এই টেক্স দিব লগা নহয়। ইউনিয়ন কম্পাউণ্ডৰ পাৰ্কৰ ওচৰত এই ছাত্ৰজনক প্ৰায়ে দেখো—কিয়নো এই পথেদিয়েই মই সদায় অহা যোৱা কৰোঁ। কালিহে জানিলো এওঁ পাৰ্ট টাইম পাৰ্কিংখীয়া আৰু টেক্স সংগ্ৰাহক।

আজিকালি সমবায় পদ্ধতিত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ধন ঘটাব চলিছে; তাৰো ছাত্ৰ-ছাত্ৰী লগ পাইছো। এই পদ্ধতিত (co-operative plan) দুই চাৰিজন ল'ৰা ছোৱালীয়ে দল বান্ধে; এজনে যি সময়ত ক্লাচ কৰে, আনজনে সেই সময়ত কাম কৰে। পালে পতি কাম কৰি দুয়োয়ে পঢ়ে।—ই জানিবা আমাৰ “খেল প্ৰথা।” ডক্টৰ সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা দেৱৰ ওচৰলৈ যাবাচোন, খেল প্ৰথা কি তেওঁ বুজাই দিব। তেখেতক কবা যে তেখেতে 'খেল প্ৰথা'ৰ বিষয়ে বিচাৰহে কৰিলে— এতিয়া যেন প্ৰচাৰ কৰে। প্ৰচাৰ নকৰিলে বিচাৰৰ প্ৰয়োজন ক'ত?

বিশ্ববিদ্যালয়, গবৰ্নমেণ্ট আৰু ব্যৱসায় প্ৰতিষ্ঠানে ছাত্ৰ ছাত্ৰীক স্বস্তি দি সহায় কৰে। কিন্তু তাৰ বিনিময়ত তেওঁলোকে অনুষ্ঠানক খাৰ্চ দিব লাগে। আমাৰ ফোক-লোৰ বিভাগৰ প্ৰায় ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়েই এটা নহয় এটা স্বস্তি পায়; কোনো স্বস্তিৰ মূল্য মাহে প্ৰায় ২০০ ডলাৰ। কিন্তু সেই service scholarhip ৰ বিনিময়ত তেওঁলোকে হয় অফিচত, লাইব্ৰেৰীত অথবা অধ্যাপক বিচাৰ্ড ডবচনক সহায় কৰে।

এই দেশত ধন সংগ্ৰহ কৰাৰ এটি বঢ়িয়া উপায় হৈছে— ঋণ লোৱা। ইয়াৰ বেঙ্কবোৰে “ধাৰ দিওঁ দিওঁ কৰি” হাত আগ বঢ়ায়ে আছে। বাতৰি কাকতৰ জাননীত, টেলিভিচনত কেনেকৈ ধাৰ লব পাৰি বাতি দিন প্ৰচাৰ হবই লাগিছে। এই ধাৰ লবৰ কাৰণে মাটি-বাৰী, বয়-বস্ত, গহণা-গাঁথৰি বন্ধক দিয়াৰ প্ৰয়োজন নাই; অশু কোনোৱে দায়িত্বও লব নেলাগে প্ৰত্যেকৰ নিজৰ কথাত ঋণ সংগ্ৰহ কৰিব পাৰি। — স্মৃত সামান্য। ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে যেতিয়া আঞ্জিব সেই দিনৰ পৰা পৰিশোধ কৰিব লাগিব। বয় বস্ত, ঘৰ-মটৰ গাড়ী আদি কিনিবলৈকো বেঙ্কে ধাৰে দিয়ে। বেঙ্কবোৰ ধাৰ দিয়াৰ ওপৰতে চলিছে। ধাৰ পাই মানুহৰ নিতৌ নতুন ঘৰ, মটৰ, ৰিক্ৰিজিয়েটৰ, কেমেৰা কিনিবলৈ স্মৰি। হৈছে; এই ব্যৱস্থাই ব্যৱসায় বঢ়াইছে। ভ্ৰমণ কৰিবৰ কাৰণেও ঋণৰ ব্যৱস্থা আছে। আমাৰ দেশত বেঙ্কে এনেদৰে ধাৰ দিয়াহেতেন— কেতিয়াবাই লাল বাতি জ্বলিহেতেন। এই দেশত মানুহে ঋণ গ্ৰহণ কৰে— অশেষ পৰিশ্ৰম কৰি পৰিশোধ কৰে। আমাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলে পানবজাৰৰ চাহৰ দোকানত, কেতিয়াবা ‘গেলামাল’ৰ দোকানত কিমান বাকী পেলায়। এই বাকী মাক বাপেকে টকা নপঠালে পৰিশোধ কৰাই টান, নহয় জানো? বাকীৰ কোবত অসমীয়া বেপাৰীৰ কোনো ক্ষেত্ৰত দোকান বন্ধই হয়; ইয়াত আকৌ যি বেঙ্কে অধিক ধাৰ দিয়ে -- তাৰহে ব্যৱসায় অধিক লাভজনক।

—এইবোৰৰ কাৰণ তোমালোকৰ অৰ্থনীতিৰ অধ্যাপকক সুধিবাচোন। — সেইটো বিষয় মোৰ আয়ত্বৰ বাহিৰত।

ব’বা, আৰ্থিক জীৱনৰ পৰা সাংস্কৃতিক জীৱনলৈ আহোঁ। তোমালোকৰ কলেজত মাহেকৈ পৰষেকৈ সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান হৈয়ে থাকে। আমাৰ ইণ্ডিয়ানা বিশ্ববিদ্যালয়তো ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ সপ্তাহে দুদিনকৈ সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান হয়— শনি আৰু দেওবাৰে। এইবোৰ হৈছে থিয়েটাৰ, বেলে, অপেৰা, অৰ্কেষ্ট্ৰা। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মিউজিক স্কুল, স্পিচ এণ্ড থিয়েটাৰ বিভাগ আছে— ইয়াৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ এইবোৰ হ’ল হাতে কামে শিকা বিদ্যা। এইবোৰত প্ৰবেশ মূল্য আছে; ইয়াৰ ধনেৰে ছাত্ৰ ইউনিয়নৰ কাম চলে।

‘ইণ্ডিয়ানা মেমোৰিয়েল ইউনিয়ন ৰিল্ডিং’ বিৰাট ঘৰ। এই গৃহৰ এটা লাউজত বহি এই চিঠি লিখিছো। এই ইউনিয়নৰ বহু কাম ছাত্ৰ সমাজেই চলায়। আমে-ৰিকাৰ প্ৰত্যেক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইউনিয়ন ৰিল্ডিং আছে “The club house of the Union is a centre of social and recreational life. It is used by all men and women of all classes. The typical building contains an auditorium and smaller meeting rooms, game rooms with facilities for billiards, cards, bowling (এই খেলটো ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ বৰ প্ৰিয়) and other activities, a library, a music room, an art room, a craft shop, rooms for dancing and other social functions, as well as ample space for dining.” ইণ্ডিয়ানা মেমোৰিয়েল ৰিল্ডিংত ভোজনৰ কাৰণে তিনিটা হলত ব্যৱস্থা আছে, তাৰে এটাত মাত্ৰ ভোজন শেষ কৰি এই চিঠি লিখিবলৈ বহিছো।

ইণ্ডিয়ানা বিশ্ববিদ্যালয়ত, আমেৰিকাৰ সকলো বিশ্ব-বিদ্যালয়তে, কেইটিমান শ্ৰেষ্ঠ সাংস্কৃতিক, সামাজিক আৰু

শিক্ষাৰ অস্থান আছে; বেনে, Phi Beta kappa society, Stigma Xi (গ্ৰীক নাম)—এইবোৰ সন্মানিত অস্থান; যি সকলে ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে পঢ়া শুনাৰ কৃতিত্ব দৰ্শাইছে তেওঁলোকহে ইয়াৰ সভ্য হব পাৰে। এইবোৰ অস্থানৰ নাম লিখা বনিয়েন পিঙ্কি ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ বাটে বাটে টিফিল যিলাই ফুৰে—গুৱাহাটীৰ বাটত…… বাপুৱে গাত বামাৱলী পিঙ্কি ঘূৰি ফুৰাৰ দৰে (বাপুৰ নামটো উল্লেখ নকৰিলো।)

ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰতো হোটেল আছেই। ইণ্ডিয়ানা বিশ্ব-বিদ্যালয়ে ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ ভোজনাগাৰ একেলগে কৰি দিছে মিলিৰ জুলিবলৈ। আমাৰ তাৰ দৰে বেৰা বগাই ছোৱালীৰ হোটেললৈ যোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই—হাত ভৰি ভঙাৰো ভয় নাই। ডাঙৰ ডাঙৰ হোটেলৰ বাহিৰেও ছাত্ৰৰ কাৰণে Fraternities আৰু ছোৱালাৰ কাৰণে sorasities আছে; এইবোৰ আবাসত ৩০।৪০ জনকৈ ছাত্ৰ ছাত্ৰী থাকে। এই আবাসবোৰত সাংস্কৃতিক আৰু সামাজিক অস্থান সঘনে হয়; গতিকে খৰছ-পাতি অধিক। বহু ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে ইয়াত খোৱা মেজ সজোৱা, পৰিস্কাৰ কৰা কাম কৰি ধন ঘটে। সকলোৰে ধন ঘটাবেহে চেষ্টা; —আমাৰ ছাত্ৰই ধন উৰাব জানে—কিন্তু আজিৰ নেজানে। এই অভ্যাসটো আয়ত্ব কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিবাচোন। দেউতাৰাৰ মুখাপেক্ষী হৈ কিমান দিন চলিবা?

তুমি ভাবিছা ছাগৈ, কেনে মজা—আমেৰিকাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ত ধন ঘটাব পাৰি, ঋণ পায়। হোটেলত নাচি বাগি মহাখুন্টিৰে দিনবোৰ কটাব পাৰি। পাৰিলে দেউতাৰাক নোকোৱাকৈয়ে কিজানি কালিলৈকে ইণ্ডিয়ানা বিশ্ববিদ্যালয়ত উৰামাৰি পৰিলাহেতেন।

পিছে, এটা কথা ভাবি চাইছানে? কেবল নাচি বাগি থকাহেতেন আমেৰিকাই আজি মহাকাশত উৰিব পাৰিলেহেতেন নে? জ্ঞান-বিজ্ঞান, ব্যৱসায়-বানিজ্য,

সকলোতে প্ৰাধিক্ত লাভ কৰা সম্ভব হ'ল হেতেন জানো? কোৱাচোন।

মূল কথা হৈছে, অধ্যয়ন। এই দেশত আমাৰ দৰে বছৰত ১৬০ দিন বন্ধ নাই; আৰু বছৰত অল্প ৪৫ দিন আধা ছুটীও নহয়। প্ৰত্যেক ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে সপ্তাহত ১৫।১৬ ঘণ্টা ক্লাছ কৰিব লাগে, ৩০।৪০ ঘণ্টা লাইব্ৰেৰী বা ঘৰুৱা পঢ়া, প্ৰতি সপ্তাহত অধ্যাপকে 'পেপাৰ' লিখিবলৈ দিব, অথবা শ্ৰেণীত এই বিষয়ে কবলৈ দিব। তাৰ বাবে শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ সকলক সৰু সৰু গ্ৰুপত ভগোৱা হয়; আমাৰ দেশৰ টিউটৰিয়েল ক্লাছৰ দৰে। কিন্তু আমাৰ টিউটৰিয়েলৰ দৰে পাল মৰা বিধৰ নহয়। এই 'পেপাৰ' আৰু আলোচনাৰ ওপৰতে প্ৰত্যেক চিমেণ্টৰত (তিনি মাহত) 'গ্ৰেড' নিৰ্ণয় কৰা হয়—এই গ্ৰেডৰ ওপৰতে ভবিষ্যত।

প্ৰতি সপ্তাহে পঢ়া প্ৰস্তুত কৰিব লগা হোৱাত বাহিৰা আন্দোলনত লাগিবলৈ ছাত্ৰৰ সময় ক'ত? সপ্তাহটোৰ পাচদিন শ্ৰেণী, লেব (লেবৰেটৰী) আৰু লাইব্ৰেৰীৰ মাজত আবদ্ধ থাকিব লগীয়া হয়। Hale library is the heart of a college or a university.

সপ্তাহীয়া 'পেপাৰ' কেনেকৈ যুগুত কৰিব লাগে সেই বিষয়ে বিশেষ নিয়ম আছে। অধ্যাপকে সেইবোৰ শ্ৰেণীত আলোচনা কৰে, সেই সম্বন্ধে নানা কিতাপ প্ৰকাশ হৈছে, প্ৰত্যেক 'পেপাৰ'ত প্ৰমাণপঞ্জী দিব লাগিব—পৃষ্ঠা সংখ্যা উল্লেখ কৰি। তেতিয়াহে অধ্যাপকে বুজিব সচাকৈয়ে আলোচ্য বিষয় সম্বন্ধীয় কিতাপ ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে পঢ়িছেনে নাই। যি কাম কৰা সেই কাম পৰিপাটিকৈ কৰা; যি অধ্যয়ন কৰা, নিয়াবিকৈ কৰা—এয়ে দেখিছো এই দেশৰ শিক্ষাৰ আদৰ্শ।

এই দেশৰ প্ৰত্যেক বিশ্ববিদ্যালয়ৰে নিজৰ কিতাপৰ দোকান আছে; বহু কলেজ আৰু স্কুলৰো স্কীয়া কিতাপৰ দোকান আছে। গুৱাহাটীৰ চেণ্ট মেৰি স্কুলৰ

কৰ্তৃপক্ষই ছাত্ৰ ছাত্ৰীক পাঠ্য পুথি বেচা জানো—আন অল্পস্থানৰ এনে প্ৰতিস্থান বোধকৰো নাই। এই দেশত শিক্ষাবিদ সকলে প্ৰত্যেক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কিতাপৰ দোকান থাকিব লাগে বুলি নিৰ্দেশ দিছে। এই দোকানত ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে পাৰ্ট টাইম কাম কৰে। কিতাপৰ দোকান লাইব্ৰেৰিৰ এক প্ৰধান অংশ বুলি কব পাৰি। এই দোকানত পাঠ্য পুথিৰ বাহিৰেও নতুন পুৰণি শ্ৰেষ্ঠ কিতাপ সমূহ পৰিপাটিকৈ আৰু বিষয় অনুযায়ী সজাই ৰখা হয়। কিতাপৰ দোকানত ভূমুকি মৰা বহু ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে দৈনিক অভ্যাস হৈ গৈছে। ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে কোন বিষয়ত কি শ্ৰেষ্ঠ নতুন কিতাপ প্ৰকাশ হৈছে জানিব পাৰে, পকেটত পইচা থাকিলে পানবজাৰৰ চাহ মিঠাইৰ দোকানত খৰচ নকৰি (?) কিতাপত ব্যয় কৰে। নতুন কিতাপ কিনাৰ আনন্দ উপলব্ধি কৰিছানে? কিতাপ এখন কিনিলে কিতাপৰ লিখকক সন্মান কৰা যেন অনুভব নহয়নে? বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কিতাপৰ দোকানত ছাত্ৰ ছাত্ৰীক ১০ পাৰ্চেণ্ট ডিচকাউণ্ট দিয়া হয়—সিও এক লাভ। এই দোকানে ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ পৰা সকলো ধৰণৰ পুৰণি কিতাপ নিৰ্দ্ধাৰিত মূল্যত কিনে। ধৰা, তুমি এক ডলাৰত কিতাপ এখন কিনিলে; পঢ়ি উঠি সেই দোকানতে বেচি দিয়া ৭৫ চেণ্টত। কিতাপ পঢ়াৰ কি মজাৰ সুবিধা। কটন কলেজৰ কেৰ্টিনত এখন কিতাপৰ দোকান নেখোলা কিয়? প্ৰিন্সিপালৰ আগতে কথাটো উলিয়াবাচোন—মই উচটাই দিয়া বুলি আকৌ নকৰা।

ছাত্ৰসকলৰ আৰু এটি অনুষ্ঠান ভাল লাগিছে। বহু ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে নানা ভাষা শিকিছে; জাৰ্মান, ৰুছ, ফৰাচী, চীনা, জাপানী (ভাৰতীয় ভাষা শিকা নাই।) এই ভাষা শিকা আৰু শিকাণ্ডতা সকলে কেতিয়াবা

একেলগে বহি কফি খায়। সেই ঘণ্টা শুওঁলোকে যি ভাষা শিকিছে—সেই ভাষাত কথা বতৰা হয়। সেইদৰে যি সময়ত গ্ৰীচ বা ৰোমৰ বুৰঞ্জী অধ্যয়ন কৰিছে সেই সময়ত এদিন প্ৰাচীন গ্ৰীক বা ৰোমানৰ দৰে সাজি কাচি ভোজভাত খায়। সেই ভোজভাতৰ উৎসৱত এক প্ৰাচীন গ্ৰীক বা ৰোমীয় যুগৰ পৰিচয় পোৱা যায়।

আমেৰিকাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ত অধ্যয়ন কৰিবলৈ ইচ্ছা হৈছেনে কি? বহু দেশৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰী আজি কালি এই দেশলৈ পঢ়িবলৈ আহিছে। সা-সুবিধাও বহুত ওলাইছে। পৃথিৱীৰ যুৱক সকলৰ হৃদয় আকৰ্ষণ কৰিবলৈ এই দেশে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকললৈ নানা সা-সুবিধা, আৰ্থিক সাহায্য আগ বঢ়াইছে। কিছু চেষ্টা কৰিলেই বৃত্তি আদি পাব পাৰি। তোমালোকৰ লাই-ব্ৰেৰিত UNESCO ই প্ৰকাশ কৰা Study Abroad নামৰ পুস্তিকাখন থাকিব পায়; যদি নাই UNESCO Place Fontenoy, Paris 7e, France লৈ চিঠিৰ ফৰ্মুটি এখন মাৰিবাচোন।

“পিছলৈ থলে কাম পিছ পৰি যায়”—সৰুতে পঢ়াশালিত পঢ়া কথা কঁাকিৰ সাৰ্থকতা উপলব্ধি কৰি তপতে তপতে তোমাৰ চিঠিৰ আৰু প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিলো। ব্যস্ততা আৰু সময়ৰ নাটনিত চিঠিখন পুনৰ পঢ়ি চাবৰ অৱসৰ নহল। মনত যি আহিল আৰু কলম যেনেকৈ চলিল সেইদৰেই লিখিলো। উত্তম জনৰ দৰে দোষখিনি এৰি গুণখিনি গ্ৰহণ কৰিবা বুলি আশা কৰিলো।

মোৰ স্নেহ আৰু শুভইচ্ছা গ্ৰহণ কৰিবা। ইতি
তোমাৰ

শ্ৰীবিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা।

সহযাত্ৰী

এখন হাতেৰে নিঠাতেলৰ বটলটো লৈ আৰু আনখন হাতেৰে তাইৰেই একমাত্ৰ ল'ৰা বাপকনক হাতত ধৰি ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে যেতিয়া নৰহৰিৰ দোকান পালেহি তেতিয়া সন্ধিয়া ভালকৈয়ে হৈছে। মাঘমহীয়া গধূলী। তেতিয়া নিয়ৰ পৰিছিল আৰু নৰহৰিৰ দোকানৰ বাহিৰৰ ছববিদবাই সেই নিয়ৰত গা- ধুইছিল। ঠেৰেঙা লগা ভৰি দুখনক ভিজা ছববিৰ মাজৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে দোকানৰ বাবান্দা মানে সৰু চালিখনৰ কাষৰ বননোহোৱা মাটিখিনিলৈকে আগবাঢ়ি গ'ল। তাৰে পৰা ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে লক্ষ্য কৰিলে নৰহৰি দোকানীয়ে দোকানখনৰ এচুকৰ আওপুৰণি চাবোনৰ বাকচ এটাত সযত্নে থৈ দিয়া গণেশ মূৰ্তিটোৰ আগত এগছি মিঠাতেলৰ ছাকি দি গলবস্ত্ৰ হৈ, হাতযোৰ কৰি থিয় দি আছে আৰু বিবিং বাবাংকৈ গণেশবাবাক স্তুতি কৰিছে। ইতিমধ্যে দোকানখনৰ এমুৰৰ খালি-ঠাইখিনিত এমন কেবাহীত একুৰা জুইৰ চাৰিওফালে সদায় বহা 'আন্দা'খন বহিৰৰ উপক্ৰম হৈছে। সেইখিনি সময়লৈ বতন মেঘৰ আৰু শব্দু গাওঁবুঢ়া আহি পাইছিল। মাথোন বাতিয়া মাষ্টৰ আৰু ভকতবুঢ়া

আহিবলৈ বাকী। তাৰোপৰি নৰহৰিতো আছেই। নৰহৰি নাথাকিলে আন্দাৰ ষোল অনা পুৰ নহয়। আকী তাত ব্যৱহাৰ হোৱা ভাঙৰ খবছ নৰহৰিয়েই আটাইতকৈ বেছিকৈ দিয়ে। সঁজু লগাৰ এঘণ্টা বা ডেৰঘণ্টাৰ পাছৰে পৰাই নৰহৰিয়ে আন্দাত যোগ দিয়ে। কাৰণৰ সংখ্যা তেতিয়া প্ৰায় নোহোৱা হয়গৈ।

ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে আজি নৰহৰিক গণেশমূৰ্তিৰ সমুখত দণ্ডায়মান অৱস্থাত দেখি অইনদিনাৰ দৰে নিঃসংকোচে দোকানত সোমাবলৈ সাহস নকৰিলে। বাকী কৰিবলৈ হ'লে এইখিনি সময়ত কোনোৱেই নৰহৰিৰ দোকানত সোমাবলৈ সাহস নকৰে। সোমালেও বস্ত পোৱা দূৰৰ কথা নৰহৰিৰ সাতপুৰুষ উজাৰি দিয়া গালিৰ বোজা মূৰত লৈ উভতিব লগাত পৰে। নৰহৰিৰ এই মুখচোকা স্বভাৱৰ বাবে শিকনিও ছবাৰ মান বাকুকৈয়ে গাই থৈছে। এনেকৈ প্ৰাহকক অকথ্যভাবে গালি পৰা বাবে এবাৰ নৰহৰিৰ ওপৰত বাতিয়া মাষ্টৰহঁতৰ গাঁৱৰ হৰেকৃষ্ণই মেলা চপাইছিল। পাচ-ছয়খন গাৰৰ দৰ্জী হৰেকৃষ্ণক গালি পৰা বাবে কথাই ডাঙৰ পাকেই লৈছিল। ভাগ্যে বাতিয়া মাষ্টৰৰ যত্নত সম্মানীয় মানুহক

অপমান কৰা অপৰাধত পাচ-টকা নগদ দণ্ড দি বাইজক সেৱা আৰু হৰেক্ষণক হাতত ধৰাত সিৰাবলৈ বন্ধা পৰিল। কিন্তু তাৰ পাচতো নৰহৰিৰ এই গালি পৰা স্বভাবটো ন'গল। মানুহে ভাবিছিল নৰহৰিয়ে এইবাৰ বেছ সেকা পাইছে, অন্ততঃ দোকানত কাকো গালি নাপাৰে। কিন্তু নৰহৰিয়ে মানুহৰ এই অনুমানক পুৰণি হবলৈকে নিদিলে। মেলৰ এপৰ মান পাচতেই ওচৰৰ গাঁৱৰ খেতিয়ক হৰিদাসক দোকানৰ পৰা একেদৰে গালিপাৰি পঠিয়াইছিল। এইবাৰ অৱশ্যে মুখেৰে গুৰিওৱাৰ বাহিৰে হৰিদাসে মেল চপোৱা নাছিল আৰু চপোৱাৰ সামৰ্থ্যও নাছিল। ফলস্বৰূপে নৰহৰিৰ চোকা মুখ ভোটা নহ'ল।

ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে সংকোচ মনেৰে আগবাঢ়ি গৈ দোকানৰ পিৰালীত ভৰি দিও নিদিওঁতেই আন্দালৈ বুলি অহা বাতিয়া মাষ্টৰক দেখা পালে। বাতিয়া মাষ্টৰক দেখিয়েই ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে খমকি অলপ ব'ব খুজিছিল। কিন্তু ব'বলৈ নহ'ল। ইতিমধ্যে গায়ে সুৰে এড়িয়া চাদৰখন লৈ অহা বাতিয়া মাষ্টৰৰ মেকুৰী চকুৱে তাইক ভালকৈয়ে দেখা পাইছিল। বাতিয়া মাষ্টৰক দেখি ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে যিহকে ভয় কৰিছিল তাকেই হ'ল। 'কোন অ' ভদ্ৰেশ্বৰী নেকি অ' সেইজনী' বচন এষাৰ বাতিয়া মাষ্টৰৰ মুখৰ পৰা ওলোৱাৰ লগে লগে আন্দাত উপস্থিত কেইজনৰ চকু কাণ থিয় হ'ল। সকলোৱে ওৎসুক্য মিহলি দৃষ্টিৰে তাইলৈ মুখ ঘূৰালে। সকলোৰে দৃষ্টিত ভদ্ৰেশ্বৰী হেন তিবোতাজনীও কিছু বিব্রত হ'ল। হঠাতে বাতিয়ামাষ্টৰে তাইক তাই ভয় কৰা কথাটোকেই মাষ্টৰৰ স্বভাবস্বলভ ভঙ্গীৰে ঘপহকৰে দোকানৰ সকলোৱে শুনাকৈ শুধি পেলালে। 'কি অ' ভদ্ৰেশ্বৰী, গিৰিয়েৰ বোলে এজনীত চাপিল? তোক এৰিলে নেকি? জানো বুঢ়া কালত তাৰ এইবোৰ কি মতি? কলিকাল দেখোন আহিলেইহে দোকানী।' কলিকালৰ আগমন সকলোৰে ভয়ৰ কাৰণ যদিও

দোকানৰ সকলোৱে এনে ভাব দেখুৱালে যেন কলিকালে ভদ্ৰেশ্বৰীকহে গ্ৰাস কৰিবলৈ আহিছে। ইতিমধ্যে খিঙুখিঙীয়া ভদ্ৰেশ্বৰীৰ সকলোখিনি খং একেলগ হৈ মুৰত উঠিছিল। মাষ্টৰৰ কথাই গিৰিয়েক সনাতনলৈ জ্বলি থকা খঙৰ জুইকুৰাত ঘিউহে চালিলে। ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে দেখিলে লুকুৰাই আৰু লাভ নাই। ঘটনাই ইতিমধ্যে সহস্ৰকাণ ব্ৰমিছে। এইবাৰহে ভদ্ৰেশ্বৰীৰ সেই অভইচ মাতেৰে ভবা মুখখন আদনয়সীয়া নৰহৰিৰ দোকানৰ পিৰালিত, গাঁৱৰ ইমান কেইজন বুঢ়া মেথা মানুহৰ আগতে মেল খালে। বতন মেঘৰ আৰু বাতিয়া মাষ্টৰক সাক্ষী কৰি গিৰিয়েক সনাতনক যিমান পাৰে সিমান শপিলে। মেঘৰ আৰু মাষ্টৰেও তাইৰ কথাত যিমান পাৰে সিমান উজান দিলে।

নৰহৰি দোকানৰ এমুৰত তেল জোখাত ব্যস্ত আছিল। ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে বাকী কৰিবলৈ অহা বাবে কথা শুনিব লগা হব পাৰে বুলি মাজে মাজে একোবাৰ নৰহৰিলৈ কেবা-কেৰিকৈ চাইছিল। বাপকনে অভটোৰ দৰে এবাৰ দোকানৰ লজেঙ্গৰ বটলটোৰ ফালে আৰু এবাৰ মাকৰ মুখলৈ চাই আছিল। মাকৰ বগচণ্ডী মুক্তি দেখি একো কবলৈ সাহস কৰা নাছিল।

তেল জুখি বটলটো ভদ্ৰেশ্বৰীলৈ আগবঢ়াই দি তেল লগা হাতখন চুলিত মছি মছি নৰহৰিয়ে বতন মেঘাৰৰ ফালে চাই শুধিলে—'কি হে মেঘৰ, সনাতনে ভদ্ৰেশ্বৰীক এৰিলে নেকি? মই দেখোন শুনাই নাছিলোহে?' আচলতে নৰহৰিয়ে কথাটো কেতিয়াবাই জানে। কথাটো আকৌ এবাৰ মেঘৰৰ মুখত পাগ লাগি ওলাওক, তাৰেই লোভতে নৰহৰিয়ে নাজানো বুলি কলে।

'কি কৰিবি ভদ্ৰেশ্বৰী। তই মোৰ মঙলা মানাৰ একমাত্ৰ জীয়াৰা। মোৰে ভনী হৰ। তোক মই বিপদত সহায় কৰাটো কৰ্তব্য। নে কি কোৱা মাষ্টৰ।' অলপ সময় আগতে আন্দাত উপস্থিত হৈ ঠাণ্ডাত ঠেৰেঙা

লগা ভৰি দুখন জুইত সেকি সেকি কোৱা ভকত-
 বুঢ়াৰ কথাষাৰ সকলোৱে 'হয়' 'হয়' কৈ শলাগিলে।
 ভকতবুঢ়াই দলৰ জ্যেষ্ঠতম লোক। তাতে গাৰতো
 বিশেষ প্ৰতিপত্তি আছে। এটা পুতেক চহৰত কেৰানীৰ
 কামো কৰে। গতিকে ভকতবুঢ়াৰ কথাত সকলোৱে
 হয় ধৰে। কোনোবাই তেওৰ বিপক্ষে কিবা এষাৰ
 মাতিলেও 'আজিকালি বুঢ়াৰ কথা নচলে', বুলি ডেকা
 সকলক দোষ দিয়ে। 'শুন ভদ্ৰেশ্বৰী, মই তোক বুদ্ধি
 দ্বিও' বুলি ভকত বুঢ়াই জুই ফুৰাই ফুৰাই এখন
 হাতেৰে আধা-পোৰা খৰি এডাল খুচৰি আৰু আনখন
 হাতেৰে ভদ্ৰেশ্বৰীক বাও দি মাতিলে। ভদ্ৰেশ্বৰী কুচি
 মুচি বুঢ়াৰ কাষ চাপিল। 'তই সনাতনৰ ওপৰত
 মোৰ্দ্ধমা কৰ। টকা-পইচা অলপ গোটা। বাপেৰক
 কৈয়ো যি পাব ল। সাক্ষীবাদীৰ কথা তই ভাবিব
 নালাগে। তই টকা গোটা। মই তোৰ মোৰ্দ্ধমা
 ভাল কৰিহে এৰিম।' অকলশৰীয়া ভনীয়েকক ইমান
 উদাৰতা দেখুওৱা বাবে নৰহৰি দোকানীয়ে 'ভকত-
 বুঢ়াক শলাগিলে। বতন মেঘৰেও 'টকা পইচা সাধাৰণ
 কথা, সাক্ষী-বাদীৰ ওপৰতহে মোৰ্দ্ধমা নিৰ্ভৰ কৰে।'
 বুলি উজান দিলে। 'আধাসেৰ নিমখ দিয়াহে দোকানী'
 সকলোৱে নিমখ নিবলৈ অহা ল'ৰা জনলৈ মুখ ঘূৰালে।
 নৰহৰি উঠি গ'ল। নিমখ দিবলৈ।

ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে কিন্তু ভকতবুঢ়াৰ কথাষাৰ সিনান ভাল
 নেপালে। কাৰণ তাই তাইক এনেকুৱা অৱস্থালৈ
 ঠেৰি পঠোৱা বাবে সনাতনক যিমান দোষী কৰিছিল
 তাতোকৈ কপাহীক বহুগুনে দোষী কৰিছিল। তাইৰ
 মনত কপাহীয়েহে তাইৰ আচল শত্ৰু। কপাহীয়েই
 তাইৰ অৰ্দ্ধচহৰীয়া সাজপোচাক, কথাবতৰা, আন
 নহলেও সনাতনক কিবা খুৰাই হলেও তাইৰ প্ৰতি
 আক্ৰমিত কৰিলে। তাতে কপাহীৰ বাপেক তাইৰ
 বাপেকৰ দৰে হজুৱা খেতিয়ক নহয়। পেঙ্গন পোৱা
 নগৰৰ পুলিচ। যিমানেই ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে নিজৰ লগত

কপাহীক ৰিজাই চালে সিমানেই কপাহীৰ প্ৰতি তাইৰ
 মন খণ্ডত জলি উঠিল। তাইৰ অন্তৰে কপাহীৰ
 ওপৰত প্ৰতিশোধ বিচাৰি হাহাকাৰ লগাৰ ধৰিলে।

'এই বেচী, ধুপৰী, কপাহীৰ ওপৰত একো
 কৰিব নোৱাৰেনে ভকতকাই? তাইহে মোৰ
 আচল কালবৈৰি। তাইকহে কিবা এটা শিক্ষাদিয়া
 মোৰ ইচ্ছা।' ভকতবুঢ়াইও মাতটো যিমান পাৰে
 সিমান কোমল কৰি কলে 'পাৰি, যাচোন বাৰু সেই-
 বিষয়ে মই তোক বুদ্ধি দিম। তই কেবল পইচা
 চাইটা যোগাৰ কৰ। সাক্ষীবাদীৰ কথা মই থাকোতে
 তই ভাবিব নালাগে। কেছাৰিত কাৰৈ মাছ জালত
 পৰাদি তাইও সনাতনৰ লগতে তালত পৰিব। সেই
 সোণগুটি গাৱৰ আমাৰ এই মেঘৰৰ পেহীয়েকক জীয়েক
 ৰূপেৰ গিৰিয়েকক কেনেকৈ হেৰোৱা সম্পত্তি ফিৰাই
 দিলো তাক মই নকওঁ মাষ্টৰকে সোধ। তই ভয়
 নকৰিব। ভকত তোৰ পিচত যেতিয়া তই নিৰ্ভয়।'
 সকলোৱে ভকতৰ কথামতে চলিবলৈ ভদ্ৰেশ্বৰীৰ
 উপদেশ দিলে।

অলপ বাতি হোৱা যেন পাই, আৰু বাপকণে
 ঠাণ্ডাত কঁপা দেখি ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে নৰহৰি দোকানীক
 মাতলগাই আৰু ভকত বুঢ়াক সেৱা জনাই দোকানৰ
 পৰা খোজ ললে। আহোঁতে বাটে বাটে ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে
 তাইৰ পোৰা কপালখনৰ কথাৰুই ভাবি আহিছিল।
 ভকতবুঢ়াই কোৱা মতে তাই বা মোৰ্দ্ধমাই কৰে
 কেনেকৈ? পইচাই বা পাব ক'ত। কোনোমতে আধা
 নিজৰ আৰু আধা লোকৰ মাটিত খেতি কৰি
 চলি থকা বাপেকে যে তাইক টকা পইচাৰে সহায়
 কৰিব নোৱাৰে তাই তাক ভালকৈয়ে জানে। তাইৰ
 নিজৰো বিশেষ নাই। ভাগ্যে বাপেকে তাইক, বিয়াত
 ধৰটো আৰু এৰিষা মান মাটি দিছিল। এই ধৰটো
 আৰু অকনমান মাটিখিনি বেছিতো তাই আৰু হাতৰ
 কুঠাৰ ভৰিত সাৰিব নোৱাৰে। 'আই, কোনফালে

যাৰ? ঘৰলৈ নাযাৰ নেকি?’ বয়নীহঁতৰ বাটৰ আলি কেঁকুৰীটোৰ মুৰত বাপকণৰ কথাষাৰতহে তাই সন্নিহিত ফিৰাই পালে।

‘অ হয়োতো, আহ’ বুলি ভাজটো ঘূৰিলে।

ঘৰত সোমাই ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে বৰ অস্বস্তি অনুভব কৰিলে। ভোক যেন নাইকীয়া হৈ গ’ল। কেবল বাপকণৰ কাবণেহে বান্ধিব লগাত পৰিল। বাপকণক শুৱাই খোৱাৰ চলতে বহুত সময় শেতেলিত পৰি পাকঘৰলৈ বুলি খোজ লওঁতে বাহিৰত গাৱঁৰে পৰিচিত বজত বেপাৰীৰ পৰিচিত মাত শুনিলে। বাহিৰত ওলাবলৈ তাই অলপ ভাবিব লগা হ’ল। চাকিটো হাতত লৈ ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে ছুৱাৰ দাংদাল খুলি ভয় আৰু সঙ্কোচ মিশ্ৰিত দৃষ্টিৰে চোতাললৈ চালে। বজত বেপাৰী অলপ আগুৱাই আহিল। ‘বাপকণৰ মাক, মই হাটলৈ যাওঁতে সনাতনক লগ পালো। সি হেনো কাইলৈ কপাহীৰ সৈতে আহিব। ঘৰ ছুৱাৰ অলপ ভালকৈ খবলৈ বৰকৈ কৈ পঠিৱাইছে। ভোক খং কৰিবলৈ হাক দিছে।’

বজত বেপাৰীৰ কথা শুনি ভদ্ৰেশ্বৰীৰ প্ৰতিদাল শিৰাৰ তেজৰ ঘনাই প্ৰবাহিত হবলৈ ধৰিলে আৰু এটা সময়ত সকলো বোৰ তেজ মুখ-মণ্ডলত গোটি খালেহি। খঙৰ ভমকত আকৌ সনাতন আৰু কপাহীক শপিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। ‘ঘৰ ছুৱাৰ ভাল কৰিমনে? সিহঁত হালক মোৰ চোতাল গছকিবলৈ নিদিওঁ। চুৱা-বাচনীৰে কোবাই ছুয়োকে খেদিম। তেতিয়াহে ভদ্ৰেশ্বৰীক চিনি পাব।’ বজত বেপাৰীয়ে বুজিপালে ভদ্ৰেশ্বৰীৰ অভ্যুত মাতৰ স্মৃতিটোৱে বান্ধি ভাঙিলে। ভদ্ৰেশ্বৰীৰ পৰা ততাতৈয়াকৈ বিদায় লৈ বজত বেপাৰী গুচি গ’ল।

বজত বেপাৰী যোৱাৰ পিনে চাই ভদ্ৰেশ্বৰী কিছু সময় তৰ্ক নাৰি ব’ল। মহৰ কানোৰ এটাত সন্নিহিত ফিৰাই পাই শুষ্কনাত ঘৰৰ ভিতৰ সোমাল। পাক-ঘৰলৈ আহি তাই বাবে বাবে কপাহীৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ

পূৰণৰ আন এটা সহজ কিন্তু মাৰাত্মক উপায়ৰ কথা চিন্তিবলৈ ধৰিলে। খঙ বোৰ যেন তাইৰ মুৰত উঠি নাচিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। তাই কেনেকৈ সহ্য কৰিব এইখন ঘৰত তাইৰ আগতে আন এজনীয়ে আহি গৃহস্থিনী হ’ব, এইটো পাকঘৰতে তাই থাকোতে আন এজনীয়ে সনাতনক বান্ধি খুৱাব, তাইৰ সোণৰ সংসাৰত জুই জ্বলাই দিব—তাই ইয়াক সহ্য কৰিব নোৱাৰে। তাই কিয় কোনোৱে নোৱাৰে। তাই কপাহীৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লবই লাগে সি লাগে জঘন্যই হওক। এই খিনি সময়ত তাইৰ লগৰ কোনোৱে এনেকৈ চিন্তাত দেইপুৰি মৰা নাই। তাইৰ লগৰ তগৰ, সোণপাহী হৈছে হয়তো এইখিনি সময়ত গিৰিয়েক হৰ্টৰ লগত স্কুন্তিত আছে। কিন্তু তাই? নাই, তাই প্ৰতিশোধ লবই।

হঠাৎ ভদ্ৰেশ্বৰীৰ মনত এটা বুদ্ধি খেলালে। তাইৰ মুখেদি বাগৰি গ’ল এটি শব্দহীন হাঁহি। এই হাঁহিত নাছিল প্ৰাণ, নাছিল সবলতা; আছিল প্ৰতিশোধ পূৰণৰ উগ্ৰ স্কুলিঙ্গ। এয়েই কপাহীৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লোৱাৰ উত্তম উপায়। তাই কাইলৈ দোক-মোকালিতে ধবনীৰ বুঢ়ীমাকৰ তালৈ যাব। আজিয়েই যাব নেকি? নাই এতিয়া বাতি হ’ল। বুঢ়ীও বোঁধ হয় শুলেই। বুঢ়ী বৰ সোনকালে শুৱে, উঠেও আন্ধাৰে পোহৰে। কাইলৈ পুৱাই যোৱাটোৱেই উচিত হব। বুঢ়ীৰ ভয়ঙ্কৰ আহুদিৰে কপাহীৰ অন্তৰতো জ্বলাই দিব সেই সেই একেই দাবানল, যিয়ে তাইৰ অন্তৰ দেই পুৰি মাৰিছে। এইটো ওষধেই কপাহীৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লোৱাৰ সহজ কিন্তু উৎকৃষ্ট উপায়। বুঢ়ীৰ আহুদি খায়েই সোণগুটি গাঁৱৰ ফুলেশ্বৰীয়ে তাইৰ গিৰিয়েকৰ অতি মৰমৰ সতিনীয়েকক কৰি পেলাইছিল চকুৰ কুটা দাতৰ শূল। এই কথা অতি কমলোকেহে জানে। কাইলৈ তাই বুঢ়ীৰ তালৈ যাবই। আবেলি যোৱাটোৱেই দেখোন বেছি ভাল। বাতিপুৰা

ধৰ্ম স্বামীজন বহুত থাকে। বুঢ়ীৰ তালৈ কিন্তু বাপ-
 কণক নিব নোৱাৰি। বাজী বুঢ়ীয়ে আনৰ ল'ৰা
 জোবালীক বৰ ভাল নেপায়। শম্ভু গাওঁবুঢ়াৰ নোদোকা
 শান্তিনীয়েকক এদিন বাটত বুঢ়ীয়ে দেখি আই অ' কি
 শুনীয়া ল'ৰা অ' বুলি চুমা এটা খালে। তাৰ তিনিদিন
 পাচতে এবাৰ হালধীয়া এবাৰ ক'লা হৈ গাওঁবুঢ়াৰ
 ঘৰ এন্ধাৰ কৰি লৰাটি সিপুবীলৈ গ'ল। বুঢ়ীক
 হেনো তাৰ পিচ দিনাখনেই গাওঁবুঢ়াই সিহঁতৰ পত্নীত
 ভৰি নিদিবলৈ কঢ়া হুকুম দিলে। তাইয়ো বাপকণক
 বুঢ়ীৰ তালৈ নিনিয়ে। আবেলি অকলে যাব। অকলে
 যোৱাটোও দিগদাৰ। বৰ লাজলগা, অসভ্যকথাবোৰ
 বুঢ়ীৰ মুখেদি সবসৰকৈ ওলায়। কথাই কথাই আনৰ
 লগত লাজ লগা সম্বন্ধত জোবাই দিয়ে। বুঢ়ীৰ আগত
 ভদ্ৰেশ্বৰীৰ মুখৰা স্বভাবেও তাপ মাৰি থাকে। যিয়েই
 নহওক তাই যাবই লাগিব। এইবোৰলৈ ভয় কৰিলে
 তাই তাইৰ কালবৈবীৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লোৱাটো
 নহ'ব। তাই যাবই। কাইলৈ আবেলি। যাওঁতে
 নৱহৰিৰ তাৰ পৰা এমুঠা বিড়িও বাকীকৈ লৈ যাব।
 বুঢ়ীৰ আকৌ বিড়িৰ কাৰণে বৰ লোভ। কোমল
 চাউলো অলপ নিব। কথাবিলাক ভাবি থাকোতে চকুত
 বহাই দিয়া শাকখিনিয়ে বেছিকৈ চেৰ চেৰাই উঠিল।
 তেতিয়াহে তাই সন্দি কৰাই পালে। চকুত বেছিকৈ
 পানী ঢালি দি ঋন্তেক সময়ৰ বাবে কেবাহীত মনো-
 নিয়োগ কৰিলে যদিও অলপ পিছতে সনাতন আৰু
 কপাহীৰ মুক্তিভূটা তাইৰ মনৰ মাজত উৰিকুৰিব ধৰিলে।
 তাই ওঠভূটা জোৰেৰে কামুৰি ধৰিলে। ভাতবাদি
 বাপকণক খুৱাই, নিজেও অলপ খাই বিছনাত পৰিল।
 টোপনি কিন্তু নাছিল। ওচৰতে শুই থকা বাপকণলৈ
 এবাৰ চালে। এজন সৰু সনাতন যেন লাগিল
 তাইৰ। বাপকণক জোৰেৰে সাৰাটি ধৰিলে।

পিচদিনা ভদ্ৰেশ্বৰী বিছনাৰ পৰা আনদিনাতকৈ
 বহুত দেৰিকৈ উঠিল। ঘৰৰ কাম-বন কৰোতে

ভালেখিনি দেবি হ'ল। কোনো কামতে তাই সিদিনা
 মন বহুৱাব নোৱাৰিলে। সনাতন আৰু কপাহী
 মুক্তিকেইটাই তাইৰ চকুৰ আগত ভাঁহি ফুৰিছিল।
 ভূপৰীয়া ভাত-পানী খাই উঠালৈকে বেলি লহিয়াবলৈ
 আৰম্ভ কৰিলে। বাচন ধুই আহি তামোল খন মুখত
 লওতেই ধৰণীৰ বুঢ়ীমাকৰ তালৈ যোৱাৰ কথা মনত
 পৰিল। যাবলৈ উঠোতেই এবাৰ ভাবিলে সনাতন
 হঁততো আহিবৰ হবই। তাই সিদিনা বুঢ়ীৰ তালৈ
 নোযোৱাটোকেই খিব কৰিলে। পাচে পৰেও এদিন
 গৈ লৈ আহিব। বুঢ়ী তাইৰ হাতত যেতিয়া চিন্তা
 নাই। ইতিমধ্যে চোতালৰ ছাঁও ভালেখিনি আঙ-
 ৰালে। যিমানে বেলি পৰি আহিবলৈ ধৰিলে সিমানে
 তাইৰ বুকুৰ ধপ-ধপনি বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। বাপকণক
 এবাৰ আলিকেকুৰীটোৰ পৰা চাই আহিবলৈ দিলে
 পিতাক আহিছে নে নাই। বাপকণে অলপ সময়
 ভিতৰতে দৌৰি আহি খবৰ দিলে কোনো অহা নাই
 বুলি। ভদ্ৰেশ্বৰীয়ে হঠাৎ এবাৰ ভাবি পেলালে যদি
 সনাতন নাহে। যদি কপাহীহঁতৰ ঘৰতেই চিৰদিনৰ
 বাবে থাকি যায়। নাই, তাই আৰু ভাবিব নোৱাৰে।
 সনাতন আহিবই লাগিব, নাহি তাত কি কৰি থাক ?
 আকৌ এবাৰ তাই বাপকণক সনাতন আহিছেনে
 চাবলৈ আলিকেকুৰীটোলৈ পঠালে। এটি দিনৰ আগতে
 যিজনী মাকে তাৰ দেউতাকৰ কথা সুধিলে ঘূতাত্তি
 হৈ পৰিছিল সেইজনী মাকেই এদিন পাচত তাৰ
 দেউতাকৰ প্ৰতি উৎকণ্ঠা দেখি বাপকণ আচৰিত নহৈ
 নোৱাৰিলে। এবাৰ সুধিবৰ ইচ্ছাও তাৰ হৈছিল।
 কিন্তু মাকৰ ঘামেৰে ভিজা মুখখন দেখি একো সুধিবৰ
 সাহস নকৰিলে। বাপকণ যোৱাৰ পাচত ভদ্ৰেশ্বৰী
 ভিতৰৰ পৰা এনেয়ে এবাৰ ঘূৰি আহিলগৈ। কাইলৈ
 আহি বাপকণক দৌৰি অহা দেখিবলৈ পালে।

'আই, আই, দেউতা আহিছে। লগত কোনেবা
 এজনী ওৰণী লোৱা তিবোতা আৰু তিনিজন মানুহ

আহিছে।' ভদ্রেস্বৰী ঠৰ হৈ গ'ল। চকুৰে ধোৱা কোঁৱা দেখিলে। হঠাৎ বাটৰ ফালে চকু গ'ল। কপাহীহঁত আলিকেকুৰীটোৰে ঘূৰা দেখা পালে। সনাতন ছুখোজমান আগত। কপাহী অলপ পাচত, লগে লগে এজন ডেকা। বোধহয় কপাহীৰে ভায়েক নাইবা তেনেকুৱা কোনোবা। পাচে পাচে হুজন মানুহ। এজনে এটা টোপোলা আৰু আনজনে এখন ভাৰ লৈ আহিছে। ভদ্রেস্বৰীয়ে চাই থাকিল। সনাতনে নঙলা খুলি পাব হ'ল। কপাহী অলপ থমকিছিল যদিও সনাতনে মতাত পাব হ'ল। পাচে পাচে মানুহ তিনিজনো। তাইৰ বুকুখন জলি উঠিল। ভবিৰ তলৰ পৃথিবীখনয়েন কঁপিব ধৰিছে। সনাতনহঁতে নেদেখেতে তাই ভিতৰ চোতালেদি ঘৰৰ ভিতৰ সোমাল।

'ভদ্রেস্বৰী ওলাই আহচোন,—এয়া কপাহী আহিছে।' তাইৰ কাণৰ কাষত কোনোবাই যেন দবা এটা বজাই দিছে। তাই অলপ সময় থিয় হৈ ব'ল। কিন্তু ভবিৰুখনে তাইক ছুৱাৰৰ ফালে আগুৱাই নিলে। ইতিমধ্যে সনাতনে তাইক হাঁহি হাঁহি কপাহীলৈ দেখুৱাই দিছিল। মূৰ দাঙি চোতাললৈ চাই তাই দেখে এজনী ওবগীলোৱা লাহী গাৰে ছোৱালী। তাইতকৈ বহু কম বয়সীয়া যেন লাগে।

'কপাহী, ওবগীখন গুচাচোন। এইজনী ভদ্রেস্বৰীহে, আজিৰ পৰা তোৰ বায়েৰ।' আনকোনো ইয়াত নাই

নহয়।" লগত অহা ডেকা ল'ৰা জনেও বাইদেউ বুলি তাকেই ক'লে।

কপাহীয়ে ওবগীখন গুচাই দিয়াত ভদ্রেস্বৰীয়ে দেখিলে এখন মুখ, যিখন মুখত ভৰি আছিল এখন ঘৰ এৰি অহাৰ শোকৰ চিন আৰু আন এখন ঘৰ সাৰটি লোৱাৰ আগ্ৰহ। ভদ্রেস্বৰীয়ে আৰু দেখিলে কপাহীৰ ছুগালত ছুধাৰি চকুপানীৰ দাগ। কপালৰ সেন্দুৰৰ ফোটটোও ঘামত বিয়পি গৈছিল। কান্দোতে কান্দোতে বঙা হোৱা চকু ছুটাত দেখা পালে তাইৰ প্ৰতি আহুগত্যৰ চাৰনি। লাজ, সঙ্কোচ, ভয় মিহলি চাৰনিৰে সৈতে চকুপানীৰ দাগেৰে ভবা মুখখন যেতিয়া কপাহীয়ে ভদ্রেস্বৰীৰ ফালে বেছিকৈ তুলি দিলে তেতিয়া কপাহীক তাইৰ দহবছৰ আগতে স্বামীৰ ঘৰলৈ অহা ভদ্রেস্বৰী জনীৰ দবেই লাগিল।

সনাতন অহা শুনি এটি ছুটিকৈ গাৱৰ মানুহ, লৰা ছোৱালী, ভদ্রেস্বৰী হঁতৰ ঘৰৰ ফালে আহিব আৰম্ভ কৰিছিল। ভকত বুঢ়াই সনাতন হঁতৰ চোতালত প্ৰথমতে ভৰি দি যিটো দৃশ্য দেখিলে তাকে চাবলৈ ভকতবুঢ়াই ঘৰৰ পৰা কেতিয়াও আশা কৰি অহা নাছিল। ভকতবুঢ়া, লগতে ছুইএজন সৰু লবাই দেখিলে ভদ্রেস্বৰীয়ে কপাহীক এখন হাতেৰে গলত সাৰটি ধৰি ঘৰৰ ভিতৰলৈ লৈ গৈছে আৰু সনাতনে বাপকণক কোলাত লৈ সিহঁতৰ ফালে হাঁহি হাঁহি চাই আছে। "

চেবাস্তিয়ান : নাট্যকাৰ আৰু নাটক

সাহিত্যৰ নীলবৰণীয়া আকাশত ক্ষণিকৰ বাবে উদয় হলেও যাৰ প্ৰতিভাৰ উজ্জ্বল দীপ্তিত দিক্-দিগন্ত উদ্ভাসিত হৈ উঠিছিল, যাৰ সাহিত্যৰ স্নিগ্ধ আলোকে মনৰ নিগূঢ়তন অন্ধকাৰাচ্ছন্ন ভাৱ পুঞ্জ দূৰীভূত কৰিছিল ; যাৰ প্ৰতিভাৰে অন্তৰ পবিত্ৰ কৰি মনোৰাজ্যত হাঁহি-আনন্দ, লাহ-বিলাসৰ প্ৰেম-মন্দাকিনী বোৱাইছিল ; যাৰ নাম সেই সময়ৰ প্ৰত্যেক মানুহৰ মুখে মুখে উচ্চাৰিত হৈছিল ;—সেই জনেই কমানিয়াৰ নাট্যকাৰ **মিখাইল চেবাস্তিয়ান**। কমানিয়া-সাহিত্য জগতত বৰ বেছি অবদান নহলেও কেইখনমান নাটক, কেইটিমান গল্প আৰু নাটক-সম্বন্ধীয় মনাকৰ্ষণীয় কেইটিমান প্ৰবন্ধ। সৌন্দৰ্য্যৰ মাপকাঠি ওজন বা আয়তনেৰে জোখা নহয়। মনৰ অৱস্থাবেহে জোখা হয়। শিল্প-সম্বন্ধীয় এটি প্ৰবন্ধত এজন লিখকে কোৱা মনত পৰিছে —“এফালে আকাশভবা অন্ধকাৰ, আনফালে এটি মাত্ৰ জ্বা,—তাতেও সৌন্দৰ্য্যৰ মাপ ঠিক থাকে।” কমানিয়া সাহিত্য আকাশত চেবাস্তিয়ানো তেনে এটি উজ্জ্বল নক্ষত্ৰ—যাৰ সাহিত্য সৌন্দৰ্য্যৰ আয়তন সীমাবদ্ধ, কিন্তু দীপ্তি স্তূৰুৰ প্ৰসাৰী।

কমানিয়া সাহিত্যত চেবাস্তিয়ান এজন উজ্জ্বল প্ৰতিনিধি, সময়োপযোগী এটি নক্ষত্ৰ। কোনোবা ক্ষণত চেবাস্তিয়ানৰ জন্ম হ’ল—কমানিয়াৰ মাটিৰ

বুকুত। কমানিয়াৰ বতাহ-পানী, আহাৰ-বিহাৰে ডাঙৰ-দীঘল কৰি তুলিলে চেবাস্তিয়ানক। সাহিত্যৰ বোৱাৰী স্মৃতি তেওঁৰ জীৱনত আৰম্ভ হ’ল দুই মহাযুদ্ধৰ মাজকাল ডোখৰত—যি সময়ত কমানিয়াৰ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক অৱস্থা অতি শোচনীয়, অতি দুৰুহ। কমানিয়াৰ দৃষ্টি তেতিয়া ফৰাচী আৰু জাৰ্মান—এই দুই সংস্কৃতিৰ প্ৰদীপৰ আলোকত বিলান্ত হৈ পৰিছিল আৰু তাৰ ফলত দেশৰ নিজস্ব, জাতীয় বৈশিষ্ট্য দিনে দিনে বসাতললৈ গৈ অন্ধকাৰৰ গলিত হৈ পৰিছিল বিলুপ্ত। ঠিক সেই সময়ত যি কেইজন মুষ্টিমেয় সাহিত্যিকৰ একান্ত চেষ্টা আৰু কঠোৰ অধ্যবসায়ৰ বলত নিজ সংস্কৃতিক ফিৰাই আনিবলৈ সক্ষম হৈছিল, নিজৰ বৈশিষ্ট্যক আকৌ বুকুত সাবটি লব পাৰিছিল—তাৰ ভিতৰত চেবাস্তিয়ানো এজন। যাৰ অক্লান্ত চেষ্টা আৰু একানপতীয়া শ্ৰমৰ ফলত কমানিয়া সাহিত্য ঠন ধৰি উঠিছিল।

কমানিয়াৰ বতাহ-পানী চেবাস্তিয়ানৰ প্ৰতি অন্ধে অন্ধে বিয়পি পৰিল। লাহে লাহে এটি ছুটি বছৰ পাৰ হৈ কুৰি বছৰ বয়সত ভৰ দিলে। এজন ভৰ যৌবনৰ চফল ডেকা। ডেকামন তজ্জ্বলীয়া। হাতত তুলি ললে কাপ। আৰম্ভ কৰিলে সাহিত্য জীৱন বাতৰি কাকত এখনৰ সাহিত্য সমালোচক আৰু

নাট্য সমালোচক ৰূপে। তেতিয়াৰ পৰাই সেই সময়ৰ ৰুম্যানিয়া নাট্য সাহিত্যৰ অপূৰ্ণতাৰ প্ৰতি চেবাস্তিয়ানৰ দৃষ্টিপাত পৰিল। অন্তৰত কিবা প্ৰেৰণাই জন্জনাই গল আৰু লাহে লাহে কাপৰ তুলিকাত ফুটি উঠিল নাট্য-সম্ভাৰ—যাৰ গোন্ধ লবলৈ মানুহৰ হেপাহ বাঢ়ি গল।

চেবাস্তিয়ানৰ প্ৰথম তুলিকাত ফুটি উঠে, 'Jocul de-avacantsa'—এখন সুন্দৰ নাটক, প্ৰথম অভিনীত হয় ১৯৩৮ চনত। ৰুম্যানিয়াৰ বঙ্গমঞ্চ তেতিয়া আনন্দৰ প্লাৱনে বুবাই দিয়ে। পৰীক্ষক, দৰ্শক আৰু সমালোচকৰ মাজত বস্তুলাৰ সৃষ্টি হয়। সেইসময়ত অনাড়ম্বৰ পাৰিপাশ্বিকতাৰ পটভূমিত সাধাৰণ মানুহৰ জীৱন লৈ লিখা এই নাটখনি আঙ্গিক প্ৰবনতাৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদৰ এটি উল্লেখযোগ্য প্ৰচেষ্টা বুলি তেতিয়া স্বীকৃতি পাইছিল। নাটক সম্বন্ধীয় এটি প্ৰবন্ধত চেবাস্তিয়ানে নিজে কৈছে,—“নাটকৰ আঙ্গিক, মঞ্চসজ্জা, আলোক সম্পাত, আনকি অভিনেতা-অভিনেত্ৰীও নাটকৰ অংশবিশেষ;—এই আটাইবোৰৰ সমন্বয়ত নাটকৰ প্ৰাণক ফুটাই তোলাই অভিনয়ৰ মুখ্য উদ্দেশ্য।”

নাটক সম্বন্ধে তেওঁ আৰু কয়,—“সাৰ্থক নাট্য—সাহিত্যৰ সৃষ্টি বিনে সাৰ্থক অভিনয় সম্ভৱ নহয়। আঙ্গিকৰ সৌন্দৰ্য্যই ছুদিনৰ কাৰণে চকুত চমক লগায়, কিন্তু একমাত্ৰ সেই নাটকৰেই মূল্য চিবন্তন যাৰ মাজেৰে ফুটি উঠে নাট্যকাৰৰ অন্তৰৰ অশুভূতি, প্ৰাণৰ স্পন্দন।”

চেবাস্তিয়ানৰ 'Jocul de avacantsa' নাটকৰ মাজেৰে যি হৃদয় আকৰ্ষক, আকুল আবেগ ভাব অন্তৰ ৰাৱণা নিগৰি নিজৰি ওলাইছে—সেই হ'ল একমাত্ৰ চিবন্তন আনন্দৰ সন্ধান, যি আনন্দ মানুহে কেতিয়াবা ভাগ্য বশতঃ পায়, কেতিয়াবা কালচক্ৰত পৰি হেৰুৱায়, যি আনন্দ ভুবন-মোহিনী বংশীধাৰী শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাঁহীৰ

অমিয়া সুললিত সুরৰ লগে লগে ভাঁহি আহি মানুহৰ কৰ্ণকুহঁৰত ধ্বনিত হৈ দুৰলৈ আঁতৰি যায়, কোনোবা বামধন কেবাগীক অকিচৰ কামৰ হেচাৰ মাজতো যি ৰুণ আনন্দই আগুত কৰে—সেয়ে সেই চিবন্তন আনন্দ, চিব সূৰ।

এই নাটকৰ ঘটনাস্থল চহৰৰ পৰা দুবৈৰ এখন ঠাইত। তাতে আজৰি সময় উপভোগ কৰিবলৈ আহে কোৰিণা। লাহে লাহে কোৰিণাৰ লগত পৰিচয় হয় তলমূল যৌৱনৰ যুবক চতেফানৰ। চতেফানৰ আজৰিৰ কৰ্ত্তব্য—মনক কঠোৰ বন্ধনৰ পৰা বাহিৰৰ পোহৰলৈ মুক্ত কৰা, মনৰ অস্থিৰ ভাবপুঞ্জ আঁতৰাই মনত আনন্দৰ সঞ্চাৰ কৰা আৰু বিৰাট পৃথিৱীৰ, অসীম বৈচিত্ৰ-লীলাৰ মাজৰ সমুদ্ৰৰ উদাৰ বহল বক্ষত জাহাজৰ দৰে নিজকে এৰি দিয়া। কোৰিণা চতেফানৰ আজৰি খেলাৰ লগত যোগ দিয়ে; কিন্তু কিবা এক অলক্ষ্য শক্তিৰ প্ৰভাৱত চতেফান নিজেই নিজৰ অজ্ঞাতে জড়িত হৈ পৰে এক আনন্দময় খেলাত—তাৰ মুক্তমন হঠাতে কিহবাত বাধা পাই থমকি ৰয়।

চতেফানৰ মন কোৰিণাৰ প্ৰতি লাহে লাহে বেছি ঢাল খাবলৈ ধৰিলে। মনত চিন্তাৰ জেঁৱাৰ উঠিল। সেই কাৰণে এদিন ঘৰলৈ উলটিবৰ সময়ত চতেফানে কোৰিণাৰ সঙ্গ বিচাৰিলে। কোৰিণাই হঠাৎ কৈ উঠিল—“চতেফান, এইটো তোমাৰ আজৰিৰ খেলা। আজি কিয় বাক এই ছুদিনৰ আনন্দক দীৰ্ঘস্থায়ী কৰিবলৈ গৈ তাক নিঃশেষ কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছা? যি ছুটি পথেৰে জুয়ো আহিছিলেঁ আকৌ সেই ছুটি পথেৰেই আমি উলটিব লাগিব। তুমি হয়তো জানিবলৈ নিবিচাৰা আমাৰ সেই তপা ধৰৰ দাৰিদ্ৰৱ খবৰ—য'ত কৰ্ম্মক্ৰান্ত দিনৰ ভাগবত ফিৰি আহি বিচনাত শুই শুই কল্পনা কৰেঁ আকাশ কুসুম, স্বপ্ন দেখো মহৎ। ময়ো হয়তো জানিবলৈ নোখোজেঁ তোমাৰ সূৰ, আনন্দ বা ছুখ-বিলৈৰ কথা। মাত্ৰ মনত

বাৰ্হিৰ—সংগ্ৰ এটি মাহৰ স্মৃতি—য’ত তুমি আছিলি মোৰ
মানস ৰাজ্যত ৰূপকথাৰ ‘ৰাজপুত্ৰ’ আৰু তোমাৰ চকুত
ৰই আছিলে—এটি ৰূপেণে বিভূষিতা ‘অপসৰী’।”

তাৰ পিচত কোৰিণাই আৰু একো কব পৰা
নাইছিল। চতেফানৰ ফালে এবাৰ শেষ নিৰীক্ষণ
কৰিছিল। তাৰ পিচত তাই তাৰ পৰা শেষ বিদায়কণ
লৈ গুছি গৈছিল;—কন্তেকৰ কাৰণে পাহৰি গৈছিল
চতেফানৰ কথা, চতেফানৰ আনন্দ প্ৰেমৰ কথা।
চতেফানে হয়তো অশুভব কৰিছিল নিজৰ আদৰ্শৰ
দ্বাৰা—মানুহ নিজৰ অন্তৰত কিমান দুৰ্বল, কিমান
অসহায়।

এই ‘Jocul de-avacantsa’ নাটখনি অভিনীত
হয় প্ৰথম বাৰৰ বাবে দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ আগমুহূৰ্ত্তত।
তাৰ পিচত যুদ্ধৰ ভয়ানক স্মৃতি। চাৰিওফালে যুদ্ধ,
কেৱল যুদ্ধ। সাংবাদিক চেবাস্তিয়ান জড়িত হৈ পৰিল
ৰাজনৈতিক কৰ্মতৎপৰতাত। ফেচিষ্ট বিৰোধী গোপন
ৰাজনৈতিক দলত তেওঁ যোগ দিলে। তাৰ ফলত
ফেচিষ্ট চৰকাৰে তেওঁৰ ৰচনাৱলী প্ৰকাশৰ বিৰুদ্ধে
নিষেধাজ্ঞা জাৰী কৰি দিলে। কিছুদিন এইদৰে
তেওঁৰ লিখনি কাপত উঠিও ৰাইজৰ মাজত প্ৰকাশ
নাপালে। পৰি থাকিল। যুদ্ধ লাহে লাহে শাম
কাটি আহিল। তেওঁ লাহে লাহে আকৌ নাটক
লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। সেই সময়ৰ মানুহৰ মৃত্যুৰ
তাণ্ডৱ লীলাৰ মাজতো একান্ত ভাবে নাটক লিখি
তাৰ মাজেৰে মানুহৰ অন্তৰ্নিহিত মহাম্যত্ৰক ফুটাই
তুলিবলৈ প্ৰয়াস কৰিলে।

যুদ্ধৰ পটভূমিত লিখা ‘Insula’ নামৰ নাটখনি
বিশেষ ভাবে উল্লেখযোগ্য। যুদ্ধ আৰম্ভৰ সংবাদত
বিলান্ত হৈ ৰেলৱে অফিচলৈ আহি উপস্থিত হ’ল—
তিনিজন লোক,—এজন বিখ্যাত শিল্পপতি, এজন
আন্তৰ্জাতিক খ্যাতি সম্পন্ন ব্যক্তি আৰু তৃতীয়জন হ’ল
এজনী তৰুণী চিত্ৰশিল্পী। তেওঁলোক তিনিজন আহিছিল

সমাজৰ ভিন্ ভিন্ স্তৰৰ পৰা; কিন্তু প্ৰাণৰ ভয়ত
তিনিজনেই উঠিল গৈ চহৰৰ এক আশ্ৰয় গৃহত।
অপৰিচয়তাৰ ব্যৱধান পাহৰি গৈ তিনিজন হৈ পৰিল
এক পৰিয়াল ভুক্ত, এক পৰিয়ালৰ মানুহ। তেওঁলোকে
অশুভব কৰিলে এটি নতুন সংসাৰ। চাৰিওফালৰ
অভাব-অনাটন, দুখ-দৈন্য, মৃত্যু-ভয়ৰ মাজত অসহায়
ভাবে বাস কৰি তেওঁলোকে অশুভব কৰিলে—এই
দুখ শোকৰ হাতৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাবৰ একমাত্ৰ
উপায় মনক এই অশুদ্ধৰ আবেষ্টনৰ পৰা মুক্ত কৰা।
মানুহৰ জীৱনত আছে যেন “ছটি কোঠালি”— এটি
কোঠালি হ’ল বাহিৰৰ জগত য’ত প্ৰাণ বিনাশৰ
এটন বোমৰ ফিৰিঙতি পৰে, খাবলৈ এটুকুৰা ৰুটি
পোৱা নাযায়, খাবলৈ পানীৰ অভাব, মানুহে মানুহে
হাই-কাজিয়া, যুদ্ধ-বিগ্ৰহ কৰে—সেয়া হ’ল দৈনন্দন
কৰ্তব্যৰ একমাত্ৰ কোঠালি। আৰু এটি কোঠালি
হ’ল—অন্তৰৰ স্বপ্নৰ জগত, সেয়ে যেন উত্তাল ভৱঙ্গম
সমুদ্ৰৰ মাজত এটি শান্ত সমাহিত দ্বীপ,—য’ত এমুঠি
পোহৰ, এমুঠি ৰং আৰু এমুঠি আকাশ। বাহিৰ
জগতৰ কুশ্ৰীতা, কলুষ-কালমা পাহৰি মানুহৰ মনে
বাৰে বাৰে ভুমুকিয়াই চায়, বাৰে বাৰে ‘যাবলৈ
বিচাৰে সেই নিৰলা দ্বীপ লৈ। যুদ্ধৰ কোলাহল
পাহৰি মানুহে শুনিবলৈ বিচাৰে কৰ্ণকুহৰত বাছি
উঠা নাৰিকল গছৰ পাতৰ মৰমৰ ধ্বনি, সমুদ্ৰ
উদ্গিমালা আৰু দুৰদিগন্ত ভূমি ফুৰা এহালি পখা
মধুৰ স্তললিত কুঞ্জল।

ওপৰোক্ত ছয়োটি নাটকতেই চেবাস্তিয়ানে মানুহ-
অন্তৰ জগত আৰু বহিৰ্যক জগত বিছিন্ন কৰি দেখুৱাইছে
তাৰ পিচৰ নাটক দুখনি হৈছে—‘Ultima Ora’ আৰু
‘Steaua Faranume’ এই ছয়োটি নাটকতেই তেওঁ
নাট্য-প্ৰতিভাৰ পূৰ্ণ পৰিণতি লাভ কৰিছে—বহিৰ্জগত
শত শত ষাত প্ৰতিষাতৰলগত অন্তৰ্জগতৰ সৌন্দৰ্য
লোকৰ সমন্বয় সাধনত।

এইদৰে এখনি ছুখনিকৈ নাটক লিখি চেবাস্তিয়ানৰ মন কেৱল নাট্য-সাহিত্যৰ ফালে লাহে লাহে বেছি ঢাল খালে। আজৰি পালেই ছুই এখনি লিখিবলৈ তুলিকা হাতত তুলি লয়। কেতিয়াবা সমাপ্ত হয় আৰু কেতিয়াবা হয়তো লিখনি পৰি থাকে কিবা সংঘাতট। 'Ultima Ora' চেবাস্তিয়ানৰ আটাইতকৈ জনপ্ৰিয় নাটক আৰু সবাতোকৈ বসতুল্য নাটক হৈছে 'Steaua faranume'। তেওঁৰ এই চাৰিখন নাটকৰ ভিতৰত 'Ultima Ora' ই একমাত্ৰ নাটক, যাৰ ভিতৰেদি ৰাজধানীৰ কৰ্মময় জীৱন চিত্ৰিত হৈছে, শিল্পীসকলৰ ব্যৱসায়-বড়বস্ত্ৰৰ স্বৰূপ উদ্ঘাটন হৈছে আৰু তাৰেই পটভূমিত ফুটি উঠিছে এক আত্মবিভোৰা অধ্যাপকৰ চৰিত্ৰ। সেই কাৰণে যুদ্ধোত্তৰ কালত এই নাটকৰ বিভিন্ন দৰ্শকৰ মনত কেনে ধৰণৰ ভাবৰ জোৱাৰ হৈছিল তাক সহজেই অনুমান কৰিব পৰা যায়।

চেবাস্তিয়ানে জীৱনটোক খুব ভাল পাইছিল, জীৱনটোক চতুৰ্দ্দেশৰ পৰা বিচাৰ—পৰ্য্যায়ৰ মাজেৰে চাবলৈ জানিছিল আৰু জীৱন কি তাক চিনি পাইছিল। চেবাস্তিয়ানৰ জীৱনদৰ্শন সম্পূৰ্ণ ভাবে প্ৰকাশ পাইছে 'Steaua faranume' নাটকত—য'ত তেওঁৰ ইম্পিত ধৰ্মভাবৰ বিকাশ পৰিপূৰ্ণ। 'Jocul de a Vacantsa' 'Insula' নাটকৰ অন্তৰ্নিহিত ৰোমাণ্টিক চিন্তাধাৰা 'Steaua faranume' নাটকত লাভ কৰিছে পূৰ্ণ পৰিণতি; নাটকৰ মুখৰ সংলাপত নাট্যকাৰৰ অন্তৰৰ ভাব—অনুৰাগ আবেগ—প্ৰবণ, অনুভূতিৰ প্ৰত্যেকটি স্তৰৰ স্তম্ভৰ স্তললিত ধ্বনি অনুবণিত হৈ উঠিছে।

সীমাহীন নীলাভ আকাশৰ নক্ষত্ৰ গৱেষণাত নিমগ্ন আছিল অধ্যাপক মাৰিণ। হঠাৎ এক আকস্মিক ঘটনাচক্ৰত তেওঁৰ মৰ্মময় উদাস জীৱন লৈ আহিল এজনী আশ্চৰ্য গাভৰু—যেন এই নক্ষত্ৰৰ গতিপথত হঠাতে আহি পৰিল অন্ধ এক পথভ্ৰষ্ট তাৰকা, য'ত

ঘটিল সংঘাত, জলি উঠিল অন্ধৰ লেলিহান শিখা। সেই শিখাৰ স্নিগ্ধ আলোকত আলোকিত হৈ উঠিল তেওঁৰ অন্তৰ, উদ্ভাসিত হৈ পৰিল তেওঁৰ জীৱন। দেখিলে ছুয়োৰে পৰস্পৰক জানিলে নিজকে, চিনিলে নিজকে—সন্ধান পালে আপোন অন্তৰৰ গোপন বহস্ব, গোপন স্বপ্ন।

প্ৰাত্যহিক চিৰপৰিচিত জগতত যি উপহাসিত হৈছিল "পাগল অধ্যাপক" বুলি, অজানাৰ সান্নিধ্যত তেওঁৰ ভিতৰৰ পৰা বাহিৰ ওলাই আহিল এক বিজ্ঞান-দাৰ্শনিক। উৰিগল মাৰিণৰ নিমগ্নতাৰ আভৱণ, উৰিগল মাৰিণৰ মৌন স্বপ্ন, মৌন আকাংখ্যা। তেওঁৰ নিগূঢ়তম অন্তৰ ৰাজ্যৰ যি অস্পষ্ট ভাব-অনুৰাগ, আবেগ প্ৰবণ, বিষয়-অনুভূতি—যি অনুভূতিৰ মাজেৰে মাৰিনে অনুভৱ কৰিছে বিশ্ব-সৌন্দৰ্যময়ী, বিশ্ববিমোহিনী, অৱলা নাৰীৰ কোমল নাৰীৰ স্পন্দন সেই অনুভূতিবোৰ সেই ভাব-আবেগবোৰ বানীৰূপে বাহিৰ ওলাই আহিল। অপৰিচিতাৰ লগত কথা-সংলাপৰ অদ্ভুত মহিমা শুনি শুনি হঠাতে মাৰিণৰ মানস-ৰাজ্যত উপস্থিত হ'য় কোনোবা লিখকৰ বিশ্বানুভূতিৰ কথা, সমগ্ৰ জগতৰ লগত নিজৰ একাত্মতা উপলব্ধি কৰাৰ কথা। অপৰিচিতাক মাৰিনে কৈছে—“কেতিয়াবা কেতিয়াবা কোনো সন্ধিয়াৰ কিবা এটি শুভ-মুহূৰ্ত্তত মনত আবিভূত হয় যেন নীলাভ আকাশখন কিবা এক অসৃষ্টি ইঙ্গিতত, কিবা এক অশ্ৰুত আহবানত ব্যস্ত। কান পাতি থাকিলে কৰ্ণকুঁহঁত ধ্বনিত হব দুবৈৰ তাৰকাৰ অভ্যন্তৰত সমুদ্ৰৰ তুমুল গৰ্জ্জন, অৱণ্যৰ কৰুণ বোদন আৰু যেন কোনো এক গ্ৰহৰ জীৱন অন্ধ এক গ্ৰহৰ জীৱনক অনুভৱ কৰিছে, যেন হাত বাউল দি ওচৰলৈ মাতিছে .....।”

অপৰিচিতা গাভৰুৱে তেতিয়া মাৰিণক প্ৰশ্ন কৰে—“কোনোবা দিন জানো কোনো এক গ্ৰহই আন-গ্ৰহৰ জীৱনক বিচাৰিলে পায় ?

মাৰিণ কিছু সময় খমকি বয় আৰু তাৰ পিচত উদ্ভব দিয়ে—“নাপায়। তথাপি এনে অমুভূতি খুব সুন্দৰ, খুব মনোলোভা। মনে মনে ভাবো যেন এই বিশাল আকাশৰ তলত মই অকলে নাই। এই জীৱনৰ যুত বিকল—প্ৰয়াস, হা-হতাশ, হেবাই যোৱা বপ্তৰ বেঙনি, অতীতৰ মধুস্মৃতি হয়তো কেতিয়াবা কববাত, আন নক্ষত্ৰত, হয়তো সপ্তৰ্ষি (সপ্তৰি)ত, হয়তো ধ্ৰুৱতৰাত, হয়তো কোনো এক নতুন পৃথিৱীৰ বহল বক্ষত সুন্দৰ ৰূপে মূৰ্ত্ত হৈ উঠে।”

বিশ্বচৰাচৰ লগত এই একান্তবোধ কেৱল মাৰিণৰেই নহয়, মাৰিণৰ সৃষ্টিকৰ্ত্তা চেবাস্তিয়ানৰো বহুদিনৰ বহুমুহূৰ্ত্তৰ চিন্তাৰ বাহ্যিক ৰূপ। ইয়াতেই আহি পৰে চেবাস্তিয়ানৰ কল্পিত “তুটি কোঠালি”ৰ সম্পূৰ্ণ বিৰোধ-বিবাদ। ইয়াতেই দৈনন্দিন জীৱনৰ সুখ-দুখ, হাঁহি-কালোন, প্ৰেম-বিবহ এৰি মাৰিণৰ মন উধাও হয় অসীম আকাশৰ সগীম সীমানাত;— ডুবি যায় ৰহস্য সাগৰত—য’ত ভাঁহি আহে ৰস, আনন্দ, প্ৰেম। মাৰিণৰ জীৱনলৈ প্ৰেমমন্ডাকিনী বৈ আহিছিল আকস্মিক ভাবে, কেৱে নজানাকৈ কিবা এক অভাব পূৰাবলৈ, হয়তো দৈবৰ এটি আশীৰ্ব্বাদ হৈ। সেই প্ৰেমৰ উজ্জ্বল আলোকত সি দেখিলে নিজকে। তাৰ প্ৰতিবিশ্ব ভাঁহি উঠিল সেই প্ৰেম-সাগৰত আৰু সেই আত্মপৰিচয়েই তাৰ প্ৰেমৰ সাৰ্থকতা। প্ৰেমৰ পাত্ৰী ইয়াতে এটি মাত্ৰ উপলক্ষ্য, এটি আহুষ্কিক। প্ৰেমৰ অমুভূতিয়েই প্ৰকৃত প্ৰেমৰ পৰিণতি।

চেবাস্তিয়ানৰ ‘Steaua faranume’ নাটখনি কল্পনাৰ আদৰ্শ নাট্য-সাহিত্য, য’ত নাটকৰ লগত ওতঃপ্ৰোত ভাবে মিলি গৈছে নাট্যকাৰৰ প্ৰাণৰ বাণী, অন্তৰৰ নিৰ্গূঢ়তম ভাবপুঞ্জ। এই নাটকৰ ৰচনাৰ সময় ফেচিষ্ট শাসনৰ শেষৰ যুগ। তেতিয়া এই নাটখনি চেবাস্তিয়ানে আন ছদ্মনামেৰে প্ৰকাশ কৰে; লগে লগে ৰঙ্গমঞ্চৰ ৰূপালী পৰ্দাত জিলিকি উঠে—‘Steaua faranume’ অলপ দিনৰ ভিতৰতেই ১৯৪৪ চনৰ আগষ্ট মাহত ৰুমানিয়াত স্বাধীন প্ৰজাতন্ত্ৰ প্ৰতিস্থিত

হয়। তাৰ পিচত ৰুমানিয়াৰ নাট্য পৰিষদে চেবাস্তিয়ানৰ আটাইকেইখন নাটক মঞ্চস্থ কৰাৰ ভাব লয়।

ৰুমানিয়া এতিয়া স্বাধীন ৰাজ্য। স্বাধীন ৰাজ্যৰ ৰঙ্গমঞ্চ হৈ পৰে স্বাধীন। লগে লগে প্ৰথম স্বাধীন ৰাজ্যৰ ৰাজধানীৰ ৰঙ্গমঞ্চত অভিনীত হয় চেবাস্তিয়ানৰ ফেচিষ্ট বিৰোধী নাটক ‘Noptsi fara Lupa’। অতি কম সময়ৰ ভিতৰত এটি উপন্যাসৰ ঘটনাৰ আলম লৈ এই নাটখনি ৰচনা কৰা হয়। তাৰ পিচত চেবাস্তিয়ানৰ আটাইকেইখন নাট অভিনীত হয়। কোনো কোনো নাটক চলচিত্ৰলৈও ৰূপায়িত হৈছে আৰু ৰুমানিয়াৰ বাহিৰেও আন দেশতো অভিনীত হৈছে। কিন্তু জুভাৰ্গ্যা বশতঃ আটাই কেইখন নাটকৰ সাফল্যকাম অভিনয় দেখা চেবাস্তিয়ানৰ পক্ষে সম্ভৱ নহল। নিয়তিৰ কি নিষ্ঠুৰ পৰিহাস। সিদিনা আছিল জুন মাহৰ কিবা এটি অশুভ মুহূৰ্ত্ত। বুখাৰেষ্ট বিশ্ব-বিদ্যালয় সিদিনা লোকে লোকাৰণ্য। চেবাস্তিয়ানে ব্যালজাক্ সন্মুখে এটি দীৰ্ঘলীয়া বক্তৃতা দিছিল। সকলোৱে একমনে স্থিৰ নেত্ৰে তেওঁৰ ফালে অমৃত দৃষ্টিপাত কৰি প্ৰতিটো কথা শুনিছিল। তাৰ পিচত সভা ভাঙিল তেওঁ উঠি পৰিছিল এখনি টেক্সীত। বাটত মানুহৰ বৰ ভিৰ হৈছিল। টেক্সী কথমপিহে আগলৈ চলিছিল। হঠাৎ মানুহৰ চিঞৰ শুনা গল— এক্সিডেণ্ট এক্সিডেণ্ট। চেবাস্তিয়ানৰ সুন্দৰ শৰীৰ মটৰৰ হেটাঁত টুকুৰা টুকুৰ হ’ল। আলিবাট তেজেৰে ৰাঙলী হ’ল। হঠাৎ দ্বিপ্ৰহৰ নিশাৰ ক’লা ডাৱৰে আৱৰি ধৰিলে। চেবাস্তিয়ান গুছি গল।

নাট্যকাৰ চেবাস্তিয়ানৰ আয়ুস খুব কম। অবদান সীমাবদ্ধ— কিন্তু তাৰ মাজেৰেই তেওঁৰ নাম চিৰদিন সোণালী আখৰেৰে মানুহৰ মানসচক্ষুত জিলিকি থাকিব। মানুহক প্ৰেৰণা যোগাৰ নাটক লিখাৰ, মানুহক উৎসাহিত কৰিব বিপদ সংকুলৰ মাজতো জীয়াই থকাৰ।*

* অসমীয়া ৰূপান্তৰ

—লিখক।

ক্ষণিক

অৰণ্য

কামেং সীমান্তৰ কাহিনী শুনিব খুজিছা? কি শুনিবা? চীনা আক্ৰমণৰ বিষয়ে?

ওহোঁ?

মৃত যোৱান সকলৰ বিষয়ে?

তেনেহলে, তেনেহলে কি শুনিব খুজিছা? অ' বুজিছো। তুমি দিবাং জঙ্ক সেই চাংচু জনীৰ কথা শুনিব খুজিছা? শুনি জানো ভাল পাবা?

একা বেঁকা বাস্তাবে কেইবাখনো জীপে আমাক কঢ়িয়াই লৈ গৈছিল কামেং সীমান্তলৈ। মৌন হৈ আবিছিলো অনেক কথাই। আবিছিলো শত সহস্ৰ শ্বহীদ জোৱানৰ বক্তবিন্দুৰে প্লাবিত হোৱা সেই তীৰ্থ যাত্ৰাৰ কথা। মাথো আবিছিলো, আৰু নভৰাকৈয়ে মনত পৰিছিল সিদিনাৰ গুৱাহাটীৰ তিনি নম্বৰ বিকিউজী কেম্পটোৰ কথা। অনেক সাধুকথাৰে সেই কেম্পৰ প্ৰত্যেক কোঠা সেইকেইদিন মুখৰ হৈ উঠিছিল, অনেক বেদনাৰে সেই কেম্প গধুৰ হৈ উঠিছিল। তাত বহি বহি আমি কামেং সীমান্তৰ হুমুনিয়াহ শুনিবলৈ পাইছিলো, স্বপ্ন দেখিছিলো ড্ৰেগনৰ মৃত্যু হৈছে।……হঠাৎ জীপখন বৈ গৈছিল। মই আগলৈ

চলি পৰিছিলো। জীপত থকা ছোৱালীকেজনীয়ে হাঁহিছিল, খিলখিলকৈ হাঁহিছিল।

ড্ৰাইভাৰে আঙুলিয়াই তললৈ দেখুৱাইছিল, “সোৱা টেঙ্গপভেলী। চীনাহঁতৰ লগত আমাৰ সেনাৰ ইয়াত তয়াময়া যুদ্ধ লাগিছিল।” আধাপোৰা গছবোৰে মৃত মৌন জোৱানসকলৰ হেজাব হুমুনিয়াহ লৈ যেন থিয় দি আছে। শিল এচটাত বহিলোগৈ। ক'ববাৰ পৰা এটাটি বতাহ আহি মোৰ দেহ মন কপাই দিলে। পাহাৰৰ টিঙ টিঙে খেলি খেলি মেঘবোৰে মোৰ গাত অকণি অকণি পানীৰ কণিকা ছটিয়াই থৈ গ'ল। মই আনন্দত আত্মহাৰা হৈ উঠিছিলো। আকাশলৈ চাইছিলো, বৈ বৈ আকাশ কঁপিব ধৰিছে। বনৰীয়া ফুলৰ গোন্ধ পাইছিলো। শাবী শাবী বদেদ্ৰান ফুল বোবলৈ চাই পঠিয়ালো, হেঁপাহেৰে। দুৰলৈ, চকুৰে মণিব পৰালৈ মাত্ৰ বদেদ্ৰান ফুলৰ সমাবোহ।

বঙা।

নহয়, তেজবঙা।

আতঁবত থকা ছোৱালী এজনীয়ে কৈছিল, “ফুল এটা আনি দিয়ানা।”

“নাই, নোৱাৰি। ছুই, পুৰিব।” মই তন্ময় হৈ উত্তৰ দিছিলো।

উঠা হুঠোকৈ গাড়ীত উঠিলো। আকৌ আবস্ত হ’ল একা বঁকা ৰাস্তাৰ সেই সচাই বিস্ময়কৰ যাত্ৰা।

এইখন দিবাং জং। ওচৰতে এইখন চিৰিং নৈ। চিৰিং নৈৰ বুকুত অনেক ইতিহাস লুকাই আছে। চিৰিং সৰলো জানে—বৰবাৰ কথা, বসন্তৰ কথা। আৰু জানে তথাগত বুদ্ধৰ কথা। ছুৰিত চীনাহঁতৰ কথাও চিৰিং জানে। সেয়ে চিৰিং আজি সাৰে আছে।

চিৰিংৰ বুকুত সোখন দলং। চীনাহঁতে সাজি থৈ ৰোৱা। সেইখন দলং চিৰিং উটাই নিনিলে। মৰম কৰিলেনেকি? নহয়, চিৰিং সিহঁতৰ দান্তিকতা চাইছে, আৱশ্যক হলেই চিৰিং ছুৰীৰ হৈ উঠিব।

এইখন চিৰিং নদীয়ে বহুদিনৰ পৰা তাৰ ছুপাৰত থকা সৰল, সহজ মনপাহঁতক ভাল পাই আহিছে। সিহঁতৰ হাঁহি কান্দোন চিৰিং অশ্রুতৰ কৰে। সিহঁতৰ স্নেহ ছুৰীৰ খবৰ চিৰিং ৰাখে। বুদ্ধই সিহঁতক ভাল পায়, চিৰিংও নাপাব কিয়?

চিৰিংৰ পাৰতে এইখন দিবাং জং। সৰু এখন মনপা গাওঁ। সহজ, সৰল মনপাবোৰ, খুব ছুখীয়া; ধনৰ ছুখীয়া—মনৰ নহয়। সিহঁতৰ অন্তৰত প্ৰচুৰ মৰম, মিঠা মিঠা মৰম।

দিবাং জঙৰ ডেকা গাভৰু হঁতৰ মুখবোৰ তেজে ফুটো ফুটো। বদেস্তান ফুলৰ দৰে কেতিয়াবা সিহঁতৰ মুখবোৰ ৰঙা হৈ উঠে, সিহঁতৰ প্ৰত্যেকৰ গালত যেন বদেস্তানৰ তেজ টুকি খোৱা আছে।

চিৰিং পাৰৰ ডেকা গাভৰুহঁতে উৎসৱ পাতে। ‘লোচাৰ’ হয়। নাচে। হাঁহে। ভাগবি নপৰে। কাঠৰ কিটং গিলাচত আৰা খায়। গাহৰি খায়। আকৌ নাচে। হাঁহে! মাখোন হাঁহি, মাখোন

মৰম। তাৰ পৰাই কামেং সাৰে থকাৰ উমান পোৱা যায়।

চিৰিং এইবোৰ দেখে। সেয়েহে চিৰিংৰ ককালত চেও লাগে, দেওধনি নৃত্য দিয়ে।

দিবাং জঙৰ গাওঁবুঢ়াৰ তালৈ মাজে সময়ে পলিটিকেল অফিচাৰ আহে, গাড়ী লৈ। ল’ৰা ছোৱালীবোৰ ভয়ত পলায়। ছুৰীৰ পৰা সিহঁতে অৰাক বিস্ময়ত গাড়ীলৈ চাই থাকে। গাড়ীত উঠাই গাওঁবুঢ়াক ব’নডিলালৈ লৈ যায়। গাওঁবুঢ়া হেনো তেজপুৰলৈও গৈছিল। তাৰ পৰা আহি জং ঘৰৰ চোতালত নগৰৰ আচৰিত আচৰিত কথাবোৰ গাওঁবুঢ়াই কৈছিলহি। বিস্মিত ডেকা-গাভৰু, বুঢ়া-বুঢ়ীহঁতে ৰ’ লাগি শুনিছিল। হেঁপাহ কৰিছিল, নগৰলৈ যাব পাৰিলে।

আজি কিন্তু দিবাং জঙত স্কুল হ’ল। ডাক্তৰ আহিছে। গাড়ী গ’লে সিহঁত এতিয়া ভয়ত নপলায়, বেচি লৈ লক্ষ্য কৰে গাড়ীৰ কাণ্ড কাৰখানা। ছুই চায়, হাৰে। শিহৰণ জাগে।

ইহঁতক আমি হেনো পোহৰলৈ নিবলৈ আহিছো। হাঁহি উঠে। সিহঁতৰ জানো ক’ট নাই? সিহঁত জানো শিল্পী নহয়? যুয়াং গাৰত দেখা সিহঁতৰ লোচাৰ নৃত্য জানো আমাৰ বিছ নাচৰ দৰে আধুনিক ক’চি সম্মত নহয়? সোটা জংঘৰ। কেবা শ বছৰ পুৰণি। এয়া সিহঁতৰ শিল্পৰ সাক্ষী। চিৰিং পাৰত এয়া জংঘৰ মনপাহঁতৰ শিল্প নৈপুণ্যৰ চূড়ান্ত নিদৰ্শন। হেজাৰ হেজাৰ মনপা ডেকা গাভৰুৰ চেনেহৰ পৰশ জংঘৰৰ প্ৰত্যেক চপৰা শিলত লাগি আছে। সেয়ে জংঘৰো সাৰে আছে।

এতিয়া লোচাৰ হৈ আছে। জংঘৰৰ দুৱাৰ মুখৰ চোতালত মনপাহঁতে ঘিলা খেলিছে। কিটঙে কিটঙে আৰা খাই সিহঁতে হাঁহিছে, খেলিছে। সেই হাঁহিৰ যেন শেষ নাই। সিহঁতৰ হাঁহি জংঘৰৰ দেৱালত ঠেকা খাই চিৰিংৰ বুকুত কল্লোল তুলিছে।

মই খেল চাই আছিলো। দিনটো আছিল সেমেকা। চেচা বতাহ এজাক বলিছিল। বাৰে বাৰে মই কঁপি উঠিছিলো। বগা কুইলীৰ সেই ধূসৰ সন্ধিয়া মই পাৰোমানে উপভোগ কৰিছিলো। আৰু সেই ধূসৰ সন্ধ্যাক খেলিমেলি কৰি আউল বাউল চুলি আৰু মলিয়ন সাজ পোচাকেৰে যোৰ ওচৰত থিয় দিছিলহি সময়ে বুঢ়া কবিৰ নোৱাৰা দাংচাং। বুঢ়াই মোক নমস্কাৰ কৰিলে। মই প্ৰতি নমস্কাৰ কৰিলো। চকুৰে কোনোদিন নেদেখিলেও বুঢ়াই বোধহয় মোক এনেয়ে চিনি পাইছিল। তাত চিনাকি অচিনাকি সকলোৱে নমস্কাৰ কৰে, হাহেঁ, চায়—বহুতদিন নেদেখা যেন এজন পুৰণি বন্ধু।

“তই ঘিলা খেলা নাই?” মই অন্যান্যনস্ক ভাবেই সোধিলো।

“খেলিম।” ঢেক ঢেকটেক হাঁহি বং লগোৱা দাত কেইটা উলিয়াই সি কলে, “এই বাবু, তই খেলিবি?”

উত্তৰ দিবলৈ আৰু পালো ক’ত? মোক সি সাবট মাৰি ধৰি টানি আনিলে। তাৰ মুখৰ পৰা আবাৰ গোন্ধ ওলাইছিল। দাংচাঙে এইবোৰ একো ভবা নাছিল। মই খুব অসুবিধা পাইছিলো যদিও পৰিবেশৰ লগত নিজকে মিলাই দিবলৈ মই ঘিলা খেলিবলৈ মাটিত বহি গৈছিলো। অভ্যাস নাছিল, মই ভালকৈ ঘিলা নাৰিব পৰা নাছিলো। সিহঁতে হাঁহিছিল। খুব হাঁহিছিল। হাঁহি হাঁহি বাগৰি পৰিছিল। ইমান হাঁহিব পাৰে ইহঁতে। মই হাঁহিছিলো, মোক যেন সিহঁতে কেনেকৈ হাঁহিব লাগে শিকাইছিল।

খেলা শেষ হোৱাৰ পিচতো দাংচাঙে মোৰ লগ নেবিলে। “এই বাবু তই আমাৰ ঘৰত যাব লাগিব।” মোক সি এক প্ৰকাৰ টানিয়েই নিছিল। মই আপত্তি কৰা নাছিলো, জানিছিলো আপত্তি কৰি লাভ নাই। মই সঙ্কোচ কৰিছিলো। ভয় হলে কৰা নাছিলো।

পাহাৰী মৰমৰ লগত আগতে পৰিচয় হোৱা নাই, সেয়ে সঙ্কোচ।

শিলেৰে বেৰ দিয়া সৰু ঘৰটো। চোতালখন অপৰিস্কাৰ। ঘৰটোৰ একেবাৰে গাতে সেইটো গাহৰি ঘৰ। তাৰ সিকালে পথাৰ আছে। ছুৱাৰ মুখতে ক’লা নোনাল কুকুৰ এটা শুই আছিল। ঘৰটোৰ ভিতৰত জুই জলিছিল। জুইৰ ওপৰত কিছুমান কেচা মাংস ওলোমাই থৈছে। তাৰ কাষতে আছিল কেইডাল মান তেলী খৰি। দাংচাঙে জুইৰ কাষতে এখন দলিচা পাৰি মোক বহিবলৈ দিলে। জুইৰ কাষতে বুঢ়ী এজনীয়ে স্নাত কাটি আছিল। মই বহাত ভিতৰলৈ উঠি গ’ল।

বন্ধ ঘৰটোত বহি মই ঘামিছিলো। আন্ধাৰত একো দেখা নাছিলো। দাংচাঙক ক’লো ঘৰৰ খিৰিকিখন খুলি দিবলৈ। সি ক’লে সেইখন খিৰিকি হেনো কোনোদিনেই খোলা হোৱা নাই। সেয়ে ইতস্ততঃ কৰিলে। তথাপি যোৰ অবস্থাটো অনুমান কৰি সি খিৰিকিখন খুলি দিলে। এচাটি বতাহে আহি ঘৰটো শীতলতাবে ভৰাই দিলে।

হাতত তেলি খৰিৰ জোৰ এদাল লৈ বুঢ়া দাংচাঙে হাঁহি ক’লে, “বাবু, তই কি ভাবিছ?” বুঢ়া মোৰ গাতে গা লগাই বহিল।

“নাই, একো ভবা নাই অ’।”

বুঢ়াই অলপ কিবা ভাবি ভিতৰলৈ চাই চিঞৰি ক’লে, “এই চাংচু, এইফালে আহচোন। চাহিচোন, ভৈয়ামৰ বাবু আহিছে নহয়!”

“গৈছো ব’বি।”

এটা টিনৰ চচপেনত এক চচপেন বানচাং আৰু এবোটল আৰা, লগতে ছুটা কিটং গিলাচ লৈ চাংচু সোমাই আহিল। আহি নিসঙ্কোচে তাই মোৰ ওচৰত বহিলহি। জুইৰ পোহৰে তাইৰ গাল দুখনৰ বদেজান কুলৰ পাহিবোৰ মেলি দিলে। হাতৰ শামুকৰ খাৰু

হুঁপাত ওপৰলৈ তেঁলি তাই গিলাচ ছুটা আনিলে; আৰা ভৰালে কানলৈকে। এগিলাচ মোলৈ আঙুৱাই দি মোৰ মুখলৈ চাই লাজ লাজকৈ তাই ক'লে, “এই বাবু, খা।”

মই তাইৰ মুখলৈ চাই আছিলো। অৰাক বিস্ময়ে মোক অভিভূত কৰি ৰাখিছিল। এইজনী চাংচু। ফুলৰ দ'বে এখন মুখ। জামু ৰঙৰ একোচা চুলি। হাতত শামুকৰ খাৰু, ডিঙিত কেইটামান বনৰীয়া জন্তুৰ দাঁত, আৰু দেহৰ ছন্দে ছন্দে পাহাৰী মুৰ্চনা। এইজনী চাংচু। পাহাৰী ছোৱালী। মনপা গাভৰু, চিৰিং পৰীয়া মনপা গাভৰু।

তাই হাঁহিছিল। হাঁহি হাঁহি মোৰ মুখলৈ চাই কৈছিল, “ভয় নকৰিবি, খা।” মই ভাবিছিলো,— ভয়? ওঁ, ভয় কৰিছিলো, আগতেই, এতিয়া নহয়। এতিয়া মই চিনি পালো, কামেঙৰ আত্মাৰ স'তে চিনাকি হৈ গ'ল মোৰ। এতিয়া মই কিয় ভয় কৰিম।

দাংচাঙৰ হাঁহিত মোৰ চমক ভাগিল। সি গোটেই গিলাচ আৰা পি চাংচুলৈ গিলাচটো আগবঢ়াই দিলে। সোহাঁতৰ বাহুটোবে ওঠ ছুটা মুচি লৈ উপৰ এটা ঠাৰি বুচাই ক'লে, “এই চাংচু, তই এই বাবুক চিনি পাইছনে?”

“হে বুদ্ধ। কিয় নাপান। এই বাবুহঁতে আনাক খাবলৈ দিছিল, নহয়?”

“অ' তোৰ মনত আছে দেখোন।” বুচাই তেতিয়ালৈ আৰু এগিলাচ আৰা শেষ কৰিছে।

মই চাংচুৱে হাতত গুজি দিয়া আৰাৰ গিলাচটো মুখলৈ নিছিলো। তাৰ এচোক খাই মই স্মিলিলো, “অ' তহঁত ভেনে গুৱাহাটীলৈ গৈছিলি?”

“অঁ তো।” চাংচুৱে গৰ্বেৰে উত্তৰ দিছিল।

“তিনি নম্বৰ কেম্পত আছিলি নেকি বাবু?”

“জানো পাই। সেই যে ডাঙৰ ঘৰটো অ'।

কামতে যে চিৰিং নদীতকৈ বহুত ডাঙৰ এখন নৈও আছে। নদীৰ মাজত এটা গম্পাও আছে, নুহয়।” একে উশাহে চাংচুৱে কথাখিনি কৈ গৈছিল।

“অ', তিনি নম্বৰ কেম্পত।” এক প্ৰকাৰ জোৰকৈয়ে মই আৰাখিনি শেষ কৰিছিলো।

“বাবু, তই আৰু খাব লাগিব হলে।” চাংচুৱে মোৰ মুখলৈ চাই কৈছিল, “ভৈয়ামত তহঁতে আনাক ইমান মৰম কৰি খুৱাইছিলি।”

চাংচুৱে কথাবোৰ ভালকৈ কব পৰা নাছিল। একালে ভাষাৰ বিপদ আনফালে আনন্দৰ আতিশয্যত। মই কিন্তু অহুমান কৰিছিলো চাংচুৱে ভাবিছিল। তাই যেন ভাবিছিল—তোমালোকে আমাক কষ্ট কৰি বন্ধ লৈছিলো, মৰম কৰিছিলো। আমাৰ কষ্ট দেখিব নোৱাৰি তোমালোকৰ প্ৰাণে কান্দিছিল। আমি পলাই গৈছিলো। বৰ্বৰ চীনাহঁতৰ ভয়ত আমি পলাই গৈছিলো। আশ্ৰয় বিচাৰিছিলো, আশ্ৰয় দিলা। খাবলৈ বিচাৰিছিলো, খাবলৈ দিছিলো। মৰম বিচাৰিছিলো, তাকে দিলা। যুদ্ধ শাম কাটিলে। আমি আকৌ ঘূৰি আহিলো। যিমান হেৰুৱাইছিলো তাতকৈ অনেক বেচি লৈ আমি ঘূৰি আহিলো। তোমালোকৰ চকুৰ আঁতৰ হৈ আহিলো, কিন্তু মনৰ আঁতৰ কোনো দিনেই নহলো। আমাক পাহৰি নগলা। আজি আকৌ পাহাৰৰ একা বেকা বাটেদি আমাক বিচাৰি আহিছা, চাবলৈ আহিছা আমি কিদৰে আছো, কিদৰে খাইছো।

চাংচুৰ দৃষ্টি মোৰ মুখমণ্ডলত নিবন্ধ। পাহাৰী মৰমৰ উজান উঠিছিল চাংচুৰ ছুটা কাজলসনা চকুত। দাংচাং ইতিমধ্যে শুই পৰিছে।

“চাংচু, মই যাওঁ।” হাতৰ ঘড়ীটোলৈ চালো, কিমান বাজিছে নাচালো।

“খেৎ বাবু, তই আহিছিলি কিয়?” মোৰ হুই বাহুত ধৰি তাই নিসঙ্কোচে দাবী জনালে, “তই নোৱাৰ যাব। আৰু আৰা খাব লাগিব।”

“আৰু নাখাও দে। দিবাং স্কুলত আজি অলপ পাচতে নাচ হব। তই নাযাৰ?”

“নাই যাব নোৱাৰিম। মোৰ বহুত কাম আছে। তয়ো যাব নোৱাৰ, বহ।”

চাংচুৰ মৰম লগা দাবীক উপেক্ষা কৰিবলৈ মন নগ’ল। মই বহিলো। মোৰ গাত গা লগাই বহিলহি চাংচু। হাতত এগিলাচ আৰা। তাই আৰা খাইছিল আৰু মোক কিবাকিবি স্মৃতিছিল। তাই বাৰু মোলৈ ভয় কৰা নাই কিয়? ভৰ বয়সৰ মনপা গাভৰু তাই, আৰু তাইৰ নিচেই কাষত এক অচিনাকি কেচা বয়সৰ যুৱক মই। আন্ধাৰ আৰু নিৰ্জনতাৰ মাজতো চাংচু নিৰ্ভয় হৈ ব’ল। মই তাইলৈকে চাইছিলো; ইমান সহজ, ইমান সবল এই পাহাৰী মানুহবোৰ। পিচ মুহূৰ্ত্তত ভাবিছিলো, কিয়, কিয় তাই মোক ভয় কৰিব! মই যে তাইৰ ভাই, তাই যে মোৰ ভনী। তাত আৰু ভয় কৰিবলৈ কি আছে?.....আৰা খোৱাৰ মাজতে তাই মাজে মাজে মোলৈ চাইছিল। জুইৰ পোহৰত মাজে মাজে তাইৰ চকু ছুটা জিকমিকাই উঠিছিল। চাংচুৱে মোক মৰম কৰিছিল, বহুদিনৰ পিচত লগ পোৱা তাইৰ চেনেহৰ ককায়েক জনৰ দৰে।

তাইৰ বাহু ছুটাত ধৰি মই ক’লো, “এই চাংচু, মই যাওঁ।”

চাংচুৰ খং উঠিল, “তোৰ আৰু অইন কথা নাই নেকি অ’? এতিয়াইনো ক’ত মৰিবলৈ যাবি?” তাৰ পিচত অলপ কিবা ভাবি তেলী খৰি এডালত জুই লগাই তাই ওপৰলৈ উঠি গ’ল। চাংচুৰ ধমক শুনি মই চুপ হৈ গ’লো, মাতিবলৈ সাহেই ন’হল। চাংচু নামি আহিল, হাতত কেইটামান মটেক। মটেক খাই খুব আৰাম লাগিছিল।

এনেতে “চাংচু, চাংচু” কৈ মাতি এজন ডেকা ভিতৰলৈ সোমাই আহিল। আহি মোক দেখি সি

উচপ খাই বৈ গ’ল। মই অসুস্থমান কৰিছিলো সেইজন চাংচুৰ অস্তৰৰ অতিথি। তাৰ প্ৰিয়তমাৰ কাষত ভৈয়ামৰ ডেকা দেখি সি বোধহয় চক খাই উঠিছিল। সি মোৰ মুখলৈ চালে, চাংচুলৈও। তাৰ পিচত চাংচুৱে চিনাকি কৰি দিলে। ডেকাই মোক হাঁহি হাঁহি নমকাৰ জনালে। জেপৰ চিগাৰেট এটা উলিয়াই তাক দিলো। সি হাঁহিলে।

মই থিয় হ’লো, “চাংচু, মই যাওঁ। তহঁত দুয়োটা নাচ গান চাবলৈ যাবি আকৌ।”

চাংচুৱে ডেকাটোলৈ চালে। সি বহুত তৃপ্তিৰে চিগাৰেটত হোপা এটা মাৰি ক’লে, “বাবু, আমি যাম যা।”

তেলী খৰি এদালেৰে চাংচুৱে মোক আগবঢ়াই থৈ গ’লহি। গম্পাটোৰ ওচৰৰ পৰা তাই ঘূৰি গ’ল। মই ঘূৰি চালো; এবাৰ, দুবাৰ। চাংচু নেদেখা হৈ গ’ল।

ডিবাং গাওঁৰ স্কুলৰ মুকলি পথাৰ। মাজতে একুৰা জুই। তাৰ চাবিকাষে আমি, মনপা বিলাক, তাৰ সিকালে পাহাৰ। ওপৰত খোলা আকাশ। এখন নীলা চন্দ্ৰতাপৰ দৰে আকাশখন। তাৰে তলত আমি নাচিছো, গাইছো, হাঁহিছো। মনপাবোৰেও নাচিছে, গাইছে, হাঁহিছে। চাংচুও আহিছিল। আমাৰ এই মিলনোৎসব দেখি আকাশখন কপিছিল অভিভূত হৈ, পৰ্ব্বতবোৰত নিঃশব্দ ঐক্যতান।

সাংস্কৃতিক অসুস্থতাৰ শেষ কৰি জংঘৰত আমি শোবলৈ আহিলো। নিদ্ৰাবিহীন এটা নিশা পাব কৰিবলৈ আমি লাগে, সেই দিনা নালাগিল। আন্ধাৰত জংঘৰৰ চুপি চুপি কোৱা সাধুবোৰ সেই দিনা মই শুনিছিলো। জংঘৰৰ নীৰবতাই মোৰ লগত কথা পাতিছিল। মই খুব ভাবিছিলো, বহুত কিবা কিবি ভাবিছিলো। চাংচু জনীৰ কথা নভবা-কৈয়ে মনত পৰিছিল। মনটো হঠাৎ খেলি মেলি

লাগি গ'ল। এতিয়া বাক চাংচু সাৰে আছেন? তাই কি ভাবিছে বাক? তাই যে মোৰ মৰমৰ, তাই যে মোৰ চেনেহৰ এজনী ভনী।

ৰাতিপুৱা চাহ খাই ওলাই গৈছিলো। লগত ছুজন বন্ধু। এনেয়ে নতুন ঠাই চোৱাৰ হেঁপাহৰ বাহিৰে অলপ একো ইচ্ছা নাছিল। চিৰিং নৈৰ পাৰে পাৰে আমি আগ বাঢ়িছিলো। বদেজান কুলৰ শাৰী আৰু নীলা নীলা পাহাৰ। খুব ভাল লাগিছিল। চিৰিংনদী উৎফুল্ল হৈ উঠিছিল। শিলবোৰ পাৰ হৈ হৈ চিৰিঙৰ নীলা পানীবোৰ আনন্দক্লান্ত হৈ পৰা যেন লাগিছিল। চিৰিঙৰ বুকুত জুই জ্বলিছিল, বদেজান কুলৰ জুই। আমি গৈয়ে আছিলো। গৈ গৈ আকৌ এখন গাওঁত সোমাই পৰিছিলো। বাটে পথে অনেক অচিনাকি হাঁহি আৰু চিনাকি চিনাকি লগা অচিনাকি নমস্কাৰ। কিন্তু সেই অচিনাকি হাঁহি আৰু নমস্কাৰৰ মাজত ইমান চিনাকি এটা হাঁহি আৰু ইমান চিনাকি এটা নমস্কাৰ আমি আশা কৰা নাছিলো। নমস্কাৰ কৰিছিল যুবক জনে, কালি চাংচুহঁতৰ ষৰত লগপোৱা ৰবাব টেঙাৰ দ'ৰে ঘূৰণীয়া মুখৰ ডেকাজন। আৰু হাঁহিটো, হাঁহিটো কাৰ আছিল?

“চাংচু, তই?”.....অবাক বিস্ময়ত মই স্তম্ভিছিলো। গাঁৱৰ পৰা ইমান দূৰত চাংচুক ইমান পুৱাই দেখি মই অলপ আচৰিত হৈছিলো। নহলোহেতেন, কিন্তু পৰিবেশটো অলপ অভাবনীয় যেন লাগিছিল।

চাংচুৱে একো নকলে। ডেকাজনে আৰম্ভ কৰিলে, “বাবু, কালি চাংচুক মই লৈ আহিলো। একেবাৰে।” খুউব গৌৰবেৰে সি কথাখিনি ক'লে, যেন জীৱনৰ আটাইতকৈ মহৎ কামটো তাৰ সমাধা হৈ গ'ল। মাজতে চাংচুলৈ চাই সি এটা হাঁহি মাৰিলে।

“কিন্তু দাংচাঙে জানো আপত্তি নকৰিব?”

“কৰিলে কি হব? মইহে চাংচুক আনিছো।

ভাল লাগিছে, আনিছো। আৰু কি হাই লাগিব? গাহৰিৰে ভোজ দিম, চৰ ঠিক হৈ যাব।” কথাটো সি ইমান সহজ ভাবে লৈছিল।

“খুব ভাল হৈছে, তইতৰ সুখ হওক, চাংচু।” ইয়াৰ বাহিৰে মই সিহঁতক একো কবলৈ বিচাৰি পোৱা নাছিলো। সিহঁত দুয়ো হাঁহিলে, লাজ লাজকৈ হাঁহিলে সিহঁতে। অলপ বৈ মই আকৌ কৈছিলো, “চাংচু, আমি আজি যামগৈ। আকৌ ভৈয়ামলৈ ঘূৰি যামগৈ।”

চাংচুৱে চক খাই উঠি ক'লে, “ওঁহো, আজি যাব নোৱাৰ। আজি কুকুৰা খাব লাগিব।”

“নহয় অ' চাংচু। মই কলেই জানো চৰ থাকিব? আমাক চৰকাৰে পঠিয়াইছে, আজি যাবই লাগিব। এয়া লচোন চাংচু।” চাংচুৰ হাতত দহটা টকা মই গুজি দিছিলো।

“ইমান টকা দিলি বাবু!”

“আৰুনা কি দিলো, চাংচু? আমি আহিছিলো হৃদয় দিবলৈ, হৃদয় নিবলৈ। দিয়া বোধহয় হ'ল, নিয়াতো নহ'ল।” চাংচুৱে একো বুজা নাছিল। তাই মূৰ জোকাৰিছিল, মই জানিছিলো—এনেয়ে।

তাৰ পিচত মই গুজি আহিছিলো। পিচলৈ ঘূৰি ঘূৰি চাইছিলো। চাংচুজনী থিয় হৈ আছিল। মাজতে এবাৰ বৈ মই যোৰ হাতখন জোকাৰি দিছিলো। তাই হাত জোকাৰা নাছিল, “বাবু, আকৌ আহিবি দেই।” পাহাৰৰ বুকুত সেই ধ্বনিৰ প্ৰতিধ্বনি উঠিছিল। মই মনে মনে কৈছিলো—আহিম। মই জানিছিলো যোৰ কথা চাংচুক মই কব নোৱাৰো, কলে চিৰিঙে কব, জংঘৰে কব, কলে ভগবানে কব; মই নহয়।

সেইদিনা আবেলিয়েই ব'মডিলালৈ উভটি আহিছিলো। আহোতে জীপত বহি মই ভাবিছিলো।... চাংচুৱে বাহিৰত চোতালত থিয় হৈ চাই আছিল। মই হাতখন ডাঙি ধৰিছিলো। চাংচুৱে চিঞৰিছিল,

“বাবু, আকৌ আহিবি দেই।” “আহিব, চাংচু।”... হঠাৎ মই চক খাই উঠিছিলো। লগৰ ল’ৰা ছোৱালী-বোৰ বিস্মিত হৈছিল,—চাংচু কোন? চাংচু? এৰা, চাংচু কোন? নাই, তাইৰ কথা মই কিয় ভাবিছো, কিয় ইমান ভাবিছো? চাংচুলৈ বাকু মই মোহ কৰিছিলোনেকি? নাই, নাই হব নোৱাৰে। তেন্তে কালিৰ ঘটনাটো শুনি মোৰ প্ৰাণে কিয় কান্দি উঠিছিল? চাংচুক এৰি আহিবলৈ মোৰ ইমান কষ্ট হৈছিল কিয়? চাংচু, তুমি মোক ক্ষমা কৰা। হে ভগবান, তুমি মোক ক্ষমা কৰা।

সেই জনীয়েই আছিল চাংচু, কব নোৱাৰো— এদিন বোধহয় মই চাংচুলৈ মোহ কৰিছিলো। চাংচুৰ দেহছন্দ, চাংচুৰ খিলখিল হাঁহিৰ শব্দই

মোৰ হৃদয় বোধহয় থকা-সৰকা কৰি দিছিল। চাংচুক মৰম কৰিবলৈ মন গৈছিল। এক প্ৰাকৃতিক পৰিবেশৰ মাজত তাই মোৰ কাষত অপূৰ্ব হৈ উঠিছিল, অসামান্য হৈ উঠিছিল— চাংচুৱে জানো মোক ক্ষমা কৰিব পাৰিছে? তুমি জানো পাৰিছা? হে ভগবান, তুমি মোক ক্ষমা কৰা। মই কি ভাবিছো জানা, মোৰ সন্মুখত এখন সাগৰ আছিল; অকুল, নীলা এখন সাগৰ। তাত হঠাৎ এটা চৌ উঠিল, চৌ—সেয়ে লাহে আঁতৰি গ’ল। চাংচুও এটা চৌ, মোৰ সেই সাগৰখনত অলপ খেলিমেলি লগাব খোজা এটা চৌ। তেন্তে মই? চাংচুৰ স্মৰণ সপোনো মই খেলিমেলি লগাই দিব খুজিছিলো— তেন্তে মই কি? —চাংচুৱে বাকু মোক পাহৰি গ’লনেকি?

এটি চিনাকী : বৰাৰ্ট লি ফ্ৰষ্ট

“Who cares what they say
It's a nice way to live ?
Just taking what nature is
Willing to give,
Not to sink under being man and wife,
And get some colour and music
Out of life.”

ফ্ৰষ্টৰ কথা এইয়া।

অন্তৰ মতামতলৈ ত্ৰক্ষেপ নকৰা, কাৰো সমালোচনালৈ ভয় নকৰা, অশ্ৰব্যাঞ্জিত আৰু লিখনিৰ প্ৰতি নিৰ্বিকাৰ মহান আমেৰিকান কবি বৰাৰ্ট লি ফ্ৰষ্টৰ যোৱা ২৯ জানুৱাৰী ১৯৬৩ চনৰ মঙ্গলবাৰে আমেৰিকাৰ বোস্টন চহৰত মৃত্যু হয়। প্ৰভাতৰ আলো উদয়ৰ লগে লগেই ফ্ৰষ্টৰ শেষ নিশ্বাস নিপতিত হয়। আমেৰিকান কাব্য-সাহিত্যৰ এটা উজ্জল দিশ বন্ধ হৈ পৰিল। ফ্ৰষ্টৰ সাহিত্যানুৰাগী বন্ধুসকলে বেদনাৰ নীৰব সমুদ্ৰত বুৰ গ'ল। মূহ্যমান তেওঁলোকৰ অন্তৰ। চাৰিবাৰ পুলিৎজৰ পুৰস্কাৰ বিজয়ী সদা প্ৰফুল্লিত ফ্ৰষ্টৰ মৃত্যুৱে বোস্টন তথা সমগ্ৰ আমেৰিকাৰ

বহু নব-নাৰীৰ আবেগ উদ্বেলিত কৰি তুলিলে। মৃত্যু শয্যাৰ কাষত ভৰি পৰিল সাহিত্যানুৰাগী বন্ধু সকল, সাংবাদিক সকল, বিপোৰ্টাৰ, কেমেৰা মেন আৰু বহু গণ্য-মান্য ভদ্ৰলোক ত্ৰক্ষসজল শ্ৰদ্ধাঞ্জলী লৈ। এই আমেৰিকান কবিৰ মৃত্যুত প্ৰেচিডেণ্ট কেনেডীয়ে ক'লে .....leaves a vacancy in the American Spirit.....he had promises to keep, and miles to go and he sleeps.”

ফ্ৰষ্ট আছিল সম্পাদকৰ পুত্ৰ। দেউতাক উইলিয়াম The Bulletin নামে আলোচনী এখনৰ সম্পাদনা কৰিছিল। সুখে-দুখে ভবা হাঁহি অশ্ৰু মিশ্ৰিত সাধাৰণ মানুহৰ জীৱন ৰূপি, দৰ্শসাধাৰণৰ জীৱন-দৰ্শন সকলৰে পৰা বৰাৰ্টৰ কবিতাত প্ৰকাশ পাইছিল। ডেমোকেট দেউতাকে বৰাৰ্টক এইক্ষেত্ৰত যথেষ্ট অনু-প্ৰাণিত কৰিছিল। বৰাৰ্টৰ মাক ইছাবেলও এগৰাকী সৰু-সুৰা সাহিত্যিক আছিল। উইলিয়াম সম্পাদিত আলোচনীত ইছাবেলৰ কবিতা, সমালোচনা আদি প্ৰকাশ পাইছিল।

যৌবনত ভৰি নোদিওতেই বৰাৰ্টৰ পিতৃ বিয়োগ

হয়। উইলিয়ামে ক্ষয় বোগত ভোগিছিল। সেই ক্ষয় বোগেই তেওঁৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হল। পিতৃহাৰা ববাৰ্ট একপ্ৰকাৰ নিষ্ঠুৰ হৈ পৰিল। মাক ইছাবেল নিকপায় হৈ সানজুয়ানসকো চহৰ এৰি শহৰেকৰ ওচৰত আশ্ৰয় ললে। লৰেন্স চহৰৰ কোনো এক স্কুলত ববাৰ্ট ভৰ্ত্তি হয়। একমাত্ৰ লৰা ছোৱালীহালৰ বাবে ইছাবেলৰ জীৱন সংগ্ৰাম আৰম্ভ হল। উপায়হীন হৈ ইছাবেলে এখন স্কুল চলাবলৈ ধৰিলে।

১৮৯২ চনত ববাৰ্টৰ কলেজীয়া জীৱন আৰম্ভ হয়। ডাৰ্টমাউথ কলেজত ববাৰ্ট ভৰ্ত্তি হ'ল। কিন্তু কলেজে ববাৰ্টক মুগ্ধজিলে। অচিবেই কলেজ এৰি ববাৰ্টে অন্য পথ গ্ৰহণ কৰিলে। একমাত্ৰ কবিতা লিখাৰ বাদে অন্য ব্যৱসায়ত ববাৰ্টৰ আগ্ৰহ নিতান্ত অভাৱ আছিল।

ববাৰ্টৰ কবি প্ৰতিভা জন্মগত আছিল। এই বহু-মুখী প্ৰতিভা ববাৰ্টৰ শিশু কালৰে পৰা প্ৰকাশ পাইছিল। কবিতা সৃষ্টিৰ লগে লগেই ববাৰ্টে পাঠক সমাজৰ লগত নিজৰ এটা দৃঢ় সম্পৰ্ক গঢ়ি তুলিবলৈ যত্ন কৰিলে। ক্ৰিবেলাৰ হাবপাৰ্স, আটলাণ্টিক মাছলী আৰু সেকুৱীলৈ ববাৰ্টে কবিতা পঠাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু ববাৰ্টৰ চেষ্টা ফলপ্ৰসূ নহল। অচিন ববাৰ্টৰ কবিতা কোনে চপায়? ববাৰ্ট নিৰাশ নহল। সংগ্ৰাম চলাই দিলে। অৱশেষত ববাৰ্টৰে জয় হল। ১৮৯৪ চনত Independent নামে আলোচনী এখনত ববাৰ্ট ক্ৰষ্টৰ 'Butterfly An Elegy' নামে কবিতা এটা প্ৰথম প্ৰকাশ পায়। অলেখ চেষ্টাৰ অন্তত ববাৰ্টে কবি ৰূপে স্বীকৃতি পালে।

২১ বছৰ বয়সত ববাৰ্টক্ৰষ্টে এলিনৰ হোৱাইটক বিয়া কৰায়। এবছৰৰ পিছতে ববাৰ্ট এটা সন্তানৰো পিতৃ হয়। এলিনৰ আছিল ক্ৰষ্টৰ সাহিত্য ক্ষেত্ৰত দক্ষিণহস্ত স্বৰূপ। এলিনৰ অল্পপ্ৰেৰণাতেই ১৮৯৭ চনত ববাৰ্টে শিক্ষা লাভৰ উদ্দেশ্যে কেম্ব্ৰিজলৈ আহে।

হাৰ্চাডত তেওঁ ক্লাসিক পঢ়িবলৈ লয়। স্থায়িত্ব নোহোৱা ববাৰ্ট ইয়াতো অধিক দিন তিষ্ঠিব নোৱাৰিলে। সহপাঠীবোৰৰ লগত তেওঁ সহপাঠীৰ মনোভাৱ গঢ়ি তুলিব নোৱাৰিলে-- অলপ যেন সঙ্কোচিত হল। বিবাহিত ববাৰ্টৰ নিজকে সহপাঠী বন্ধুবোৰৰ তুলনাত অলপ বেলেগ যেন লাগিল। পঢ়া-শুনা এৰি ববাৰ্টে নিউহেম্পচায়াৰৰ ভেৰীঅফুলত ফাৰ্ম চলাবলৈ লাগিল।

এইবাৰ ববাৰ্টৰ প্ৰকৃত জীৱন সংগ্ৰাম আৰম্ভ হল। পুত্ৰ, পত্নী ছুটি প্ৰাণীৰ ভৱিষ্ণুত ববাৰ্টৰ লগত জ্বিত। একালে জীৱিকাৰ সমস্যা, অল্প হাতে সাহিত্য চৰ্চ্চাৰ চিন্তা। ববাৰ্টৰ সমুখত সমস্যাৰ ওপৰত সমস্যাৰ সৃষ্টি হল। তথাপিও জীয়াই থাকিব লাগিব। পৰাজয় স্বীকাৰ কৰা মানুহৰ ধৰ্ম নহয়। ববাৰ্টও নিৰাশ নহল। দীৰ্ঘকাল সাহিত্য চৰ্চ্চাত মনপুতি লাগি ব'ল। ববাৰ্টৰ লেখনীয়ে তেতিয়াও পাঠক সমাজৰ পৰা মৰ্যাদা লাভ কৰা নাছিল। আমেৰিকাত ববাৰ্টৰ কবি প্ৰতিভাই স্বীকৃতি নোপোৱাত ববাৰ্টে ইংলণ্ডত তেওঁৰ প্ৰথম পুথিখন চপাবলৈ মনস্থ কৰে। ১৯১৩ চনত ক্ৰষ্টৰ প্ৰথম কাব্যগ্ৰন্থ 'A Boys will' লণ্ডনৰ পৰা প্ৰকাশিত হয়। তাৰ পিছৰছবতে ১৯১৪ চনত ক্ৰষ্টৰ দ্বিতীয় গ্ৰন্থ 'North of Boston' প্ৰকাশ পায়। ক্ৰষ্টৰ লিখনিয়ে ইংলণ্ডত আৰু আমেৰিকাত আলো-ডনৰ সৃষ্টি কৰিলে। তেওঁৰ সৃষ্টিৰ বিৰাট সম্ভাৱনাক পাঠক সমাজে স্বীকৃতি দিলে। কাব্যজগতত ক্ৰষ্টৰ সৃষ্টিয়ে নতুন স্বাক্ষৰ বহন কৰিলে। অবহেলিত ববাৰ্টক আমেৰিকাই এই প্ৰাণভৰা অভিনন্দন জনালে। মাকিন কাব্য-জগতত ক্ৰষ্টৰ নতুন জন্ম হয়।

ক্ৰষ্টৰ কবিতাত নিউইংলণ্ডৰ বুকুৰ বেদনা শুনা যায়। আমেৰিকান কবিয়ে নিউইংলণ্ডৰ কাঠনি কাঠনিয়ে ঘূৰি ফুৰি ইংলণ্ডৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰেমত পৰিছিল। ইংলণ্ডৰ ভূমিৰ ওপৰত ঠিয় হৈ ক্ৰষ্টে লিখিছে—

The land was ours' before we
Were the lands'
She was our lands more than a
Hundred years."

নিউইংলণ্ডৰ জীৱনত এটা গতি আছে। নিউ-ইংলণ্ডৰ জীৱনত বৰৰ অবকাশ নাই। এই জীৱন যাত্ৰাৰ অবিৰাম গতিৰে ক্ৰষ্টৰ কবিতাত দাৰ্শনিকতাৰ সৃষ্টি কৰিছে। এজন বঙালী লিখকে লিখা ক্ৰষ্টৰ বিষয়ে এযাব কথা পঢ়িছিলো— ববীন্দ্ৰনাথৰ “ওবে বিহঙ্গ, ওবে বিহঙ্গ মোৰ এখনি অন্ধ, বন্ধ কবণা পাখা”ৰ দৰে ক্ৰষ্টে মানুহৰ প্ৰাণ প্ৰৱাহক জীৱন আৰু মৃত্যু আৰু জীৱনৰ মাজত বাৰে বাৰে প্ৰতিফলিত কৰিছে।

ক্ৰষ্টৰ কবিতাত নিউইংলণ্ডৰ প্ৰকৃতিক পোৱা যায়। নিউইংলণ্ডৰ অমান সৌন্দৰ্যই ধৰা দিছে বৰাৰ্টৰ কবিতাত। নিউইংলণ্ডৰ উন্মুক্ত প্ৰকৃতিৰ অবাৰিত শোভাই ক্ৰষ্টক অভিভূত কৰিলে। প্ৰকৃতিৰ ভূবন ভুলোৱা সৌন্দৰ্য্যৰ লগত কবি প্ৰাণ একাত্ম হল। প্ৰান্তৰে, প্ৰান্তৰে কিহৰ যেন আকৰ্ষণ। সেই সৌন্দৰ্য্যৰ অসীমতাৰ মাজত কি যে গভীৰ নিবিড়তা, কি যেন গভীৰ আত্মান, বৰাৰ্টে দেখিলে—অবশ্যৰ প্ৰান্তৰে, প্ৰান্তৰে কবিতাৰ ছন্দ, লানি লানি সেউজীয়া গছৰ শাৰি—নিবিড় নীৰবতা, সৰি পৰা এপোল ফুলৰ শুভ্ৰ পাপৰি বোৰ কোমল স্নিগ্ধ।—বিভিন্ন গছৰ ভিন,ভিন বঙী ফুল; কোমল, কোমল পাত, বিভিন্ন বৰ্ণালীৰ অপূৰ্ব সমাবোহ। প্ৰকৃতিৰ কি বৈচিত্ৰ, কি সমাবোহ। এই উদাত্ত যৌবনা প্ৰকৃতি-কুঞ্জৰ মাজত ক্ৰষ্টে বহুত নেদেখা বহুস্বৰ সমাধান পালে। অভিভূত ক্ৰষ্টে কৈ উঠিল “The woods are lovely dark and deep, ...”

নিউইংলণ্ডৰ ব্যস্ত মানব জীৱন। বৰৰ যেন অকনো অবকাশ নাই।

“Grow more corn
To feed the cow

To make them fat
To get more meat
To sell in the market
To get more money
To buy more land.”

এই ব্যস্ত কৃষক জীৱনৰ মাজত ক্ৰষ্টে কিবা আত্মীয়তাৰ স্মৃতি বিচাৰি পাইছিল।

ব্যক্তিগত জীৱনত ক্ৰষ্ট যথেষ্ট ভুক্তভোগী আছিল। সংসাৰৰ সমস্যা আৰু জ্বালা যন্ত্ৰণাই কবিক জুকি, জুকি ভোগাইছিল। কিন্তু বৰাৰ্টৰ সংসাৰৰ প্ৰতি তিক্ততা প্ৰকাশ পোৱা নাছিল। বৈচিত্ৰ ভবা জীৱনলৈ তেওঁৰ যথেষ্ট মোহ আছিল। “বাৰ্চেস” নামে কবিতাত ক্ৰষ্টে কৈছে—

“I should like to get away from
the earth awhile
And then comeback to and begin
over
May no fate wilfully mis-under
stand me
And half grant what I wish and
snatch me away
Not to return. Earth is the right
place for love;
I donot know where it is likely
to go better.”

সৰ্বসাধাৰণৰ জীৱন, সেই সাধাৰণশ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধি বাৰ জীৱনৰ লগত আমাৰ চিনাকী বহুগুণ, সঘন অতি ঘনিষ্ঠ, তেওঁলোকৰ মাজতেই কবি ক্ৰষ্ট জীয়াই আছিল। এই শ্ৰেণীৰ জীৱন গাথাৰেই ক্ৰষ্টৰ বহু সংখ্যক কবিতা বচিত হৈছিল। সাধাৰণ মানুহৰ জীৱনৰ মাজত মৰমৰ মাজত কবিয়ে কিবা এক নোপোৱা বহুস্বৰ ভেদ কৰিলে। তেওঁ জীয়াই আছিল

কৃষকৰ মৰমৰ মাজত; বুকুৰ উমদি মাটিক ভাল পাইছিল। গণতন্ত্ৰৰ এই আমেৰিকান পুৰোহিত জনে তেওঁৰ “টু ট্ৰাম্ প্ৰ ইন মাড টাইম” নামে কবিতাত সেয়ে কৈছে—

As that I had no right to play
With what was another man's
work for gain

My right might be love but theirs
was need.

And where the two exist in twain
Theirs was the better right agreed.”

ববাৰ্ট ক্ৰষ্ট আছিল অতি সবল, সজীৱ আৰু বসিক মনৰ। তেওঁৰ বসিক মনৰ সবল কবিতাৰ প্ৰাঞ্জল বৰ্ণনাই কেতিয়াবা অতি নাটকীয়তাৰ সীমা চুইছেগৈ। পাচটা সৰু, সৰু দৃশ্যৰ বৰ্ণনাৰে “The Hill wife” ত ক্ৰষ্টৰ নাটকীয় বৰ্ণনাৰ পৰিচয় পোৱা যায়।

“One ought not to have to care
To much as you and I
Care where the birds come round
the hense
To seem to say good bye.....

নিউহেম্পচায়াৰৰ সজীৱতাৰে পূৰ্ণ, চিৰহাস্যময় ববাৰ্টক্ৰষ্ট আমেৰিকান কাব্যজগতৰ সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ কবি প্ৰতিভা। বিশ্ববিদ্যালয় শিক্ষা শেষ নকৰাকৈয়ে তেওঁ দুবাবকৈ ডাৰ্ট মাউথ আৰু হাভাৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা ভক্টবেট উপাধীৰে সন্মানিত হৈছিল। ১৯২৩ চনত ক্ৰষ্টৰ “নিউহেম্পচায়াৰ” প্ৰকাশ পায়।

ইংলণ্ড আৰু আমেৰিকা দুয়োখন দেশতেই এই কাব্যগ্ৰন্থ প্ৰকাশ পাইছিল।” নিউহেম্পচায়াৰে অগণন পাঠকৰ মাজত অদ্ভুত আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিলে। ববাৰ্টৰ সৃষ্টি সাৰ্থক হ’ল। “নিউহেম্পচায়াৰ”ৰ বাবে তেওঁ আমেৰিকাৰ সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ সাহিত্যিক সন্মান পুলিৎজাৰ পুৰস্কাৰ লাভ কৰে। ববাৰ্ট জনপ্ৰিয়তাৰ উচ্চ শিখৰত আবোহন কৰি বহিল। কবিৰ কাপ অৰাবিত গতিত চলি গ’ল। ইয়াৰ পিছত প্ৰকাশিত ক্ৰষ্টৰ কবিতা সংগ্ৰহ পুথি কালেকটেড পয়েমচ (১৯৩১), এফাৰচোৰ বেইণ্ড (১৯৩৭) আৰু উইটনেচ ট্ৰি (১৯৪৩), নামৰ কাব্য গ্ৰন্থই একেলেখাবিয়ে তিনিবাৰ পুলিৎজাৰ পুৰস্কাৰ লাভ কৰায়। এই মহান সন্মানৰ অধিকাৰী হোৱা একমাত্ৰ সৌভাগ্য ক্ৰষ্টেহে লাভ কৰিছিল। ববাৰ্টৰ কবিপ্ৰতিভাক যথাযোগ্য সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰি ১৯৫৮ চনত ‘আমেৰিকান পয়েটিক চচাইটিয়ে’ তেওঁক স্বৰ্ণ পদক দান কৰে আৰু ১৯৬২ চনত জানুৱাৰী মাহত ইয়ালি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা বনিদ্ৰাৰ পুৰস্কাৰ লাভ কৰে। সাহিত্যত ৰাস্তবতাৰ বিষয়ে ববাৰ্ট ক্ৰষ্টে এৰাব নিতান্ত উচিত কথা কৈছে—

‘to me the thing that art does for life
is to clean of, to strip it to form-”

৮৮ বছৰ বয়সত ক্ৰষ্টৰ মৃত্যু হয়। মুখত বয়সৰ আচোৰ। সময়ৰ ৰূপালীবেখাই চুই যোৱা খেলি মেলি চুলিৰ লহৰ সদাপ্ৰফুল্লিত ক্ৰষ্টৰ কবিতাত আছিল “ধৰৰ প্ৰতি কাতবতা, প্ৰেমৰ প্ৰতি কাতবতা।”

ক্ৰষ্টৰ মৃত্যু ঘটিছে সঁচা। কিন্তু সাহিত্য জগতত তেওঁ অমৰ হৈ বৰ।

গুৰণি অসমীয়া কাব্য সাহিত্যত শৃঙ্গাৰ বস

শৃঙ্গাৰৰ অৰ্থ হ'ল নব নাবীৰ সাগ্ৰহ সন্মিলন। নব-নাবীৰ উভয়ৰ প্ৰতি যি এক আদিম পাবস্পৰিক অনুৰাগ আছে—সেই অনুৰাগেই এই বসৰ সৃষ্টিৰ আদি কথা। মানব অনুভূতিৰ আদিমতম বস কাৰণে ইয়াক আদিবসো বোলা হয়। মিলন, কামনা, বিবহ বেদনা, প্ৰণয় প্ৰভৃতি পাবস্পৰিক অনুৰাগ বোব ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত। ইয়াৰ স্থায়ী ভাব অনুৰাগ, নব-নাবীৰ পাবস্পৰিক সহজাত অনুৰাগ। বিভিন্ন ধৰণৰ আমোদ-কৰ ক্ৰিয়া, বসন্ত কাল, ফাগুনৰ বতাহ, বৰষাৰ ঝুটি, হেমন্তৰ কুহুঁলী, পুষ্পিত কানন—এইবিলাক উদ্দীপনা বিভাব। লাজ, মান, হৰ্ষ, অভিমান, মিলন, দৰ্শন, শংকা আদি ইয়াৰ সঞ্চাবী ভাব।

পুৰণি ভাৰতীয় কাব্যত এই বসে বেচ প্ৰাধান্য বিস্তাৰ কৰিছিল। সংস্কৃত অলংকাৰিক সকলৰ মতে শৃঙ্গাৰ বস সকলো বসৰে মূল। বাৎসায়ণৰ 'কাম সূত্ৰ'ত এই বসৰ ব্যাখ্যা আছে, তাৰ অনুৰাগ আৰু বিভাববোৰৰ গভীৰ দৰ্শন আছে। সঞ্চাবী ভাব সমূহৰ ভিত্তিত বিভিন্ন ধৰণৰ যৌন জ্ঞান ডাঙি ধৰা হৈছে 'কামসূত্ৰ'ত। ভৰ্তৃহৰিৰ 'শৃঙ্গাৰ শতক', কালিদাসৰ 'শকুন্তলা', 'মেঘদূত' ইত্যাদি সংস্কৃত নাটক

মেলি চালেই প্ৰাচীন ভাৰতীয় কাব্যত শৃঙ্গাৰ বসৰ প্ৰাধান্যৰ উমান পোৱা যাব। প্ৰাচীন সমাজৰ দৃষ্টি-ভঙ্গীত যৌন সম্বোগ লজ্জাৰ বিষয় নাছিল। ই আছিল সকলো অনুভূতিৰ আদিমতম আৰু মহানতম অনুভূতি।

শঙ্কৰদেৱে শৃঙ্গাৰ বসাত্মক ৰচনাৰ ভূমিকাত "শৃঙ্গাৰ বসে যাৰ আছে ৰতি, আৰু শুনি হোক নিৰ্মল মতি" বুলি কৈও শৃঙ্গাৰ বসৰ যি চিত্ৰ ডাঙি ধৰিছে, সেয়া সঁচাই ভগৱত মূখী নে নিতান্তই কামপ্ৰবন-তাত সন্দেহ বৈ যায়। মাধবদেবৰ 'বাধা কৃষ্ণ' প্ৰেমে হয়তো ভক্তিপ্ৰেম আৰু ভগৱত প্ৰেমৰ আভাষ দিয়ে। কিন্তু শঙ্কৰদেবৰ 'বাসুকীজ'ত কেন্দ্ৰস্থ কৃষ্ণৰ চাৰিও কালে চক্ৰাকাৰ গোপিনীৰ উন্মাদনাক ভক্তি উন্মাদনা বুলি ভাবিবলৈ মন নাযায়। 'যাহাৰ স্মৰণে পাতক মোষে। তাক কি কৰিব ইযৰ দোষে।' বুলি কৈ শঙ্কৰদেৱেও এই প্ৰেমক ভগবৎ প্ৰেম নহয় বুলি ভবাই তোলে। তাৰ নায়ক শ্ৰীকৃষ্ণ, সেয়ে ৰক্ষা। 'হবমো-হন'তো সেই একেই চিত্ৰ।

যুগবিশেষত সৃষ্টি হোৱা কাব্যসমূহ আলোচনা কৰি চালে দেখা যাব অসমীয়া কাব্য সাহিত্যত শৃঙ্গাৰ

বসৰ প্ৰাধান্য উল্লেখনীয়। উষা পৰিণয়, যুগাৱতী চৰিত্ৰ, মধুমালতী, মাধব স্মলোচনা—এইবিলাক প্ৰণয় কাব্য—যি কাব্যৰ প্ৰধান বস আদি বস। এই কাব্য সমূহৰ শৃঙ্গাৰ বস বিপ্ৰলম্ব আৰু সম্ভোগ শৃঙ্গাৰ।

‘এ সখি, হামাৰি ছুখেৰ নাহি ওব,

এ ভবা বাদৰ, মাহ ভাদৰ

শূন্য মন্দিৰ মোৰ।’ এয়া বিপ্ৰলম্ব শৃংগাৰ।

নায়ক নায়িকাৰ পৰস্পৰ অনুবাগে অনেক বিপাকত পৰি মিলনৰ মাজেদি পূৰ্ণতা (?) পাব পৰা নাই। আৰু ‘বতন পালঙ্কপৰ বৈঠল ছুঁ জন

ছুঁ মুখ হেৰই আনন্দ।’ এয়া সম্ভোগ শৃংগাৰ। নায়ক নায়িকাৰ পাবস্পৰিক অনুবাগে য’ত স্মৃতি-সন্মিলন ঘটায়।

নাবায়ণদেৱৰ ‘সুকনাম্নি’ (পদ্মাপুৰাণ) পুথিখন অসমীয়া কাব্য সাহিত্যৰ এক নিদৰ্শন। পুথিখনৰ ঠায়ে ঠায়ে প্ৰাধান্য বিস্তাৰ কৰা শৃংগাৰ বসে প্ৰাচীন কাব্য সাহিত্যত শৃংগাৰ বসৰ প্ৰাধান্যৰ উমান দিয়ে। বেউলা-লখিন্দাবৰ প্ৰখ্যাত প্ৰেম গাথাই ইয়াৰ বিষয়। মেঘ ঘৰৰ ভিতৰৰ বিবাহিত জীৱনৰ প্ৰথম সম্ভোগৰ দিনাই ভাগ্যৰ লিখন অনুযায়ী লখিন্দাবক কালি নাগে খুটিলে। এই বেদনাময় পৰিবেশৰ মাজতে শৃংগাৰ বসে কাব্যখন ছানি পেলাইছে। বিষৰ জ্বালাত যুত্যা মুখী লখিন্দাবে খন্তেক আগতে কৰি যোৱা সম্ভোগৰ বৰ্ণনা কৰিছে—

‘তোমাৰ বদন ছাইয়া মদন পীড়িত হৈয়া

মাগিলো আমি স্মৰতি ব্যৱহাৰ।’

‘উষা পৰিণয়’ পীতাম্বৰৰ চপল মনৰ বচনা। কবিয়ে এই কাব্যত বীৰ বস, কৰুণ বসৰ লগতে শৃঙ্গাৰ বসকো প্ৰাধান্য দিছে। হৰি বংশৰ পৰা উষা-অনিকঙ্কৰ প্ৰণয় ভাগ লৈ কবিয়ে উষা পৰিণয় খন শৃঙ্গাৰ বসেৰে মনোগ্ৰাহী কৰি তুলিছে। পীতাম্বৰৰ অন্য এখন কাব্য “কল্পিত হবনো” পাণ্ডিৱ

কাম ভাব বা শৃঙ্গাৰ বসত সিজ কৰিছে। বৈষ্ণৱ কবিৰ দৃষ্টিত ই গৰ্হিত কাম হলেও এনে কাব্যই জন সাধাৰণক আনন্দ দিয়ে। শ্ৰীমহেশ্বৰ নেওঁগদেৱে লেখিছে, “উষা পৰিণয়ৰ আদি ভাগত মুকলি ভাবে আদিবস সঞ্চাৰ কৰিছে।” সঁচাই কবিৰ অনাবিল এই আদিবসৰ হেপাহ; কবিয়ে আক্ষেপ কৰি গাইছে,

“বতি বস নিসেস কহিতে নাজু আই।

পড়িব পাঞ্চালি গুৰু গৌবৰ সভায়ে।”

“উষাৰ ৰূপ যৌৱন” “ফুল বনত হৰ-পাৰ্বতীৰ কাম-কেলি” “বিষাদ বিমনা উষা” “অনিকঙ্কৰ মদন স্বপ্ন” “কামসেনাৰ বতি-তহু” “বতি কাতৰ অনিকঙ্ক” “অনিকঙ্ক কামসেনাৰ বতি ক্ৰীড়া” “অনিকঙ্কৰ কাম-মোহ” “উষাৰ সপোন-পুস্পিতা হোৱা” “উষাৰ মুখত-কাম-কেলিৰ বিৱৰণ” আদি বিষয় সমূহ আদি বসাত্মক।

উষাৰ ফুলবনত হোৱা মানসিক বিকাৰো শৃঙ্গাৰ ধৰ্ম্মী

“বসন্ত সময় জাব কোলে নাহি পতি,

অকাৰণে প্ৰাণ ধৰে সেহিসে জুৱতি ॥”

অনিকঙ্কৰ বতি কাতৰো চাব লগা—

“মদন সৰ্পে তহু মোৰ দংসিল

নাহি আন পৰকাৰ।

তাৰ বিবে মোৰ তহু বিয়াকুল

ঔষধ তোৰ শৃঙ্গাৰ ॥

অনিকঙ্ক-কাম সেনাৰ বতি ক্ৰীড়া-কবিয়ে নিজ ইচ্ছাবে শৃঙ্গাৰ বস স্ৰষ্টি কৰিছে,—

“কতোক্ষনে কুমাৰ উঠিলা কাম ভোলে

আঞ্চোলে ধৰিয়া সে কামিনি লৈলা কোলে।”

উষাৰ সপোনো মন কবিৰ লগা আৰু সপোনত উষা পুস্পিতা হোৱা—

“দেবীৰ মায়াতে দেখে পৰম স্মৰি।

পুৰুষেক আসিয়া লৈলেক কোলে কৰি ॥

আলিঙ্গনে চুষনে মনেৰ বতি পৃতি।

তাহাৰ পৰসে কন্যা হইল জুৱতি ॥

অধব খাঁণ্ডত সে দস নখত যায়।

পুষ্পৱতি জুৱতি ঘণ্ডিত সৰ্বগায় ॥”

লৌকিক প্ৰধান হলেও পীতাম্বৰ বচনা সুন্দৰ-ধুনীয়া চিত্ৰ প্ৰধান।

“কাম বসবতি ভঙ্কিল ভ্ৰমবা জাতি

কাতব কাকুতি মামানে ॥”

বৈষ্ণৱ যুগৰ কবি সকলেও কাব্য বিশেষত শৃঙ্গাৰ বস গন্ধাৰ কবিছে। শ্ৰীশঙ্কৰ দেৱৰ নাট সমূহৰ উপৰিও কীৰ্ত্তন পুথিতো শৃঙ্গাৰ বস দেখা যায়—এই বিষয়ে আমি আগতেই উল্লেখ কৰিছো। কিন্তু আচৰিত এই খিনিতে যে পীতাম্বৰ বচনা শ্ৰৱন কৰি কিয় গুৰু জনাই—“ধৰ্ম্ম ধৰিবাৰ সিটো নহে যোগ্য লোক” বুলি কৈছে—অথচ বিভাৱ শৃঙ্গাৰ সৃষ্টি কৰি লেখিছে—

“উলঙ্গতে খেদন্ত কাহাৰ বউ জীউ।

লাজ কাজ মৰ্য্যদা এবিল সদাশিউ ॥” (হৰমোহন) আৰু—

“কতো গোপীকাৰ কবে পবশন্ত স্তন।

কটাক্ষে নিবীক্ষি কাকো কবন্ত চুঘন ॥”

(বাসজীজ)

মাধৱ দেৱৰ বচনাত ভক্তি আৰু বাৎসল্য প্ৰেম দেখি-
কিছুমান পণ্ডিতে কব খোজে বাধাৰ প্ৰেম মাধৱ
দেৱৰ সৃষ্টি নহয়, কিন্তু বাধাৰ প্ৰেমত আদি বসৰ যি
গোক আছে সেই গোক বামায়াণতো (আদি কাণ্ড)
গীতাৰ ৰূপত শৃঙ্গাৰ বস-গন্ধী হৈছে,—

“গীতাৰ কমল মুখ, দেখিতে পবম সুখ, সমস্তে
এবিলা ধৈৰ্য্য ভাৱ।

লাজ কাজ পৰিহৰি, চাহয় নয়ন ভৰি, মদনে
কম্পিত সৰ্ব গাৱ।

নভাসয় নেত্ৰ অতি, কবয়ে মদনে সান্তি, আস হ’স
কবে উস মিস।

জলে আতি কামানল, কবে চিত্ত টলনল, মনে
একো নাপাৰে উদ্ধিশ।

অনন্ত কন্দলীৰ “কুমৰ হৰণতো” শৃঙ্গাৰ বস দেখা যায়। কুমৰ হৰণৰ বিষয়ে ডঃ কাকতিয়ে লেখিছে,
“ইয়াৰ পদবোৰত নবীন কবিৰ প্ৰাচুৰ্য্য আৰু আড়ম্বৰ
পৰিলক্ষিত হয়।” আৰু “গোটেই কবিতাটো
জোনাকী নিশাৰ আকাশী পবীৰ লীলা-খেলা যেন
লাগে।”

বাম সবস্বতীৰ “অশ্বকৰ্ণ বধ”—এক বকমে ই বা
কাব্যৰ শ্ৰেণীৰ। বধ কাব্যত বীৰ বসেই প্ৰধান।
কিন্তু এই কাব্য “বীৰ বস মিশ্ৰিত আদি বসাত্মক”
কাব্যহে। “অশ্বকৰ্ণ বধ” কাব্যত “হেমাঙ্গুন্দবীৰ” মনোবম
কাহিনী আছে। ভীমাঙ্গুনে কেনেকৈ হেমাৰ লগ
পালে, হেমাই চল কৰি কেনেকৈ পাতাললৈ নিলে,
পাতালত অশ্বকৰ্ণৰ লগত যুদ্ধ-অশ্বকৰ্ণ বধ, অঙ্গুন্দৰ
লগত হেমাৰ বিবাহ, মায়া দেৱীৰ লগত “সৰ্বকালে
যুবা ছয়া থাকিবেক” বুলি শিৱই বৰ দিয়া হেমা চিব
যুৱতী হৈ থাকিল। হেমাৰ ৰূপ বৰ্ণনাত কবিয়ে
শৃঙ্গাৰ বস দান কৰিছে।

ভগীৰথ নামৰ এজনে “তুলসী চৰিত্ৰ” আৰু
স্বৰ্গকোতু নামে এজনে “উষা হৰণ” কাব্য বচনা কৰে।
এই দুই কাব্যত ক্ৰমে তুলসী-শঙ্খচূৰ আৰু উষা
অনিৰুদ্ধৰ প্ৰেমাভাগ লৈ আদিবসৰ সৃষ্টি কৰিছে।

মুছলমান সকলৰ অসম বসতিৰ লগে লগে প্ৰেম-
মূলক সাহিত্যলৈ এটি নতুন ধাৰা আহিল। বিশেষকৈ
চুফী সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ এটা পৰিছে। এই প্ৰভাৱ
“মুগাৱতী চৰিত্ৰ”, “মধুমালতী” আদি কাব্যত দেখা
যায়।

দ্বিজ বামৰ “চাহাপবী উপাখ্যান” বা “মুগাৱতী
চৰিত্ৰ” এখন সম্পূৰ্ণ শৃঙ্গাৰ বস ধৰ্ম্মী প্ৰেমগাথা।

এই প্ৰেম গাথাখন ইছলামী ঐতিহ্যৰ এক নিদৰ্শন
(চৰিত্ৰ, স্থান আদিত) কিন্তু বৈষ্ণৱ ভাৱাপন্ন। মুগা-
ৱতী চৰিত্ৰৰ লগত চুফী কবি কুতুবনব হিন্দী কাব্য
মুগাৱতীৰ মিল আছে।

মালিক জাদা আৰু পৰীৰ প্ৰেম এই কাব্যৰ ঘাই কথা। পাঠত থকা “চাৰিজনী পৰীৰ জল-ক্ৰীড়াত” উল্লেখ দেহে পৰীয়ে গা-ধোৱা দৃশ্যৰ কথা উলাহেৰে দিছে,

“এহি বুলি সৰোবৰে নামি বঙ্গ মন।

কোলত খসায়ী থৈলা গাৱৰ বসন ॥”

প্ৰেমে অভিশাপলৈ ভয় নকৰে, কামাতুৰ কোঁৱৰে কৈছে,—

“কদাচিত্তো তেৰ নেদিবো কাপোৰ

দিয়ো যেহি লাগে শাপ।”

শেষত প্ৰেমিক কোঁৱৰৰ প্ৰেম সন্তোগ ধৰ্মী হৈছে,—

“শতেক চুম্বন কবিলা বন্দন

স্নেহে আতি মগ্ন ছয়া।’

চাহাপৰীৰ ৰূপ বৰ্ণনা কৰিয়ে মনোপ্ৰাহী কবি দিছে, চাহাপৰী-কোঁৱৰৰ বোকাম চহবত হোৱা প্ৰেমালাপ লক্ষ্য কৰি কৰিয়ে বৰ্ণাইছে,—

“এহি বুলি হাতে ধৰি কোলাত বৈসাইলা ॥

মুখে মুখ দিয়া আলিঙ্গিলা কতো বেলি।

যেন আকাশেৰ চন্দ্ৰ পাইলা হাত মেলি ॥”

শৃঙ্গাব বসৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ পাইছে ছুরোৰে মদন-গয়ণত। প্ৰথমে চাহাপৰীৰ লাজ তাৰ পাছত বতি সন্তোগে এক বাস্তব জীৱনৰ দবা-কইনাৰ প্ৰথম মদন শয়নলৈ সোঁৱৰাই দিয়ে—

“নিবন্তবে বিছিলা মদন-পঞ্চশবে।

কোলাত বৈসাইলা অঞ্চলত ধৰি কৰে ॥

মুখ ভৰি কোঁতুহলে কবিলা চুম্বন।

ভাবিলা হিয়াত যেন পীন ঘন স্তন ॥

প্ৰথম লাজত কন্না কৰি হেঠ মাথ।

আৰি মুৰি কৰয় মুখত নাহি মাত ॥”

চাহাপৰী উপাখ্যান-ইছলামী চং থাকিলেও ই বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ অনুসৰন কৰিছে, সেই বাবে ইয়াৰ মাজে মাজে আদি বস শেঁতা পৰিছে।

অনন্ত ঠাকুৰৰ “প্ৰেম লতা” নামৰ এখন কাব্যৰ কথা পোৱা যায়-কিন্তু পাঠ উদ্ধাৰ হোৱা নাই।

বামানন্দ দ্বিজৰ ‘মহামোহ কাব্য’ আচলতে বৈষ্ণৱ ধৰ্মী, মাল্লুহৰ মনত থকা স্ত্ৰ আৰু কু-প্ৰৱৰ্ত্তিৰ সংগ্ৰামৰ কথা লেখা। ইয়াৰ মহামায়ীৰ দিব্য ৰূপ ধাৰণ আৰু কাৰ্য্যত যৎ সামান্য ভাবে আদি বসৰ সৃষ্টি কৰিছে,—

“হৃদয় মধ্যত দুই কমল উদিত হই

নবীন যৌৱন মনোহৰ।

বুলন্তে বসন উদি কতো থাকে চক্ষু মুদি

লাস বেষে যোহে নিবন্তব ॥”

“মধুমালতী”-অজ্ঞাত কবিৰ অষ্টাদশ শতিকাৰ এখন প্ৰেম মূলক কাব্য। ই মৃগাৱতী চৰিত্ৰতকৈ পাছত বচিত। মূল অন্যৰ লগত মিল থাকিলেও কৰিয়ে সেই কথা স্বীকাৰ কৰা নাই-বৰঞ্চ ই লোমস মুনিৰ মুখৰ পৰা নিগৰি অহা বুলিহে বৰ্ণাইছে। কাব্যৰ শেষত এই কথা প্ৰতিপন্ন কৰিবৰ বাবে বৰ্ণাইছে—

“যথা দৃষ্টং তথা লিখিতং।

লিখকে নাস্তি দোষনং ॥”

তল্পপৰি ইয়াক পুৰাণৰ এক অংশ বুলিহে কৈছে।

মধুমালতী নিঃসন্দেহে এখন শৃঙ্গাব বস ধৰ্মী প্ৰেম মূলক কাব্য। শৃঙ্গাব বসৰ প্ৰয়োগ ক’ত চোৱা যাওক। মপোনত মনোহৰ আৰু মধুমালতীৰ মিলন শৃঙ্গাব ধৰ্মী হৈছে, মনোহৰে মধুমালতীক ওচৰত পাই কাম ভাৱত জৰ্জৰিত হৈ,

“হৃদয়ৰ মাজে হাত লাস কৰি দিল।

তেতিস্কনে স্তম্ভবীয়ো চেতন লভিল ॥

... ..

থাপিত কৰিছে হস্ত হৃদয় মধ্যত ॥

কুম্বৰ ৰূপে তাইৰ ভৈল যেনে চিত।

ভৈলন্ত ব্যাকুল অতি কামে জৰ্জৰিত ॥

পিড়িল মদন শবে নসহে শবীৰ ॥

আৰু এই মদন শবত জৰ্জৰিত হৈ,

এহি বুলি স্তবতিকা আবন্তিলা তয় ।
 তিলে তিলে শৃঙ্গাব কবিলা মহাশয় ।
 নখবেথা অনেক কবিলা পয়োধৰে ।
 যনে যনে যৌৱন ভাঙাব লুট কৰে ॥
 খনে উৰু ছুই বাছ উপৰ তুলিয়া ।
 অৰ্ক উদবত অক্ষ থাকয় যমিয়া ॥

সপোনৰ পাছত মধুমালতীক নেদেখি কোঁৱৰৰ যি
 খেদ হৈছিল সি বিপ্লৱন্ত শৃঙ্গাবৰ এক নিদৰ্শন । প্ৰেমা
 আৰু জন্মবৰ “মাসেকৰ বতি সন্তোগ” প্ৰেমা-কোঁৱৰৰ
 মিলনৰ পাছত “মহা কৌতুকে ক্ৰীড়িলা” ও শৃঙ্গাব
 ধৰ্ম্মী । বান্দব দেশৰ মল্লয় বজা অপেশ্বৰীৰ মিলন,
 বাক্ষসীৰ বতি কাতবতাই এক অভূত শৃঙ্গাব বসৰ সৃষ্টি
 কৰিছে—

“হেন দেখি আমাৰ আতুৰ কামে মন ।
 কোলে কবি আলিঙ্গিয়া কবিলো চুমন ॥”

(অপেশ্বৰীৰ মিলন)

“নাহিকে তাহাত আৱৰণ এক খান ॥
 আলিঙ্গন কাঁৱ মুখে কবিলা চুমন ।
 আতি বৰ ভয়ে নচলয় মোৰ মন ॥”

(বাক্ষসীৰ বতি)

মনোহৰ-মধুমালতীৰ গোপন মিলনো শৃঙ্গাব ধৰ্ম্মী ।
 গতিকে অভাত কবিৰ এই বচনাত শৃঙ্গাব বসৰ স্থান
 চাবলগা ।

দীন হিৰবৰ “মাধৱ-স্তলোচনাৰ পাঞ্চালী” প্ৰেম
 মূলক লোক গীতৰ ভবাল । কাহিনীৰ নায়ক মাধৱ
 চিকাবলৈ গৈ এটি সৰোবৰত এজনী গা-খুই থকা
 গাভৰু দেখিবলৈ পালে । মাধৱে তাইৰ ওচৰত প্ৰেম
 ভিক্ষা কৰাত তাই কলে যে, তাই, তাইতকৈ ধুনীয়া
 কুঁৱৰী স্তলোচনাৰ দাসী চন্দ্ৰকলাহে । স্তলোচনাৰ
 ওচৰলৈ যাবপৰা বুদ্ধি চন্দ্ৰকলাই দিলে । উচৈচঃশ্ৰৱাৰ
 বংশধৰ এক ঘোৰা আৰু প্ৰচেষ্ট নামে লিগিৰা লৈ

পালেগৈ বাজকুঁৱৰীৰ মালিনীৰ ঘৰ । তাতে
 স্তলোচনাৰ বিবাহ বিছাধৰ লগত হব বুলি শুনি
 বেজাৰ পালেও ফুল আৰু পাতত প্ৰেম পত্ৰ লিখি
 আদৰ্শৰে সৈতে কুমাৰীলৈ পঠালে । অৱশেষত ছয়ো
 মালিনীৰ ঘৰত চিনাকি হৈ প্ৰেমলাপ কৰে । বিয়াৰ
 দিনা নিদ্ৰাত মাধৱৰ অজ্ঞাতসাবে প্ৰচেষ্টই স্তলোচনাক
 হৰণ কৰি সাগৰৰ পাৰ পোৱালেগৈ । স্তলোচনাই
 বুদ্ধি কৰি সাগৰৰ সিপাৰে চন্দ্ৰবংশী বজা স্তলোচনাৰ
 বাজসভাত বীৰবৰ নামে পুৰুষৰ বেশ লৈ থাকে ।
 তাতে কেইটামান কঠিন কাম কৰাত বজাই জীয়েক
 জয়ন্তীক বিয়া দিয়ে । ইফালে বীৰবৰে মাধৱক পাবৰ
 বাবে সাগৰৰ পাৰত সাধনা কৰে । সঙ্গম তীৰ্থত
 মৰিবলৈ অহা প্ৰচেষ্ট, বিছাধৰ আৰু মাধৱক লগ
 পায় । প্ৰচেষ্টক বন্দী কৰে, বিছাধৰক বুজাই দি
 পঠাই দিয়ে আৰু মাধৱক নি বজাৰ আগত আচল
 কথা প্ৰকাশ কৰে । তাতে স্তলোচনা আৰু জয়ন্তীৰ
 লগত মাধৱৰ বিয়া হয় ।

কব্ৰসিংহ আৰু শিৱসিংহৰ বাজ কবি কবিৰাজ
 চন্দ্ৰকলাৰ “শকুন্তলা” কাব্যও আদিবস প্ৰধান । বিশে-
 ষকৈ ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰা চন্দ্ৰকেতু-কাম কলাৰ কাহিনী
 মন কবিৰ লগা । ইয়াত থকা ‘বাৰমাহী’ গীত
 অসমীয়া সাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ ।

চন্দ্ৰকেতু-কামকলাৰ প্ৰেম শৃঙ্গাব ধৰ্ম্মী । বসন্তকালত
 পুষ্পবন দেখি চন্দ্ৰকেতুৰ মদন বিকাৰ, সপোন দৰ্শন
 আৰু ছয়োৰে প্ৰেম এই খণ্ড কাব্যৰ বৈশিষ্ট ।

ওপৰত উল্লেখ কৰা প্ৰধান প্ৰধান প্ৰেম কাব্য
 বোৰত থকা শৃঙ্গাব বসৰ প্ৰাধান্য দেখুৱা হৈছে ।
 এই কাব্য বোৰৰ বাহিৰেও কিছুমান কাব্যতো শৃঙ্গাব
 বস আছে । অসমীয়া ‘বেলাড’ সাহিত্যতো শৃঙ্গাব
 বসৰ প্ৰাধান্য আছে-অৱশ্যে তাকলৈ বেলেগ আলো-
 চনাৰ আৱশ্যক ।

বেদান্তৰ গোহৰত হুইটমেন

Come, said my soul,
Such verses for my body let us write, (for we
are one,)
That should I after death invisibly return,
Or, long, long hence, in other spheres,
There to some group of mates the chants resuming
(Tallying Earth's soil, trees, winds, tumultuous
waves,)
Ever with pleas'd smile I may keep on,
Ever and ever yet the verses owning—as, first,
I here and now,
Signing for soul and body, set them to my
name,

যিকোনো ভাৰতীয় সাহিত্যৰ ছাত্ৰৰ কাৰণে এই কবিতা ফাকিব অন্তনিহিত স্তৰ অচিনাকি নহয়, এয়া ভাৰতীয় দৰ্শনৰ, ভাৰতীয় চিন্তাধাৰাৰ মূল ভেটি।

হুইটমেনৰ 'Leaves of Grass' পঢ়ি উঠি Thoreau আচৰিত হৈ গৈছিল। কিতাপখন হেনো তেওঁৰ খুব বেচি ভাৰতীয় বেন লাগিছিল। এমার্চনে তাত ভগবৎ গীতা আৰু নিউইয়'ক হেবাল্ডৰ এক

কৌতুহলোদ্দীপক সংমিশ্ৰণ বিচাৰি পাইছিল। তেতিয়াৰ পৰাই হুইটমেনৰ কবিতাৰ লগত প্ৰাচীন হিন্দু চিন্তাধাৰাৰ ঘনিষ্ঠতাৰ বিষয়ে অনেক গবেষণা চলি আছে। প্ৰাচীন বৈদিক ভাৱধাৰাৰ আলোকত হুইটমেনক নতুনকৈ অধ্যয়ন কৰা হৈছে, কিন্তু হুইটমেনৰ হিন্দু-গ্ৰন্থবাজি অধ্যয়ন কৰাৰ বিশেষ সাক্ষ্যৰ অভাবে সেই বিষয়ৰ গবেষণাত সঘনে আউল লগাই আছে। আনকি হুইটমেনৰ ব্যক্তিগত টোকা আদিয়েও বা অপ্ৰকাশিত

বচনা আদিয়ো সেই বিষয়ত বিশেষ সহায় কৰিব
পৰা নাই।

ভাৰতবৰ্ষৰ বিষয়ে থকা হইটমেনৰ জ্ঞানৰ বিশেষ
আভাষ ক'তো পোৱা নাযায়। তেওঁৰ ভাৰত বিষয়ক
কবিতা 'Passage to India'ত এইখন দেশৰ প্ৰতি
থকা তেওঁৰ সাধাৰণ আগ্ৰহৰ বাহিৰে আৰু একোৰে
পৰিচয় নাই। কিন্তু আনহাতে হিন্দু গ্ৰন্থসমূহ নপঢ়াকৈয়ে
যে তেওঁ ভাৰতীয় চিন্তাধাৰাক ইমান বেচি নিজৰ
কবি লব পাৰিছে, তাত সন্দেহৰ অবকাশ আছে।
বোমা ৰোঁলাই হইটমেনৰ কাব্যজীৱনত ভাৰতীয় চিন্তা
ধাৰাই অল্পপ্ৰেৰণা যোগোৱাৰ কথাটোকেই সম্পূৰ্ণৰূপে
অস্বীকাৰ কৰিছে। তেওঁৰ মতে হইটমেনৰ এইবিলাক
অভিজ্ঞতা নিজৰ উপলদ্ধিৰ অভিজ্ঞতা। কবি এজনৰ
কাব্যজীৱনত যে অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজন আছে—তাক
ৰোঁলাই এক কথাতেই অস্বীকাৰ কৰি দিয়া যেন
লাগে। হইটমেনৰ অগাধ জ্ঞান আৰু চিন্তাধাৰাই
স্পষ্টভাবে প্ৰমাণ কৰি দিয়ে তেওঁৰ অধ্যয়নৰ বিৰাট
পৰিসৰ। হইটমেনৰ মানসিক ক্ৰমবিকাশত অধ্যয়নৰ
প্ৰভাৱ সাধাৰণতে অস্বাভাৱ কৰিব পৰাতকৈ অনেক
বেছি। অধ্যয়নে তেওঁৰ উপলদ্ধি আৰু দৰ্শনক উন্নত
দিয়াৰ উপৰিও তেওঁৰ চকুৰ আগত অভিজ্ঞতাৰ নতুন
দিগন্ত মুক্ত কৰি দিলে। তেওঁৰ হাতে লিখা ব্যক্তিগত
নোটবুক বোৰত তাৰ যথেষ্ট উল্লেখ আছে। তাৰো-
পৰি সম্পাদক হিচাবে কাগজত সমালোচনা লিখিবলৈ
গৈ তেওঁ সম সাময়িক সকলো বচনাকে গভীৰ
ভাবে অধ্যয়ন কৰিব লগা হৈছিল।

যি সময়ত হইটমেনে Leaves of Grass বচনা
কৰিবলৈ লৈছিল সেইসময়ত সমগ্ৰ আমেৰিকাৰ চিন্তা
ধাৰা হিন্দু পৌৰাণিক চিন্তাধাৰাৰ খুব বেচি কাষ
চাপি আহিছিল। ইংৰাজী আৰু আমেৰিকাৰ কাগজে
পত্ৰই বিভিন্ন ধৰণৰ বৈদিক বিষয়ক প্ৰবন্ধ আদি
সম্বন্ধে প্ৰকাশিত হৈছিল। অদ্বৈত বৈদিক দৰ্শনৰ

প্ৰতি আমেৰিকাৰ আগ্ৰহ অতুলপূৰ্ণ হৈ উঠিছিল।
যি সময়ত হিন্দু চিন্তাধাৰাই সমগ্ৰ আমেৰিকাত প্ৰভাৱ
বিস্তাৰ কৰিছিল, তেতিয়াও হইটমেন তাৰ পৰা আঁতৰি
আছিল বুলি কোৱাত কিবা যুক্তি থাকিব পাৰেনেকি?
যি সময়ত সমগ্ৰ আমেৰিকাৰ কাগজে পত্ৰই ভাৰতীয়
চিন্তাধাৰাৰ প্ৰবন্ধৰ বান উঠিছিল, সেই সময়ত হইটমেনে
তাৰ একো সন্দেহ পোৱা নাছিল বুলি কোৱাৰ কিবা
অৰ্থ আছেনেকি? অক্লান্ত পাঠক হইটমেনে নিশ্চয়
তেওঁৰ অধ্যয়নৰ পৰা এইবিলাক বাদ দিয়া নাছিল-
তাকে কবলৈ আৰু বেলেগ সাক্ষ্যৰ প্ৰয়োজন নাই।
অবশ্যে ইও স্বীকাৰ্য্য যে হইটমেনৰ বেদান্ত জ্ঞান
প্ৰত্যক্ষ্য ভাবে লাভ কৰা জ্ঞান নহয়, অল্পৰ বচনা
বিশেষকৈ এমাৰ্চনৰ বচনাৰ মাজেদি লাভ কৰা জ্ঞান।

হইটমেন আৰু এমাৰ্চন দুয়ো এক অভিনব-নিৰ্বাৰক
আত্মবাদৰ প্ৰয়োজন অস্বাভাৱ কৰিছিল। সেয়ে তেওঁ-
লোক জাৰ্মান আত্মবাদৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈছিল, এমা-
ৰ্চনেতো গীতা, কথা উপনিষদৰ আত্ম-জ্ঞান মতবাদকে
আগ্ৰহেৰে গ্ৰহণ কৰিছিল। ১৮৩৬ চনত এমাৰ্চনৰ
প্ৰথম বচনা প্ৰকাশিত হয়। তেওঁৰ বচনাৰ পৰা
অস্বাভাৱ কৰিব পাৰি, তাৰ আগতেই ভাৰতীয় চিন্তা
ধাৰাৰ লগত তেওঁৰ ঘনিষ্ঠ ভাবে চিনাকি হৈ গৈছিল।
তেওঁৰ 'Nature'ত গভীৰ ভাৰতীয় প্ৰভাৱ আছে,
তাবোপৰি 'Over soul', 'spiritual laws' আৰু
বিশেষকৈ 'Plato'ত তেওঁৰ গভীৰ প্ৰাচ্য-জ্ঞানৰ সন্দেহ
পোৱা যায়। এইবিলাক বচনাৰ বিষয় বস্তু জীৱৰ
আধ্যাত্মিক একাত্মবোধ আৰু উপলদ্ধিভূত চিনাকি।
তেওঁৰ 'Intellect' শীৰ্ষক বচনাবোৰত বেদান্ত দৰ্শনৰ
দৰ্বে এক আধ্যাত্মিক উপলদ্ধিৰ ক্ৰমগঠন দেখা যায়।
সেই এমাৰ্চনেই আছিল হইটমেন আৰু ভাৰতীয় চিন্তা
ধাৰাৰ মাজত প্ৰধান সেতু। ১৮৪৭ চনত হইটমেনে
এমাৰ্চনৰ 'Spiritual laws'ৰ সমালোচনা লিখে।
হইটমেনৰ আধ্যাত্মিক চিন্তাধাৰাত ১৮৪৭-৪৮ চনৰ

বিশেষ তাৎপৰ্য্য আছে, সেই সময়তেই তেওঁৰ আধ্যাত্মিক নবজন্ম হ'ল। ১৮৪৭-৪৮ৰ তেওঁৰ নোট বুকত 'Song of myself'ৰ এক স্পষ্ট কিন্তু অৰ্দ্ধাক্ষিত ছায়া আছে।

দেশী-বিদেশী প্ৰভাৱতেই হওক বা নিজা উপলদ্ধি লৈয়ে হওক—হইটমেনে তেওঁৰ কবিতাত হিন্দু অদ্বৈত বেদান্তৰ দৰে বিশ্বাসৰ প্ৰকাশ কৰিবলৈ ধৰিলে তেতিয়াৰ পৰা। 'Leaves of Grass' এক পুৰ্ণাঙ্গ সাহিত্য সৃষ্টি হিচাবে পঢ়াতকৈ কিছুমান mystical কবিতাৰ সঙ্কলন ৰূপে পঢ়াহে উচিত। তেওঁৰ কিছুমান মৌলিক বিশ্বাসৰ স'তে অদ্বৈত বৈদিক দৰ্শনৰ দাৰুণ সামঞ্জস্য আছে। সেই সামঞ্জস্য ইমান গভীৰ যে হইটমেনৰ ৰচনা সমূহ বেদান্তৰ পোহৰত ব্যাখ্যা কৰিবলৈ খুব সহজ হৈ পৰে। বেদান্তৰ দাৰ্শনিক সকলৰ দৰে হইটমেনেও উপলদ্ধিক স্বীকাৰ কৰে, সেই সমাধিক স্বীকাৰ কৰে, জ্ঞানবো-অতীত, যুক্তিবো অতীত সেই সমাধি অৱস্থা।

মানুহৰ চিন্তাক এমাৰ্চনে অবিশ্বাস কৰে। চিন্তাৰ পৰা একো লাভ নাই। ভাবি থাকিলে কি হব? জীৱনতো আৰু যুক্তিৰে নচলে। এমাৰ্চনে বিশ্বাস কৰে, ভাবে-চিন্তাই মানুহ আৰু জগতৰ মাজত এক সীমাৰেখা টানি দিয়ে, পৰস্পৰক পৰস্পৰৰ পৰা আঁতৰাই লৈ যায়। চিন্তা অদ্বৈত নহয়, সেয়ে চিন্তাই আমাক দ্বন্দ-বিৰোধৰ বাহিৰলৈ লৈ যাব নোৱাৰে। চিন্তাৰ এটা অন্তৰীন প্ৰকৃতি আছে, the felt unity, which is the immediate centre of all mediate experience—সেয়ে অভিজ্ঞতাৰ কেন্দ্ৰ। সেয়া আত্ম। বেদান্তবো মূলকথা এয়ে। হইটমেনে সেই গভীৰতম চিন্তাক আত্ম-দৃষ্টি বুলি কয়।

হইটমেনে বিশ্ব-ভ্ৰম্মাণ্ডক উপলদ্ধি কৰিব পাৰিলে, আত্মা দৃষ্টিৰে চাই চিনি পালে আৰু এক পৰম ভ্ৰম্মক মানি ললে।

Ethereal, pervading all

Essence of forms, life of the real identities, Permanent, Positive,

I, the general soul

এই আত্মাই একমাত্ৰ সত্য আৰু একমাত্ৰ শাস্ত। সৃষ্টিৰ মূলভিত্তি ৰূপে পৰমাত্মাক এমাৰ্চন, হইটমেন-জুয়ো স্বীকাৰ কৰে। হইটমেনৰ মতে এই পৰমাত্মা নিজৰ আত্মাৰ বাহিৰে একো নহয়। 'Song of myself'ত এই বিশ্বৰূপৰ, উপলদ্ধি জ্ঞানৰ চূড়ান্ত অৱস্থা আত্ম-প্ৰকাশৰ প্ৰকাশ আছে। এই বিশ্ব-অল্পভূতি পাই তেওঁৰ নিজৰ আত্মা স্বচ্ছ হৈ উঠিছে, আৰু তাতেই প্ৰতিবিম্বিত হৈ উঠিছে সেই বিশ্বময় স্থিতি, the cosmic existence.

হইটমেনেও প্ৰায়েই কয়— All these I feel or am. Mystical দৰ্শনে সকলো পাৰ্থক্য মৰিমূৰ কৰি একাত্মবোধত উপনীত হয়। সেই দৰ্শনে কবিক বিশেষত্বৰ আকৰ্ষণৰ পৰা আঁতৰাই আনি সহায়ভূতিক ব্যাপক কৰি তোলে। হইটমেনৰ প্ৰেম সংজ্ঞাহীন প্ৰেম আৰু তেওঁ গায় জনতাৰ গান। জীৱনক পাৰ্থক্য-কাহীন ভাবে চাবলৈ হইটমেনে যি প্ৰচেষ্টা চলায়, সেই প্ৰচেষ্টাই তেওঁৰ কবিতাক formless কৰি পেলায়। কিন্তু কবি হিচাবে য'তেই তেওঁৰ অকৃত-কাৰ্য্যতা, mystic হিচাবে তাতেই তেওঁৰ সাফল্য। কাৰণ বৈশিষ্ট্য বাদ দিওঁতে তেওঁ নাম-ৰূপকো বাদ দি পেলাইছে। বেদান্তৰ দৰ্শনমতে তেওঁ মোক্ষ লাভ কৰিলে।

এই চৰম উপলদ্ধিতে জন্ম হয় আত্মাৰ, পৰিবৰ্ত্তনশীল ভৌতিক পৃথিবীখনৰ অভ্যন্তৰত অপৰিবৰ্ত্তনীয়, শাস্ত সেই আত্মা। 'Over soul' নামৰ ৰচনাত এমাৰ্চনে আত্মভ্ৰম্মৰ ব্যাখ্যা দিছে—মানুহৰ আত্মা, চেতনাৰ সকলো অৱস্থাবে মূল আৰু তাৰ বিশাল আধ্যাত্মিক পটভূমি। উপনিষদৰ আত্মভ্ৰম্মৰ লগত ইয়াৰ মিল

আছে বুলি কলে ভুল কোৱা নহব। হইটমেনে নিজকে ছুটা দিশৰ পৰা উপলব্ধি কৰে—মোৰ আত্মা আৰু মই। এমাৰ্চনে তাৰ পাৰ্থক্য দেখুৱায়—“the distinction of the outer and the inner self; the double consciousness that within this erring passionate mortal self sits a supreme calm immortal mind...” Thoreau ও জানে—‘a certain doubleness by which I can stand as remote from myself as from another ...a spectator sharing no experience... that is no more I than it is you’.

হইটমেনে ইয়াক “the mystical identity, the real Me or you” বুলি কয়। এই পৰিচয় নাম বা ৰূপৰ পৰিচয় নহয়, আত্মাৰ লগত নাম বা ৰূপৰ সম্পৰ্ক নাই। এই নাম ৰূপক (not-self) আত্মাতকৈ শ্ৰেয়তৰ বুলি দেখুৱাই অবিদ্যা। (Atmani anatmadhyasa) ছয়োটাৰে পাৰ্থক্য বিচাৰতেই সকলো জ্ঞানৰ আবৃত্ত আৰু শেষ। হইটমেনে নিজৰ ভূমিকা এনে এজন দৰ্শকৰ ভূমিকা বুলি ভাবে, কৰ্ম আৰু কৰ্ম ফলৰ লগত সম্পৰ্ক নাৰাখি, সকলো অভিজ্ঞতা গ্ৰহণ কৰিও তাৰ পৰা বিৰত থাকি, যিজনো ছন্নবেশী জীৱনক নিৰীক্ষা কৰি থাকে।

depressions and exaltations

Battles, the horrors of fratricidal war, the fever of doubtful news; the fitful events
These come to me days and nights and
go from me again,

But they are not the Me myself.

Apart from the pulling and hauling stands
what I am,

Stands amused, complacent, compassionating, idle, unitary...

Both in and out of the game and watching and wondering at it.

উপনিষদত একে জোপা গছলৈ একে ধৰণে চাই থকা ছুটা চবাইৰ কথা আছে। এটাই গছৰ স্তম্ভ ফলেৰে আহাৰ কৰে, আনটোৱে মাত্ৰ চাই যায়। হইটমেনেও চৰম ঔদাসীনাৰে দুঃখ শোকেৰে ভবা পৃথিবীখনলৈ চাই চাই বহি থাকে। প্ৰকৃত পৰিচয়, আধ্যাত্মিক পৰিচিতি, mystical identity আৰু ভৌতিক চিনাকিৰ মাজৰ পাৰ্থক্য হইটমেনত সততে বিদ্যমান।

আৰু এই আত্মাই মৌলিক ভিত্তি, সৃষ্টিৰ মূল বাবে এই আত্মা সকলোৰে আত্মা। সেয়ে হইটমেনে “celebrate myself and sing myself” আৰু ভাবে “every atom belonging to me as good belongs to you.” হইটমেনৰ এই আত্মা অন্তৰ্বিবোধে বিশ্বস্ত কৰি ৰখা আৰু একলানী অন্তহীন সম্পৰ্কৰ মকৰাজালত পৰি বোৱা জাৰ্মান দৰ্শনৰ যুক্তি মানি চলা আত্মা নহয়। এয়া Hegelৰ ‘many in one’ও নহয়, সম্পৰ্কৰ মকৰাজালে ধৰি ৰাখিব নোৱাৰা ই চূড়ান্ত ‘identity.’

To these proud laws of the air, the water and ground, proving my interior soul impregnable,
And nothing exterior shall ever take command of me

এমাৰ্চনে কয়, “There is a deeper fact in the soul than compensation, to wit its own nature. The soul is not a compensation, but a life. The soul is.” আত্মা জগতৰ সকলো নীতি নিয়মৰ পৰাই মুক্ত; তাৰ নিজৰ নীতি-নিয়ম আছে, বাহিৰৰ বীতি-নীতিয়ে আত্মাক গ্ৰাস কৰিব নোৱাৰে। ভৌতিক জগতৰ পৰা আঁতৰি যোৱা আত্মা

তথাপি আত্মা-অস্বীকৃতিৰ ওপৰত প্ৰতিস্থিত নহয়, প্ৰাণ-প্ৰাচুৰ্য্যৰে ভৰা, আত্মবিশ্বাসৰ ওপৰত প্ৰতিস্থিত আত্মা, “a being in its plentitude, Positive and self certain.”

To feel the puzzle of puzzles
And that we call being.

আত্মোপলব্ধিৰ ফলত হাইটমেনে এক অন্তৰীণ মুক্তি অলুভ কৰিছে, সকলো পাখিব ভাবৰ পৰা মুক্ত হৈ যোৱা যেন লাগিছে তেওঁৰ। ভৌতিক জগত খনক সম্পূৰ্ণৰূপে পাহৰি যোৱাৰ পিচত সেইবোৰ বোজা আৰু কেনেকৈ অলুভ হব ?

loos'd of limits and imaginary lines,
Going where I list, my own master
total and absolute, divesting myself of
the holds that would hold me.

এক আত্মপ্ৰসাৰৰ পথত গীতাৰ বিশ্বৰূপৰ দ'বে হাইটমেনৰ আত্মাও বিশ্বৰূপত প্ৰবেশ কৰেহি। “The universe is in myself ; it shall pass through me as a procession.” তেওঁ নিজৰ অভ্যন্তৰত সমগ্ৰ বিশ্বক লৈ, বিশ্বৰ সকলো বস্তুকে গ্ৰাস কৰি নিজৰ কথাকে অস্বীকাৰ কৰে, কাৰণ সকলোৰে আধ্যাত্মিক পৰিচিতি লৈ তেওঁ মাত্ৰ এক অখণ্ড বিশ্ব-ৰূপৰ কথা ভাবিব পাৰে, তাত সকলো পাৰ্থক্য, সকলো বিৰোধ শেষ হৈ যায়। আৰু তেওঁ উপনিষদৰ দ'বে উদাসীন হৈ বয়।

Apart from right, apart from the unright
Apart from both what has been done
and what has not been done
Untouched by good and untouched by evil.
সেইদৰে হাইটমেনেও কয়,—Evil propels me and
reform of evil propels me, I stand
indifferent

তেওঁ মুক্তি পায়, দেহ, আত্মা, সকলোৰে উদ্ভেজনাৰ পৰা, দ্বৈতৰ পৰা—

Clear and sweet is my soul, clear and
sweet is all that is not my soul.

বিশ্ব-ধ্বংশৰ ভূতে যেনে যেনে আহি যেতিয়া কাৰ্লাইলক 'sick soul' কবিয়েই ৰাখিলে, একে ধ্বংসৰ low spirit'এ এমাৰ্চনক যত্ন দি থাকিল, Thoreauৰ শান্ত সমাহিত মন সমালোচনা আৰু নৈৰাশ্বই চাকি ধৰিলে ; তেতিয়াও হাইটমেনে স্থিতিৰ স'তে, সকলোৰে স'তে এক মিতালি পাতিছে। প্ৰাপ্তি আৰু পূৰ্ণতাৰ এক অনিৰ্ব্বচনীয় অলুভুতি অলুভ কৰিছে তেওঁ :

I am satisfied, I see, dance, laugh, sing,
হাইটমেনক দোষ দিয়া হয় মানৱ জাতিৰ দুঃখ-কষ্টৰ ছবি আঁকিব নোৱাৰাৰ কাৰণে। কিন্তু হাইটমেনৰ কাব্যজীৱনত উদ্দেশ্যই নাছিল সেয়া।

'A great masterful spirit'ৰ গঠনৰ কথা কৈ ভগবদ গীতাৰ দ'বে লিখে, “a strong mastership of the general interior self by the superior self” হাইটমেনে নিজে সেই শক্তি লাভ কৰিব পাৰিছিল যোগ অলুশীলনৰ মাজেৰে। গীতাৰ মতে যোগ হ'ল আত্মাৰে আত্মাক উত্তীৰ্ণ কৰাৰ প্ৰচেষ্টা। Thoreau এ যোগ অভ্যাস কৰিছিল, Waldenত তাৰ উল্লেখ আছে। Thoreau এ বিশ্বাস কৰিছিল যে মনৰ চেতন প্ৰচেষ্টাৰে আমি কৰ্ম আৰু কৰ্মফলৰ পৰা আঁতৰি থাকিব পাৰো। সকলো আহি আমাৰ কাষেদি সোঁতৰ দ'ৰে পাৰ হৈ যাব। হাইটমেনৰ এক আচৰিত ক্ষমতা আছিল নিজকে আঁতৰাই লৈ যোৱাৰ, পাৰিপাশ্বিক পৰিবেশৰ মাজতে নিজক অস্তিত্ববিহীন কৰি তোলাৰ। তেওঁ সেই সমাধিৰ কথাও জানিছিল য'ত চেতন মন ব্যাহত হৈ যায়, থাকে এক হৰ্ষৰ তীভ্ৰ, বিশ্বয়কৰ শিহৰণ। সকলোৰে পৰা নিজকে আঁতৰাই নি হাইটমেনে it is not Me

myself' এই জ্ঞান লাভ কৰে আৰু real Me আৰু not Meৰ মাজৰ পাৰ্থক্য বিচাৰি পায়। হাইটমেনে real Me আৰু not Me ৰ মাজত প্ৰকৃতি আৰু বহিচেতনাগত পাৰ্থক্যৰ কথাও জানে। সেই সময়তে তেওঁ পৃথিৱীৰ সকলোৰে লগত একাত্মবোধ অনুভৱ কৰে। "I loafe and invite my soul and lie at ease observing a spear of summer grass." ই সকলোৰে স'তে এক উপলদ্ধি সম্ভৱত মিলন, য'ত সকলো পাৰ্থক্য বিনষ্ট হৈ যায়।

হাইটমেনৰ গণতান্ত্ৰিক বিশ্বাসৰ জন্ম তেওঁৰ আত্ম-জ্ঞানত। ব্যক্তি আৰু বিশ্বৰ বিবোধ, তাত হাইটমেনে একেলগে 'separatism' আৰু গণতন্ত্ৰৰ কথা কয়। 'A simple separate person, yet utter the word democratic, the word enmasse.' হাইটমেনৰ কাৰণে প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই অবিভাজ্য, তথাপি তেওঁ অখণ্ড আত্মা। প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই এটা "identity" "self-posed," "soaring its own flight, following out itself." ব্যক্তি স্বয়ং সম্পূৰ্ণ। তেওঁ কাৰো যন্ত্ৰ নহয়, বাকী সকলো তেওঁৰ যন্ত্ৰ। "The divine pride of man in himself"—এয়ে হাইটমেনৰ মনে নতুন গণতন্ত্ৰৰ হব লাগিব মূল ভিত্তি। আৰু গণতন্ত্ৰই নিজে ব্যক্তিগত স্বাৰ্থবোৰ সংৰক্ষণ কৰিব লাগিব। ব্যক্তিবাদৰ এই ব্যাখ্যাত হাইটমেনৰ দৰ্শন একেবাৰে বেদান্তৰ কাষ চাপিছে। হাইটমেনৰ ধাৰণাত ব্যক্তি এক সমগ্ৰতাৰ অংশ বিশেষ নহয়, সমগ্ৰতাই ব্যক্তি। আত্মাই ব্ৰহ্ম, সেয়ে আত্মা শ্ৰেষ্ঠতম, তাৰ ওপৰত আৰু একো নাই। "Have you thought there could be but a single supreme? There can be any number of supremes." এক ব্যক্তিৰ ওপৰত অন্য ব্যক্তিৰ প্ৰভুত্ব হাইটমেনে গ্ৰহণ নকৰে। প্ৰত্যেকেই "unique and supreme, all just as immortal and fath-

omless as Myself." কিন্তু এক ব্যক্তিৰ অপ্ৰতিদ্বন্দিতা স্বীকাৰ কৰাৰ মাজত অন্য ব্যক্তিৰ লগত তেওঁৰ একাত্মবোধ অস্বীকাৰ কৰা নহয়। স্থিতিৰ মূলতে তেওঁ বাকী বিশ্বৰ লগত একাত্ম। বহিৰদৰ্শনত ব্যক্তি সদায় ভিন্ ভিন্, কিন্তু অন্তদৰ্শনত সকলো একেই। অন্তদৰ্শনত জৈবিক স্বভাব হেৰুৱাই আত্মাই ব্ৰহ্মৰ লগত একাত্ম হৈ পৰে। ব্যক্তিবাদ আৰু বিশ্বজনীনতা, পৰস্পৰ পৰস্পৰত নিহিত থাকে। ছয়োটাৰ অৰ্থও একেই।

হাইটমেনে বিশ্বাস কৰে উপলদ্ধি জ্ঞান অৰ্জনৰ সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ উপায়। এই কথাত তেওঁ বেদান্তৰ আত্ম ব্ৰহ্মৰ খুব কাষ চাপি যায়। জাৰ্মান দৰ্শনেও এক ধৰণৰ আত্মবাদ ডাঙি ধৰিছিল। কিন্তু জাৰ্মান দৰ্শনৰ সেই আত্মাত যুক্তিৰ বন্ধন আছে আৰু তাৰ আত্ম স্থিতিৰ বাবে দ্বৈতবোধ আৰু বিবোধিতাবো প্ৰয়োজন আছে। তাৰোপৰি জাৰ্মান দৰ্শনত সত্যক মানবীয় যুক্তিৰে বান্ধি ৰাখিব পাৰি। হাইটমেনৰ বিশ্বৰ mystical আৰু monistic দৃষ্টিভঙ্গীয়ে মানুহ আৰু প্ৰকৃতিৰ আধ্যাত্মিক পৰিচয় মানি লয়। তেওঁৰ কাৰণে এই বিশ্ব ব্ৰহ্মাণ্ডৰ সকলো অনন্ত। 'All the things of the universe are perfect miracles, each as profound as any.'

হাইটমেনৰ মিষ্টিচিহ্ন বাস্তবৰে অন্তৰ্ভাগ। তেওঁ বস্ত জগতখনৰ বাস্তবতাক সন্দেহেই নকৰে। তেওঁ নিজকে 'Poet of reality' বুলিহে কয়। প্ৰত্যেক বস্তৰে ওজন আছে; আকাৰ, স্থিতি আছে। কিন্তু কথা হ'ল, এই সমূহ বস্তৰে, বস্তজগতখনৰ ভিত্তি নিৰাকাৰ। দৃশ্যমান জগতখনৰ মূল ভিত্তি অদৃশ্য, প্ৰত্যেক স্থিতিৰ অন্তনিহিত থাকে আধ্যাত্মিকতা। "The pervading invisible fact of life here .....furnishing.....The only permanent and unitary meaning to all." তেওঁ কয় সেই

অদৃশ্য আত্মাই প্রকৃত সত্য, the real real. উপনিষদতো সেই কথাই আছে—সত্যবো সত্য ব্রহ্ম। বেদান্ত দশনে স্বীকাৰ কৰে পৃথিবীও সত্য, অৰ্থাৎ ব্রহ্ম বাদ দি পৃথিবীৰো স্থিতি নাই। হাইটমেনৰ কাৰণে আধ্যাত্মিক জগতখন “real reality.” আধ্যাত্মিকতা হৈছে ‘Finale of visible forms’, “The culmination of the world process.” অৰ্থাৎ সেই চূড়ান্ত লক্ষ্যৰ পথত বস্তু জগতখনৰো অবিহনা আছে। সেয়ে হাইটমেনে বস্তুজগতখন অগ্রাহ্য নকৰে কাৰণ তাৰো লক্ষ্য সেই একেই, অনন্ত, আত্মা আৰু “he grows through them to be superior to them.” বস্তু জগতখন হেতু, সেয়ে তাৰ এনে মূল্যায়ণ। উপনিষদতো কোৱা আছে পৃথিবীৰ এই সমূহ বস্তুৰ স্থিতি আৰু আদৰ আত্মাৰ বাবেই। বেদান্তই জীৱন আৰু জগতক অগ্রাহ্য কৰিবলৈ কোৱা নাই, কৈছে ‘উদাসীনভাবে উপভোগ’ কৰিবলৈ। আকৰ্ষণেই বন্ধন। আকৰ্ষিত নোহোৱাকৈ উপভোগ কৰিব জানিলে বন্ধন মুক্ত হৈ থাকিব পাৰি। Walden ত আছে: “Let not to get a living be thy trade, but thy sport. Enjoy the land but own it not.” হাইটমেনেও একে দৰেই কৈছিল, enjoying all without labor or purchase, abstracting the feast yet not abstracting a particle of it.”

জীৱনৰ মূল্যায়নত বেদান্তৰ দৰে হাইটমেনেও স্থিতিৰ ছুটা স্পষ্ট দিশ স্বীকাৰ কৰা যেন লাগে। এটা ভৌতিক আৰু আনটো উপলব্ধ। হাইটমেনে নৈতিক পক্ষপাতিত্ব ত্যাগ কৰি সৎ-অসতৰ গণ্ডী পাৰ হৈ যাবলৈ বিচাৰিছে। অসততা আৰু অপূৰ্ণতা-অপৰিণত আত্মাৰ বাবে সেয়ে সত্য। “developed soul”ৰ কাৰণে পূৰ্ণতা সততে আছে। একে সময়তে হাইটমেনে অসত্যক অগ্রাহ্যও কৰিছে, অগ্রাহ্যও কৰিছে।

দৃঢ়ভাবে তেওঁ কৈছে “There will never be any more perfection than there is now” আৰু তাৰ পাচতো ভবিষ্যতৰ ওপৰত জাৰসা ৰাখিছে। হাইটমেনে evolution, teleology আৰু meliorismত বিশ্বাস কৰে আৰু আনহাতে অনন্ত পূৰ্ণতাতো বিশ্বাস কৰে। হাইটমেনে evolutionত বিশ্বাস কৰে আৰু “accepts time absolutely”, কিন্তু তেওঁ নিজেই জানে তেওঁৰ নিজৰ উপলব্ধ আত্মাৰ বস্তুজগতৰ বাহিৰত এক স্বতন্ত্র স্থিতি আছে। হাইটমেনে জানে তেওঁৰ ওচৰত নৈতিক বিভাজনৰ কোনো মূল্য নাই আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ দুঃখ কষ্টই, অসততাইও তেওঁৰ আত্মা পৰশিব নোৱাৰে, কিন্তু তেওঁ স্বীকাৰ কৰে যে সাধাৰণ মানুহৰ কাৰণে অসততাৰ স্থিতি আছে। পৃথিবীৰ ক্ৰমোন্নতিৰ কাৰণেই কাল আৰু গঠনৰ প্ৰয়োজন বুলিও হাইটমেনে কয়। জীৱনৰ শেষৰ ফালে তেওঁ তেওঁৰ স্বপ্নৰ ৰূপায়নৰ বাবে ভবিষ্যতৰ ওপৰতে বেচি নিৰ্ভৰ কৰি আহিবলৈ ধৰিলে। “I submit, therefore, that the fruition of democracy .....resides altogether in the future. ....without it, there were little meaning in the lands or poems—little purport in human lives.”

হাইটমেনৰ কবিতাত কোনো গতি নাই, কোনো ক্ৰিয়া কলাপ নাই। তাত স্পষ্ট হৈ উঠা ক্ৰিয়াকলাপ-বোৰ সম্পূৰ্ণ সান্বেতিক আৰু অন্তৰ্জগতৰ। হাইটমেনৰ পৰিক্ৰমা এটা চকাৰ আবৰ্তনৰ দৰে, চকাটো ঘূৰি থাকিলেও তাৰ কেন্দ্ৰ একেঠাইত স্থিৰ হৈ থাকে। হাইটমেনৰ আত্মা সেই কেন্দ্ৰ, পৃথিবীখন আবৰ্তিত চক্ৰ।

হাইটমেন আৰু বেদান্তৰ ভাবধাৰাৰ এই সামঞ্জস্য ৰোমা ৰৌলাই কোৱাৰ দৰে আকস্মিক হলেও হৰ পাৰে, কিন্তু সামঞ্জস্য যে আছে, তাত সন্দেহৰ

অবকাশ নাই। এই ধৰণৰ অধ্যয়নত দুবিধ সমস্যাই মূৰ ডাঙি উঠে—এটা সাহিত্যিক উৎসৰ বিষয়ে, আনটো সাহিত্যৰ ব্যাখ্যাৰ বিষয়ে। এই দুই বিষয়তে ছইটমেন সমস্যাৰ একো সমাধানেই হোৱা নাই। আমেৰিকান সমালোচক সকলেও এইবিষয়ে একোকেই থিৰাংকৈ কৰ পৰা নাই। কিন্তু ছইটমেনে ভাৰতীয় চিন্তা ধাৰাক গ্ৰহণ কৰক বা নকৰক বেদান্তৰ পৌহবতহে তেওঁৰ ৰচনাৰ সঠিক ব্যাখ্যা সম্ভবপৰ। ছইটমেনৰ

চিন্তাধাৰাত সততে বিদ্যমান বিৰাট অহমিকা আৰু চিৰাচৰিত ৰীতি নীতিৰ উপেক্ষাক পাশ্চাত্য পাঠক এজনে ইমান সহজে গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে, বেদান্ত দৰ্শনতহে তাৰ গ্ৰহণ ব্যাখ্যা কৰা যাৰ পাবে। এই তুলনামূলক অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য কিন্তু এখন দেশৰ সংস্কৃতি জগতত অইন এখন দেশৰ সংস্কৃতিৰ আধিপত্য নিৰ্ণয় কৰা নহয়, গ্ৰহণ ছইটমেন জনক অধ্যয়ন কৰাহে। সেয়ে নহলে ছইটমেনৰ অধ্যয়নো অসম্পূৰ্ণ হৈ ৰব।

স দ য় স্বা কী

শিল্পীৰ সমস্যা :

যথার্থ শিল্পী মতবাদৰ বাজ্যত আবদ্ধ থাকিব নোৱাৰে। মতবাদৰ শৃঙ্খলেৰে কবি বা শিল্পীৰ কল্পনাৰ মুক্ত বিহঙ্গ যদি বান্ধি ৰখা হয়, শিল্প সৃষ্টি আহি এটা সজীতকৈ আৰু বেচি প্ৰসাৰিত হব নোৱাৰিব, যাৰ অন্য অৰ্থ শিল্পীৰ শোকাবহ মৃত্যু। আৰু মতবাদৰ শৃঙ্খল কোচাই থৈ সেই চৰাইটো যদি মেলি দিয়া হয়, কবি-শিল্পীয়ে তাৰ কাৰণে সমগ্ৰ বিশ্ব ভ্ৰম্মাণ্ড জুৰি এটা বিৰাট আশ্ৰয় নিৰ্মাণ কৰিব পাৰিব। সৃষ্টিক্ৰমতা শিল্পী মনৰ অৰ্থ অবচেতনাত নিহিত থাকে। মতবাদে শিল্পীৰ সেই অৰ্থ-অবচেতনা, সেই হৃদয়ক ক্ৰমতাশূন্য কৰি দিয়ে— শিল্পৰ সৃষ্টি তাত আৰু সম্ভৱ হৈ নাথাকে।

সাহিত্যৰ সামাজিক মূল্য আছে সঁচা। আৰু সমাজৰে এজন হিচাবে শিল্পীয়েও যে সেইখন সমাজকে মানি চলিব লাগিব—তাত সন্দেহ নাই। কিন্তু সাধাৰণ ব্যক্তি হিচাবে গ্ৰহণ কৰিব পৰা সেইখন সমাজক শিল্পী হিচাবেও যদি মানি চলিবলৈ যোৱা হয় তেতিয়া মৃত্যুৰ পথেই স্মৃগম হৈ পৰে। সেইখন সমাজত নিৰ্জনতা নাই। শিল্পীসত্তাৰ পুষ্টিৰ কাৰণে কিন্তু নিৰ্জনতাই বেচি অল্পকুল। নিৰ্জনতাৰ মাজতেই উপলব্ধিৰ জন্ম। উপলব্ধিৰ মাজেৰে, গহণ মননৰ মাজেদি শিল্পী-কবি সামাজিক মতবাদৰ স্তৰ খান্দি খান্দি অবতীৰ্ণ হব লাগিব সেই স্বপ্ন-বাজ্যত ; সেয়ে শিল্পৰ প্ৰতিস্বাভূমি, কবিতাৰ প্ৰকাশভূমি। সেয়ে শিল্পীক আৰু একো নালাগে, লাগে নিৰ্জনতা। নিৰ্বাসিত দাস্তেই কৈছিল— 'ভয় কি ? মোৰ ওপৰত এতিয়াও আছে এক নীল আকাশ আৰু তাত অলেখ তৰাৰ মেলা।' শিল্পী হিচাবে জীয়াই থাকিবলৈ তাতকৈ আৰু কিহৰ প্ৰয়োজন হব পাৰে ?

বস্তু জগতৰ আচাৰ-আচৰণে শিল্পীক তৃপ্তি দিব নোৱাৰে। সাধাৰণ পছা-পৰিহাৰ কৰি চলাতেই শিল্পীৰ আনন্দ। চকু-কাণেৰে লাভ কৰা অভিজ্ঞতাৰ লগত কোনেও আত্মাৰ সম্পৰ্ক ষটাব নোৱাৰে। পৃথিবী আজি কৰ্মভাৰ ব্যস্ত, ষটনাবহল। সমাজত আজি অনেক দিশ আছে— এই সকলো দিশকেই যদি সাহিত্যৰ মৰ্যাদা দিয়া হয়, তেন্তে চিন্তাশীলতাৰ মৃত্যুয়েই হ'ব চৰম পৰিণতি। বিজ্ঞান উপলদ্ধিৰ বস্তু নহয়, যদি হয়—অত্যন্ত কাঢ় উপলদ্ধিৰ বস্তু। তাত আছে তীৱ্ৰ চেতনা, অৰ্ধ-অবচেতনা নহয়। তাত থিওৰী আছে, সূত্ৰ আছে। ইতিহাসতো আছে থিওৰী। আৰু সমাজ? সমাজ মতবাদেৰেই ভৰা। তাৰ কাষ চাপিলে কবিতা আৰু কবিতা হৈ নাথাকে। কিন্তু বৰ্তমান সাহিত্যৰ প্ৰতিষ্ঠাভূমিত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিবলৈ সকলো আগবাঢ়ি আহিছে—বিজ্ঞান, ইতিহাস, সমাজৰ মতবাদ। অন্য একো নালগে, ইন্দ্ৰিয় কামনাৰ সাহিত্যিক বিশ্লেষণৰ পৰাই অনুমান কৰিব পাৰি আধুনিক শিল্পীৰ, সাহিত্যিকৰ উপলদ্ধি কিমান গভীৰ। আধুনিকতাৰ নামত, নতুনত্বৰ নামত, সত্যপ্ৰকাশত নিৰ্ভীকতাৰ নামত মাহুহৰ অন্তৰীণ 'পশু ভাব' উদঘাটন অনেক আধুনিক শিল্পী-সাহিত্যিকৰ বিষয় বস্তু হৈ পৰিছে। নিজকে অভিযোগৰ পৰা আঁতৰাই ৰাখিবলৈ তেওঁলোকে আঙুলি উত্থত কৰি ৰাখিছে প্ৰাচীন শিল্প কলালৈ। কিন্তু প্ৰকৃত উপলদ্ধিক কোনেও ফাঁকি দিব নোৱাৰে। প্ৰাচীন শিল্পকলাত শৃঙ্গাৰ স্বত্তি আছিল সুস্থ, সুন্দৰ—কিন্তু তথাকথিত 'আধুনিক' শিল্পকলাত শৃঙ্গাৰ স্বত্তি এটা সাংঘাতিক ব্যাধি, এটা বিৰাট বিভীষিকা। তথাকথিত সভ্যতা আদিম সত্যৰ ওপৰত এটা গভীৰ আৱৰণ। মতবাদৰ সম্পৰ্ক সভ্যতাৰ লগত। শিল্পত সত্যই কাম্য, অসত্য নহয়। সেয়ে শিল্পত মতবাদক স্থান দিব নোৱাৰি। দিলে শিল্পৰ প্ৰতিষ্ঠাভূমি হ'ব বিক্ষুদ্ধ, ব্যস্ত জগতৰ পৰিবেশ; অৰ্ধ-চেতন, উপলদ্ধি আৰু নিৰ্জনতাময় পৰিবেশ নহয়।

কবি কল্পনা আচৰিত বস্তু। এই কল্পনাই বিশ্ব চেতনাৰ লগত আত্মচেতনাৰ মিলন ষটাই যি অনুভূতিৰ স্ৰষ্টি কৰে, সেই অনুভূতিক আৰু কোনো বিৰোধে আক্ৰান্ত কৰিব নোৱাৰে।

হে বিদেশী ফুল, যবে আমি পুছিলাম
 কী তোমাৰ নাম
 হাসিয়া তুলালে মাথা, বুঝিলাম তবে
 নামেতে কী হবে
 আৰ কিছু নয়
 হাসিতে তোমাৰ পৰিচয়।

এটা অচিনাকী ফুল দেখিলে সকলোৱে তাৰ নাম সুধিব। এজন উদ্ভিদ বিজ্ঞানীয়ে এটা নাম ক'ব পাৰিব; সেয়া উপলদ্ধি নহয়, সেয়া থিয়ৰী, বিজ্ঞানৰ এটা যুক্তি সত্য। কিন্তু কবিয়ে তাক উপলদ্ধি কৰিব। সেয়ে কবিতা, সেয়ে শিল্পীমন। আৰু শিল্পীৰ সেই নিৰ্জন পৰিবেশতে তেওঁৰ ব্যস্ত অবকাশ। সেই অবকাশ সন্ধ্যাৰ অবকাশ, স্বপ্নৰ অবকাশ। তাৰ কাবত আমাৰ আদিম স্বৰূপৰ ওপৰত যুগে যুগে পৰি অহা স্তৰবোৰ হঠাৎ চুৰমাৰ হৈ পৰে,

যুক্তিৰ গণ্ডিৰ বাহিৰতৈ ওলাই যায় কবি, শিল্পী। থিওৰীত যুক্তি আছে, উপলদ্ধি নাই। থিওৰীৰে শিল্প সৃষ্টি হ'ব নোৱাৰে। কলাৰ মূলত থাকিব লাগিব এই অবকাশ, এই গহীন অবকাশ এই; অবকাশ হ'ব লাগিব ব্যস্ত অবকাশ। এক সনাতন আবেদনক যুগে যুগে পৰিবৰ্তিত হোৱা 'আধুনিক' ভঙ্গীৰে সেই বিশেষ যুগৰ মানুহৰ কাষত তুলি ধৰিব লাগিব। শিল্পীৰ অবকাশ শূন্য অবকাশ নহয়। সমগ্ৰ চেতনা উজাৰ কৰি উপলদ্ধি কৰিব লাগিব। যি মুহূৰ্তত শিল্পীৰ উপলদ্ধিত সেই আদিমতম ক্ষণটোৱে প্ৰবেশ কৰিবহি, সেই আদিম সত্যই বিবাজ কৰিব—সেই মুহূৰ্তই শিল্প, কলাৰ সৃষ্টিৰ মহত্তম মুহূৰ্ত।

বৰ্তমান পৃথিবীত বিভিন্ন দেশৰ মাজত আদৰ্শগত সংঘাত, দেখাদেখিকৈ ধৰ্ম-অধৰ্মৰ যুদ্ধ— এই সমূহ ঘটনাই সাহিত্যিক শিল্পী সকলৰ সমুখত এটা সমস্যা ডাঙি ধৰিছে—তেওঁলোকে এইবিলাকত অংশ গ্ৰহণ কৰিব নেকি? কোনোবাই হয়তো ক'ব—শিল্প-সাহিত্যৰ এই বোৰ উদ্দেশ্য নহয়, শিল্প-কলা সামাজিক বিবোধ সংঘাতৰ বাহিৰত। কিন্তু যেতিয়া কিছুমান সমসাময়িক ঘটনাত সত্য-অসত্য, ধৰ্ম-অধৰ্মৰ সনাতন সংঘাতবোৰ আহি পৰে, তেতিয়াও শিল্প-কলা সাহিত্যই একো কাম নকৰিব নেকি? চীন ভাৰতৰ সংঘাত ধৰ্ম আৰু অধৰ্মৰ সংঘাত, সত্য আৰু অসত্যৰ সংঘাত—তাতে সত্য বক্ষাৰ বাবে শিল্প কলাই ভূমিকা গ্ৰহণ নকৰিব নেকি? বিশ্বচেতনাৰ লগত আত্মচেতনাক মিলাই দিয়াতে কবি-শিল্পীৰ সাৰ্থকতা, কিন্তু ধৰ্ম অধৰ্মৰ যুদ্ধত ধৰ্ম বক্ষাৰ কামনাও জানো বিৰ্হমানবৰ কামনা নহয়? পথতৰ্হ একাংশ মানুহৰ অল্পভূতিলৈ শ্ৰদ্ধা দেখুৱাই ধৰ্মৰ পক্ষপাতিত্ব নকৰি পৰোক্ষ ভাবে অধৰ্মক উৎসাহ দিয়া জানো সাহিত্যৰ কাৰণে উচিত হ'ব?

যুনিয়ন চছাইটিৰ বিষয়ে :

কটন কলেজ যুনিয়ন চছাইটিৰ সংবিধান গৃহীত হোৱা আজি অনেক বছৰ হৈ গ'ল। সেই সংবিধান গৃহীত হৈছিল এনেকুৱা এক সময়ত, যেতিয়া কলেজৰ প্ৰসাৰ ইমান ব্যাপক নাছিল, কলেজৰ যুনিয়নৰ কৰ্মক্ষেত্ৰও তেতিয়া আছিল অনেক সঙ্কীৰ্ণ। কেইশমান ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ মাজত নিজৰ বিভাগীয় কাম কাজ পৰিচালনা কৰাৰ পাছতো এজন বিভাগীয় সম্পাদকৰ তেতিয়া আছিল অনেক অবসৰ। মুঠতে সমূহীয়াকৈ গোটেই কেইজন সম্পাদকে বিভিন্ন বিভাগৰ কাম কাজ সমাধা কৰিবলৈ অলপো অসুবিধা নহৈছিল। বিভিন্ন বিভাগৰ মাজত এটা নিবিড় সম্পৰ্ক অব্যাহত ৰাখিব পৰা হৈছিল। তাৰোপৰি ছাত্ৰৰ সংখ্যালৈ চাই সকলো শ্ৰেণীৰ লগত পোণপটীয়া সম্পৰ্ক ৰখাতো অসম্ভব একো নাছিল।

কিন্তু এতিয়া আৰু অবস্থা তেনে হৈ থকা নাই। কটন কলেজৰ বহুত পৰিবৰ্তন হৈ গ'ল। যুনিয়নৰ কৰ্মক্ষেত্ৰও এতিয়া আগতকৈ অনেক বেছি প্ৰশস্ত। অল্প বিভাগৰ কাম-কাজত সহায় কৰাৰ কথা বাদেই এজন সম্পাদকৰ কাৰণে এতিয়া নিজৰ বিভাগীয় কাম কাজ সমাধা কৰাই কষ্টসাধ্য হৈ পৰিছে। এনে অৱস্থাত আৰু এটা বিভাগৰ লগত অল্প

এটা বিভাগৰ সম্পৰ্ক অব্যাহত ৰখাৰ প্ৰশ্নই হুঠে। যুনিয়নৰ প্ৰত্যেক চেকশ্বন এতিয়া এটা এটা স্বতন্ত্ৰ ডিপাৰ্টমেণ্ট হৈ গ'ল। সকলো বিভাগৰ সম্পৰ্কৰ মাধ্যম সাধাৰণ সম্পাদকজনো আৰু সাধাৰণ সম্পাদক হৈ থকা নাই। বিভিন্ন বিভাগৰ মাজত যোগসূত্ৰ ৰক্ষা কৰা নালাগে, কামৰ হেঁচাত অন্য বিভাগ সমূহৰ স'তে নিজৰ সম্পৰ্ক ৰখাই তেওঁৰ কাৰণে অসম্ভব হৈ উঠিল। আজি কেইবছৰমানৰ পৰা এই অবস্থাটোৱেই চলি আছে।

মাজে মাজে দেখা যায়, যুনিয়ন হলত ছাত্ৰৰ সাধাৰণ সভাত যেতিয়া কোনোবা এজন বিশিষ্ট ব্যক্তিয়ে বক্তৃতা দিছে, ঠিক সেই সময়ত ওপৰৰ কোনোবা এটা কোঠাত নাটকৰ বিহাৰ্চেল হৈছে, কোনোবা কোঠাত গানৰ আৰু কোনোবা ফিল্মত কিবা খেলৰ প্ৰতিযোগিতা। এই অসুবিধাবোৰ দূৰ কৰিব লাগিব। ইটো বিভাগৰ লগত সিটো বিভাগৰ যোগসূত্ৰ নথকাৰ কাৰণেই এনে হয়।

কেতিয়াবা যুনিয়নৰ হাতত নতুন কিবা কাৰ্য-কলাপ আহি পৰে। সেইখিনি কাৰ্য-কলাপ কাৰ বিভাগত পৰিব? সংবিধান খুলি চোৱা হ'ল, সেই বিষয়ত তাত স্পষ্টকৈ একো লিখা হোৱা নাই। তাৰ পিচত যুক্তি তৰ্কৰ অবতাৰণা হবই। (যুক্তিৰ যুত্থা হলেতো সৰ্বনাশেই।)

কটন কলেজত নৈশ শ্ৰেণীও আছে। নৈশ শ্ৰেণীৰ এজন ছাত্ৰই মোক কৈছিল, তেওঁলোকৰ অসুবিধাৰ কথা। এইখন কলেজত সপ্তাহটোত কিবা এখন নহয় কিবা এখন ফাংশন হবই, আৰু হলে ৰাতিয়েই হয়। নৈশ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰই ক'ত যোগ দিব? ক্লাছত নে ফাংশনত? তেওঁ নিজকে "second class cottonian" বুলি আক্ষেপ কৰি কৈছিল যে যুনিয়ন চছাইটিত তেওঁলোকৰ প্ৰতিনিধি থকা হলে এই বিষয়ে কিবা এটা কৰিলেহেঁতেন। কথাটো অপ্ৰিয় হলেও একেবাৰে যুক্তিহীন বুলি জানো ক'ব পাৰি?

এই সমূহ সমস্যালৈ চাই এটা সমাধানৰ খুব বেছি প্ৰয়োজন হৈছে। আৰু সেইমতে সংবিধানখন সময় আৰু অবস্থা অনুযায়ী সংশোধন কৰাৰ সময়ো আহিল। এই সমস্যাৰ বোধহয় শ্ৰেষ্ঠ-সমাধান আছে নিৰ্বাচনী ব্যৱস্থাৰ পৰিবৰ্তন কৰাত। এটা বুজন সংখ্যক সদস্যক যুনিয়নলৈ নিৰ্বাচিত কৰা হওক। সেই সদস্য সকলে তেওঁলোকৰ দলপতি নিৰ্বাচন কৰিব। তেওঁ সম্পাদক নিৰ্বাচিত কৰিব। তেতিয়াই বোধহয় সমস্যাৰ সমাধান হ'ব। সম্পাদক সকলৰ বাহিৰেও যি কেইজন সদস্য সমিতিত থাকিব তেওঁলোকৰ যোগেদি ছাত্ৰৰ লগত পোনপটীয়া সম্পৰ্কও ৰৈ যাব, প্ৰত্যেক বিভাগীয় কাম কাজৰ পৰিচালনাত তেওঁলোকে সততে অংশ গ্ৰহণ কৰিবও পাৰিব।

নতুনকৈ গঠিত হোৱা যুনিয়ন চছাইটিয়ে এই বিষয়ে কিবা এটা কৰিব বুলি আমি আশা কৰিলোঁ। উল্লেখিত সমূহ অসুবিধা দূৰ কৰিবলৈ হ'লে কিবা এটা কিন্তু কৰিবই লাগিব।

“কটনিয়ান” আৰু কটনিয়ান :

“কটনিয়ানে” আজি উন্মূল্লি ৰছৰ পূৰ্ণ কৰিলে। প্ৰকাশ হৈ ওলোৱাৰ পিচত এবাৰো মই আলোচনীখন পঢ়ি চোৱা নাই। পঢ়ি চোৱা নাই আৰুগ্ৰানি অহাৰ ভয়ত, সম্পাদক হিচাবে আৰু কটনিয়ান হিচাবে।

যথেষ্ট দুঃখেৰে মই ক'ব লগা হৈছে যে 'কটনিয়ান' খন পঢ়ি পাঠক সমাজে কটন কলেজত সাহিত্যিক প্ৰতিভাৰ বিৰাট অভাব অনুভব কৰিব লাগিব। ভাবিছিলোঁ এইবাৰৰ 'কটনিয়ান'খন কটনিয়ান ছাত্ৰ সকলৰ মাজতে সম্পূৰ্ণকৈ আৱদ্ধ ৰাখিম। কিন্তু এইবাবো ছাত্ৰ সকলৰ প্ৰতি অশ্ৰায়েই কৰিব লগা হ'ল। বাহিৰা দুই এজন সাহিত্যিকৰ ৰচনাই আৰু পুৰণি আলোচনীৰ মূল্যবান প্ৰবন্ধই সময়ত যে বিৰাট সহায় কৰিব পাৰে, ভালদৰেই বুজিলোঁ।

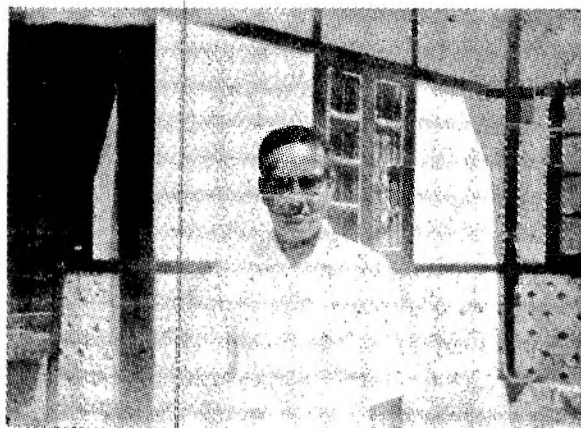
সাহিত্যচৰ্চাৰ প্ৰতি কটনিয়ান ছাত্ৰ সকলৰ এই ঔদাসীন্য বৰ পৰিতাপৰ বিষয়। চাৰিশ ছাত্ৰীৰ এগৰাকীৰো ৰচনা প্ৰকাশ নোপোৱাটো কিহৰ বিষয় হ'ব পাৰে, তেওঁলোকেই ভাবি চাব। কটন কলেজৰ প্ৰাণ চাঞ্চল্য, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৃষ্টিপ্ৰতিভা এইদৰে ধমকি বৈ যোৱাৰ কাৰণ কি ?

স্বীকাৰ কৰিব লাগিব অনেক ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে ৰচনাৰ যোগান ধৰিছিল। কিন্তু সেই একেবিলাক বিষয়ৰে প্ৰবন্ধ, তাতো আকৌ নতুন আলোকপাত একো নাই। গল্পবোৰৰো অধিকাংশতে কেবল গল্পই আছে, আঙ্গিক আৰু পৰিবেশন পদ্ধতিত নতুন কোনো পৰীক্ষা, নিবীক্ষাতো নায়েই, অধ্যয়নৰো কোনো উমান নাই। কবিতা বিলাকৰো ছুবোধ্যতাই প্ৰাণ বুলি অনেকে বোধহয় দৃঢ় বিশ্বাস লৈছে। অনুবাদ কবিতা পাইছিলোঁ এইবাৰ অনেক; তাৰো অনেকতে মাথো আক্ষৰিক অনুবাদেই আছে, ছন্দৰ ভাষান্তৰৰ কোনো উমান নাই। ভাষাৰ দৈন্যই কেতিয়াবা ইয়াত ব্যাঘাত জন্মায় গাঁচা, কিন্তু অনুবাদকৰ ক্ৰটি আক্ষেপৰ বিষয়। কিন্তু এয়া হতাশ হ'ব লগীয়া কথা নহয়। দুৰ্যোগ কেতিয়াবা আহেই। এতিয়া আমাৰ কৰ্তব্য, কটন কলেজৰ প্ৰাণ চাঞ্চল্যক আকৌ ঘূৰাই অনাৰ চেষ্টা কৰা, তাত ক্ৰটি দেখুৱালেহে আমাৰ নিজৰে ক্ষমাৰ বাবে যোগ্যতা নাথাকিব।

ব্যক্তিগত :

'কটনিয়ান' ছপাৰ সময়ত মোক কেইবাগৰাকীও বন্ধু-বান্ধবীয়ে সহায় কৰিছিল। তেওঁলোকৰ নাম উল্লেখ কৰি মোৰ কৃতজ্ঞতা সীমাবদ্ধ কৰি দিয়াৰ দুঃসাহস মোৰ এতিয়াও হোৱা নাই। তাৰোপৰি মই ব্যক্তিগতভাবে প্ৰত্যেক জন কটনিয়ানলৈ আৰু প্ৰত্যেক জন লেখক লেখিকালৈ মোৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ জনাইছোঁ।

Welcome to the first fresher of the session

চহৰত অৰণ্য

ফটো : নবধৰ বৰা

স্মৃতি বিলাস...

COTTON COLLEGE UNION SOCIETY EXECUTIVE BODY

Sitting—

I. Gogoi (General Secy.), Prof. P. Das, Prof. S. Goswami, Prof. A. Rahman, Principal N. Islam,
Prof. R. Sarmah, Prof. S. Dutta, Prof. T. Borkataki, Prof. M. Islam.

Standing 1st row—L. Gogoi (Secy., Social Service), S. B. Chowdhury (Secy., Debating), N. Deka (Secy., Cricket),
P. Barkataki (Secy., Ladies' Common Room), P. Das (Secy., Boys' Common Room), R. Chowdhury
(Secy., Music), Tilak (Union Beare).

Standing 2nd row—J. N. Gogoi (Secy., Hockey), G. Pait (Secy., Gymnasium), G. Gogoi (Secy., General Sports), R. Das
(Secy., Cultural), P. Dutta (Secy., Minor Games).

*General (Retd.) CARIAPPA
commanding our N. C. C.*

*A batch of Cottonians collecting
money for Defence fund.*

COTTONIAN

Issue : 39th
1963

EDITOR : *Jyotiprasad Saikia.*

CONTENTS

Contemporary events and Literature	1
The Future of the Present-day Civilisation	8
Whither, Indian Democracy ?	16
Skating Rink	20
Salacious Theory	22
Jet Propulsion and its use	23
We look back	28
Non-alignment and World peace	35
Tennis—should it be open	39
Heroic Poetry	41
This is the Cotton College of to-day	49
And we meet Krishnamachari	54
Ex-Editors	64
Executive Committee C.C.U.S.	65
Reports	67
Results	77
News and Notes	
Editorial	

Contemporary events and Literature

NEVER before in its carrer, literature has faced so many trials of survival; war, disruption of the world colonial order and civilization, social revolution and threats of a nuclear destruction. These repeated and violent disturbances seem to have weakened, if not checked, "a literary fertility which might have been thought proof against flagging", *1 a fact which many of us are slow to admit. A survey of the post war years in Indian literature reveals quite a few moments of striking expression and originality though not always with an undercurrent of pessimism. The

dawn of freedom was a source of inspiration to many, but the moral and emotional strain of the emergence and maintenance of freedom might have considerably reduced the "available reserve of fictitious emotions which literary stimuls demand both from authors and public." *2 Now the Chinese invasion of the country has resulted in a mood of resistance and many of them seem to have been wedded to a culf of baptism of blood and tears. Now the guns have become silent, yet the wounded pride of a new nation seems to have a bracing influence which often leads to hardening fibre and

---

*1 P1374—Legouois & Cazamian.

*2 P1377—Legouis & Cazamian.

moral rejuvenation. The traditional pacifism, or the young stubborn internationalism or the religious faith of survival of some writers are no doubt manifest side by side with this spirit of resistance. Yet the war stopped in good time to let in a kind of depression and remorse at our own failures and shortcomings. It is now time to see the consequences of this involvement, for that matter all involvements, to the future of literature as a whole in the proper light.

The more destructive an event, more decisive its influence upon the literary sensibility of the time becomes. Yet those vital constructive activities, more telling yet silent, and the beliefs associated with these hardly dominate the current literary scene. Lionell Trilling accused the great writers of Europe of maintaining a settled indifference or disdain of progressive ideas engendered by the ruling concept of the age i.e. liberal democracy. He wrote in 1946, "Our educated class has a ready if not mild suspiciousness of the profit motive, a belief in progress, social legislation, planning and international cooperation, perhaps specially where Russia is in question. These beliefs do great credit to those who hold them, yet it is a comment if not on our beliefs then on our way of holding them, that not a

single first rate writer has emerged to deal with these ideas and the emotions that are consonant with them, in a great literary way..... If we name those writers who by the general consent of the most serious criticism, by consent too of the very class of educated people of which we speak, are thought of as monumental figures of our time, we see that to these writers the liberal ideology has been at best a matter of indifference. Proust, Joyce, Lawrence, Yeates, Thomas Mann (as novelist), Kafka, Rilke, Gide (also as a novelist); all of them have their own love of justice and good life, but in not one of them does it take the form of a love of ideas and emotions, which liberal democracy, as known by our educated class, has declared respectable. To which it can be added that some great writers have in their work given credence or utterance to conservatism and reactionary ideas and that some in their personal life maintained settled indifference to political issues or a disdain of them. No reader is likely to derive political light either from the works on the table talk of modern literary genius, some readers (of weak mind) might even be led into bad political ways." Trilling's views seem to point to a tragic divorce between

progressive culture and genius in our times. The two world wars and the prospect of a third brought about a widespread disillusionment in its train, and the writers of an age of literary individualism reacted to these events or portends of events with a sense of depression and bitterness of soul. The western Europe nearly exhausted or is exhausting all her moral and physical resources to wage wars but the renewal of spirit seems still to be nowhere in sight. There is however no adequate and positive response to these great moral and social shocks extending over wide space and long period in literature of the democratic world. The constant renewal of spirit that is needed for the convalescence from a shock cannot come from an old mode of revival of faith, or a sense of legitimate pessimism. Even the genius needs an emotional atmosphere and sources of genuine inspiration to sustain itself.

Trilling is therefore generally right, but not wholly correct in recognising the divorce between progressive culture and genius as true. There have been men like Bernard Shaw, Tagore, Whitman, Galsworthy, Sinclair Lewis, Albair Camus and Jean Paul Sartre, who tried to bridge the gap to a minimum and their efforts are

to some extent instrumental in allaying the darkened prospect of a renaissance in which man again dares to believe in man and his progressive culture. They are the hopes of the liberal world against the rightful prospect of an impending terrestrial catastrophe. The indifference of many authors to contemporary events and the indifference to study it in the proper perspective has in the past resulted in influences that sometimes lead readers to bad political ways. It was Sir C. P. Snow who raised the issue of moral responsibility of literature in the world of today. It was asked, "Yeates, Pound, Wyndham, Lewis ; nine out of ten of those who dominated literary sensibility of our time, were not they not politically silly, but politically wicked? Did not the influence of all they represent bring Auschwitz that much nearer?" It would be impertinent on part of a non-European to accept this statement as true without judging the consequences of their literature, in the light of current history, on its readers. Yeates, Pound and Lewis were writers of great stature, but probably they were politically quite naive or indifferent. Their part in bringing Auschwitz nearer can be any body's guess. But it was true to say a Yeates and a Pound with more pronounced beliefs in liberal democracy

could have persuaded many an erring reader from going over to fascism.

Contemporary events therefore cannot be ignored by the litterateur. Even a great author's table talks or views are very important for the enormous impression they make upon ordinary readers. Writers who treat these events as subject matters of creative writing bear still greater responsibility to their immediate and potential readers. Contemporary events cast their shadows on or enter either flesh or spirit into a work of art. Whatever may be the form into which these events are woven in the piece of writing, it does not change its general historical essence. Kalidas, Goethe, Shakespeare did not write always of contemporary events, but their literature by various ways suggests and expresses their respective age. Do they also correctly interpret their ages? To this question, the answer will be always 'yes'. The key to understand great literature is to know the inner history of mankind in relation to the age. Do they suggest any direction in which the mankind must advance? We do not always find explicit answers, for literature conceals much, and speak less. The approach of a creative writer to contemporary events may be, even when he studies their pros and cons with an unflinching eye,

neutral or negative or partisan. It depends upon the temperament of the writer and the environment. The quality of writer's freedom at any given instant is determined by the age; its social, intellectual and political conditions. In our age the writer's freedom has two distinct meanings, one extant in the Soviet world and the other in what is loosely called the world of liberal democracy. The other societies, tribal or feudal, are fast dying out and freedom of writer in some of these seem to be a meaningless phrase as there is not yet a class of creative writers as such. In some of these freedom is still limited by the institution of monarchical or authoritative patronage.

The freedom of writer as conceived in the advanced democracies is freedom to write according to temperament and belief. Naturally freedom there is conceived as a distinct kind of individual freedom relating to mind, emotion and intellectual pursuit. The freedom of writer as conceived by the Soviet theoreticians is a freedom from economic and social exploitation. In the Soviet world a writer cannot be neutral or negative in his attitude towards contemporary events, instead, for being a Soviet citizen, he has to be a partisan. This naturally limits the self expression of a writer

which concretely means that contemporary events have to be depicted in the light of the ruling philosophy of the state. A writer who chooses to be neutral or opposed to the philosophy has no place in the Soviet literary world. Pasternak's 'Dr. Zhivago' is a case in point, the novel, although generally acclaimed in the non-Soviet world as an outstanding creation, was ignored in the Soviet world as a reactionary work. The diminution of freedom to depict one's own age in the light of one's own world outlook affects the process of making of great literature, as the post revolutionary Russia shows clearly. Although the Khruchov regime has tried to give a liberal approach to culture in general, its results will be evident only after some time.

Indian literature has been in past ages largely impervious to the direct influence of contemporary events. It is not clearly known what particular events influenced the creations of the great Indian epics or the philosophical poems of Geeta. Similarly only distant connections can be traced of Kalidas' 'Meghdoot' or 'Sakuntala' with the events of his age. Sankardev wrote in the sixteenth century, but except for the formal characteristics of his literature, we cannot say

its subject-matter is of a particular age. The subject matters in Indian literature seem to belong to one single epoch, although writers lived and wrote in distinctly different periods. The idea of contemporary events is comparatively a modern phenomenon in Indian literature. During the British period, the Indian literature came under the influence of English literary movement and as a result there emerged new forms of expression. In fiction as well as poetry, contemporary events began to make their simultaneous appearance. A new national democratic literature made its appearance, in which every day reality came to be depicted with a gusto. The freedom movement quickened the process and all aspects of current reality became sources of fiction, poetry or drama. In the post-independence epoch too, the movement towards realism continued unabated. There were no doubt several schools of literature corresponding to the ways of looking at contemporary events, both cognisable and incognisable.

This age in terms of world history is an age of rapid social change. The idea of involvement of a writer in contemporary events assumes supreme importance in such a period as the society becomes involved in a life and death

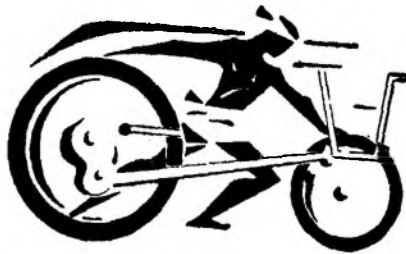
struggle. Various forces opposing each other vie with each other to win over the literary men to their side. The involvement therefore sometimes comes as a result of persuasion or coercion; but there are occasions when the writers themselves come forward to get involved. In India to day we are witnessing a novel phenomenon of writers of different schools coming out openly in support of our just war against China. Perhaps this is only natural in a society in which human freedom, the dignity of man and a pacific nationalism are held as most sacred ideals.

Writers are however to be judged not by their professions, but by their works. The works of fiction, drama, poetry and songs have been published in large numbers. Yet a few of these would pass for good literature. One cannot write off the creative process because of a pressing emergency and make good literature to order. The writers need a genuine cause and genuine inspiration to write nobly. Mere jingoism or slogan mongering is no substitute for genuine cause and a genuine inspiration. It must however be conceded that the cause in this case is genuine, but very few writers saw it in the true perspective. The Chinese challenge is a challenge of war

communism and ruthless collectivism. To meet this challenge, mere nationalist war-cries in form of songs, poems or stories won't do. In order to understand the essence of reality engendered by the Chinese invasion we have to turn soul's search light not only to the heart of the enemy, but also into our own heart. Only then the involvement of the Indian writer would be truly complete and fruitful.

The Yugoslav writers recently engaged themselves in a debate about having the necessity of the involvement itself. Coming as it is from a communist country the debate seems to be highly significant. Some of these writers argued that the theory of socialist realism itself is a creed of non-involvement, as this impels writers only to be involved in contemporary events in a superficial manner. Others opposed the very idea of involvement, as they expect the writer to deal with the whole universe as his subject matter, because in such a view the humanity and its abode, the earth are just an accidental phenomenon. "We are only guests in this universe," one of them said. Perhaps many of our Indian classical writers would have readily agreed with this Yugoslav friend, but only a few moderns would dare to make a common

cause with him. The wisest course perhaps, would for a writer is to get himself truly involved in great contemporary events and derive genuine inspiration adequate for a noble self-expression. That is the way for avoiding both the extremes of getting superficially involved or getting not involved at all.

The Future of the Present-day Civilization

Santanu Barua,

THE present trend of the civilization holds a bitter and frightening picture of glory and glamour depicting in it a more bitter and frightening future. Shorn with ages' hundred and one mischiefs, the dread of another global war, economic distress and cultural degradation, the world to-day paints a painful scene to be seen. At such a stage it is high time to look to the unborn future of mankind and future trend of the civilization as well.

Civilization—its meaning :

Civilization is as Clive Bell says, the means of the good states of mind. It also implies reformation and recreation of social values if and when necessary. Again as Herbert Spencer opines, it is

progress from an indefinite, incoherent homogeneity toward a definite, coherent heterogeneity. In language, civilization is a symbol of that vitality of feeling, thoughts and actions that have gone into the evolution of man and society towards harmony, refinement and realization of the highest good. It is a creative process—continuous—and not a finished entity at any given point of time. Civilization is a cultivation of feelings, thoughts and actions. It is long process rich with centuries' experience, nature's resources and the green-ness of the earth.

The present picture :

This new era of enormous scientific advancement and man's command over nature, his gigantic progress in every

sphere and direction—politics, sociology, economics, biology, anthropology alike marks the highest point of progress in the history of the civilization in this mid-twentieth century depicts it as the highest and the best and worst and the lowest form of civilization. It is a civilization of ample construction marked at the same time by devastation and destruction splashed with human blood.

So everything is not well with the present-day civilization and the present trend is surely a moribund trend showing its sordidness. From all that is happening in the horizon of the world to-day it is crystal clear that civilization is undergoing a severe trial. Mighty forces armed with fearful weapons are baying at each other across a gulf which neither wishes and both fear to cross, but into which they may trample or drag each other to their common ruin. With the passing of time, technique has introduced and prepared arms—murderous and inhuman—which can exterminate not only armies and cities, not only towns and villages, not only the treasures of religion, art and culture, but even innocent children with their mothers, the sick, defenceless and the aged. All the beauty, benefits and health which human genius has produced—all or almost all can be

destroyed. Thus the twentieth century has proved to be a century of disasters. The two catastrophic wars have been fought with the living memory. The entire atmosphere is surcharged with the tenseness at the dread of another global war which may break out at any moment and destroy humanity itself. Civilization to-day seems to be an unbearable burden and people prefer the precivilized society to the present-day civilization.

Science and Civilization :

No doubt the last century marks the enormous and progressive changes in the field of science. Without scientific achievements the civilization of to-day is meaningless. The enormous scientific advancement helps man to fight against nature, to exploit her and make resources out of it. Scientific advancement leads humanity to-day to dream of expediting the farthest stars and planets, to conquer the sea, to defeat the sky. Out of these achievements man to-day possesses some of the highest treasures which go to make human life happy and comfortable. But still we are not in a position to say that we are more comfortable and free from anxiety than we were a century back. To day science appears to the scientists as well as the peace-loving people

of the globe, no longer as a hopeful and beneficial force, but as something which is being used for futile and destructive purposes. The process of monopolising the control of science has accelerated to such an extent since the war that most scientists are still left bewildered. The crux of the situation is that already over eighty percent of government expenditure in science is devoted to war purposes. Under the cover of security the ideas of free research and free publication are gradually being eaten away. Scientists of great repute like Einstein speaks of this unhappy happenings in the domain of science :—"The idea of achieving security through national armament is, at the present state of military technique, a disastrous illusion." The armament race, in fact, between the U. S. A. and the U. S. S. R. originally supposed to be a preventive measure assumes hysterical character. On both sides the means to mass destruction are perfected with feverish haste—behind the respective walls of secrecy. So science to day as our Nehru, the leader of the Peace-revolution opines, is faced with a challenge whether the scientific discoveries would be used for evil things or for the betterment of humanity. He said "a scientist thinks of the why of things. He does not think

where that why leads him." Thus the scientific achievements for years together have been going pale into insignificance before the terrible choice of the day.

War : Destroyer of Civilization :

A glance at the pages of history reveals that violence and war have contributed to world's culture. Over and over again in the past, the greatest civilizations have either been degraded or destroyed by war. Lord Russel recounts the tale, the fighting which Homer taught the Greeks to regard as glorious swept away the Mycanean civilization and was succeeded by centuries of confused and barbarous conflict. Those born after the war added nothing permanent to the world. The Roman Civilization perished completely in the barbarian invasion. The remnant out of which the modern world has grown was preserved not by those who fought against the barbarians but by other people who devoted to culture and study. So it is foolish to raise slogan that war creates civilization, so war is necessarily evil and economically futile and politically stupid. The earth over which the destructive display of two wars has passed like violent storm is again preparing itself for another global war. Ever heated cold war is making

hot tenseness in the global atmosphere. The mighty flame of the war had burnt and crushed places like Korea and Kashmere. And this process of waging war after battle and battle after war may begin the end of the world and the civilization which has been built for centuries together.

There might come a day, as a Norwegian writer apprehends, when there will be living only four men to quarrel among themselves for the distribution of four match sticks at their disposal as the sole resources of the earth. In all these things, there is surely a horrible truth and logic in it. Thus to live peacefully and fall fighting—the two alternatives have been opened by the unusual advancement of our scientific knowledge and our success in tapping atomic energy. The dangers of atomic bombs and the impending Hydrogen bombs leaves doubt that the first two World Wars were mere childish overtures towards a final catastrophe. It is horrible to imagine the urborn future of our world and the civilization if a world war comes, though no one can predict with perfect accuracy.

Two Forces :

There is a severe clash of two conflicting civilizations. The industrial revo-

lution took the society in a storm and it is a process—a process that progressed for two centuries and ultimately branched itself off into different and conflicting directions—one championed by the Soviet system of Government and production and the other upheld by capitalistic system of production—, its most eloquent prototype being the U. S. A. The two systems are two civilizations and to-day the crux of the problem centres round the struggle at present cold but at any moment capable of turning hot. As to the character of the conflict Prof. Toyambeer holds that it is a conflict between the East and the West and that Russia is following her heritage while the Marxists opine that the conflict is essentially one between two classes—the workers and the bourgeoisie. Thus viewed the cardinal fact is that whether from Toynbian standpoint or from Marxian, the struggle is sure to come whether as extreme out burst of class struggle or as clash between two expanding civilizations. Now at this stage, it is a question whether human sanity can be made to triumph over human brutality. Toynbee considers the question and comes to a conclusion that it can't be unless something unnatural happens. It can be avoided only if human history begins to take a changed shape. Differing

civilizations, did, indeed, flourish and continue side by side for pretty long time on the globe. Rome and China did never clash during the centuries of their contemporary existence. Yet they were two different civilizations and if there were clash the question involved would be the net result and not whether humanity would live any longer or not. But now the world has been biopatized and the modern weapons are far more destructive than their ancestors. Thus the future seems to be quite gloomy and the fond hope that Prof. Toyanbee cherishes that future lies with the Pigmies and Tibetans seems to be falsified in the context of modern events. Tensions are today mounting high—it is not at all a healthy sign, the present peaceful co-existence is a mere stop-gap, a sort of truce in the midst of cold war and unless the tensions are appeased we would be sitting on a volcano to be wiped out of existence at any moment by a terrific explosion.

Social Ills and Economic Distress :

Economic causes go a long way in fostering that ill-feeling between man and man. The economic causes add fuel to the tremendous magnitude of the disaster that has overtaken mankind. More than

half the world faces severe economic distress, and countless millions live in dire poverty and starvation. High prices and relatively low wages spell disaster to the working class while reduced incomes and continually rising costs of living are stifling the middle classes. Blackmarketeering and corruption are rampant everywhere, in every sphere, forced and exploiting labours are still in vogue even in the so-called civilized powers. Hatred, revenge, suspicion prowl about. Thus we are living in disordered and distraught economic world—a world that is deathly sick. Devouring minds and embittering hearts, persecution of racial, political and religious minorities, vilification and perversion of truth, the unlimited manipulation of political and economic power by organised elites, the legalisation of plunder and arbitrary confiscation in the name of social justice and equalization—all these ills go to add to the complexity of the problematic world of today. Such is the tragedy which has engulfed the human race. Colonialism is another eyesore of democracy. This problem is causing undue discontent among the oppressed people, whose emotions have been wounded deeply by the atrocities committed to uphold its unjust aims. The policies of racial segregation or apartheid is just an indication how low a member-nation

of the U. N. O has stooped to folly to achieve its nefarious ends. Racial hatred still prevails even in the U. S. A which boasts as the most civilized country of the world. The injustice meted out to countless people on the altar of apartheid is like an ugly pimple in the face of civilization. Free military help to the weaker nations by the two lion-powers makes the tension of war graver and the position of the neutral countries a hyena between two lions.

Too much Materialism :

This age is without doubt rich with the Marxian theory of dialectical materialism which is based on strict logical reasoning. But Materialism has a destructive influence which poisons men's minds and hearts. It exalts the passion of men instead of teaching them to control such passions. That materialism is a logical corollary of science or the consequence of human search for truth is a wrong assumption. It is a negative doctrine that simply denies the existence of spiritual things. Philosophers like Radhakrishnan blames materialism as potential cause of war. Abusing the freedom granted by the democracy, materialists will grow in strength and spread with impunity their propaganda until they feel that they are

strong enough to democracy and introduce in its stead their totalitarian method. Nazism and Fascism of yesterday have imposed such a method to realize their goal. It is realized that mere materialism is not enough for the attainment of individual and social happiness which depends to a large extent upon psychological factors and moral values. Bertrand Russel, the famous philosopher of the west in his book "Scientific Outlook" has emphasized the view that science or materialism do not provide with the ends of life. "The colossal destruction of natural wealth and the untold loss of human life have proved to us that it is disastrous to let ourselves go entirely in the hands of mechanistic science and that if the world wants real peace and mental happiness we must bring about a rehabilitation of moral values." This is what Gandhiji emphasized. He being a vital and unflinching force of non-violence and Ahimsa preached the doctrine of Satyagraha or soul force which is equivalent of war in the words of an eminent author of the west. So, the capitalistic economy as well as too much materialism is a death knell to the present day civilization. "Scientific advancement taught us to fly in the sky like birds, swim in the water like the fishes,

but it painfully fails to teach us how to live on peacefully." These scholarly discourses of a scholar philosopher like Dr. Radhakrishnan bear a great amount of truth.

A Moribund Trend : Its future

These are the unhappy happenings that happen today. We are living in a distraught world—a world that is deathly sick. There is death, decay, dissolution everywhere. We fall an appalling crisis. Our must-vaunted civilization is in an advanced state of disintegration. It is crumbling under the iron heels of colossal power of destruction. The mighty columns that supported the vast edifice are tottering; the very foundations have been shaken. What has been painfully and labouriously built-up during the thousands of years is collapsing before our bewildered eyes. It would be seen that the ultimate destiny of our civilization is ultimate doom. Many eminent writers apprehend to this future doom and gloom of our civilization and give warning to mankind. Prof. Aldous Huxley's "Ape and the Essence" is the most outstanding example of a cautionary tale describing in satirical manner the normal disaster to which man has succumbed and rushed upon his own ruin.

Now at this stage, as Lord Russell has aptly remarked, "Fear of war increa-

ses armaments, armaments increase fear of war and fear of war increase likelihood of war." In this way it is the most terrible reality, that civilization today is a rotten and sordid civilization. The contemporary scene around us proves this evil in eloquent words. The undertone of satire in Eliot's

When lovely woman stoops to folly and
Paces about room again, alone,
She smooths her hair with automatic hand
And puts a record on the gramophone.

reminds the disillusionment of the present-day civilisation. From all these we see around as that a new epoch is beginning in the history of mankind. The prospect of bacteriological warfare and the use of ultra-atomic weapons looms large as ever on the political horizon. Science stands on trial with its unhonoured programmes and postulates called into question by modern men and the question arises in every human heart whether our planet is moving. The octopus of an all-engulfing problem may devour up civilization and mankind itself. The civilization in which there is hatred, exploitation, dispeace, disparity is surely to undergo a hard trial. This is a civilization in the words of the poet;—

Here is no water but only rock
Rock and no water and the sandy road.

WHITHER, INDIAN DEMOCRACY ?

IT would be an extremely sad day not only for India, not only for Asia ; but for the whole of civilised humanity if India were to fail democracy. But it must everywhere be acknowledged that the future of democracy is still under experiment and trial all over the world. The present democratic countries along with its exponents become doubtful over its unknown future. So, it is not an easy task to provide a precise prediction about the bright future of democracy nor to discourage it referring to some of its dark points. Countries which achieve their independence from the foreign rule and exploitation generally adopt some kind of an authoritarian form of government.

But India alone adopted a fully democratic constitution at the very outset of her career as a free nation and she has not so far found it necessary to scrap the constitution or put it in cold storage. India possesses the parliamentary Democracy. It implies the power of the people expressed indirectly through elected representatives. It also allows the existence of different political parties as well as an organised and intelligent public opinion. It is the negation of bureaucracy. India has so far tried to put planning through without compulsion and is attempting to achieve a socialistic economy without that regimentation of life which others have found necessary. This is a bold experiment whose success or failure has

the greatest importance of other countries as well. If we carry on this experiment successfully, through the period of stress and strain through which we are passing, we shall provide the most powerful justification for democracy. Our failure on the other hand will be its strongest condemnation. In so far as a full fledged democratic constitution is a guarantee for the successful working of democracy, the future is assured.

The gravity of the peril to democracy in India largely lies in the fact that no thinkers worth the mention are inquiring into the first causes, historical and contemporary, that come in the way of our developing a truly democratic way of life. When Rome was in danger, it was the cackling of the sacred geese that saved the capitol. The task that devolves on our present day intellectuals is to do the cackling and cackle they must if democracy is to strike so deep a root in the people's mind that existence without this essential vitamin of living is worthless.

India is proud enough to announce the world of possessing the top-civilised past. In the Vedic era, the then Indians also had their political institutions like : 'Samiti', 'Parishad', 'Panchayat' etc. Mr. R. P. Jayaswal has aptly remarked : "the samiti was a national assembly

of all the people and it elected or re-elected the 'Rajah' or the King. So these samities were something like the present parliament." Therefore, our present system of administration has been based on retrospection, to adopt those form of institution in our present-system.

Our Indian constitution heralds the parliamentary form of government which is run by elected representatives of the people. But the constitution is not everything. It would be a great mistake to ignore or belittle the strength of a number of anti-democratic forces that are raising their heads at the moment. They have not so far combined to form an anti-democratic front. Their difference 'interse' are too great to allow them to be so but some of them have great potentialities for mischief and may, in certain circumstances, be able to inflict a serious blow to our infant democracy.

In this connection, we may cite the role of the Communist-party in India. Its inglorious record in 1942 is too fresh in our memory and the present behaviour of the party with India when the Communist China attacks our territory on NEFA and on Ladakh. Mr. Jan Kozak, the Communist member of the Czechoslovakian National Assembly, in his interesting brochure : "How Parliament Can

play a Revolutionary Part in the Transition to socialism and the Role of the Popular Masses," throws considerable light on how Communists would like to use the machinery of democracy for their own purposes.

Another, and a more powerful anti-democratic force is that represented by bodies like the Jana Sangh. It would be a mistake to treat it as a communal body on the same level as the Hindu Mahasabha, the Muslim League or Jamiati-Islami. These communal feelings are most dangerous to such a generous democratic country as India.

The mistake made by the national leadership has been its failure to take note of the fact that emotions play a very important part in a man's life. It has entirely neglected emotions and made no attempt to canalise them. It has tried to provide no ideal to the people as against the ideals which the C. P. I. and the Jana Sangh place before them.

There is another danger inherent in our present conditions. There is a welter of political parties. Some of them come before the people with a definite ideology.

If the political parties are allowed to raise their rancous voices and hamper the nation's efforts to rehabilitate itself so that it may speak from a position of

strength in the councils of nations, if fissiparous tendencies like casteism, provincialism and linguism are permitted to flourish and waste the nation's resources, there is a possibility that the military may be tempted to try to restore an order which politicians demonstrate themselves as unable to maintain. There is also the unfortunate fact that recently some political factors have unnecessarily crept into military administration. If the military ever does consider it necessary to step in to rectify the chaos apparently created by politicians, we may say good-bye to democracy at least for a generation or two.

Dr. Sampurnanand says: "Democracy, it must be clearly realised, is not merely a technique of administration. It is really an attitude of mind, a distinct line of approach to public questions." So, the present ruling, the Congress Party has a great responsibility in this connection. It should have inculcated the democratic spirit not only through its administrative actions and legislative measures but by its own example.

In 1958, the Berlin seminar discussed the important fact that to be really independent in all essential matters, a State must absorb the latest in science and technology but it would be suicidal

to ignore tradition in the race for modernity. Because tradition embodies the wisdom and experience of ages. It is intangible and for that reason all the more powerful. Unfortunately, it has become something of a fashion to laugh at tradition and equate the old with what is unscientific and superstitious. It might arouse worst passions of the public. This is a grave potential danger to democracy. Wisdom lies not in ridiculing tradition but in tolerant and discriminating adoption of it and in utilising the forces which it can unleash to work in harmony with the forces of modernity for the good of the nation.

These are all the dark points that I have mentioned above and the very contemplation, for the remedy of those weak-points, is only the secrets of success. On problem of the defence of democracy, especially in Asia and Africa of today,—on the factors which operate against a fair trial being given to the democratic method in these countries,—emphasis has been laid on matters like slow political education and inadequate economic opportunities for all, a failure to recognise the value of a healthy opposition and of the distinction between liberty and licence, as well as on the fact that our political institutions too often forget that the

village is still largely the basic factor of our lives. C. D. Burns has said: "All governments are a method of education, but the best education is self-education, and therefore the best government is self-government which is democracy."

In conclusion we have a few more suggestions for the healthy growth of parliamentary democracy in India.

(1) We must maintain the democratic ideal. We must follow the ideal of 'live and let live.' As Mr. Walter Lippmann once said, it is not a question of interests against ideals, but how we conceive our interests, narrowly or widely, on a short-term view or a long-term view, selfishly or taking into account the interests of others also.

(2) The method of appointment by a body like a Public Service Commission, should be strengthened.

(3) The democracy must be giving a social base and cultural roots in India.

(4) The crying need is for an educative, socio cultural, movement to bring about a democratic awakening in the common people, to make them self-reliant and self-respecting men and women desirous and capable of participating responsibly in the making and executing of decisions affecting their lives.

(5) The Bhoodan movement and the organization of Santi-Senas are to be popularised.

(6) The late Bandarnayake's plea for the 'executive type' of democracy where all parties would share the executive work may be experimented.

(7) Too many recruitments to the I. A. S. and I. P. S. should be stopped.

Unless such awakening to the values of full implications of democracy—con-

ceived not merely as a form of government but also as a way of life—is brought about in the decade or so, the entire adult population of India may be enfranchised, democratic trappings may multiply many fold, Mr. Nehru may continue in office for many years to come, we may even win the economic race with China, but the country and the people of India will remain as far removed from the spirit and substance of democracy as they are today.

Skating-Rink

Here I stand pondering with guessful joys and sorrow
    Being frittered away my hopes and thoughts
The day gone like a galloping chase
    But I felt and found in vision
        A glimpse—a glim.
Mind was mingling in the bright cold morning
    To welcome the day—the unfinished game in life
    Everything here and there dazzled in glittering choice.
A couple of sterling—not the aim
A dozen of hopes and fears—never moulds the life.
The babbling ripples embrace the day
    The heat and rays scattered too
Here and there the noonday's dream flashes
    But no more the mourning and despair.
Oh, how to lament for the smoke flicker up in the heat
When a clear blue sky bids in gloomy darkness
    As the sun slid over the edge of the horizon,

The trees in the wood swayed and toppled
    Birds felt warmer in their decayed nests
And here I felt the day how spent and over
    When it began the count after count
        On this rattling skating-rink ;
With the feelings of a glass of drink,
Birds met their congenial company : the cold night
When they return with an unknown fruit in each break
But I've found nothing the fruit of the day, of the past.
Here I am lying awake—listening the creaking
There the lamp dimmed and dirtier burning
    To differ the light from dark
    The skate and we in day and night.

Salacious Theory

-Rabin Talukdar

A mysterious philosophy to understand :
The nefarious reasonings of the history of the past
And the rotten relics of the globe of death
We are carrying to the stage,
Of civilization with the indication of darkness.
A sky hanging above us,
Hanging with all its blue wishes
Just witnesses : We are the caravan
Struggling for brightness,
Suffering from the want of light.
A mysterious philosophy really :
A soul having the continuity of history
I wonder, and that soul declares :
Conflicts and peace are two brothers.
It is not a dream,
A nightmare in actuality
To create a new globe of white history,
Accompanying thousands of deserted souls.
I am moribund, moribund to see :
The philosophy, borne out of our pains of existence
Suffers much to have newness of essence.

Jet Propulsion and its use

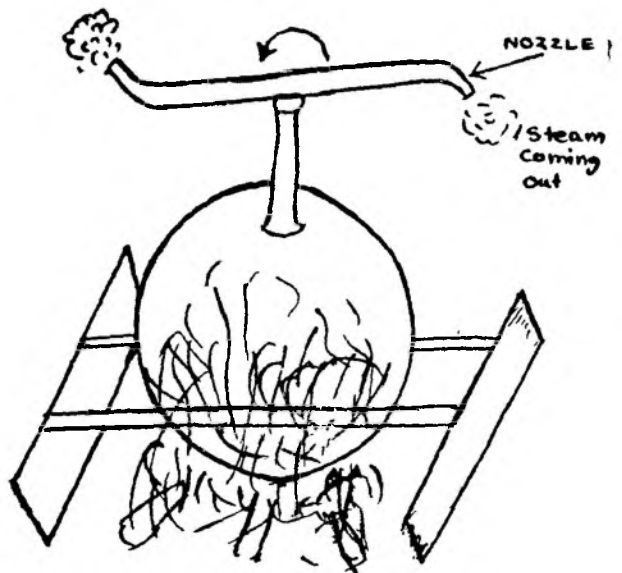
THE automobile engine of our common experience transforms chemical energy into kinetic energy. But the engines of a motor car are no less intricate. The engine of a modern airliner, again, is more complex in its structure and function. These machines are too uneconomic and need a huge sum of money for their maintenance. The scientists as well as the technicians have been trying since several decades to replace this steam and internal combustion engine by a simpler one. The theory of jet propulsion is the fruit of these researches.

To explain it in brief, the energy generated by the ejection of a gas through a narrow chamber is the energy of jet propulsion. This invention is of course new and fascinating to a layman but zoologists trace its existence in the Cephalopods namely in Octopus and in the Cuttle fish. They take in water through a pipe and by ejecting it through another in the front they move backwards. This simple observation had been the topic of so much researches and experiments.

Hero of Alexandria had constructed a contrivance which we may call a

Steam Turbine. (Reference to the figure) Newton's third law of motion is the underlying principle of this steam turbine. The turbine in this apparatus relate only to the reaction set up at the mouth of the pipe.

A simple experiment may help us in understanding the fact. Let a toy baloon be inflated with air. Then holding it upright, if air is allowed to pass out, it will be observed that the baloon rushes out in a direction opposite to that of the outgoing air.

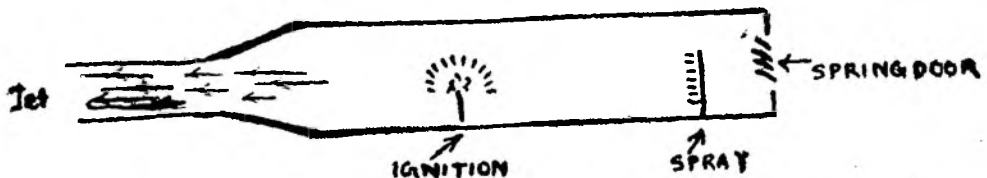

HERO'S TURBINE

This theory is the life of the jet propulsion. The action of a force had always been in use but no where the reaction could be utilised.

Now the problem of designing air craft with the help of this theory was the headache of the scientists. The need was felt of an engine that might force

ahead against the force of wind. During the wars, German scientists constructed some crafts to utilise jet-propulsion but with little success. Therefore no serious attention was paid to their development. The V_1 of them is, of course, of some technical importance.

V₁ ENGINE

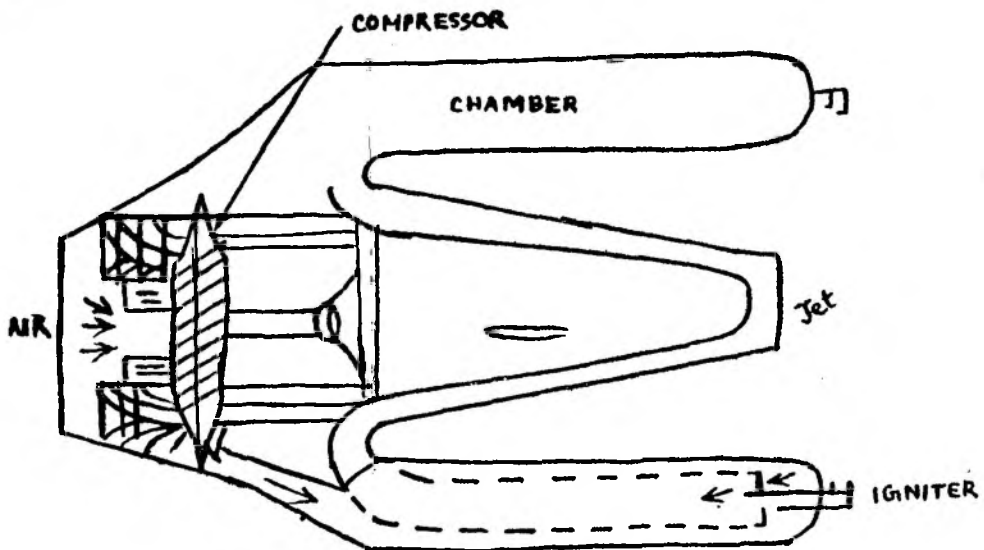
This engine had nothing of the sort of a turbine. The engine was projected from a high level with the help of a rocket or some other appliance. The front of the instrument is provided with several

doors with springs. While rushing through air, the engine takes in fresh air and the chamber is filled up in a short time. When the chamber is full, a liquid fuel gets sprayed all inside.

An electric spark ignites the combustible liquid. A tremendous explosion expands the volume of air. The shutters get closed and the heated gas is ejected through the outlet at the other end and the engine rushes forward with its own propelling power. The next stroke causes the doors to open again and the same operation continues. The noise caused by the operation of this V_1 missile is a disturbing one and the expense of maintaining one is also too exorbitant. Other disadvantages too accompany them. But it was fitting to contemporary uses.

The Blow lamp was constructed by some rectifications but it could not however be used in passenger air crafts or portorage.

The only difference between jet propulsion and rocket propulsion is that the rocket missiles contain their own oxygen—this is essential for the rockets because they operate at an altitude of about hundred miles where the atmosphere is deficient in oxygen. Liquid oxygen is taken in a mixture with Benzene, Paraffin and Acetylene. These fuels are used in the same manner in jet engines, but they need not carry Oxygen.

IMPRESSION OF WHITTLE W_2B ENGINE

The idea of constructing an air craft with a jet engine first came to the mind of Frank Whittle, an English Technician. The adjoining figure will behave as an

authoritative diagram. Let us suppose that the machine is moving in an east to west direction. The broad hole in the front lets oxygen in while the engine

rushes through air. Fresh air touches the compressor, where it is pressed bringing the pressure of air to 35 lbs per square inch from the normal pressure 15 lbs. Simultaneously heat too is evolved. That heated and compressed air then goes into the combustion chamber, which is connected to a pipe that paraffin enters through. A pump sprays the paraffin inside. An electric spark ignites the fuel and a gas of tremendous power is produced. That gas is controlled by a constant pressure with the help of a regulated stream of oxygen. The pressure of the outgoing air becomes 58 lbs per sq. inch, the temperature is about 800°c and the velocity of that gas becomes 500 ft. per second. The turbine is acted upon by this gas, the blades of the turbine being caused to rotate by the pressure of the gas. The compressor, being attached to the turbine by a shaft, also rotates with the turbine. A small fraction of the outgoing gas acts upon the turbine, most of it being ejected out through a specially devised pipe and as a reaction the aircraft moves. Construction of the machine is easy but its application in an aircraft involves much concern.

A suitable alloy was the first problem. The heated gas, issued out of the jet engine, reacts vigorously on the metal of

the metallic pipes. Hence, the pipes must be made of such a metal upon which heat has no effect. The blades of the turbine also need special attention. They must not be too thick, at the same time, a thin blade of different metals does not last long. The shape of the various ducts, the size of the combustion chambers and the shape and dimensions of the jets are matters of prime importance.

We know that moving bodies in atmosphere feel a retarding force owing to friction in the air. That means—the higher we go more is the effect of this retarding force becomes. But, at higher altitude the amount of oxygen also lessens. This is where the importance of the compressor lies. In fine, the efficiency of the compressor, to a great extent, determines the efficiency of the engine. V_1 missiles could not work at a high range as they lacked the compressor.

W_2B engine of Whittle was at the root of all other jet engines. Whittle found out the following advantages of using a jet engine in an aircraft.

(1) At a higher altitude, the temperature of atmosphere being less, the parts of the engine keep safe and sound.

(2) A large quantity of gas is obtained in the jet as only a small fraction is needed for the turbine.

The designing and construction of a jet aircraft also no longer remained a problem. Alloys like Rex 78, RR 59 etc are used in the metallic parts as these can tolerate heat very much. Precautions have been taken in the shape and dimensions of the blades too. Much researches were made for the combustion chambers too and at last they were attached to the engine. Special devices send fuels into the chambers where uniform combustion is favoured. Paraffin came to be used as fuel. To start the engine the combustion of the fuel is caused with the help of a "ignition plug." Oxygen enters continuously and the engine moves forward and rises up. The blocking of

the fuel pipe stops the engine.

The engines we are talking of are all "Turbojets." Now a days, 'Turboprop' engines are in use, where a propeller is also used. Turbojet is convenient for speed whereas a long journey with easiness needs a Turboprop. In fine, the following are the special characteristics of a jet engine.

- (1) Higher mechanichl efficiency
- (2) Inherently better balance
- (3) No upper limit to size and output
- (4) Light weight and smaller frontal area for a given output
- (5) Ability to operate on less expensive fuels
- (6) Simpler lubrications.

WE LOOK BACK

[We here reproduce an article "The Cotton College in 1901-1902" written by "an ex Cottonian" from the Cottonian Vol V, No. 1, September, 1926. This article will surely help us to look back to those days of the college, which oblivion is trying so much to devour up.]

The Cotton College has now grown into a premier institution of the Calcutta University. It is well equipped with all the essentials of an educational centre. Its laboratories have trained hundreds of students in the manipulation of Scientific apparatus. Its library has been utilised by generations of lovers of learning. It is well staffed by distinguished alumni of British and Indian Universities. Its hostels, equipped in the most up-to-date fashion, have laid the foundations of a genuine residential University. Things were otherwise quarter of a century ago.

It was in the last week of May 1901 that the College came into being with Mr. F. W. Sudmersen (now C. I. E.)

as its Principal. There were only about seventy students on the rolls in the F. A. classes, to which standard the College was then affiliated. The present writer had the honour of belonging to the first batch of the First year students, and the impressions which his memory has preserved through the dim visage of time recall the almost insurmountable difficulties experienced by the Principal and the Staff. The regulations of the University required the teaching of the following compulsory subjects:—English, Mathematics, Sanskrit (or Arabic or Persian), Physics, Chemistry, Logic or History ; but this wide variety of subjects had to be taught by only five professors including

the Principal. The Principal, besides his onerous task of giving shape to an infant institution, was chiefly responsible for the teaching of English. Professor Indu Bhusan Brahmachary taught Mathematics and was in charge of the Hindu Hostel as well. Professor Chunilal De had to teach both Physics and Chemistry single-handed, without the help of any demonstrator. The late Professor Paresch Nath Lahiri had to teach History besides Sanskrit. Professor Sayed Adu Nasr Waheed (now Sham-sul-ulama) had to teach Logic, besides his own subjects, Arabic and Persian. Both Professors Lahiri and Waheed had also to render occasional assistance in English.

While the above were the difficulties experienced by the Principal and the professors, the difficulties and inconvenience felt by the students just at their entry into the College were none the less negligible. The Hindu Hostel with its *Jhap* doors and its partly *Kutch*a floor had first been completed. The furnitures were not yet ready. The benches, stools, tables and *Toktaposhes* were still in the workshop of the carpenter. For some days the boarders had to huddle together on the few *Taktaposhes* that had been supplied. The writer had to borrow one camp-bed from Ujanbazar and to sleep

there with a class friend of his. The cooks and menials were not yet in evidence. A First Year student of the twiceborn caste had to cook for all the boarders for a day or two. For many days the boarders had to travel long distances to the Hindu hotel at Phansibazar, lying close to the then Steamer Ghat, to take their meals. During all this time Mr. Sudmersen did not sit idle. He left no stones unturned to make the students happy and comfortable. He visited the boarders of both Hindu and Mahomedan Hostels almost daily, morning and evening, and sometimes late at night, putting them hundred and one questions about their needs and requirements, and looking to their convenience. Gradually things began to improve: the furnitures were supplied: cooks and servants came in required number: and messes, were formed by the students,

Now to the class rooms. Here also at the outset the Principal was confronted with no small difficulty. By far the greater portion of the second year students came from Calcutta Colleges. Some (the late Mr. Bamdeb Goswami for instance) were probably as well advanced in years as the young Principal himself. Some appeared to have acquired a taste for "endearing wiles" and happy-go-lucky way

of living. The disciplinary measures enforced by the Principal were not liked by many. Furious articles appeared in the "Times of Assam"; and sarcasms or invectives were poured on the devoted head of the Principal, and even on some of the professors. But nothing daunted, the Principal with determination and calmness faced all the difficulties that lay before him; and with discipline administered with love he brought the boys gradually under control "Even the fools who came to scoff remained to pray". It seems as if the hand of Destiny impelled the Principal to the bold venture which shaped the future life of the College and its students.

Mr. Sudmersen has earned an undying reputation in the College. His keen solicitude for the welfare of his students is well-known. He may be styled the friend philosopher and guide of the Cotton College, and its students. He was a strict disciplinarian, and was deadly against cram. He seemed to be a close student of Tennyson, and he shone with particular brilliancy in Cowper. Whenever he had to explain an important passage he explained it in pure and simple English, and at the same time infused the spirit of the author into the minds of the students by theatrical gestures.

The writer has pleasant recollections of the way in which he explained the various passages from Cowper, Tennyson and Goldsmith, how he explained the rhyming letter in a figure of eight, how he thrashed the great doctor till his pension money jingled in the pocket, and how by a varying modulation of his voice he brought out the significance of Tennyson's immortal lines,

"He stepping down,

By zig-zag paths, and juts of pointed rock,
Came on the shining levels of the lake."

In explaining Cowper's love of Nature he read and re-read the line "My eyes drink the rivers as they flow" in great emotion, and then abruptly ended by saying "I cant explain it! It is only Cowper who can explain it." Yes, one must put himself in the position of Cowper to realise the meaning of this. It was a never-to-be-forgotten scene when he asked Maulavi S. M. Saadulla, the youngest member of the class, and at present the Hon'ble Minister for Education to play the part of dying Arthur, how the latter lay flat on the floor of the class room, and how the late Mr. Bibhabananda Chaudhuri, the giant of the class raised him (Mr. Saadulla) up like sorrowing Bedivere. The present writer, whenever he thinks of Mr. Sudmersen, thinks (probably by

the law of similarity) of Cowper. Has not Mr. Sudmersen a bit of Cowper's 'taciturnity' in him?

Professor Chunilal De has always been known to be a lover of the Assamese students. He was a strict disciplinarian with a fund of love in his heart. He was an impassioned lecturer, and whatever the subject he struck fire at once. It was a pleasure to listen to Prof. De. The silver tones of his voice, and the grace and fluency that meandered through his speech are still ringing in the writer's ears. Many of the students did not at first take up History. Prof. De came to know this a few days after the classes were opened. It was in a Chemistry class. He enquired why they neglected this very important and interesting subject. Then he began to deliver an impressive lecture in Roman History on the life and career of Marius. The effect was electric. A large number of students joined the History class the very next day.

Professor Indu Bhusan Brahmachary seemed to be a man of "plain living and high thinking" type. He was very popular with the students and mixed freely with them; but his method of teaching appeared to be rather too high, and he himself rather too indulgent. It was a misfortune that the writer could not appreciate his

high merit and so had ultimately to confine his attention to only the book articles for his success in the examination.

The late Professor Paresh Nath Lahiri seemed to be a sober speaker and was always sure of his mark. He spoke well, and to the point, and he knew when to stop. His great erudition in Sanskrit syntax and philology made a deep impression on the writer's mind and created in him a taste for Sanskrit which subject he continued in his B.A. class. He used to give occasional readings to the students and the public from his scholarly writings. He was a very strict examiner.

Professor Waheed being mainly a teacher of Arabic and Persian, the writer could not have the opportunity of knowing him properly. He taught Logic and "Paradise Lost" and though these were his alien subjects he acquitted himself well. He was a very courteous gentleman of true Mahommedan type, and endeared himself to all, Hindus and Mahommedans, by his polite and gentlemanly behaviour.

The year 1901-2 was a memorable year in the history of the Cotton College. It was in this year that Sir Henry Cotton, the father and founder of the college, paid a visit to it and listened

with pleasure to the lectures delivered by the Principal and the late Professor Lahiri. It was also in this year that Sir Henry retired from the Indian Civil Service. Great was the procession that led Sir Henry from the Uzanbazar stemer ghat to the pandal in the Cotton Collegiate school. Thousands of people crowded the road as if to have a last sight of the great Englishman who had done so much for the people of Assam. Farewell addresses were read by the late Rai Jagannath Barua Bahadur B. A. and the Maharaja of Darbhanga. Sir Henry's heart was big with tears, so much so that he had to cancel his programme of seeing at candle light the 'padum-kumari' staged by the College students in his honour. Sir Henry's name has become a house hold word both in Assam and Bengal; and the farewell scene reminds one of a triumphant procession of a great Roman general of yore.

In this year the hostels were visited by distinguished Assamese gentlemen, viz, the late Messrs. M. C. Barua, A. Majid, Rai Bahadur Jagannath Barua, M. C. Bardoloi and Rai Bahadur Bhubanram Das. In the same year the College students started the A. S. L. Club, i. e. the Assamese Language Improvement

Society and the monthly magazine "Jonaki" with late Mr. Satyanath Bara as its editor. It is true the "Jonaki" did not have a long lease of life: it died out a few years after the 1st. & 2nd. year students left for higher study in Calcutta; but it could evoke the sympathy of distinguished scholars in Assamese such as Messrs. L. N. Bezbarua, A. C. Agrawala, and of the editor himself, the late Mr. Satyanath Bara whose series of articles on "Kendra Sobha" showed his mastermind in the manipulation of the manipulation of the Assamese language in pure simple and catchy style.

The writer cannot here resist the temptation of referring to two more incidents that took place in the year, viz, the opium eating incident and Bhuban Babu's feast. It has already been noted that Professor De was a strict disciplinarian. One day before entering the class he found a 1st. year student (now a pleader) tampering with an apparatus containing probably some poisonous gas. Professor De reprimanded the boy severely, and the latter immediately left the class, purchased some opium, swallowed it up, and Trisanku-like, was struggling to pass to the other world. However, the best medical aid then available saved the situation. The late S. J. Bhuban Ram Das

was honoured with the title of 'Rai Sahib.' An article appeared in a newspaper expressing the country's delight. It was also given out in the same article that Bhuban Babu promised to entertain the College students with a grand feast. Bhuban Babu never promised such a feast, the publication as to feast was probably made in anticipation of his approval. Whatever the case may be, and whoever (a second year student?) might be the writer, the point was gained and a sumptuous feast was the result. The same year the students staged "The Merchant of Venice" and "Padum Kumari" both of which were a great success.

The health of the students was good throughout the year 1901. Only Mr. Nilmony Phukan (now M. L. C.) of the 2nd. year class suffered from typhoid for a considerable length of time and caused grave anxieties. The fellow boarders attended him by turn, day and night, and under proper medical treatment he came round again.

Thus rolled on the year 1901; and out of about 35 students in the 2nd year class, 8 came out successful in the F. A. Examination, one in the 2nd., and the rest in the 3rd. division. To a present day Cottonian the result may seem dis-

appointing, but in those days for a student to pass in the first chance was a credit, and to secure a division was a greater credit still.

The year 1902 was less eventful. The Principal had more smooth sailing with the students than in the year before; but a few days after the re-opening of the College a calamity occurred which spread panic among the students. A virulent type of cholera broke out. The late Mr. Surendranath Rajkhoa of the Hindu Hostel succumbed to it. The anxiety of the Principal can better be imagined than described. He removed the boarders to the College building itself and kept them in the Examination Hall for over a week; but things fared no better. Mr. Rajkhoa was soon followed by Stalwart 'Lala', son of Mr. Brijmohan Lala, Executive Engineer and the students fled in terror to their homes. It was about a month before cholera subsided that the students returned. Another sad incident occurred in the death by drowning in the Brahmaputra of a 1st year student, Mr. R. K. Dutt.

This year Sir Bampfylde Fuller paid a visit to the Hindu Hostel. This visit was also followed—if the writer remembers aright—by that of Mr. Prothero, the then D. P. I. The same year the students

staged "Bhrama Ranga" and the part of Niranjan played by the late Mr. Madhab Prasad Dowerah, whose death in Calcutta the day before the B. A. Examination is still mourned by his friends, excited roars of laughter and applause from the audience.

This year 14 students out of about 35 passed—2 in the 1st., 4 in the 2nd. and the rest in the 3rd. Division. Apparently a much better result than in the year preceding.

The students of Mr. Sudmersen have since entered different avocations of life: some have become pleaders, some have become planters, some have entered the political arena, and some have entered Govt. service, high or low, while the present writer is plodding on with the chains and optical squares of a land surveyor, far away from literary circles, and at present with heavy settlement duties hanging on his neck.

Non alignment *and* World peace.

TWO great powers became prominent immediately after the Second World War. One is the Western power block under the leadership of the United States of America, the other being the Communist block under the leadership of Russia. Non aligned states are those that do not belong to any of these blocks. The importance of the non aligned states have been greatly assumed from the standpoint of international problems threatening world peace.

Newly independent states breaking the fetters of the imperialists could not weigh in balance the two great powers to decide which one is to be accepted; the western block or the communist block? Moreover, political and economic reasons compelled them to have relation with both of the blocks. What would they do then? This question leaves no way but to accept the policy of non-alignment propounded by India, through which they would be able to have relation with both of the blocks

without joining any. Opinion of these countries will be based upon a realistic approach to the international problems. This is the simplest way how neutralism or the policy of non-alignment can be explained.

It has been observed that the non-aligned states have been trying to balance the two great power blocks and have been successful in many respects. Besides the ideological conflicts between the two great power blocks, craving for supremacy in power accumulation, economic prosperity and scientific progress is best manifested. Both the blocks try to establish relationship with the countries which are incompatible with both the socialism of America and the communism of Russia. India is a democratic country. She has been receiving immense help from America. Russia is also not lagging behind to have her invest a huge loan for a successful completion of her Five Year plans. Yugoslavia had received tremendous help even

the help of arms and ammunitions from the western power and is still receiving. As for cultural ties, the communist block has expressed its desire of establishing relationship with the monarchical states of Latin America and West Asia on strong cultural and economic foundations. And we find the western block also running the race with the utmost of its ability. Hence we observe that the two blocks are in a great haste in accumulating power.

A question may arise in this respect : Does neutralism merely mean not to be opposed to any of the blocks ? It is not exactly so. Switzerland, for example, is carrying on her neutral policy for about a hundred and fifty years, yet her dead opposition to communism has not effected her policy, Arabian policy of non-alignment can also be pointed out. Western powers do not hesitate to accuse the Arabian states of being intoxicated with the Vodka of Russia. None the less India, Ceylon, Burma, Indonesia, Cambodia are free from their criticism.

The Foreign policy of a country is based on her advantages and disadvantages. Just after independence came to us, Mr. Nehru told in the parliament, "Whatever policy you may lay down, the act of conducting the foreign affairs of a country lies in finding out what is most

advantageous to the country.— Therefore whether a country is imperialistic, socialist, or communist its Foreign minister thinks primarily of the interest of his country. Thus the Foreign policy of a state is based on her interests and thinkings.

Our main function is to discuss how much these countries have contributed to the cause of world peace. In this connection we may study the international crisis of Hungary, and those of Tibet, Suez, Korea, Laos, Germany, Cuba etc. Though the non-aligned states have not been able to rise to the occasion so resolutely, yet they have got their own independent views. And somehow the two great powers are balanced. These non-aligned states, engaging themselves against race of the imperialist countries for power, have tried their best to quench the flames of cold war. When Hungary was attacked by Russia in 1956 and when in 1959 the Tibetans were vanquished by China, the two imperialist forces were condemned by the non-aligned states. And, what is obvious, the western attack on Suez received the same condemnation.

The inhuman Chinese attack on the border of India has opened the curious eyes of the world—why communist China should invade a non-aligned state like India ? Moreover, she is trying to hide

herself under the cloak to establish relationship with Pakistan, the military base of the Western block. What policies she has adopted towards the countries,—Thailand, South Korea, South Vietnam etc.? How the non-aligned states—Burmah, Indonesia, Nepal—are treated? From minute observation, it is clear that China wants to turn down India's policy of non-alignment, so that her policy of expansionism is successfully carried out.

Let us now discuss the approach of the non-aligned states to this problem. Only twenty of the non-aligned states were in favour of India at the time of Chinese aggression and what is more obvious, cordial support came from only four of them. But because of this fact we cannot say that these states had indirect support for China. Neither it shows that they are suspicious of India's neutral policy. A scrutiny of this question reveals that they were compelled to adopt such a mild policy firstly because of their unwillingness to create hostility amongst the Asian states; secondly, they never wanted to incite a third global war by enflaming the situation by a hasty settlement. The quest for peace of the Colombo powers is to be remembered in this respect.

The success of non-alignment in balancing the great powers is best mani-

festated in the Russian attitude towards the Indo-China conflict. Russia and China are bound by the ties of fraternity. Yet Russia has not extended her support to China. China has directly accused Russia of shaking hands with the leader of the Imperialist forces. Western powers, on the other hand, which severely criticised Indian neutral policy to be influenced by Russia for her help in establishing a MIG factory, came forward to help India with every bit. Now they wish the neutral policy of India to be carried on and have extended their cordial support to Nehru. Reason behind this may be such:

(1) The world will have to face a great doom if India's policy of non-alignment fails, and failure of Indian neutrality will mean the failure of neutrality itself.

(2) The balance of power, maintained so far will be unbalanced.

(3) Russian help and encouragement for China may invite a new world war and expell world-peace.

The activities of the non-aligned states during the Cuban crisis also largely contributed to the cause of world peace.

Disarmament has become a vital concern of the hour. To become free from nuclear weapons of mass annihilation, continued effort is necessary on the part

of these states. In order to be independent of their economy, the newly independent countries of Asia and Africa have no way other than to approach the great powers. This policy of non-alignment, which is so suitable for an underdeveloped state, also acts like a bridge between the two blocks and thus the balance of power is maintained.

On September 1, 1961, twenty five non-aligned countries of the world including India met at a conference at Belgrade to welcome the proposal of general and complete disarmament put by the Soviet Union before the United Nations in 1959. This conference appealed to the President of the U. S. A. and the chairman of the council of ministers of the U. S. S. R. to make the most immediate and direct approaches to each other to avert imminent conflict and establish peace thereby proclaiming and protecting the desire and determination of all mankind to see the achievement of lasting peace and security for all nations. On Nov. 3, '61 the U. N. Assembly's main political committee adopted a resolution proposed by India and five other nations urging nuclear powers to refrain from testing pending conclusion of the international agreements. All the nuclear powers including the U. S. A.,

U. S. S. R., the U. K. voted against the draft, but the non aligned nations gave the resolution a big majority by 72 to 21 with eight abstentions. The amended resolution which the committee finally adopted recalled previous resolutions on the matter and continued. The Committee

1. Expresses its deep concern and profound regret that test explosions have been resumed ;

2. Earnestly urges the power concerned to refrain from further test explosions pending the conclusion of necessary internationally binding agreements in regard to tests ;

3. Expresses confidence that the states concerned will reach agreement as soon as possible on the cessation of tests of nuclear and therma-nuclear weapons, under appropriate international control ;

4. Calls upon the powers concerned to engage themselves with urgency and speed in the necessary efforts to conclude such agreements expeditiously.

Thus we see that the activities of the non-aligned states are increasing day by day. With mutual co-operation of every nation we can expect long term world peace and the non-aligned states should try every now and then to reach the goal of human happiness.

Tennis—Should it be open ?

With the rapid departure of players like Hoad and Laver from the arena of amateur tennis, everybody is doubtful about the future of competitive tennis in the world. As a matter of fact it has almost become a fashion to turn a Pro after gaining Wimbledon or other like titles.

The logic behind it is very simple. Tennis is such a competitive and demanding sport that to be a player of international standard, a player has to devote almost whole of his time to the game. Even this time factor is also not everything. To gain necessary experience and to develop a proper nerve, players are generally advised to play—in as many foreign countries as they can.

But these things are not possible without a heavy purse. And in these days

it is virtually impossible for a player to maintain his expenses without some sort of outside help. In addition to this, players having jobs find it very difficult to play outside. In fact this is the main cause of our Krisnan's poor show in the Wimbledon. Last year Krisnan's business prevented him from playing a single international game. And as a result he went down so tamely to his Australian friend Emerson that everybody became doubtful about his future success. This year also Krishnan has gone down to his American friend McKinley, whom he himself defeated so easily in 1961.

For all these the big money has always been a big thing for a big player. Of course it is true that most of the major tournament committees in the world bear the travelling and lodging expenses of

players and players themselves are also making money by taking goods of various farms.

But apart from the question of money there are some points which should be discussed for sport's sake only. For many new born professionals are accusing that in a professional tennis match the real match spirit can never be found. For it is not who wins but who plays that hits the box office. The same arguments can be attributed to the indifference with which pros play night after night. This is the main reason why most of the players do not like to go in a circus troupe like Jack Crammer's. So without effecting their contracts all pros will like

to be present in competitive tennis.

Till now we are discussing the problem from an amateur's standpoint. Let us see the position of a professional tennis star in the competitive tennis. So far the game is concerned, they will get the cream of it in a competition. But while enjoying the good tennis they must always run the risk of loosing the name. For Krisnan's defeat at the hands of Mukherjee matters much less than the defeat of Olmedo or Gonzales by Santana or Bungert. Because in the case of Olmedo or Gonzales it is their money that will suffer.

But however may the cries for an open tennis be louder, it is the most unlikely thing to happen in near future.

HEROIC POETRY

Heroic poetry 'holds the mirror upto' heroic life. There exists a sharp dividing line between common life and heroic life. The former means a life without struggle but the latter cannot be conceived without struggle. Struggle is the essence of heroic life. The word struggle is used here in its fuller and wider sense. It is not the struggle for bread, for a higher order of material wellbeing that makes a man heroic. A society that lacks sound economic principle, social justice and human consideration cannot provide its people with food, shelter and raiment, the three basic requirements of life. Hence, the struggle for existence. Hence again the fact, that this struggle for existence is a superficial problem created

by an unnatural, artificial society. George Bernard Shaw refused to treat hunger as such, as a serious subject of his plays. He believed that having distributed the wealth equally among the people hunger and poverty can be abolished not only from the human society but from the human speech. Therefore, the Fabian Philosopher argues, such ephemeral subjects cannot admit of serious treatment in literature. Heroic poetry is at par with this Fabian outlook. It does not deal with hunger and poverty, disease and delirium, filth and squalor, of, to quote Cawdwell, 'a bourgeois society,' but, it deals with battles, tournaments, journey, adventures, enterprises and such other soul-stirring activities, that typify a heroic

society. The people of this society are all heroes who are required to fight not for bread but for honour. Honour is the theme of heroic poetry.' To safeguard one's honour, to rise above one's petty, selfish cringing life one throws up a challenge which one answers not by submission but by combat. The heroes are always willing to put to test their skill and vigour, their physical prowess and mental tact even to the point of death. Love of honour dissolves all fear of death. 'Death before dishonour' is the burden of their song. They laugh away life and all that pertain to it and rise far above the material reaches and become real, living, fighting souls. This is the heroic spirit that makes fun of life and death, that takes no cognisance of profit and loss. They take life with both hands and plunge into battle heart and soul; and, though physically lost, the spirit of heroism invariably emerges in all its splendour and glory. Play is the thing. Their only delight and aim in life is to play out the play. As Shri-krishna admonished Arjuna in the battle-field of Kurukshetra:

Tatha Juddhaya jujjyswa,

Jayajayai lavalavoi.

—Fight for the sake of fighting. Never mind the victory or the defeat.

He said further :

Hato Ba Prapshyashi Swargam

Jitta Ba Bhukshshase Mahim

—The fallen are the dwellers of heaven, the victors are the masters of the earth. —This is the heroic spirit. The heroes are keenly sensitive to their sense of self-esteem and self-honour. They can sacrifice their life for the sake of preserving their dignity of manhood. This brings them face to face with their rivals and after challenges and counter challenges are thrown the actual fight begins. Once they are in the field they lose themselves in the fight ignoring all risks including the risk of life; and taste the sheer joy of fighting. This becomes a fight for the sake of fighting, not for the sake of some material benefit. The fight for some intangible, impalpable, impulse of the mind is indeed a heroic one, far above the range of common man's experience. The life and action of these heroic souls are the warp and woof of heroic poetry.

This conception of the heroes has nothing to do with Carlyle's view as expressed in his famous book, "On Heroes, Heroism and the Heroics in History." Carlyle's "heroes" are pioneers of men, makers of history, movers of human destiny. They are rare, exceptional individuals who

plough their lonely furrows in a wilderness of sins and sufferings. They are human shapes of divine powers. Odin, Mahomet, Dante, Shakespeare, Napoleon, Johnson are the heroes who are not born but sent with strange luminous powers of insight and expression and they proclaim the gospel of truth, justice, beauty and goodness to a world lost in doubts, disputes and darkness. They are the gold, the rest is dross. That is Carlyle's picture of the heroes. But such heroes, the chosen deputies of God, are outside the purview of heroic poetry. Heroic poetry deals with men, not Nietzschean strongmen, or Shavian supermen, but men who live with brother men with full sense of honour and dignity and human worth and ready to defend that honour and prestige even at the cost of one's life. This renders their lives heroic, not saintly, nor superhuman. The heroic people of heroic poetry are men of the earth, earthy.

Heroic poetry is generally known as epic poetry. Etymologically the word epic is derived from the Greek word epos which means "words". In those early days of human civilisation the minstrels wandered from house to house meeting people and telling them the 'word', the moving, stirring word which pleased them by

its authenticity and intensity. These words constitute the most ancient form of poetry, precisely known as epic poem. The wandering minstrels told their fellowmen about the lives and deeds of the chieftains engaged in some deadly fight for vindicating their honour at great personal hazard. The people listened to them with rapt interest and lavished all praise upon them for their wonderful manner of narration and for the tremendous weight of their matter. Speakers' command over the magic of words and the listeners' response to the beauty of words brought into being the world of art and letters. Poetry, rather, epic poetry, was the first child of man's excursions into the infinite space of imaginative pleasure. The speakers went on making new devices and inventions adding new thrills and delights to an eager, responsive audience. The lyre was called in aid of the spoken word and the vogue of lyric poetry was ushered into. Every new technique gave a new direction to the subject matter of poetry. The epic poet, who sang unaided, sang about heroic deeds of noble men. The lyric poet, who sang to the accompaniment of the lyre, began to sing about their personal joys and sorrows, about some humble familiar matter of today:

Some natural sorrow, loss, or pain,
That has been, and may be again?
The two genres of poetry—the epic and the lyric—were firmly established in days of antiquity; and while delighting in both the people knew what they were to expect from each kind.

From the very beginning the epic poetry dealt with the life of heroes, hence the synonym 'heroic poetry' applies equally well to this kind of poetry. But a hairsplitting distinction can be made between them. From the point of view of art it is described as epic, from the point of view of contents, it is described as heroic. We can talk of epic art, or, of heroic matter. Here an attempt is made to focus attention on the matter of epic poetry. Naturally, therefore, the title chosen here is heroic poetry.

The oldest and the finest class of heroic poetry comprises the Iliad, the Odyssey, the Ramayana and the Mahabharata. These immortal works of hoary antiquity have survived the wear and tear of time and remain unsurpassed and unsurpassable till today. They set the models of epic creation for centuries to come. People unconsciously measure all other epics by these examples. There is no doubt that centuries of epic compositions, both oral and written, preceded the making of the

masterpieces but the records are irretrievably lost in the labyrinth of time. The Rhapsodes, who recited heroic poems in the courts and the streets of ancient Greece vanished like phantoms. The early names recorded in the literary history of Greek epic poetry are veritable shadows. Lesches, Linus, Orpheus and Arctinus are some of those mythical and symbolical figures. But they started a vogue which was later perfected and chiselled for immortality by Homer and Hesiod. The pattern of hexameter verses set by the early masters became the true vehicle of Greek epic poetry. A sustained narrative of dignified and elaborate style characterised the works of all epic writers.

The tradition of epic creation continued unabated in many countries. The Roman 'Aeneid' by Virgil of the first century B. C., the French Chanson de Roland of the 12th century, the Spanish Cid of the 13th century, the Persian 'Nameh' by Firdowsi Shah of the tenth century and the Teutonic 'Beowulf' of the 7th century are the monumental works of heroic poetry in recorded history. An epic, besides being a work of art, eminently serves as a history of the race. Many races have not yet produced a masterpiece of epic heights and dimensions, worthy of being classed in the

'Iliad' or 'the Mahabharata.' The long duration of the period of purely oral tradition favoured the formation of epic cycles in Finnish, Slavonic and Tataric literatnre. Hundreds of Russian 'byliny' or 'stariny', meaning heroic songs, form cycles about a hero or a town. But the vast materials await the master's hand that can organise and unify the available matters of history and tradition by submitting them to a process of rigorous artistic selection and rejection and adding the 'visionary gleam' of artistic coherence and design transmuting the base metal into gold. America is finding it hard to come at its own Homer or Virgil who can draw upon the full and pulsating life of the young and vigorous nation and express the whole consciousness and the genius of the race in a full grown and full fledged epic poem. The absence of a long continued tradition going back to the dateless past and vitalising contemporary thoughts has stood in the way of America's producing the epic poet.

The heroic style has been exploited by other poets to suit other purposes. The beast epics, the romantic epics, the comic epics, the philosophical epics are examples of the variations and modifications of the same style. The philosophical epics of Xenophones, Parmenides,

Empeocles of ancient Greece and the Bhagabat Gita of ancient India are famous examples of didactic verse done on the highest conceivable planes of human understanding and artistic expression. The beast cycles of Aesop, the bestiaries of Reynard the fox, the tales of the Hitopadesha are exhilarating works of humorous literature. The Greek war of the Frogs and the Mice in the age of Homer, the beast cycles in France in the age of Chausons de Geste are reminders of the seamy side of life in an age of ardours and ecstacies made manifest in heroic poetry of the times. The beast epics are a safeguard against solemn self-deception in the pursuit of grandeur shown in heroic poetry. In beast epics man is reduced by simplifications into beasts exposing his faults and foibles with instructions for reforms and purifications. In heroic poetry man is magnified by simplification into archetypal forms showing his fullness of stature and loftiness of temper and exploring the possibilities of the great heights to which man soar and aspire. The sense of proportions which saw the dual possibilities in simplification of character and motives into the clearest and simplest forms and types speaks of the supreme sanity and clarity of mind possessed by the ancient.

Ariosto's "Orlando Furioso", Tasso's "Jerusalem Liberata" are successful attempts at introducing romantic and fabulous elements into the heroic tales of the crusades which resulted in a new type of romantic epics full of gay abandon and hilarious situations but without the mocking note or satirical humour of the least epics. Spenser's "Faery Queen" ultimately departs from the high road of epics by being fully allegorical. Milton's "Paradise Lost" is sui generis. He abandoned human history as a theme and tackled the most difficult problem of justifying the ways of God to man presenting the struggle of Light with Darkness, of Evil with Good through the mythical personages of Satan and Adam and Eve. It is a poem of supreme moral value. As an epic poet, Milton achieved the impossible. Dryden's heroic plays in the 17th century and their opposites, the mock heroic poems of Pope are faint echoes and comic adaptations of some heroic notes found in Heroic poetry. With Pope the great age of epic poetry seemed to be over.

Of all the romantic poets Wordsworth strove to write an epic worthy of its name in theme and treatment; and he nearly succeeded in "The Prelude." The poet's command over the stately movement

of blank verse lines the gravity of his tone and temper throughout the whole work, the sustained flights of his imagination and the grandeur and felicity of his similes are all in the epic manner, but the poem loses in its essential requirement by being merely an account of his own mind. Wordsworth termed it as an "epic of the mind." At bottom it was the story of his own poetic mind which has no direct bearing to the social life or the common human mind. Heroic poetry required larger canvas than the study of the self; it presents greater struggle than the struggle for poetic expressions going through Wordsworth's mind for years together. "The prelude" is a grand piece of autobiographical poetry, but not heroic poetry. Byron's "Don Juan" shows a heroic impulse but no conception of heroic poetry. The creation of a heroic poem was the life-long ambition of Matthew Arnold, but his "Sohrab and Rustom" is a magnificent failure as epic poetry. In spite of the "Cantos" of Ezra Pound and the Greek "The Odyssey—a modern sequel" by the Greek poet, Nikos Kazantzakis, the twentieth century is without any achievement in epic poetry. The reasons are wholly psychological. The speed and haste of modern life, the complexity and diversity of its interests,

preclude the crystallisation of a comprehensive vision of life and universe which is the basis of all epic writing. Epic poetry presents the conception of the whole man, nay, the whole race, the social milieu that percolates down to the inmost recesses of the human mind and permeates the downmost strata of the human society. The balanced human personality, the integrated human society, the all-embracing consciousness of the importance of life and race pass into the making of a heroic poem. Our times sadly lack such an integrated vision and our literature, however unique in capturing the fleeting moments of life and precious as brilliant studies of different slices of society, belongs entirely to the age in its fragmentary and piecemeal character, Virginia Woolf has rightly remarked that our master pieces are brief candles.

Thomas Hardy made a gigantic attempt to invoke the epic Muse in the twentieth century. The result was "The Dynasts", an epic drama of the war with Napoleon in three parts, nineteen Acts and one hundred and thirty scenes published in three parts, part I in 1904, part II in 1906, part III in 1908. The stirring events of history, centering round the tragic figure of Napoleon form the core of the subject. It has a huge

panoramic background and a wide human appeal; but it amply illustrates the breakdown of the heroic poetry both in form and content. As an art-form heroic poetry is not dramatic but narrative. Hardy's work is a mixture of the two types, a confusion of the two distinct lines of approach. Shakespearean dramas are full of heroic characters but they are not heroic poems. Achilles and Hector of Shakespeare resemble their prototypes in Homer but "Troilus and Cressida" of Shakespeare does not breathe the spirit of the Iliad. Homer's work is not a selection of situations exposing and resolving conflicts through the dramatic personae. It is a sustained narrative recounting events, portraying characters, in an objective and detached frame of mind. "The ring and the Book" of Browning has a tale to tell but it is wholly personal and often imaginary. "The prisoner of Chillon" of Byron has a heroic personage as its central character just like Napoleon in "the Dynast." But they bestride the "narrow world as Colossus." This is their limitation as heroic poetry. Heroic poetry does not glorify the deeds of individual spirits, but it recounts the glorious deeds of a generation of mighty men. The world in which the heroes move, live and have

their being is not narrow, limited and personal. We cannot conceive of a heroic poem without that larger canvas, that fuller life that tinkles through the vein of the whole race, the warmer and richer milieu with its bracing effect upon the ideal and activities of the whole race.

One misses the broader atmosphere in Hardy's "Dynasts" or Wordsworth's "Prelude." Even Dante's Divine Comedy and Kalidasa's Sakuntala or Meghadut, the noblest achievements of the poetic art are distinct from Homer's "Iliad" or Valmiki's "Ramayana". Different works are conceived in different lines and remain the masterpieces in their own field.

Heroic poetry, then, is the product of heroic society. One individual hero, a saint or a savant may work according his own heaven-sent light, may care more for their ideal than for their life and ultimately die a martyr for the cause but that only shows the absence of the heroic impulse and lofty ideals in the society which fails to rise up to the standard of the great man, the heroic heart. The brutal assassination of John Kennedy in this late day of mid-twentieth century is a painful reminder of the sheer hopelessness and helplessness of a heroic soul

in a commonplace, banal society. One swallow does not make a summer. Heroic poetry does not speak of the passing swallows, but of the shining stars. Tennyson's Ulysses laments that the firmament where the stars were radiating their lustres were gradually receding into the background; but he alone strives to seek the glory and the honour befitting a hero's life:

...and tho'

We are not now that strength which in
old days
Moved earth and heaven ; that which
we are, we are ;
One equal temper of heroic hearts,
Made weak by time and fate, but strong
in will

To strive, to seek, to find, and not to yield.
The race of heroes has fallen. The milieu of heroes is gone. What we see today is an occasional fruit tree in an arid land, not a mountain range with peaks trying to outtop each other. Along with the passing of the heroic race, the heroic poetry has also passed into the history of literature, what remains is fragmentary lyrics, the magnificent probings in to the disparate elements of life but not a thorough and revealing picture of the totality of human mind and society.

THIS IS THE COTTON COLLEGE OF TO DAY

[The following address of welcome, delivered at the Freshers' Social by the Principal and President of the Union Society, will tell you a lot of things about the College—J. P. S.]

WE assemble to-day on the auspicious occasion of the Freshers' Social of Cotton College for the year 1963. The Freshers' Social is not merely a formal function of the College to be taken up in the usual round of annual activities. It is a significant event that marks the turning point of the fullness of activities from one academic session to another; and ushers into a new chapter of fresh contacts and endeavours in the ever-expanding history of this premier educational institution of Assam. In the current year 910 students have come over to Cotton College. Out of 910, 350 are in P. U. (Sc.), 150 in P. U. (Arts), 200 in Ist yr. T.D.C, (Sc.), 150 in Ist yr. T.D.C. (Arts) and 60 in Ist yr. T.D.C. (Sc.) Night class.

After the completion of enrolment into the different classes, the College has reached its full strength and the activities of the College have been in full swing. It is in the fitness of things that we undertake to celebrate the Freshers' Social when the life of the College is full to the brim. The Cottonians are the members of the grand family, as it were. Here is a noble assembly of 1600 promising youths, 109 enlightened teachers, besides a great many devoted workers in office, library, laboratories and hostels. The Freshers' Social is the collective expression of the vital fund of goodwill and fellow-feeling that perennially exists in the College and inextricably binds one and all into a composite, organic whole.

Though it is customary to welcome the new students on this occasion I take it in its wider and fuller sense and extend my hearty welcome to all new-comers to the College including my humble self as I joined my Alma Mater in my present capacity as the first of all freshers of the session.

I must hasten to add that the real picture of an educational institution is that of its alumni. The rest are all mere frames and borders of that picture. It is no praise of the picture if one looks only at its splendid frame-work. The big buildings, the huge auditorium and the large area of the College are nothing without the students. The College is what the students ultimately make it to be. However efficient the teaching and smooth the administration, a College is valued only by the achievements of the students. If Cotton College enjoys high reputation in the State and outside it is because generations of sincere and intelligent students left their precious legacies indelibly marked in the glorious annals of the College covering the last sixty three years of its

existence. You are the proud inheritors of this noble heritage. I am glad to announce that the high standards already achieved by the College are being steadily maintained till to day against the most manacng conditions such as the tragic police firing in the College hostel and the naked Chinese invasion on the frontiers of our motherland. But the traditional love of duty and discipline of the Cottonians always stood them in good stead and helped them to face the crisis when it came in the most befitting manner. The spirit of the College always emerged victorious and the pursuit of learning continued unabated. Even in the preceding year, when the students had to devote their entire time for relief and redress of evacuees that came in the wake of Chinese aggression, they returned to their normal duties as soon as normalcy returned to the state. After the spell of the crisis the students began to work hard and gave a good account of themselves in the final Examinations. The following analysis of examination results of 1963 will speak for itself.

Examination	No. of students appeared	No. of students passed	Percentage of pass	University percentage.
P. U. (Arts)	161	94	59	33.4
P. U. (Sc.)	401	312	78	53.4
B. A.	302	183	63	38.8
B. Sc.	202	116	58	52.0

Besides this high percentage of pass, 40 students secured Honours in Arts and 36 students secured Hons. in Science, 4 being the first Class and 11 secured distinction in Science and Arts. Of the P.U. Candidates 68 in Science and 5 in Arts passed in 1st division. The analysis proves beyond doubt that things are in a fair way. This does not mean that they cannot be bettered. It is upto the present Cottonians to try their level best not only to maintain this standard but also to enhance it.

While emphasising the academic aspect of our activities I also invite you all to participate fully in the various extra-curricular activities. The College offers facilities for your all-round development. This is the seed-time of your life. You are to prepare yourself to fit into the world in which you live. These are the days of competition in every field. You will be left behind far behind indeed, —unless you keep yourself physically fit, mentally alert and morally strong. Emphasis is given in this College for the enrichment of the different faculties of the human mind. Students can cultivate their interests, whether dramatic or gymnastic, through the various organs of the Cotton College Union Society. New programmes are being initiated in

the College to help the students in every possible manner. One of the important additions is the introduction of the lingua-phone classes. You can enjoy the records played in the lingua phone classes and learn the proper accents and intonations of the English language which is an important part of your mental make-up. Regular Cinema shows are also being held at Cotton College every Sunday at 6 P.M. for presenting the films which are both educative and entertaining. Further, we are going to introduce General Knowledge and Viva voce Tests from the current session. The first Test will be held sometime in January 1964. There will be prizes for the best competitors of the Test and certificates of merit for those who secure the qualifying mark. Details of the scheme will be notified in time. I hope you will all join the test and strive to secure the prizes and certificates. This will give you an incentive to keep yourselves abreast of the current affairs and equip yourselves for the high avocations of life. We are also going to open an Information Bureau in the College which will furnish necessary informations to the students for prosecuting studies outside and for building successful careers. Above everything there is the College library,

the greatest treasure of the College and the best companion of the students. There are more than 47,224 books in the library. The range of your acquaintance with the books will be the measure of your real progress in the College life. A proposal has been submitted to the Government for sanctioning a few more posts for the library staff so that the working hours may be increased from 6 to 12 hours a day. There is also a proposal for constructing commodious library rooms both for the reading purpose and for the safe up-keep of the books. These measures when implemented will benefit the students to a greater extent. But the existing facilities are by no means insignificant if one knows how to utilise them. I mention with pride that our students have fully realised the need of defence preparation in the country and spontaneously responded to the schemes of N.C.C. training. Even among the girl students 175 are in N.C.C. Rifle training and only 46 in alternative training, consisting of parade and First Aid.

Dear new Cottonians, it is not for me to restrain the feelings of jubilation and mirth of the function by giving you the full list of the useful avenues of the College. By and large you will find the avenues yourselves and having given the

intellectual curiosity and a sense of duty and discipline. You will know how best you can utilise the opportunities. I want simply to give you an idea of the huge amount of money spent for your education every year. Government spends to the tune of 13 lakh a year for the College. This breaks up to an expenditure of Rs. 65 per month for every student. Your guardians pay almost double that amount for your maintenance here. This shows that for every Cottonian there is an average expenditure of Rs. 195 per month. Last year there were 810 students of the College enjoying scholarships either from the State or the Central Government. Over and above the annual recurring expenditure of 13 lakh the government also spends huge amount grants for buildings and laboratories from time to time. Now you can clearly see how much public money, both from the government and from your parents, is being spent for your welfare. The money spent here shows the trust reposed in you. I sincerely hope that you will remember this fact individually and collectively and try to get the fullest return of the enormous amount spent on your behalf.

We are glad that the Chief of the Education Department of Assam has come all the way from Shillong to act as the

Chief-guest of this function. This shows how much love and affection he possesses for the College and the Cottonians. As a minister of education he has been watching with interest the progress of the Cottonians; and trying his utmost to augment the facilities in Cotton College. It is at his own initiative that the Night classes in Science have been started in Cotton College. He is taking keen interest in the improvement of the hostels and playgrounds. The remodelling of the New field is also the fruit of his endeavour. We express our deep debt of gratitude to him and hope that under his inspiring lead the College will receive the necessary grants particularly for the improvement of the College library.

Cottonian friends, before I conclude I call upon you to train yourselves as the perfect citizens of the country. I hope all of you will live up to the ideal of plain living and high thinking and continue to work with a sense of mission and purpose so that you can reap the benefits afterwards. With these words I once again sincerely welcome the freshers into our midst.

Thanking you all,

Date—1.10.63.

Yours sincerely,
(Md. N. Islam),
Principal, Cotton College,
Gauhati.
and President, Cotton College
Union Society.

Memorandum submitted to Shri T. T. Krishnamachari by Prof. A. Ali, President of the Cotton College Economic Association, when Shri Krishnamachari visited the College on 12.1.63.

And we meet **Krishnamachari**

Sir,

Let me first associate myself with the observations made about you by the General Secretary of the Cotton College Union Society, Shri Indra Gogoi, in his Welcome Address, just read out to you. You are, Sir, indeed an eminent National Leader, Administrator with practical vision, initiative and dash, having the firm determination to bring about a Real Socialist Pattern of Society in India, as envisaged in the Constitution of the Federal Democratic Republic of India. Your valued contributions in the past,—as the Union Finance Minister and your present penetrating Economic-Thinking and Defence Co-ordination Efforts,—have given us confidence and hope, that not only India as

a whole will gain, but also the states of the Federal Republic, particularly the strategically important and economically under developed states, like Assam. Some of your observations, on the important economic measures and your frank admission to the Press, a few months back, as to the initial drawbacks in the Indian Planning and the few important loopholes, in our Five Year Plans, going astray,—from the hitherto accepted principles of Economic Socialism, Decentralized Planning, Preferential-Treatment from the Centre about the Economic Problems of the underdeveloped States of the Indian Union,—although could not please some,—need to be appreciated by all fair-minded, impartial and enlightened patriotic Indian citizens.

Sir,

You,—along with a team of Economic & Financial Experts, the Honourable Members of the Planning Commission, have very kindly come to this eastern-most, economically backward, strategic frontier state of the Indian Federal Republic,—to see for yourselves, how with the generous Economic and Financial aids from the Centre, and the Technical Experts from outside ;—Assam is Marching ahead, with the rest of India during the two plan periods and also in the midst of the Third Five Year Plan and also to study and Give Ready Help, to some of the pressing demands of Assam, considered particularly important from the Defence point of view, and more so to strengthen the total defence of the Country, so that the Country is not put to further humiliation and shame, for some of our initial lapses and reverses in the recent past, consequent upon the sudden, unprovoked, planned and the massive military operations of the treacherous Communist-Chinese Government, led by the arrogant leaders like Mao Se Tung and Chou-en Lie—professing to the world as the lovers of Peace, Peaceful co-existence and a faithful ally of Pan-hila.

Sir,

When on that fateful night of 19/20th November, 1962,—our beloved and popular Prime Minister Shri Nehru declared in the Union Parliament about the Fall of Bomdi-La and expressed his immediate sympathy to the people of Assam, we were no doubt lost,—which was quite natural. Sir, I would also like to make it clear to you that the People of Assam, particularly the Assamese-Speaking—Hindu and Muslim residents of Assam, do not in principle, differ very much from the reported sentimental statement made by one of the Assam Congress Member in the floor of the Parliament-House,—on that fateful Day, that—“Let India Live; I do not mind if for that Assam dies”. If an Honourable Member of the Parliament from Assam really said so, We have also the boldness to agree to such an Historic Prouncement, provided—any authority at Delhi, as well as the people of the other states of the Indian Federal Republic,— can assure us, and without any mental reservation,—that inspite of Assam,— in the Body-Politic of India, being made a Sacrificial Goat,—“A Shahid”, —to the hands of the treacherous Chinese Enemy,— leaving the People of Assam to undergo all sorts of distress

humiliation, and the total destruction of their social, cultural and democratic way of life,—under a totalitarian regime of Mao Tse Tung and Chou-En-Lie, or any other neighbouring Military rule,—that the territorial integrity, national sovereignty, democratic way of life and more particularly the Economic Progress of the teeming Millions of the rest of India can be effectively secured, then Sir, we the people of Assam,—particularly the Assamese-Speaking Hindu and Muslim residents of this sacred soil—Mother Assam, will not grudge to bear the burnt of it. But Sir,—You, a farsighted Economist and financial Expert,—the Union Minister of Economic—Co-Ordination and Defence Production, will surely admit, of all persons, outside Assam,—that Assam. I mean the geographically integretated Assam, consisting of the present Assam Pradesh, Nefa & Naga Land, with her natural Defence barriers,—consisting of hills, mountain tarrains, mighty rivers, varied economically rich Flora & Fauna, particularly her Liquid or Black Gold,—I mean crude mineral oils, Green Gold,—I mean Tea, rare foreign-exchange—earning animals,—I mean Rhinoceros & Elephant,—God Forbid; if unfortunately lost to the Enemy's hands,—(due to our Defence slackness)

will it not seriously affect & endanger the strategic and effective Defence as well as the economic potential of the rest of India?

Sir, we the people of Assam, specially the Assmese-Speaking people of this frontier state, is often maligned by our brothers & sisters and sometimes even by some of the public leaders of all India repute & also by some of the responsible administrators from the other sister states of the Indian Union, - as being too much parochical, (of course never communal like most of them, inspite of occassional incitements from the interested quarters, - since we have as yet no record of Hindu-Muslim clashes in this state of the Indian Federal Republic)—Lazy, Goody-Goody Fellows, Intellectually Backward, Economically Underdeveloped and by such other terms. Again, when sometimes asking for a fair deal from the centre or in requesting and insisting upon-giving a little preference to this state in the matter of her quick economic development and removing somewhat the hitherto existing regional disparities with the other sister states of India, or in requesting to give a due consideration towards the growing educated-unemployment, by providing atleast a few well qualified educated young students of Assam, in the matter of central

employments, in the All-India cadres and also in the state of Assam itself, - we are reprimanded of being too much parochial, short-sighted, lacking in All-India spirit etc. We, in Assam, are also sometimes accused of being wasteful and extravagant,—in some of the Development Programmes,—alloted to Assam by the centre, boasting of the immediate sanctioning of some of the centrally sponsored Projects,—without having the necessary Technical & Scientific Personnel & Experts (even to man the State-Sponsored Projects) amongst the educated Assamese and that Technicians and other Scientific experts deputed from outside Assam for the good of the Assam State, are resented to, harassed, and sometimes even driven out by calling bad names, without having any substantial charge of inefficiency, corruption, misappropriation or bad conduct against them.

Sir, I donot like to argue at length on these points. But with due respect and also with due apology, I beg to submit that as to the reported failures of the Govt. of Assam, in submitting some of the important Schemes to the Centre, in right time, or alleged failures in implementing some of the important Development Schemes (Sanctioned by the Centre) within the scheduled time,

thereby causing the lapse of already sanctioned amount by the Centre,—I donot like to hold any brief for the Govt. of Assam,—but I am confident that our big brains in the Assam Cabinet (who are fortunately also present in this College Hall to-day) I mean our Chief Minister Shri B. P. Chaliha, Finance Minister, Shri F. A. Ahmed, Planning & Industries Minister,—Shri K. P. Tripathy, are quite competent to meet any such charges. But Sir,—when, some of the responsible Indian Citizens (without being properly acquainted with facts)—accuses 'the Assamese-speaking people of this State—generally from a very safe distance,—as being too lazy, ironically calling Assam— the "Land of Lahe Lahe", and that we in Assam, are generally intellectually backward, that we have not amongst us some of the properly qualified Technical & Scientific Personnel or able & efficient Administrators,— to execute any important Project,—then Sir, may I humbly ask—should we, the people of Assam, be alone blamed for any of these alleged shortcomings? You know Sir, that when the Brain donot inspire the organs or any particular organ of the organism,— should we blame that particular organ or the Brain itself? If the ploughman

or the Bullock-Cart Driver cannot inspire their bullocks or give them nourishing food and take due care of their health,—how can we accuse the poor bullocks of their slowness, of their inability to produce the desired results? Both under the British Rule (of course Assam came under bondage at a much later period,—as the historians know) and even to-day—under the rule of our National Union Government—Assam serving as the strongest Natural Defence Frontier, strongest breeder of economic raw materials, particularly Oil, Tea & Jute, continues to be either a Limping Child, or a paralytic or a Rickety Baby of the Federal-Soveeign-Democratic-Indian Organism, who only since a few years past has been favoured with the required Baby Food (ofcourse without the requisite dose) and a little of nursing & care by all concerned.

Again Sir, those who dare say that the people of Assam—are really lazy, or parochial in out look,—for God's sake' kindly tell them not to specify only the Assamese-speaking people of the State,—since Assam (unfortunatly Nefa & Naga Land are now separated for Administrative & Political Reasons, inspite of our effective protests, keeping due consideration to the Economic Factors, for the

good of the people of Hills as well as the Plains and also for the Indian People as a whole)—is still composed of the Assamese speaking and the various other linguistic minority groups,—who, combined, still exercise a very powerful influence in the political, economic, social as well as the cultural life of Assam. Now, if for any thing bad in Assam, only the Assamese-speaking people of this State are referred to, or blamed,—while for all that is good in this State, all the residents of Assam (temporary or permanent) would like to take the lion's share while fighting for the loves & fishes,—we have nothing to say, except expressing our pity for such a narrow out look. God help those,—who inspite of what I have stated just now would continue to say that the non-Assamese residents of Assam, can under no circumstance be branded as parochial or communal and that this phraseology is intended for the Assamese-speaking people only.

Again Sir, if some of the All India Leaders of repute and the state governments can, without any blemish, take measures, in getting his/her sons and daughters well placed in life, in getting well salaried jobs in the big commercial-farms and Industrial-Projects,—both in

private and the public sectors, and if some of the state governments can, without any stricture from any quarter, even enter into some form of commercial & industrial agreements with the foreign governments over the head of the central Govt. of India, and making a departure from the hitherto accepted policy of Govt. of India, publicly declare its policy of seeing the children of the soil, first provided with jobs in the All-India services, state services, even in the commercial & industrial farms, located in the state, then, why exception should be taken, when we in Assam just very carefully attempt to take almost a similar measure and with our traditional magnanimity of heart and genorosity, (even to our own serious disadvantages occassionally)—and the spirit of peaceful co-existence, in accommodating along with the children of the soil, and that too only those who are sufficiently qualified, in our own state services, as well as the All India services and the centrally sponsored projects, state sponsored projects, commercial farms & industrial projects—(public as well as private) located within the geographical boundary of Assam state.

In this connection, keeping a link with what I have already stated in the 1st para of page 2,—I would again like

to state, without any prejudice towards any one that faults can never be one-sided. The ideal of peaceful co existence, mutual understanding, forget & forgive, give & take, more so the urge to mix freely (any without any mental reservation of one's own superiority)—with the cultural and the social life of the “majority people” of the state concerned, where to the non Assamese people officers as well as the Techenical Experts—come either for commercial purposes, or for any official purpose, - can never be denied. I can assure you, Sir, standing on the sacred hall of our alma-mater, that when any one from outside Assam, come here and really proves his worth, as the real benefactor of Assam, we will never be the fools in ignoring his/her worth or in making any agitation for his/her removal, simply on the ground of being a non-Assamese. We would rather welcome and appreciate it very much if some of these non-Assamese commercial people, or Central & State Service officials, would so like to have any Patta Land in Assam, and even to enter into matrimonial connection with us. After-all, we, the people of Assam, particularly the Assamese-speaking Hindu & Muslim inhabitants of Assam, well remember that the constitution of our Coun-

try has provided for an All India Citizenship, an Indian Union in spirit (of-course within a federal frame-work) and that our National leaders, including our most revered Union President and Prime minister, are crying day in and day out for bringing about national unity, solidarity, integrity & All India outlook throughout this vast sub-continent-India.

Now Sir, coming to the Centre's sincerest desire to give all that Assam earnestly desires, for her all round economic development, particularly in the context of the country's total defence, in the threat of the treacherous Chinese aggression and also from any other neighbouring never too friendly country, and also keeping due regard to the Centre's sincere desire in removing the regional disparities, in the quickest possible time, in relation to some of the states of the Indian Federal Republic,—but for the failure of the Govt. of Assam, in implementing them properly or their failure in submitting some of the important schemes in time and with all the required detailed data & informations,—I have already stated to you Sir, that I have nothing to say of my own, when the Govt. of Assam can itself effectively answer to any such charges.

But Sir, now and here, in this

sacred hall of our Alma Mater I would like very much to assure you, on my own behalf, on behalf of my learned Colleagues, and the two thousand students of Cotton College, that—if you desire us to give you any scheme of educational development—in the field of Humanities, Physical & Biological Sciences, and like to see it implemented in the Govt. Cotton College, we will gladly undertake the same,—provided, we can count upon your blessings, help & guidance.

Now coming to "The Assam's Place in the Five Year Plan of India"—on which we will have to-day the fortune to hear your most learned speech,—I must tell you very frankly, Sir, that I am just a very insignificant person to throw any new light on the subject, except requesting you, on behalf of the teaching community and the student intelligentsia of Assam, to give your best-thought and ready response to the facts placed before you, by the Govt. of Assam, in their recent memorandum to you. I would, however, request you that if and when you get a little time, inspite of your busy and over crowded programmes and the serious types of official works, kindly go through the draft Third Five Year Plan of Assam, published sometime in September, 1960,

by the Planning & the Development Department, Govt. of Assam, Shillong, and kindly read, particularly from Page 1 to 24 of the said Publication.

However, for your ready reference, I would like to refer to the following few extracts from the said Publication:—

1. "We (in Assam) have a low per capita-income of Rs. 276 in 1958-59 as against the All-India average of Rs. 294. Our cost of living is the highest in India."

2. (a) "In the matter of planned development of the Country, conditions to-day not only tend to perpetuate the regional disparities in the country but actually have threatened to make the gulf between them even wider. The difference in the levels of per capita income in Assam and all India, which was only Rs. 9—in 1951-52, has become as wide as Rs. 18 in 1958-59. Also, because of high prices, not only cost of living is the highest in the country, but it keeps on rising in an altogether different way."

(b) "In a state like Assam, because of its peculiarity topographically, economically and otherwise,—the potential thus created is very low indeed. Consequently, the disparities between regions have become more glaring than ever. In the

Third plan, while keeping the broader objectives in view, it is desirable that the bigger Central and Private sector schemes be so diffused as to lay in the backward states,—a growth foundation, which will enable them to gain as much ground as may be possible in the shortest possible time."

(c) "The need for removing regional disparities has long been recognised by the National Planners...Economic growth in this country has, because of the number of historical accidents, been palpably uneven, with the result that economic relation between states sometimes looks like one of unequal partnership, which, in the national interest, has to be ended as quickly as possible.

3. (a) "State National-Income, in relation to (All India) National Income, is an important index, for assessing the relative economic development of a state within a country. Assam's state National-Income rose from Rs. 224 crores in 1950-51 to Rs. 271 crores in 1958-59. The National-Income of India in 1958-59 is estimated at Rs. 11,690 crores."

"The estimate of state National Income by themselves donot tell the whole truth, for as they are now compiled, the figures indicate only the net domestic product, generated within the boundaries

of the states, and not the income that is left within their boundaries. Thus if inter state income repatriation is taken into consideration, the position of Assam becomes worse, because a good part of the income of tea, oil and match industries, which have been primarily built up by factors of outside extraction, as also those of many other companies and a large section of trading community, goes outside (Assam) annually, in the shape of wages, salaries and profits. Besides, every year there is a large seasonal influx of manual labourers into Assam, who at the end of the season, return to their native places, with the entire saving out of what they earn in Assam. Then there is also the income of the Central Government, commercial establishments, as well as the salaries of the Central Government Employees, coming from other states and the bulk of such earnings also goes out of the state's boundaries. As against this the income accruing to Assam from outside, as far as can be seen,—is insignificant, compared to the substantial annual outflow of income from the state. Viewed from this angle, the position, in respect of the states like Bombay, West Bengal and Rajasthan will be just the reverse, because in their case, there is, besides the income generated within their

geographical boundaries—a sizeable net inflow as a result of inter-state repatriation. Thus the actual gap in per capita income between Assam and other states is,—in its true sease, much wider than what would apparently appear from the respective figures of per capita income"... "Infact, Micro-Analysis of the state National Income, will show that, Assam is not only economically poor, but also that the very base of her economy is weak."

(b) "Another angle from which the extent of capital formation can be judged,— is the geographical location of the big projects (mostly in the Central Sector) which have a high investment content. Of the 37 big projects, in the public sector, which were originally included in the National Second plan and accounted for as much as Rs. 1,030 crores or 21 per cent of the total public sector outlay of the National second plan, none of these was located in Assam. Of course, recently a few new Projects, like the Brahmaputra Bridge and Gauhati Refinery have been included in the plan..." "Thus the fact remains that Assam's Industrialisation— had not so far been on a scale related to her potential or in a way befitting her needs. Despite her fair abundance of various raw materials; tea, oil, coal, and hydro-power resources,— Assam con-

tinued to be one of the industrially country.”
backward states of India.”

“To sum up, Assam’s case is one of
a very backward state, in a backward

With due apology and deepest regards.

Yours in service

Sd/ Ashraf Ali.

MESSAGE FROM Mr. KRISHNAMACHARI

Dear Mr. Saikia,

I remember with pleasure having gone to your College and addressing your Union Society. I am glad to hear that you are publishing your college magazine.

Assam has passed through a very difficult time and your college students have had their own share in it but all of you have come out of it very well. I do hope they will be spared any further trouble of this nature and thereby the students of your college would prosper in times to come.

With kind regards,

Yours sincerely,

Sd/ T. T. Krishnamachari.

Shri Jyoti Prasad Saikia,
Editor, “Cottonian”,
Cotton College,
Gauhati.

EX-EDITORS

	Bhupendra Baruah : Vol. XX : Part II (April 1942)
	Abdus Sattar : Vol. XXI : Part I (Feb. 1944)
Prof. R. C. Goffin, From December 1922 to Dec. 1923, Vol. No. I-1 to Vol. No. II-2, Issues No. 1 to 3.	Prasanta Baruah : 22nd Issue : 1945 Dhiren Barthakur : 23rd Issue :
Prof. Ashutosh Chatterji, April 1924 to April 1928, Vol. No. II-3 to Vol. VI-3, Issues Nos. 4 to 16.	Ghanakanta Chetia : 24th Issue : 1948 Phukan
Prof. S.K. Bhuyan, From Oct. 1928 to September 1929, Vol. VII-1 to Vol. VIII-2, Issues Nos. 17 to 20.	Md. Piar : 25th Issue : 1949 Syed Merash Hussain : 26th Issue : 1950
Prof. P. G. Abraham, Dec. 1929 to Dec. 1932, Vol. No. VIII-2 to Vol. XI-2, Issues No. 21 to 30,	Chida Baruah : 27th Issue : 1951 Chandra Kumar : 28th Issue : 1952 Baruah
Prof. S.K. Bhuyan, March 1933, Volume XI No. 3, Issue No. 31.	Md. Taher : 29th Issue : 1953 Basanta Saikia : 30th Issue : 1954 Rohini Kumar : 31st Issue : 1955 Mahanta
Prof. Dibakar Goswami, served as Editor, Assamese Section, from Oct. 1928.	Gajen Hazarika : 32nd Issue : 1956 Syambhadra Medhi : 33rd Issue : 1957 Sushil Kumar Gogoi : 34th Issue : 1958 Nagen Talukdar : 35th Issue : 1959 Gangapada Chaudbury : 36th Issue : 1960 Ranjit Kumar Kakati : 37th Issue : 1961 Shyama Prasad Sarmah : 38th Issue : 1962

(The editor could not complete the list due to the unavailability of a few copies of the Cottonian)

EXECUTIVE COMMITTEE,
COTTON COLLEGE UNION SOCIETY, 1962-63

President : Principal Nurul Islam	Music section : Prof. Binoy Bhusan
Vice-Presidents : Prof. Rajani Kanta Sarmah (Cultural section)	Chowdhury
Prof. Ashrafur Rahman (Athletic section)	Sri Ramen Chowdhury, Secy.
General Secretary : Sri Indra Gogoi	Social Service section :
Treasurers : Prof. Anil Goswami (Cultural section)	Prof. Sachidhar Goswami
Prof. Kamalendu Dev Krori (Athletic section)	Sri Likhan Gogoi, Secy.
	Boys' Common Room :
	Prof. Ahmed Hussain
	Sri Pradip Das, Secy.
CULTURAL SECTION	Girls' Common Room :
Cultural Affairs section :	Prof. Saroj Dutta
Prof. Kamaleswar Sarmah	Miss Preetishree Barkataki
Sri Ramesh Das, Secy.	Secy.
Debating & Symposium section :	
Prof. Arun Baruah	"Cottonian" : Prof. Navakanta Baruah
Sri Satyendranath Brahma	Sri Jyoti Prasad Saikia,
Chowdhury, Secy.	Editor.

ATHLETIC SECTION

General Sports section :

Prof. Narayan Sarmah
Sri Ghana Gogoi, Secy.

Minor Games section :

Prof. Baidyanath Bhuyan
Sri Prabin Dutta, Secy.

Football section : Prof. Prabhat Das

Sri Prasanna Gogoi, Secy.

Cricket section : Prof. Priyalal Pathak

Sri Nitya Deka, Secy.

Tennis section : Prof. Mazharul Islam

Sri Abani Baruah, Secy.

Hockey section : Prof. Tirthanath Barkataki

Sri Jatindra Narayan Gogoi
Secy.

Gymnasium section :

Prof. Mahendranath Saloi

Sri Jnanendra Kumar Pait,
Secy.

Reports of the Secretaries

General Secretary

It is with a sense of pride and pleasure that I take this opportunity to write a few lines about the Union activities as the General Secretary. But before I set to write, I should convey my heartiest thanks to the cottonians for giving me a chance to serve them as the General Secretary of the Cotton College Union Society.

Last year has been a year of strain for the whole country. I, with my colleagues, was installed in power on the 7th of December, 1962, at a time when the country was in peril for the Chinese army was knocking at the door. Our students responded enthusiastically

to the call of the country. They went out smilingly to undergo all sorts of sufferings, they went out to conduct the refugee camps and to help those unfortunates victims of the Chinese imperialism. It was on the floor of our Union Hall, that the demand for compulsory military training was first raised. I am so glad and proud to say that inspite of all these difficulties and briskness in preparing for defence, they did not at all neglect their normal duties. Whoever has seen the Cottonians on the 'Pay for our Service' drive, he has said 'Hats off to Cotton College.' We rendered our services to the Gauhati citizens and they generously contributed to the Defence Fund.

With this year Cotton College has completed 63 years of its life. But one is sure to be ashamed of the precarious conditions of the hostels; the buildings and the diets and what not. Some buildings are going on without fencing for a good number of years. It is funny that the iron gates are locked up punctually, whereas no fencing has blocked the free entrances to the compounds. Condition of the College Canteen is also not satisfactory.

Cottonians have always been feeling the want of an Information Bureau, which could have provided the students with proper informations.

I would like to draw the attention of the authority to the sentiment of the Cottonians, which demands the removal of the statue of Sir Henry Cotton from that awkward corner of the Sudmersen Hall to a suitable place. Can it not be placed in front of the Administrative Building?

This year we had opportunities of arranging five lectures—General (Retd) K. M. Cariappa on India's Defence, Union Finance Minister Sri T. T. Krishnamachari on Indian Economy, Union Minister Dr. K. L. Rao on planning, state Education Minister Sri Dev Kanta Barua on Educational problems

and Dr. Bhupen Hazarika on his visit to the battle field of NEFA.

Before I conclude, I express my deep sense of gratitude to Principal N. Islam, Prof. R. K. Dev Sarmah, Prof. T. K. Bhattacharyya and Prof. H. K. Gayan for their guidance and advices.

In conclusion I express my thanks to my colleagues and particularly to Sri J. P. Saikia, Editor, "Cottonian" for providing me with the space to write on.

Indra Gogoi.

Cultural Affairs Section

First of all, I offer my heartiest thanks to my Cottonian friends for putting me forward to this office and my thanks are real and cordial. I am greatly moved by their affections for and confidence upon me, as manifested not only in the election results but also by their hearty cooperation during the tenure of my office.

Due to the emergent situation prevailing in the country, we could not hold the college week festival this year so gorgeously as in previous years and many items of the festival were curtailed under the direction of the Union Executive. We, however, conducted the regular annual competitions, and the high standard of these competitions was highly appreciated by the judges. We, however, felt some

sort of lack of enthusiasm for literary activities among the students. Not only that the standard of the literary competitions was low, but the literary symposium also proved a great failure. A number of great litterateurs were to discuss a very interesting topic, viz, Time and Literature, but as not a single cottonian turned up, I am ashamed to say, it had to be cancelled. The other functions were however, performed as usual.

Before I conclude my report, I express my thanks to all the Cottonian friends for their help and co-operation and particularly to Sri Jyoti Prasad Saikia, Editor, "Cottonian" for his all-time help and co-operation. I am specially grateful to Prof. K. Sarmah, Prof.-in-charge, for his advice and guidance, which helped me so much in discharging my functions.

Ramesh Das.

Debating & Symposium Section

At the outset I express my heartiest thanks to my Cottonian friends for offering me the opportunity to serve them as the Secretary, Debating and Symposium Section.

On the 5th of January '63, we had the opportunity to witness an interesting debate, which was organised jointly by the Luit Samaj and the Cotton College

Union Society. Many eminent persons and some of the local public leaders participated in the function. Four students from our college; Miss K. Kanuga, Mr. D. K. Sarmah, Mr. I. Ao and Mr. Y. Phookan, participated in the debate.

The Annual Debating and Extempore Speech competition was successfully completed and the first prize for debating went to Mr. I. Ao, while Mr. Y. Phookan won the coveted prize in Extempore Speech.

Though I feel proud to say that our college is producing many a good debators yet I call upon the students to come forward yet more enthusiastically to this field.

Before concluding, I offer my heartfelt thanks to my Prof.-in-charge, Sri Arun Baruah for his valuable advice and guidance. I express my sense of gratitude also to Advocate Dinesh Goswami who always helped me in discharging my duties.

Satyendra Nath Brahma Chowdhury

General Sports Section

At the very outset, I offer my heartiest thanks to my student friends, who gave me this opportunity to serve them as the General Sports Secretary.

No doubt that the emergent situation of the country hampered a lot in carrying on our extra-curricular activities. We had to drop all functions subject to heavy

expenditure.

Our annual Sports was held on 18th and 19th January, 1963. Prof. A. Rahman, Vice President of the Athletic Section inaugurated the annual sports. Principal Nurul Islam presided over the Prize Distribution ceremony and distributed the prizes. Mr. Horen Pathak and Miss Sunanda Bhattacharjee became the Best man and the Best Lady Athlete of the year.

This year the number of participants in the sports was very much encouraging. In the seven miles running race alone, there were eighty participants, sixty out of which completed the race. In many events, fresh records were observed, some even surpassing the Inter college records. But I regret to say that the number of lady participants was too disappointing. But I hope that our girl students will come forward in the future to the sports field.

Mr. Haren Pathak, Mr. Ramen Deka, Mr. Mohan Kalita and Mr. Ghana Gogoi occupied the positions respectively of the best long distance runner, the best short distance runner, the best jumper and that of the best thrower. Among the Lady Athlets Miss Sunanda Bhattacharjee, Miss Swarooprani Gohain and Miss Santa Kotwani became the best runner, the best

thrower and the best jumper respectively.

Once again, I offer my heartiest thanks to all my friends for their kind help and co-operation in the annual sports meet. My heartiest thanks go to my Prof-in-charge, Prof. N. Sarmah, whose guidance helped me a lot in discharging my duties. My thanks go also to Mr. Prabin Borah, the captain and to Mr. Chandra Kanta Shyam, the best worker. I am also indebted to the professors who acted as the judges in the sports festival and rendered all-possible help in conducting the sports smoothly.

I must thank Sjt. R. G. Baruah, President of the Gauhati Town club for his kind permission to hold our sports festival in the G. T. C. ground, in lieu of our New field, which is under repairing works.

This year there was no Inter-college Sports meet. I hope, however, our sports men will be able to retain the glory of the college in the next Inter-college meet.

Ghana Gogoi

Social Service Section

At the outset of this brief review of the social service activities of this year, I would first like to convey my heartfelt thanks to my cottonian friends for giving me the proud privilege to serve

them as the Social Service Secretary of the Cotton College Union society.

Soon after the elections, we, the cottonians had to throw ourselves in different activities that were created by the Chinese aggression. Our volunteers had rendered good and humane service to the evacuees in the Rehabilitation camp that was held in the Collegiate school during the Chinese aggression and set up an excellent example for all times to come. Besides of this hardship our Cottonians had to undergo first-aid training under the auspices of the social service section.

During the Chinese aggression our volunteers collected blankets, sweaters, comforters etc. from the market by offering their services, for the Jawans. Our lady cottonians also engaged themselves in social service by knitting sweaters and comforters for the Jawans.

Our volunteers also collected a handsome amount in connection with the celebration of the Teachers day.

During my tenure of office, it is mentionable that some of our cottonian friends rendered humanitarian service by donating blood to some patients and saved the life of those persons. In this connection I would like to mention the names of Sri Srimanta Kalita, Sri Jyoti

Prasad Kakoti who freely gave their blood for others.

This year, the Annual Social Service Camp was held at Raneer during the Puja Vacation. It is needless to say that the batch participating in the camp was quite active. We did some village upliftment work there. We constructed a road and two bamboo bridges. Sri Troilukya Das and Sri Suren Kalita were adjudged the best social service workers for the year 1963. Before returning from the camp we visited many villages and advised the villagers to educate themselves and their children and to undertake new methods of cultivation for large scale production.

I take this opportunity to offer my respectful thanks to Prof. Akhil Sarma, in charge of the camp, whose able guidance helped me in discharging my duties.

Likhan Gogoi.

Tennis Section

The year, '62--63' had nothing novel in its activities to be mentioned here. As a matter of fact, it was the repetition of the same dull routine of holding practices regularly and running the annual competition.

Of course, this year we managed to hold the 'Zaman cup championship'—an

All Assam Doubles competition.

Regarding our standard of playing, I would like just to mention that four top-ranking Assam players including the Assam champion Mr. C. Bharali are cottonians.

As for our needs, they are too many to be covered by this small report. But for immediate consideration I refer the proposal of setting up two lawns and of converting the gravel court to a hard one. The want of tennis courts is the main cause why this section has not been able to cover a wider field.

Finally, let me convey my grateful thanks to my Prof-in charge Md. M. Islam and my numerous friends for their kind advices and co-operation.

Abani Barua.

Gymnasium Section

First of all I offer my heartiest thanks to my cottonian friends for electing me to serve as the Gymnasium Secretary for the year 1962-63. The Gymnasium section of Cotton College has secured a very good position to bring honour and prestige of the college. Like other years, this year also the annual Gymnasium competition was held with great enthusiasm and in the competition it has been

observed that remarkable progress has been achieved by the gymnasts of the college.

It is a matter of great joy that the number of gymnasts is increasing and it is a matter of pride for me that the Gymnasium section has been able to cover a wider field than it did in previous years. But the equipment supplied is too insufficient and what is greatly felt by the gymnasts is the want of a good instructor.

So I request the authority to encourage our gymnasts by engaging a good instructor as well as supplying some beneficial equipments.

Before concluding, I wish that the cottonians will try to keep the glory and tradition ever marked by the gymnasts of this institution of ours.

Jnanendra Kumar Pait.

Cricket and Football Section

(The Football Secretary, Mr. Prasanna Gogoi, having resigned, the Cricket Secretary, Mr. Nitya Deka, took over the charge.)

At the very beginning of my report let me extend my hearty thanks to my Cottonian friends for giving me the opportunity of serving them as a secretary.

The Inter-class Cricket Competition, the first function of my section came to

a successful end and the third year class annexed the title. Due to emergency the Inter College Cricket Competition was not held this year and for the same reason Gauhati University did not take part in the Inter 'Varsity Cricket Tournament and there was no means to test our cricketers in state level. Some of our players, however, showed their remarkable display in a number of friendly matches, all of which we own. In the match between our college team and N. F. Rly's XI, which consisted of several state players, our captain Sri Anup Kumar Ghatak displayed a nice game. It was the day for Cottonians like Sri Haraprasad Bezbaruah (Kanai), who scored 95 runs and Sri Jiten Talukdar, who displayed such a good game in the match against A.E. Institute.

In the Inter Hostel Football competition, the D. S. Hostel won the day.

Our college team has secured a very high position in the football field of Assam but owing to many handicaps, unfortunately, last year our college could not command respect in the All Assam Inter College Tournament. The first cause of such an unfortunate failure is the lack of opportunities for proper practices. The second handicap is the want of a play ground, but, however as the

result of our repeated requests the authority has been so kind to us and the play ground, viz, the New Field is now on way to be a nice play ground.

Among the present outstanding players mention may be made of Sri Indrajit Namchoon, Sri Abdul Jalil, Sri Watiunngsung Ao and Sri Aleng Simla. Sri Namchoon attended the camp held at Bombay for selection of the Junior Team of India. He also led the Assam Junior Team to Allahabad.

And now, I extend by heartiest thanks to Prof. P. L. Pathak, in charge of the Cricket section, Prof. P. Das, in-charge of the Football section for their guidance and my cottonian friends for their co-operation.

Nitya Deka.

Minor Games and Boys' Common Room Section.

[Sri Pradip Das, the Boys' Common Room Secy, having resigned, Sri Prabin Dutta, the Minor Games secretary, was entrusted with his portfolio in addition to Sri Dutta's own.]

Before penning my report I heartily thank all my Cottonian friends for giving me this opportunity to serve them as the Secretary, Minor Games section

and also for their kind help and co-operation in discharging my duties.

The Annual Badminton Competition was held as usual. I am glad to report that the standard of the Badminton competition was up to the mark. But what discouraged me very much and what will discourage all our well-wishers is the negligene of the girl students to this important game. It is regrettable that very small number of girl students joined the competion. I hope in future they will come forward to enjoy all the facilities, this section of the Union has extended to them. I call upon the boys too to improve their standard of playing yet more and more. A number of games played in course of the annual competition was very interesting. The professors' doubles, in which our Principal also took part, was very much enjoyable. By bringing the staff members to the field, my section has proved that it can contribute a lot in bringing the teachers and pupils close to each other.

The final of the Inter Hostel Volleyball competition was played between the L. M. Hostel and the Third Mess, and the later annexed the title.

Before concluding my report I express my sense of gratitude to the Prof-in-charge, Prof. B. Bhuyan for his guidance

and co-operation.

In addition to my own portfolio, I had to conduct the Boys' Common Room Section, as its Secretary, Mr. Pradip Das resigned.

I myself do not know which is the real common room of the college, that tiny room in the Union building or the Sudmersen Hall. The tiny room in the Union building was probably allotted for this purpose. A Cottanian of 1926 wrote "A Common Room Lament"

A little chamber, ten by ten
Provided for six hundred men.

Shall I sing the same song again to day ?

However, our competitions are going on in the Sudmersen Hall. I request the authority to feel the difficulties of the students for not having a common room.

I am grateful to Prof A. Hussain, Prof in charge of this section for his co-operation and guidance in discharging my duties as the Boys' Common room Secretary.

Prabin Dutta.

Girls' Common Room

At the very outset, I offer my heartiest thanks to my Cottonian friends for giving me this opportunity to serve them as the Girls' Commonroom secy. for the session 1962—63. But I donot know

how far I was successful to satisfy them.— At present the common room is supplied with two daily news papers and two weekly magazines, besides—some games such as Carrom boards, Table Tennis sets, Chess, Ludu etc.

But inspite of all these facilities I like to express that the space of the girls' common room is too small in comparison with the increasing number of girl students. My predecessors laid repeated request for an adequate and well equiped girls' common room, but uptil now no fruition could be gained. Now I hope my successor will try to bridge up the gaps. I also request the college authorities to look in to the matter deeply and arrange a spacious and well equiped room for the girl students.

The 'Sareswati puja' was successfully celebrated seperately in the Girls' common room as before.

Lastly, it would be a great mistake on my part, if I donot offer my thanks to my advisers and helpers for advising and helping me in discharging my duties. My heartiest thanks are due to Prof S. Datta for her kind advice and help in fulfilling my desires and also to the Editor, who gave me this space to write about my activities during the tenure of my office.

Preetishree Borkotoki.

Music and Hockey Section

Does not the combination of these two sections seem obvious? Actually, this obvious combination is caused by the resignations of Sri Ramen Chowdhury, the Music Secretary and Sri Jatindra Narayan Gogoi, the Hockey Secretary.

The music section of the Cotton College Union Society with its fine and glorious tradition has been able to cover a wide field in the College. This year, as we had to respond to the call of the country, the Music Social, which means a heavy expenditure, was cancelled, in stead of which, a musical function was organised with an eye to austerity. The function was, however, pleasant and largely attended. The next function of of the session was the cultural function on the Independence day, which was also a great success.

But I am sorry to say that the whole year the brisk field that the Hockey Section of the Union covers, was silent like anything. With the departure of the Secretary from the Executive body of the Union Society, the briskness suddenly stopped and no effort was seen to be made to awake the sleeping Hockey sticks. But it will be injustice on my part if I donot say that busy practices were held in the first part of the session.

The Union Society is deeply grateful help and guidance in discharging the
to Prof B.B. Chowdhury, Prof-in charge, functions of these two sections,
Music Section and Prof. T.N. Barkatati,
Prof-in-charge, Hockey section for their

Secretary-in-charge.

Results of the Annual Competitions

Cultural Section

Music

Khayaal—

- 1st Arati Bhuyan
- 2nd Dwijadas Bhattacharyya
- 3rd Deepali Acharyya

Bhajan—

- 1st Deepali Acharyya
- 2nd Dwijadas Bhattacharyya
- 3rd Arati Bhuyan

Gajal—

- 1st Deepali Acharyya
- 2nd Preetishree Barkataki
- 3rd Kreeshna Das

Raġpradhan—

- 1st Deepali Achryya
- 2nd Dwijadas Bhattacharyya
- 3rd Preetishree Barkataki

Assamese Modern Song—

- 1st Pradip Kumar Kakati
- 2nd Kreeshna Das
- 3rd Parvati Phookan

Bengali Modern Song—

- 1st Pradip Kumar Kakati
- 2nd Dwijadas Bhattacharyya
- 3rd Sabita Roy

Tribal Song—

- 1st I. S. Lakato Ao
- 2nd Prasanta Kumar Nath
- 3rd Preetishree Barkataki

Rabindra Sangeet—

- 1st Dwijadas Bhattacharyya
- 2nd Deepali Acharyya
- 3rd Sunanda Bhattacharyya

Bongeet—

- 1st Madhav Kakati
- 2nd Deepali Acharyya

3rd Pradip Kumar Kakati &
Preetishree Barkataki

Borgeet—

1st Parvati Phookan
2nd Binode Sarma
3rd Bijoya Devi

Bihu geet—

1st Binode Sarma
2nd Bijoya Devi
3rd Madhav Kakati

Loka geet—

1st Kreeshna Das
2nd Madhav Kakati
3rd Prasanta Kumar Nath

Deh-bichar geet—

1st Madhav Kakati
2nd Prasanta Kumar Nath
3rd Preetishree Barkataki

Ai-nam—

1st Bijoya Devi
2nd Madhav Kakati
3rd Preetishree Barkataki

Bianam—

1st Bijoya Devi
2nd Kreeshna Das
3rd Prasanta Kumar Nath &
Preetishree Barkataki

Hindi Song—

1st Dost Habibur Rahman
2nd Pradip Kumar Kakati
3rd Prasanta Kumar Nath

Chorus—

1st Canteen Party (Bhabesh Thakur,
Deelip Medhi, Deepak Phookan,
Pranab Barua, Ramen Sarma,
Dhiren Das, Hemanta Bezbarua)
2nd P. U. Class (Prasanta Nath, Benoy
Medhi, Santiram Deka, Pradip
Kakati, Rini Bharali, Kreeshna Das
& Malati Das).

Art

Photography—

1st Binod Ajitsaria
2nd Deelip Barua
3rd J. N. Gogoi

Water Colour—

1st Chandan Kumar Mahanta
2nd Sarat Barua
3rd Krishna Sengupta

Pen and Ink—

1st No Award
2nd Binod Ajitsaria
3rd P. Gurung

Pencil Sketch—

No Award

Recitation

English—

1st Chittananda Bharali
2nd Aroop Bordoloi
3rd Suren Kalita

Assamese—

- 1st Mukunda Sarma
- 2nd Anima Dutta
- 3rd Paban Barua

Bengali—

- 1st Usharanjan Bhattacharyya
- 2nd Padma Sengupta
- 3rd Tapan Sengupta

Hindi—

- 1st Haribilash Chowdhury
- 2nd M. Jaju
- 3rd K. Hariharan

Sanskrit—

- 1st Usharanjan Bhattacharyya
- 2nd Basanta Kr. Goswami
- 3rd Biraj Chakravarty

Arabic—

- 1st Harisuddin Ahmed

One Act Play—

- 1st Bawna (A. Goswami, A. Barthakur,
P. Saikia, N. Rahman, A. Kalita,
H. Kataki, M. Barua)
- 2nd Bismrittee (I. Ali, R. Senapati, A.
Bordoloi, S. Kalita, D. Roy.)

Best Actor(s)— Narakanta Das &
Ajiteswar Goswami

Best Supporting Actor—Prafulla Saikia.

Literature**Assamese Poem :**

- 1st Kshirendra Ch. Roy
- 2nd Amal Rajkhowa & Kalyani Pathak
- 3rd Bhaben Sarma

Assamese Essay :

- 1st Ramesh Pathak
- 2nd Krishna Kr. Mishra, &
Kshirendra ch. Roy
- 3rd Beena Rajkhowa

Assamese Short Stories :

- 1st Tarun Phookan
- 2nd Akon Barua
- 3rd Dinesh ch. Sarma

Bengali Poem :

- 1st Sibani Ganguli
- 2nd Deelip Barua &
Ranjit Patwary
- 3rd Pabitra Patwary

Bengali Essay :

- 1st Usharanjan Bhatta
- 2nd Deepali Mukherjee
- 3rd Amitava Majumder

Bengali Short Stories :

- 1st No Award
- 2nd Ranjit Kr. Mukherjee
- 3rd Durbadal Mukherjee &
Anjana Gupta

English Poem :

- 1st No Award
- 2nd Deelip Barua
- 3rd Pabitra Kr. Patwary &
Joy kanta Sarma

English Essay :

- 1st No Award
- 2nd Kshirendra ch. Roy
- 3rd No Award

English Short Stories :

- 1st Shankar Dutta
- 2nd Santanu Chatterjee
- 3rd J. R. Hazarika

Hindi poem :

- 1st R. K. Khakolia
- 2nd K. Haiharan
- 3rd No Award

Hindi Essay :

- 1st R. K. Khakolia
- 2nd Mahabir Jaju
- 3rd K. Hariharan

Hindi Short Stories :

- 1st R. K. Khakolia
- 2nd K. Hariharan
- 3rd Mahabir Jaju

Debating & Symposium Section**Debating :**

- 1st Imna Ao
- 2nd Dharmakanta Sarmah
- 3rd Kaushailya Kanuga

Extempore Speech :

- 1st Yamini Phookan
- 2nd Abani Baruah & Kaushailya
Kanuga
- 3rd Dharmakanta Sarma

Social Service Section**Best Social Service Workers :**

- Suren Kalita & Trailokya Das

Swimming and Gymnasium Section**Swimming :****100 meters (free style)—**

- 1st Deva Kanta Sarma
- 2nd Romen Deka
- 3rd Ranjit Kumar Dev

100 meters (Back-stroke)—

- 1st Romen Deka
- 2nd Narayan Lahkar
- 3rd Deva Kanta Sarma

400 meters (free style)—

- 1st Romen Deka
- 2nd Deva Kanta Sharma
- 3rd Ganesh Chandra Kutum

Gymnasium :**Weight Lifting—****(Group A)**

- 1st Shri Kanak Choudhury
- 2nd Hrisikesh Dutta
- 3rd Rohim Das

(Group B)

- 1st Dinesh Chandra Bhuyan
- 2nd Pallav Kumar Roy
- 3rd Urekha Nath Rajkhowa

(Group C)

- 1st Ghana Gogoi
- 2nd Nirmal Sing
- 3rd Anessuzzaman Choudhury

Parallel Bar :

- 1st Ghana Gogoi
- 2nd Dinesh Chandra Bhuyan
- 3rd Chandan Kumar Mahanta

CULTURAL SECTION

MR. NARAKANTA DAS
*who shared the best actor prize
with Mr. Ajiteswar Goswami.*

MISS DEEPALI ACHARJEE
bestman prize winner.

DEBATING SECTION

MR. C. IMNA AO
the Best DEBATOR

TENNIS

STAR S

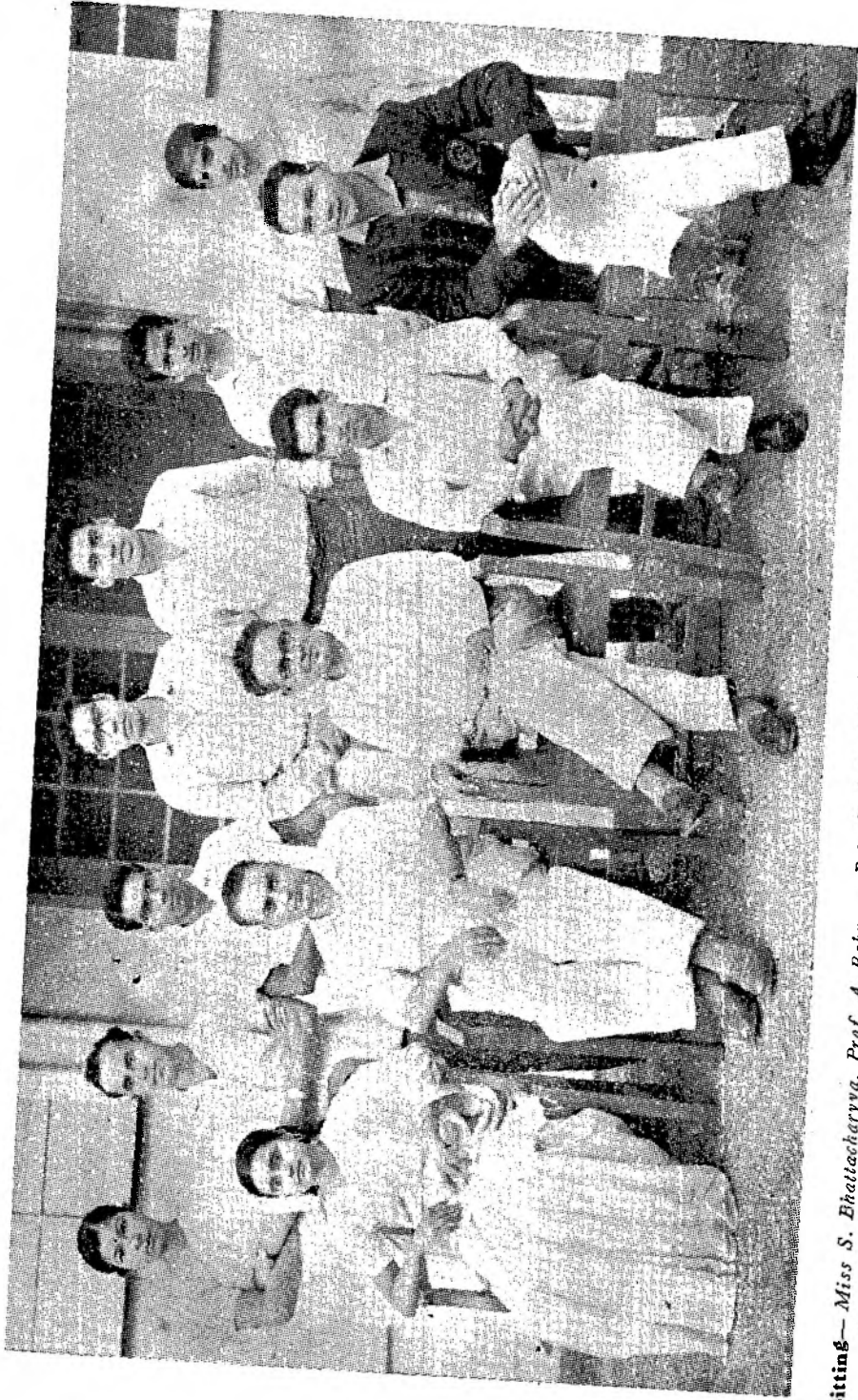
From left to right :

Jitu Chowdhury, Abani Baruah (Secy.)
Chittananda Bharali (Assam Champion)

MR. GHANA GOGOI, *MR. COTTON*

PIONEERS OF THE SPORTS SECTION :

Sitting— Miss S. Bhattacharyya, Prof. A. Rahman, Principal N. Islam, Prof. N. Sarmā, Mr. G. Gogoi.
Standing— Miss S. R. Gohain, Mr. H. Pathak, Mr. M. Kalita, Mr. R. Deka, Mr. B. Medki, Mr. P. Borah, Miss S. Kotwani.

SOCIAL SERVICE SECTION, ANNUAL CAMP AT RANEE

1st row (L. to R.)—L. Gogoi (Secy.), Sri L. Barman, Prof. A. Sarma, Principal N. Islam, Vice-Principal K. Roy, Prof A. Jallil, J. K. Pait.
2nd row (L. to R.)—N. M. Baruah, M. Barakatak, U. Rajkhowa, A. Sarkar, S. Kalita, T. Das, G. Saikia, D. Bhatta, B. K. Mech.
3rd row (L. to R.)—K. Chowdhury, T. Chakravarty, P. Katak, P. Handique, D. Sarmah, H. Barthakur, H. C. Doloi, M. R. Bardoloi, B. Das (Bearer). H. Baruah and L. Rajkhowa are not in the photo.

N. C. C. : OUR OFFICERS

1st row : (L. to R.) *2nd Lieut. B. C. Choudhury, Lieut K. Chetia, Pilot Officer S. K. Chakravarty.*

2nd row : (L. to R.) *2nd Lieut. B. Phukon, 2nd Lieut. H. P. Mishra, 2nd Lieut D N. Bezbarua,
2nd Lieut. J. Bhatta.*

Ground Exercise :

- 1st Ghana Gogoi
- 2nd Pallav Kumar Roy
- 3rd Nirmal Sing

Barbell Playing :

- 1st Ghana Gogoi
- 2nd Pallav Roy
- 3rd Nirmal Sing

Chest Expanding :

- 1st Urekha Nath Rajkhowa
- 2nd Anessuzzaman Choudhury
- 3rd Ghana Gogoi

Muscle Controlling

- 1st Ghana Gogoi
- 2nd Hrisikesh Dutta
- 3rd Anessuzzaman Choudhury

Best Body Competition :

- 1st Ghana Gogoi
- 2nd Anessuzzaman Choudhury
- 3rd Hrisikesh Dutta

Asana :

- 1st Binoy Bhusan Bhattacharjya
- 2nd Mahendra Nath Barkakoti
- 3rd Mrinal Kanti Nath

Skipping (Boys) :

- 1st Suren Kalita
- 2nd Mohan Kalita
- 3rd Pallav Kumar Roy

Skipping (Girls) :

- 1st Swarup Rani Borgohain
- 2nd Shanta Katwani
- 3rd Aditi Duarah & Usha Bhuyan

GENERAL SPORTS SECTION**Boys' Events****10,000 metres race—**

- 1st Harendra Pathak
- 2nd Rohini Bhuyan
- 3rd Jyotiprasad Kakati
- 4th Indrajit Namechoon
- 5th Jagadish Pathak
- 6th Biprajit Chakravarty

Certificate to Forty Eight others

5,000 metres race—

- 1st Harendra Pathak
- 2nd Rohini Bhuyan
- 3rd Indrajit Namechoon
- 4th Jagadish Pathak
- 5th Amulya Kalita

Certificate to twenty others

1,500 metres race—

- 1st Harendra Pathak
- 2nd Rohini Bhuyan
- 3rd Mohan Kalita
- 4th Jyoti Kakati

800 metres race—

- 1st Harendra Pathak
- 2nd Rohini Bhuyan
- 3rd Jyoti Kakati

400 metres race—

- 1st Harendra Pathak
- 2nd S. K. Dutta Roy
- 3rd Biprajit Chakravarty

200 metres race—

- 1st Ramen Deka
- 2nd S. Dasgupta
- 3rd S. Dutta Lahkar

100 metres race—

- 1st Indrajit Namchoon
- 2nd Sirajul Haque
- 3rd Sankar D. Lahkar

200 metres race—

- 1st Ramen Deka
- 2nd Mohan Kalita
- 3rd Indrajit Namchoon & I. Ao

100 metres race—

- 1st S. Kalita
- 2nd Nitya Deka
- 3rd Mohan Kalita

Hammer Throw—

- 1st Ghana Gogoi
- 2nd Binoy Medhi
- 3rd Narayan Lahkar

Javeline Throw—

- 1st I. Ao
- 2nd Dhiren Das
- 3rd Indrajit Namchoon

Discuss Throw—

- 1st Ghana Gogoi
- 2nd Ramen Deka
- 3rd Binoy Medhi

Shot Put—

- 1st R. Angami
- 2nd Ramen Deka
- 3rd Ghana Gogoi

High Jump—

- 1st I. Ao
- 2nd Srimanta Kalita
- 3rd Binoy Medhi

Pole Vault—

- 1st Mohan Kalita
- 2nd Hemanta Kalita
- 3rd Srimanta Kalita

Broad Jump—

- 1st Ghana Gogoi
- 2nd Mohan Kalita & Sankar D. Lahkar
- 3rd Indrajit Namchoon

Hop-step and Jump—

- 1st Mohan Kalita
- 2nd Binoy Medhi
- 3rd Ghana Gogoi

Obstacle race—

- 1st Harendra Pathak
- 2nd S. K. Dutta Roy
- 3rd Mohan Kalita

Girls' Events**5,000 metres walking race—**

- 1st Shanta Kotwani
- 2nd Bijoya Debi
- 3rd Nilmani Gogoi
- 4th Labanya Goswami
- 5th Jyoti Borah
- 6th Bina Rajkhowa

400 metres race—

- 1st Sunanda Bhattacharjee
- 2nd Usha Bhuyan
- 3rd Aditi Dowerah

200 metres race—

- 1st Usha Bhuyan
- 2nd Sunanda Bhattacharjee
- 3rd Aditi Dowerah

100 metres race—

- 1st Sunanda Bhattacharjee
- 2nd Usha Bhuyan
- 3rd Bijoya Devi

100 metres hurdles race—

- 1st Shanta Kotwani
- 2nd Bijoya Devi
- 3rd Nilmani Gogoi

Balance race—

- 1st Swaruprani Gohain
- 2nd Aditi Dowerah
- 3rd Sunanda Bhattacharjee

High Jump—

- 1st Usha Bhuyan
- 2nd Shanta Kotwani
- 3rd Bijoya Devi

Broad Jump—

- 1st Shanata Kotwani
- 2nd Sunanda Bhattacharjee
- 3rd Sibani Ganguli

Hop-step and Jump—

- 1st Sunanda Bhattacharjee
- 2nd Shanta Kotwani
- 3rd Aditi Dowerah

Shot Put—

- 1st Sama Gohain
- 2nd Sunanda Bhattacharjee
- 3rd Illu Baruah

Javeline Throw—

- 1st Illu Baruah
- 2nd Sunanda Bhattacharjee
- 3rd Joymati Deka

Discuss Throw—

- 1st Swaruprani Gohain
- 2nd Lahari Das
- 3rd Usha Bhuyan

Hammer Throw—

- 1st Swaruprani Gohain
- 2nd Bijoya Devi
- 3rd Sunanda Bhattacharjee

Other Events

Inter Class Boys' Relay 4 × 200

Champion : 1st year class

Inter Class Boys' Relay 4 × 100

Champion : 1st year class

Inter Class Girls' Relay 4 × 100

Champion : 3rd year class

Inter Class Mixed Relay 4 × 100

Champion : 3rd year class

Tug of War— Old Executive body vs

New Executive body

Winner : New Executive body

Tug of War— Profs. of Arts vs

Profs. of Science

Result— Keen contested Draw

Menials race—1st—Mali.

Best Four Boys

Long runner : Horen Pathak

Short runner : Ramen Deka

Thrower : Ghana Gogoi
Jumper : Mohan Kalita

Best Four Ladies

Runner : Sunanda Bhattacharjee
Trower : Swarooprani Gohain
Jumper : Shanta Kotwani

Champions, 1963

Boys' : Harendra Kumar Pathak
Girls' : Sunanda Bhattacharjee.

Minor Games Section

Volley Ball :

Champion—Third Mess, Cotton Old
Hostel
Runners-up—Louis Memorial Hostel
Best Player—Jiten Goswami

Badminton :

Boys' Singles—

Champion—Hiren Bhuyan
Runners-up—Deelip Medhi

Boys' Doubles—

Champion—Hiren Bhuyan and Aroop
Das
Runners-up—Satyen Das and Prabin
Kalita

Girls' singles—

Champion—Swarooprani Gohain
(Declared)

Girls' Doubles—

Champion—Anu Baruah & Polly Baruah
Runners-up—Swarooprani Gohain &
Kusum Neog

Mixed Doubles—

Champion—Hiren Bhuyan & Swaroop-
rani Gohain
Runners up--Deelip Medhi & Pranita
Dutta.

Professors' Singles—

Champion—Prof. Narayan Sarmah
Runners up—Prof. Mazharul Islam

Professors' Doubles—

Champion—Prof. Narayan Sarmah &
Prof. Priyalal Pathak
Runners-up—Principal Nurul Islam &
Prof. Tirthanath Barkataki.

Triple Crown—

Hiren Bhuyan

Double Crown—

Swarooprani Gohain

Tennis Section

Singles :

Champion—Chittananda Bharali
Runners-up—Deva Sarmah

Doubles :

Champion—Chittananda Bharali & Deva
Sarmah
Runners-up—Ashoke Das & Joyjyoti
Chowdhury.

Boys' Common Room Section

Table Tennis—

Boys' Singles : Champion—Jayanta Dutta
Runners up—Paban Baruah

Boys' Doubles : Champion—Jayanta Dutta
& Paban Baruah
Runners up—Kabin Chowdhury
& B. Sarmah

Carrom—

Singles : Joint winners—K. Phukan &
J. Chetia
Doubles : Joint winners—K. Phukan &
J. Chetia
& A. Saikia & D. Nath.

Football Section

Inter Hostel Football Competition—

Champion—D. S. Hostel
Runners-up—L. M. Hostel

Cricket Section

Inter Class Cricket Competition—

Champion—Third year class
Runners-up—Pre-University Class

Hockey Section

No matches Played.

News and Notes

Welcome to the New Principal :

We extend our heartiest welcome to our new Principal, Sri N. Islam. This educationist is not at all a stranger to our college as he had been in the service of this alma mater for a pretty long time in the past. We take this opportunity also to express our deep sense of gratitude to the outgoing Principal-in-charge, Dr. H. K. Barpuzari.

To the outgoing professors :

We express our deep sense of gratitude to the following members of the staff who have recently left the college and wish them all-round prosperity in life. They are Dr. H. K. Barpuzari, Sri R. Mahanta, Sri I. D. Bhuyan, Sri C. D. Gogoi, Sri A. C. Dutta, and Sri M.N. Boruah.

To the Freshers in the Staff :

We welcome the following who have recently joined Cotton College teaching staff: Sri D. Das, Sri B. Goswami, Sri A. Bhuyan, Srimati G. Deka, Sri P. C. Deva Sarmah, Sri D. C. Mahanta, Sri J.

Bhattacharyya, Sri C. M. Sarmah, Sri N. N. Sarmah, Sri B. P. Chetia, Sri A. C. Das, Sri K. C. Deka, Sri P. Mahanta, Sri K. R. Das, Sri K. Baruah, and Sri B. Purkayastha.

In brief :

● Eleven students from our college visited the Kameng Frontier Division last February on a Good Will Mission, conducted under the NEFA Good Will Mission programme of the Gauhati Inter-College Students Union. The group was led by Prof. Navakanta Baruah and the members were: Miss P. Barkataki, Miss G. Hazarika, Sri I. Gogoi, Sri R. Das, Sri R. Chowdhury, Sri D. Baruah, Dost H. Rahman, Sri A. Baruah, Sri Y. Phukan, Sri P. Das, Sri J.P. Saikia.

● We congratulate Prof. Dimbeswar Sarmah of the Sanskrit Dept. on his being awarded the D. Phil degree for his thesis, "An Interpretive Study of Kalidasa." He is the only person from Assam to receive such a degree in Sanskrit.

● We congratulate also Prof. Kishori Mohan Fathak of the Dept. of Physics, who has been awarded the D. Phil degree in the faculty of Science for his thesis "Studies on Hammertracks and Hyperfragments."

● We have learnt that Prof. Anil Goswami of the Physics Dept. is on his way to the United Kingdom for higher studies. Our hearty good wishes are with him.

The visitors of the year :

A number of distinguished persons visited the college in course of the year. We had opportunities to meet Sri T.T. Krishnamachari, Dr. K. L. Rao, General (Retd) K. M. Cariappa and Dr. Sankarrao Das.

Obituary :

It is with great sorrow that the Union Society records the loss to the cultural and the political worlds, caused by the deaths of a number of distinguished persons.

India has lost two of her illustrious sons: Dr. Rajendra Prasad and Dr. Bidhan Ch. Roy. The ill-fated air crash in Poonch has deprived India of five great leaders of the Defence Forces; Lt. Gen. Daulat Sing, Air Vice-Marshal Pinto, Lt. Gen. Bikram Sing, Major Gen. N. K. D. Nanavati and Brigadier S. R. Oberoy.

Assam has lost Sri Kuladhar Chaliha, Sri Motiram Borah, the two prominent political figures, Sri Haliram Deka, Sri Ratnakanta Barkakati, the 'Sewali' poet, Sri Phanidhar Dutta, the great educationist and Sri Premadhar Dutta, who sang of life in the jaws of death.

The political world suffered a great loss in the deaths of Mr. Hugh Gaitskell, the great Briton and Sir Tashi Namgyal, the Maharaja of Sikkim.

The whole world is shocked by the news of the death of Mr. John. F. Kennedy, the great President of the great country, in the hands of an assassin.

The deaths of Rahul Sankrityan, Jean Cocteau and Aldous Huxley are great losses to the world of culture and literature.

We express our deep sense of respect to their sacred memories.

A sense of grievous tragedy gripped the College when the news of the tragic death of Sri Jyoti Gohain, a P. U. Student, reached it. Sri Gohain died by drowning in the "Chandubi Beel," where he went with a picnic party. The death of this brilliant student has deprived the college of a great possibility. May his soul rest in peace!

LIGHT, MORE LIGHT

If anybody dares to look into the tastes and appetites of the present day students from a critical point of view, he is sure to grow doubtful about their future. A frightening picture of the coming age will flash by and the doubt that we are getting into an insipid future.

If influence of others goes on in forming our tastes and likings, we are sure to be deprived of all our powers and capacity to enjoy life. Causeless zeal for external grandeur, blind imitation of others—these are the elements that may blind our intelligent eyes and blunt our noble perception. This zeal for blind imitation and our efforts for mere external uplift will spoil our taste and will create around us a baseless, artificial and innoble society, where the death of the soul will have to compensate the deficiency in external appearance. Our power of perception will thus be blunted; and if we always rely on lighter stuffs for the satisfaction of our appetites, we will never be able to digest something hard or to taste something heavy. Constant dealing with light literature will make us shallow and will alienate the noble world literature from us; by satisfying our appetites with the unintelligent film posters, we will never become able to appreciate the mysterious smile of Mona Lisa. We will be made cripples, devoid of the power of enjoying life and art, of satisfying the appetite of the soul. Are we not beginning to gradually fall off from high aspiration? The improvement of our mental faculties

should be our aim, it should not be the material welfare but the spiritual uplift that we strive for. But our present efforts seem to aim to the former. Our taste is actually the want of taste. Taste is the liking formed through the spiritual sight, by perception. When we try to satisfy our spiritual appetite by what is pleasing to the eye or to the body, we are spiritually dead.

That is why our present society seems to have no foundation; it is just leaning against a prop. This life of ours, this new life is another name for death. We foolishly take this change in our taste, this novelty in our society as the motion of the dynamic world, as evolution. This kind of dynamism and evolution will deceive us and will deprive us of our strength to move without a helping hand. One will have to rely on another's eye to enjoy life and art. In the name of diving deep, we are getting shallow.

PERSONALLY TO EVERY COTTONIAN

I am very glad to present this issue of the magazine to you.

In meeting the demand of self-expansion of the college, the narrow literary field covered by this annual magazine will not be able to play any remarkable role. The field should be widened. The "Union News", the monthly journal published last year for the first time in the college, was the fruit of the endeavour of our Union Society in this respect. But in spite of encouraging response from the students, it could not be continued for financial difficulties.

This issue should have been published a few days earlier. But I am not the only person responsible for this delay, every cottonian is responsible for it. Their delay in submitting articles, the delay in receiving the secretarial reports—all these can be mentioned by way of explanation. Besides, what I felt throughout the session was the absence of an assistant editor.

I apologise to the readers for the omissions and commissions that might have crept in.

ভগ্ননা ০ শ

১৩
গ
৪

ভগ্ননা ০ শ

৫

ভ (ম)
গ

৪

Editorial Board :

**Prof. Navakanta Baruah,
Jyoti Prasad Saikia.**

১৯৬৬
১৯৬৬
১৯৬৬

১৯৬৬

১৯৬৬

COVER DESIGN BY
PROF. NAVAKANTA BARUAH

PUBLISHED BY J. P. SAIKIA, EDITOR, COTTONIAN AND
PRINTED BY H. BARMAN AT THE GAUHATI PRESS PRIVATE LIMITED, G/